

T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

İSTANBUL HAMAM RESTORASYONLARINDA UYGULANAN
MÜDAHALE TEKNİKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Deniz ALKAN
121418204

Danışman Öğretim Üyesi
Prof. Dr. İlder BÜYÜKDİĞAN

İstanbul Mayıs 2015

**T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**İSTANBUL HAMAM RESTORASYONLARINDA UYGULANAN
MÜDAHALE TEKNİKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Deniz ALKAN
121418204**

**Danışman Öğretim Üyesi
Prof. Dr. İlder BÜYÜKDİĞAN**

İstanbul Mayıs 2015

Bu tez çalışması, Maltepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 26/02/2015 tarih ve 2015/07 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından **Restorasyon Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

Prof.Dr. İlter BÜYÜKDİĞAN

Danışman

Prof.Dr. Işık AKSULU

Üye

Prof.Dr. Demet BİNAN

Üye

ÖZET

Geleneksel teknikle yapılan "Türk Hamamı" halkın topluca yıkanması ve temizlenmesi amacına hizmet eden özel bir yapı türüdür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentliğini yapmış şehirlerden biri olan İstanbul'da mevcut tarihi hamamların bazıları, yapıldığı günden beri işlevini sürdürmektedir.

Bu tezde, mimari plan şeması, kütleli etkileri ve özel yapıım tekniği ile kentin anıtsal yapıları olan İstanbul'un Tarihi Hamamlarının günümüze kadar olan kullanım durumları araştırılmıştır. Kaybolan, yıkılan, yıktırılan hamamlara ait bilgiler derlenmiştir. Mevcut hamamların kullanım durumları, yok olan hamamların İstanbul'un mevcut ilçelerine göre listesi ve Cumhuriyet tarihi içinde dönemlerine ilişkin tespitler yapılarak, grafikler oluşturulmuştur.

Restorasyonu yapılmış olan bazı İstanbul Hamamları'nda uygulanan müdahale teknikleri saptanarak, bunlar arasından seçilen II. Bayezid Hamamı, Haseki Hürrem Sultan Hamamı, Tahtakale Hamamı ve Hoca Paşa Hamamı'nda müdahale teknikleri detaylı olarak araştırılmış, elde edilen sonuçlar tablo halinde sunulmuştur.

Restorasyon teknikleri açısından karşılaştırıldığında, hamamların restorasyonlarının yapıldığı döneme göre müdahale tekniklerinin farklılaştığı tespiti yapılmıştır. Daha sonra yapılacak hamam restorasyonlarında bu tekniklerin ve müdahale sonuçlarının bilinmesi ve bu bilgilerin yeni restorasyon kararlarını almaya yardımcı olması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hamam, İstanbul, Restorasyon, Sağlamlaştırma, Yeniden İşlevlendirme

ABSTRACT

‘Turkish public bath’, that is built in a traditional technique, is a kind of structure for people to bath and to be cleaned together.

Some of the current public baths in İstanbul, that used to be one of the capital cities of Ottoman Empire, have been continuing their function to bath with water.

In this thesis; the use of İstanbul’s Historic Public Baths, that are the monumental structures of the city, with their architectural plan schemes and framework, mass effects and their special construction techniques, have been investigated. The information; which belongs to lost, demolished and razed by ones, was arranged. Current status of public baths (hamam) and those that had been disappeared are listed according to the current districts of İstanbul and which era of Republic they had been demolished. The results are also shown as charts.

The renovated İstanbul public baths have been carefully selected and the intervention techniques have been cautiously portrayed. Amongst them, the public baths of Bayezid II, Haseki Hürrem Sultan, Tahtakale and Hoca Paşa have been chosen and the intervention techniques have been profoundly investigated and the tables regarding above mentioned baths have been generated.

A comparison of restorative intervention techniques results in that these techniques vary depending on the era in which the restorations had taken place. Keeping those new intervention techniques in mind, moreover, collating them with other new techniques had paved the way to the restoration of public baths with contemporary methods.

Key words; Public Bath, İstanbul, Restoration, Consolidation, Re-use

ÖNSÖZ

Tarihi İstanbul Hamamlarının kent tarihi açısından önemi artarak yerini korurken, yapılan tarihi hamam restorasyonları kente yeni değerler katmaktadır. Bu özel yapıların korunması için daha çok bilgi ve bilince sahip olunmalıdır. Büyüyen, nüfusu artan kentte, öncelikle özgün işlevlerini korumak, gerekirse yeniden uygun işlevle, restore edilerek kullanılması veya kurtarılması gerekmektedir.

Mezuniyetimden beri çok sayıda ahşap sivil mimarlık örneği yapının restorasyon proje ve uygulamasında çalıştım. Bu tezde özel yapılar olan tarihi hamam yapılarını araştırarak, kâgir yapı restorasyon teknikleri konusunda daha çok bilgiye sahip oldum. Tezin konusu için yaptığım tespitlerin, bu konuda çalışacak olan restorasyon uzmanları için bir kaynak olmasını umut ederim.

Tez çalışmam için yol gösteren, teşvik eden değerli tez danışmanım hocam Prof. Dr. İlter Büyükdığan'a, jüri üyeleri Prof. Dr. Behiye Işık Aksulu, Prof. Dr. Demet Binan ve yüksek lisans dersleri aldığım Maltepe Üniversitesi hocalarıma, verdikleri emek, bilgi ve zamanlar için çok teşekkür ederim.

Ayrıca, bu süreçte araştırma yaparken bilgi birikimlerini benimle paylaşan Y. Mimar Tevfik İlter, Y. Mimar Esin İşli, Y. Mimar Tülay Taşçıoğlu, Y. Mimar Veysel Hazar, tez araştırmalarımnda yardımcı olan Restoratör Asiye Alioğlu, Özgen Gülmen, İstanbul Kültür Varlıklarını Koruma Kurulları ve İstanbul Rölöve Anıtlar Müdürlüğü çalışanlarına teşekkür ederim.

Bu tezi hazırlama sürecinde bana destek olan sevgili eşim Yaşar Alkan, oğlum Batu Erhun Alkan, kızım Bilge Alkan ve mezuniyetimin üzerinden 29 yıl geçmesine rağmen, yüksek lisans eğitimi almaya yüreklendiren sevgili annem Meliha Çimen ve babam Bayram Çimen'e bütün kalbimle teşekkür ederim.

Deniz ALKAN
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTIMA LİSTESİ	xiii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiv
ÇİZELGE LİSTESİ.....	li
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Amacı.....	1
1.2. Tezin Kapsamı.....	4
1.3. Tezin Yöntemi.....	4
2. HAMAMIN TANIMI VE ANADOLU'DA HAMAMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	6
2.1. Hamamın Tanımı	6
2.2. Anadolu'da Hamam Kültürünün Başlangıcı	6
2.3. Anadolu'da Eski Yunan Hamamları.....	7
2.4. Roma Hamamları.....	7

2.5. Anadolu'da Türk Hamamı.....	8
2.6. Türk Hamamı Bölümleri.....	9
3. İSTANBUL'DAKİ TARİHİ HAMAMLARIN KORUMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ.....	13
3.1. Mevcut Tespit Edilebilen İstanbul Hamamlarının Kronolojik Kullanım Tablosunun Oluşturulması	15
3.1.1. Mevcut Tespit Edilebilen İstanbul Hamamlarının Kronolojik Kullanımının Değerlendirilmesi	29
3.2. İstanbul'da Yok Olan Hamamların İlçelere Göre Listesi.....	36
3.2.1. İstanbul'da Yok Olan Hamamların İlçelere Göre Değerlendirilmesi.....	67
3.2.2. Cumhuriyet Döneminde Yıkılan 40 İstanbul Hamamının Yıllara Göre Değerlendirilmesi.....	68
3.3. Restorasyonu Yapılan Hamam Örnekleri	71
3.3.1. Tarihi Yapılarda ve Restorasyonu Yapılan Hamamlarda Uygulanan Müdahale Teknikleri	71
3.3.1.1. Sağlamaştırma.....	71
3.3.1.2. Temizleme.....	75
3.3.1.3. Bütünleme.....	77
3.3.1.4. Yenileme, Yeniden Kullanım, Yeni İşleve Uyarlama	78
3.3.1.5. Çağdaş Ek	79
3.3.1.6. Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon)	79
3.3.1.7. Taşıma.....	80

3.3.2. Restorasyonu Yapılan Hamam Örneklerine Ait Müdahale Teknikleri Değerlendirilmesi.....	80
---	----

4. İSTANBUL'DA MÜDAHALE TEKNİKLERİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRME YAPILAN HAMAMLAR.....82

4.1. II. Bayezid Hamamı	82
4.1.1. Konumu.....	82
4.1.2. Tarihçesi.....	83
4.1.3. Mekân ile İlgili Değişen İşlev Bilgileri	85
4.1.4. Restorasyon Öncesi Hamamın Tanımlanması	89
4.1.5. Restorasyon Müdahale Teknikleri	93
4.1.5.1. Sağlamaştırma	94
4.1.5.2. Temizleme	122
4.1.5.3. Bütünleme	136
4.1.5.4. Yenileme-Yeniden İşlevlendirme.....	171
4.1.5.5. Çağdaş Ek.....	184
4.2. Haseki Hürrem Sultan Hamamı	187
4.2.1. Konumu.....	187
4.2.2. Tarihçesi.....	188
4.2.3. Mekân ile İlgili Değişen İşlev Bilgileri	190
4.2.4. Restorasyon Öncesi Hamamın Tanımlanması	192
4.2.5. Restorasyon Müdahale Teknikleri	197

4.2.5.1. Sağlamaştırma	198
4.2.5.2. Temizleme	240
4.2.5.3. Bütünleme	267
4.2.5.4. Yenileme-Yeniden İşlevlendirme.....	323
4.3. Tahtakale Hamamı	328
4.3.1. Konumu.....	328
4.3.2. Tarihçesi.....	329
4.3.3. Mekân ile İlgili Değişen İşlev Bilgileri	329
4.3.4. Restorasyon Öncesi Hamamın Genel Tanımı.....	333
4.3.5. Restorasyon Müdahale Teknikleri.....	343
4.3.5.1. Sağlamaştırma	344
4.3.5.2. Temizleme.....	347
4.3.5.3. Bütünleme	352
4.3.5.4. Yenileme-Yeniden İşlevlendirme	378
4.3.5.5. Çağdaş Ek.....	384
4.4. Hoca Paşa Hamamı.....	386
4.4.1. Konumu.....	386
4.4.2. Tarihçesi.....	387
4.4.3. Mekân ile İlgili Değişen İşlev Bilgileri	389
4.4.4. Restorasyon Öncesi Hamamın Tanımlanması	390
4.4.5. Restorasyon Müdahale Teknikleri.....	396

4.4.5.1. Sağlamlaştırma	397
4.4.5.2. Temizleme	398
4.4.5.3. Bütünleme	403
4.4.5.4. Yenileme-Yeniden İşlevlendirme.....	415
4.4.5.5. Çağdaş Ek.....	418
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	420
5.1. Değerlendirme.....	420
5.2. Sonuç.....	426
5.2.1. Restorasyon Müdahale Tekniklerine Göre Karşılaştırma	437
KAYNAKLAR	438
İNTERNET KAYNAKLARI	448
ÖZGEÇMİŞ.....	449
EKLER.....	450
EK-1.....	450
EK-2.....	461
EK-3.....	462
EK-4.....	464

KISALTMA LİSTESİ

G.E.E.A.Y.K	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
R.A.	Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü
K.K.V.K.	Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü
K.V.T.K.K	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
V.B.M.	Vakıflar Bölge Müdürlüğü

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.6.1: Kumkapı’da bir hamamın Soğukluğu Gravür (T.Allom), Kuban D., Osmanlı Mimarisi.....	10
Şekil 2.6.2: Bir hamamın Sıcaklığı Gravür (W.H. Bartlett), Kuban D., Osmanlı Mimarisi.....	10
Şekil 2.6.3: Fetih öncesi sıcaklık planlarına göre hamam tipleri.....	12
Şekil 3.1.1.1: Tespit edilen 101 adet İstanbul Hamamı’nın Mevcut Kullanım Grafiği.....	35
Şekil 3.1.1.2: Yeniden işlevlendirilen 18 hamamın işlev grafiği.....	35
Şekil 3.2.1: Çukur Çeşme-Kazasker Hamamı	39
Şekil 3.2.2: Çukur Çeşme Hamamı yıkılmadan önce	39
Şekil 3.2.3: 1920 de satılarak yıkılan Mimar Sinan eseri Haseki Sultan Hamamı....	40
Şekil 3.2.4: Haseki Sultan Hamamı’nın 1922’de yıkıldıktan sonra boş arsası.....	40
Şekil 3.2.5: Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı külhanı yıktırılır iken görülen Saraçhane bölgesi 1943-44 yılına ait fotoğraf	41
Şekil 3.2.6: Saraçhane’de 1943-44 yılında külhanı yıktırılan, Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı.....	42
Şekil 3.2.7: Atatürk Bulvarı’nın 1953 yılında ikinci etabı sırasında yola denk gelmediği halde tamamı yıktırılan Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı.....	42
Şekil 3.2.8: Beşiktaş’ta 1957 yılında yol yapımı için sağlam iken yıktırılan Mimar Sinan eseri, Köprü (Sinan Paşa) Hamamı.....	57
Şekil 3.2.9: Üsküdar Merkezde yapılmış olan hamamların yerlerini gösteren harita	58
Şekil 3.2.10: Konak Hamamı.....	59
Şekil 3.2.11: Hacı Paşa Hamamı’nın arsası.....	60
Şekil 3.2.12: Jacques Pervititch'e ait 1932 sigorta haritasında görülen Konak Hamamı.....	60
Şekil 3.2.13: Kandilli Hamamı.....	66
Şekil 3.2.14: Cumhuriyet döneminde yıkılan 40 adet İstanbul hamamının yıllara göre grafiği.....	70

Şekil 4.1.1.1: Hamamın günümüzdeki mevcut konumu.....	82
Şekil 4.1.1.2: Hamamın günümüzdeki mevcut konumunun silüeti.....	83
Şekil 4.1.2.1: 1924 yılı haritasında II. Bayezid Hamamı.....	84
Şekil 4.1.3.1: Erkekler kısmı soğukluk bölümüne eklenen ahşap katlar.....	85
Şekil 4.1.3.2: Kadınlar kısmı soğukluk bölümüne eklenen ahşap katlar.....	86
Şekil 4.1.3.3: 1953 senesinde yıkılmadan önce Ordu Caddesi'ne bakan cephedeki dükkânlar.....	86
Şekil 4.1.3.4: Hamamın Ordu Caddesi cephesindeki ahşap yapılar.....	86
Şekil 4.1.3.5: 1955-57 yıllarında Ordu Caddesi'nde yapılan çalışmalar.....	87
Şekil 4.1.4.1: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne ait olan II. Bayezid Hamamı'nın İTÜ Döner Sermayesi tarafından hazırlanan Rölövesi.....	92
Şekil 4.1.5.1.1a - 4.1.5.1.1b: Hamamın temelinden çıkarılan antik taşlar.....	94
Şekil 4.1.5.1.2: Hamamın doğu cephesinde ortaya çıkan elektrik kablolarının görünüşü.....	95
Şekil 4.1.5.1.3: II. Bayezid Hamamı batı cephesinde ortaya çıkan kanalın görünüşü.....	95
Şekil 4.1.5.1.4a - 4.1.5.1.4b: Hamamın batı cephesinde ortaya çıkan kabartma ve yakından görünüşü.....	95
Şekil 4.1.5.1.5: Zemin takviyesi güçlendirme betonu içerisinde, çatlak aksı boyunca kullanılan çelikler.....	96
Şekil 4.1.5.1.6: Temel seviyesinde duvarda yapılan bağlantı çubukları için karot delgisi açılması.....	96
Şekil 4.1.5.1.7a – 4.1.5.1.7b: Zemin takviyesi güçlendirme betonu.....	97
Şekil 4.1.5.1.8a – 4.1.5.1.8b: Hamamın batı cephesindeki güçlendirme çalışmasından görünüşü.....	97
Şekil 4.1.5.1.9: Güney cephesinde yapılan karot ile delgi açılması.....	97

Şekil 4.1.5.1.10a – 4.1.5.1.10b: Güney cephesinde temel duvarlarının içten ve dıştan bağlantı çubukları ile yapılan ankraj uygulaması.....	98
Şekil 4.1.5.1.11a – 4.1.5.1.11b: Temel duvarlarında yapılan ankraj uygulaması.....	98
Şekil 4.1.5.1.12: Döşemede yapılan blokaj ve grobeton uygulaması.....	99
Şekil 4.1.5.1.13: Çöken ılıklik döşeme altındaki hipokast ayaklarının restorasyondan önceki durumu.....	99
Şekil 4.1.5.1.14: Hipokast ayaklarının mevcut olanlarının sağlamlaştırılması.....	99
Şekil 4.1.5.1.15: Göbek taşı ve hipokast ayaklarında çökme sonucu oluşan hasarlar.....	100
Şekil 4.1.5.1.16: Mevcut hipokast ayaklarında sağlamlaştırılan tuğla ve derzler...	101
Şekil 4.1.5.1.17a – 4.1.5.1.17b: Kuyu çevresinin temizlenerek sağlamlaştırılması.	101
Şekil 4.1.5.1.18a – 4.1.5.1.18b: Doğu cephesi duvarındaki çatlaklar.....	102
Şekil 4.1.5.1.19a – 4.1.5.1.19b: Doğu cephesi duvarındaki dıştan ve içten görülen çatlaklar.....	102
Şekil 4.1.5.1.20a – 4.1.5.1.20b: Soyunmalık duvarlarında oluşan çatlak ve hasarlar.....	102
Şekil 4.1.5.1.21a – 4.1.5.1.21b: Kemerde tuğla ile dikiş yapılması.....	103
Şekil 4.1.5.1.22a – 4.1.5.1.22b: Taş duvarda taş dikiş ve karbon çubuk uygulaması yapılması.....	103
Şekil 4.1.5.1.23a – 4.1.5.1.23b – 4.1.5.1.23c: Hatıl boşluklarına çelik donatılı kiriş ve enjeksiyon yapılması.....	104
Şekil 4.1.5.1.24a: : Pencere nişlerinde hatıl boşluklarına çelik donatı yerleştirilmesi.....	104
Şekil 4.1.5.1.24b – 4.1.5.1.24c: Pencere nişlerinde hatıl boşluklarına çelik donatı yerleştirilmesi.....	105
Şekil 4.1.5.1.25: Duvarların iç ve dışında açılan karot delgiler.....	105

Şekil 4.1.5.1.26a – 4.1.5.1.26b: Zemin seviyesinde duvarda yapılan bağlantı çubukları için karot delgisi açılması.....	106
Şekil 4.1.5.1.27a – 4.1.5.1.27b: Zemin seviyesinde duvarda yapılan bağlantı çubukları uygulaması.....	106
Şekil 4.1.5.1.28a – 4.1.5.1.28b: Restorasyon öncesi ılıkık duvarlarındaki hasarlar.....	107
Şekil 4.1.5.1.29: Duvarda oluşan hasarlar ve çatlaklar.....	107
Şekil 4.1.5.1.30: Duvarlarda çelik bağlantı çubukları için karot delgilerinin açılması.....	108
Şekil 4.1.5.1.31a – 4.1.5.1.31b: Dikiş duvar örgüleri yapılarak taşların birbirine kenet ile tutturulması.....	108
Şekil 4.1.5.1.32a – 4.1.5.1.32b: Duvarların karbon plak ile sağlamlaştırılması....	108
Şekil 4.1.5.1.33a – 4.1.5.1.33b: Enjeksiyon harcı dökülmesi için hortumların yerleştirilmesi.....	109
Şekil 4.1.5.1.34a – 4.1.5.1.34b: Enjeksiyon harcının hazırlanarak hortumlardan akıtılması.....	109
Şekil 4.1.5.1.35: Su deposunda tonoz duvarlarına çelik gergiler ile sağlamlaştırma yapılması.....	110
Şekil 4.1.5.1.36a – 4.1.5.1.36b: Su deposunun dış cephe duvarının dışına çıkan çelik gergiler, plakalar ve kılıçlar yardımı ile ankraj yapılarak sağlamlaştırılması..	110
Şekil 4.1.5.1.37a – 4.1.5.1.37b: Kubbede oluşan çatlak ve hasarlar.....	111
Şekil 4.1.5.1.38: Açılan çatlakların su ile temizlenmesi.....	111
Şekil 4.1.5.1.39a – 4.1.5.1.39b – 4.1.5.1.39c: Karbon çubukların epoksi harçla derz aralarına montajının yapılması.....	112
Şekil 4.1.5.1.40: Çatlaklar enjeksiyon harcı için hortumların yerleştirilmesi.....	112
Şekil 4.1.5.1.41a - 4.1.5.1.41b : Karbon elyaf kanaviçe 230c ile kubbede çemberleme yapılması.....	113

Şekil 4.1.5.1.42a - 4.1.5.1.42b : Karbon kanaviçe üzerine sürülen epoksi harçlar.....	113
Şekil 4.1.5.1.43: Erkek ve kadın soğukluk kubbelerinin karbon elyaf kanaviçe ile güçlendirme detayı.....	114
Şekil 4.1.5.1.44: Soğukluk kubbesinin karbon elyaf kanaviçe ile kuşaklama yapılarak güçlendirilmesi.....	114
Şekil 4.1.5.1.45: Soğukluk kubbelerinin içten ve dıştan karbon kanaviçe, karbon çubuk ve karbon lamalar ile sağlamlaştırılması detayı.....	115
Şekil 4.1.5.1.46: Kubbe üst kasnağında karbon lama (bant) ile 3 defa kuşaklama yapılarak sağlamlaştırma.....	115
Şekil 4.1.5.1.47a - 4.1.5.1.47b: Kubbe çatlaklarının iç yüzeyindeki tuğla dikiş uygulaması.....	116
Şekil 4.1.5.1.48a - 4.1.5.1.48b: Kubbe çatlaklarının iç yüzeyinde karbon çubuk uygulaması.....	116
Şekil 4.1.5.1.49a - 4.1.5.1.49b: Kubbe çatlaklarının iç yüzeyinde karbon kanaviçe uygulaması.....	117
Şekil 4.1.5.1.50: Kubbe ve duvarlarda oluşan çatlakların sağlamlaştırma öncesi durumu.....	117
Şekil 4.1.5.1.51: Kubbenin çelik gergi ile karşılıklı bağlanması.....	117
Şekil 4.1.5.1.52a - 4.1.5.1.52b: Tahkimat iskelesinin kurulması, kemerin örülmesi ve tuğla dikiş uygulaması.....	118
Şekil 4.1.5.1.53: Kubbelerdeki fil gözlerinde çelik filizler ile yapılan sağlamlaştırma.....	118
Şekil 4.1.5.1.54a - 4.1.5.1.54b: Kubbelerin iç yüzeylerindeki hasarların tuğla dikiş ile sağlamlaştırılması.....	119
Şekil 4.1.5.1.55: Kubbe dış yüzeyindeki çatlaklara enjeksiyon hortumlarının yerleştirilmesi.....	119
Şekil 4.1.5.1.56: Kubbe çatlaklarının iç yüzeyinde karbon çubuk uygulaması.....	119

Şekil 4.1.5.1.57: Soğukluk kubbesinin karbon elyaf kanaviçe ile kuşaklama yapılarak güçlendirilmesi.....	120
Şekil 4.1.5.1.58: Bezeme sağlamlaştırma enjeksiyon uygulaması.....	120
Şekil 4.1.5.2.1: Kazıda ortaya çıkan bazı mimari parçaların görünüşü.....	122
Şekil 4.1.5.2.2: Kazıda çıkan bir sütun başlığı ve su deposunun ağzının yakından görünüşü.....	122
Şekil 4.1.5.2.3a - 4.1.5.2.3b: Doğu cephesinde ortaya çıkan muhdes temellerin kaldırılması.....	123
Şekil 4.1.5.2.4: Döşemedeki beton dolguların kırılarak temizlenmesi.....	123
Şekil 4.1.5.2.5a - 4.1.5.2.5b: Cepheledeki bitkilerin temizlenmesi.....	124
Şekil 4.1.5.2.6: Çatlak yerlerinin su ile yıkanarak temizlenmesi.....	125
Şekil 4.1.5.2.7: İç duvarlardaki sıva raspalarının yapılması.....	125
Şekil 4.1.5.2.8: Duvardaki bitki ve toprak dolgunun temizlenmesi.....	126
Şekil 4.1.5.2.9: Sıva raspalarının yapılması.....	126
Şekil 4.1.5.2.10a – 4.1.5.2.10b: Batı cephesindeki bitki temizliği ve sıva raspası yapılması.....	127
Şekil 4.1.5.2.11a - 4.1.5.2.11b: Su deposunun olduğu kuzey cephesindeki duvardaki sıva raspaları	127
Şekil 4.1.5.2.12: Kazı sonucu ortaya çıkan külhan ocağı.....	128
Şekil 4.1.5.2.13a - 4.1.5.2.13b: Kazılar sonucu ortaya çıkan odunluk duvarları....	128
Şekil 4.1.5.2.14: Kazılar sonucu ortaya çıkan odunluk duvarları.....	129
Şekil 4.1.5.2.15a - 4.1.5.2.15b: Su kuyusunun muhdes eklerinin temizliği.....	129
Şekil 4.1.5.2.16: Kubbe kasnaklarında görülen bitkilerin temizlenmesi.....	130
Şekil 4.1.5.2.17a - 4.1.5.2.17b: Kubbedeki muhdes kaplamaların temizlenmesi....	130

Şekil 4.1.5.2.18a - 4.1.5.2.18b: Kubbeler üzerindeki toprak dolgular ve bitkilerin temizlenmesi.....	131
Şekil 4.1.5.2.19: Kubbeler üzerindeki toprak dolgunun temizlenmesi.....	131
Şekil 4.1.5.2.20: Restorasyon çalışmalarından önce kubbelerdeki hasar ve deformasyonlar.....	132
Şekil 4.1.5.2.21a - 4.1.5.2.21b: Kubbelerdeki toprak dolgu ve bitkilerin temizlenmesi.....	132
Şekil 4.1.5.2.22a - 4.1.5.2.22b: Kubbelerdeki toprak dolguların temizlenmesi.....	133
Şekil 4.1.5.2.23: Restorasyon çalışmalarından önce kubbelerdeki hasar ve deformasyonlar.....	133
Şekil 4.1.5.2.24a - 4.1.5.2.24b: Kubbelerdeki ağaç köklerinin sökülmesi.....	134
Şekil 4.1.5.2.25: Çöplerin temizlenmesi.....	134
Şekil 4.1.5.2.26a - 4.1.5.2.26b: Kurnaların temizlik öncesi ve sonrası.....	135
Şekil 4.1.5.2.27: Temizliği yapılan mermer kurna.....	135
Şekil 4.1.5.2. 28: Kurnaların temizlenmesi.....	135
Şekil 4.1.5.3.1: Eyvanda özgün olarak korunan desenli mermer döşeme.....	136
Şekil 4.1.5.3.2: Eyvanda özgün olarak korunan desenli mermer döşeme.....	137
Şekil 4.1.5.3.3: Döşeme altında bütünleme yapılan hipokast ayakları.....	138
Şekil 4.1.5.3.4: Göbek taşının yeniden yapılarak bütünlenmesi.....	138
Şekil 4.1.5.3.5: Eyvanlardaki mermer döşemelerin bütünleme ile tamamlanması..	138
Şekil 4.1.5.3.6: Eyvanlardaki mermer döşemelerin bütünleme ile tamamlanması..	139
Şekil 4.1.5.3.7a - 4.1.5.3.7b: Eyvandaki mermer kurnaların etrafındaki mermer sekilerin tamamlanması.....	139
Şekil 4.1.5.3.8: Döşemede su oluk ve süzgeci.....	139

Şekil 4.1.5.3.9a - 4.1.5.3.9b: Güney cephesi taş cidarının plastik onarım ve taşların yenilenmesi ile bütünlenmesi.....	140
Şekil 4.1.5.3.10: Güney ve Doğu köşesinde cephenin ve üst örtünün bütünleme..	140
Şekil 4.1.5.3.11: Doğu cephesinde dış duvar cidarında kısmi olarak bütünleme yapılması.....	141
Şekil 4.1.5.3.12a - 4.1.5.3.12b: Kuzey cephesinde dış duvar cidarında kısmi olarak bütünleme yapılması.....	142
Şekil 4.1.5.3.13a - 4.1.5.3.13b: Duvarlardaki pencere kemerlerine bütünleme yapılması.....	142
Şekil 4.1.5.3.14a - 4.1.5.3.14b: Orijinal duvar dokusunu belirtme.....	143
Şekil 4.1.5.3.15: Kaba Horasan Sıva Yapılması.....	143
Şekil 4.1.5.3.16: Dış yüzdeki taş duvarların derz ve taş bütünlemelerinin yapılması.....	144
Şekil 4.1.5.3.17: Duvar mermerlerinin tamamlanması.....	144
Şekil 4.1.5.3.18: Yangın geçirmiş duvarlarda taşın yenilenerek bütünlenmesi.....	145
Şekil 4.1.5.3.19: Saçak taş söve bütünleme.....	145
Şekil 4.1.5.3.20: Duvarda yapılan bütünleme çalışmaları.....	145
Şekil 4.1.5.3.21: Kadınlar soğukluk batı cephesi dış duvar cidar bütünlemesi.....	146
Şekil 4.1.5.3.22a - 4.1.5.3.22b: Batı cephesindeki dış duvarların bütünlenmesi....	146
Şekil 4.1.5.3.23: Duvarlarda bütünleme ile tamamlanan mermer kaplamalar.....	147
Şekil 4.1.5.3.24: Ortaya çıkarılan odunluk duvarının derzlerinin açılması.....	143
Şekil 4.1.5.3.25a - 4.1.5.3.25b: Kubbe fenerinin restitüsyona dayalı olarak yeniden yapılması.....	148
Şekil 4.1.5.3.26a - 4.1.5.3.26b: Kubbenin önce horasan harcı, çamur ve kurşun ile kaplanarak bütünlenmesi.....	149

Şekil 4.1.5.3.27a - 4.1.5.3.27b: Kubbe fenerlerinin, fil gözlerin ve kaplamalarının tamamlanması.....	149
Şekil 4.1.5.3.28: Ilıklıktan geçilen hela grubunun üst örtüsü.....	150
Şekil 4.1.5.3.29: Kubbede kurşun kaplama altına yapılan çamur sıva.....	150
Şekil 4.1.5.3.30: Kubbenin kurşun ile kaplanması.....	151
Şekil 4.1.5.3.31: Analoji yöntemi ile yapılan kubbe feneri.....	151
Şekil 4.1.5.3.32a - 4.1.5.3.32b: KZ03 mekânının tonozlu örtünün bütünlemeden öncesi ve sonrası.....	152
Şekil 4.1.5.3.33: Kadınlar tuvalet kubbesi.....	152
Şekil 4.1.5.3.34a - 4.1.5.3.34b: Kubbe fenerlerinin önceki ve bütünlemeden sonraki genel görünüşü.....	152
Şekil 4.1.5.3.35: Kubbelerdeki yıldız filgözü bütünlemesi.....	153
Şekil 4.1.5.3.36a - 4.1.5.3.36b: Kubbelerdeki kurşun kaplama altına yapılan harç ve üstüne yapılan çamur harç.....	153
Şekil 4.1.5.3.37: Kurşun kaplamaları yapılmış kubbeler.....	154
Şekil 4.1.5.3.38a - 4.1.5.3.38b: Bütünlemesi yapılan kubbe fenerleri.....	154
Şekil 4.1.5.3.39: Bütünlemesi yapılan yıldız filgözleri.....	155
Şekil 4.1.5.3.40: Geleneksel kurşun kaplama yapılarak bütünleme uygulaması....	155
Şekil 4.1.5.3.41: Tüm kubbelerin kurşun kaplanarak bütünlenmesi.....	155
Şekil 4.1.5.3.42a - 4.1.5.3.42b: Su deposunun kurşun kaplamalarının yapılarak bütünlenmesi.....	156
Şekil 4.1.5.3.43: Ilıklığa geçiş kapısı üzerindeki davlumbaz ve nişlerin bütünlenmesi.....	156
Şekil 4.1.5.3.44a - 4.1.5.3.44b: Davlumbaz ahşap kapının restitüsyona dayalı olarak analoji yöntemi ile bütünlenmesi.....	157

Şekil 4.1.5.3.45: Doğu cephesinde bütünleme yapılan pencere revzenleri.....	157
Şekil 4.1.5.3.46: Lokma demir parmaklıkların montajı.....	158
Şekil 4.1.5.3.47: Güney cephesinde bulunan taç kapının içten görünüşü.....	158
Şekil 4.1.5.3.48: Taç kapının yanlarındaki nişlerin yeniden yapılması.....	158
Şekil 4.1.5.3.49: Ahşap şirvan yapımı.....	159
Şekil 4.1.5.3.50a - 4.1.5.3.50b: Ilıklığa giden kapının üstündeki davlumbaz ve tütekliği.....	159
Şekil 4.1.5.3.51: Özgün olmayan mermer şadırvan.....	160
Şekil 4.1.5.3.52a - 4.1.5.3.52b: Batı cephesindeki taç kapının bütünleme çalışmaları.....	161
Şekil 4.1.5.3.53a - 4.1.5.3.53b: Taç kapının içeriden ve dışarıdan görünüşler.....	161
Şekil 4.1.5.3.54: Özgün olarak korunan hela taşı.....	161
Şekil 4.1.5.3.55: Ilıklıktan soğukluğa geçen ahşap kapı.....	162
Şekil 4.1.5.3.56a - 4.1.5.3.56b: KZ05E3 nolu eyvan daki mermer kurna ve mermer bataklık havuzu etrafındaki mermer sekilerin bütünlemesi.....	163
Şekil 4.1.5.3.57: Sıcaklıktaki ahşap kapı.....	163
Şekil 4.1.5.3.58: Külhan bacasının yeniden yapılması.....	164
Şekil 4.1.5.3.59a - 4.1.5.3.59b: Tromplarda görülen sıva bütünleme.....	164
Şekil 4.1.5.3.60a - 4.1.5.3.60b: Kubbede görülen kalemişi bezemeleri.....	165
Şekil 4.1.5.3.61a - 4.1.5.3.61b: Taç kapı kenarlarındaki nişlerin mukarnas bezeme bütünlemesi.....	165
Şekil 4.1.5.3.62: Duvardaki bezemelerin sıva tamamlanması.....	166
Şekil 4.1.5.3.63: Kubbe mukarnaslarının bütünlenmesi.....	166

Şekil 4.1.5.3.64: Özgünlüğünü koruyan kemer sırtlarındaki silmeler.....	167
Şekil 4.1.5.3.65: Kubbedeki mukarnaların bütünleme uygulaması.....	167
Şekil 4.1.5.3.66a - 4.1.5.3.66b: Kubbedeki mukarnaların bütünlemeden önceki ve sonraki durumları.....	168
Şekil 4.1.5.3.67a - 4.1.5.3.67b: Pandantiflerde rumi ve palmet motifli malakarinin açıkta bırakılarak, sıva bütünlemesi yapılması.....	168
Şekil 4.1.5.3.68a - 4.1.5.3.68b: Mukarnas alçı kalıp alma çalışmaları.....	169
Şekil 4.1.5.3.69a - 4.1.5.3.69b: Bütünlemesi yapılan kubbe mukarnas bezemeleri.....	169
Şekil 4.1.5.3.70: Duvarlarda konsolide edilen palmet şeritli bezemeler.....	169
Şekil 4.1.5.3.71: Duvarlarda bulunan palmet şeritli desenler tamamlanmıştır.....	170
Şekil 4.1.5.3.72a - 4.1.5.3.72b: Eyvan ve merkezdeki kubbe bezemeleri.....	170
Şekil 4.1.5.3.73a - 4.1.5.3.73b: Göbektaşı üzerindeki kubbenin pandatiflerindeki rumi bezemelerin tamamlanması.....	171
Şekil 4.1.5.3.74a - 4.1.5.3.74b: Halvet ve eyvanlardaki kubbelerin bezemelerin tamamlanması.....	171
Şekil 4.1.5.4.1a - 4.1.5.4.1b: Yükseltilmiş döşeme yapılması.....	172
Şekil 4.1.5.4.2: Yerden ısıtma için yapıla tesisat.....	173
Şekil 4.1.5.4.3: Özgün bakır su kazanı üzerindeki cam örtü.....	173
Şekil 4.1.5.4.4: Soğukluklar arasındaki kapı ve duvar panelleri için yapılan konstrüksiyon.....	174
Şekil 4.1.5.4.5a - 4.1.5.4.5b: Sergi amaçlı duvar panoları.....	174
Şekil 4.1.5.4.6a - 4.1.5.4.6b: Yeni işleve uygun tesisatlar.....	175
Şekil 4.1.5.4.7: Duvara gömülen tesisat panoları.....	175

Şekil 4.1.5.4.8: Tesisat panoları.....	175
Şekil 4.1.5.4.9: Yeni işlev gereği su deposuna yapılan hava bacası.....	176
Şekil 4.1.5.4.10: Üst örtüde hava bacası.....	176
Şekil 4.1.5.4.11: Sergi amaçlı vitrinler.....	177
Şekil 4.1.5.4.12a - 4.1.5.4.12b: Sergi amaçlı vitrinler.....	177
Şekil 4.1.5.4.13a - 4.1.5.4.13b: Çağdaş klozet ve lavabolar.....	178
Şekil 4.1.5.4.14: Göbektaşının merkezine konulan sergi vitrini.....	178
Şekil 4.1.5.4.15a - 4.1.5.4.15b: Halvet ve eyvanlara konulan sergi vitrinleri.....	178
Şekil 4.1.5.4.16: Şirvan ve satış bankosu detayları.....	179
Şekil 4.1.5.4.17a - 4.1.5.4.17b: Ahşap şirvan.....	180
Şekil 4.1.5.4.18a - 4.1.5.4.18b: Şirvanın üst katına çıkan merdivenler.....	180
Şekil 4.1.5.4.19: Sergi giriş kapısı rüzgârlığı.....	181
Şekil 4.1.5.4.20: Rüzgârlığın çelik konstrüksiyonu.....	181
Şekil 4.1.5.4.21: Şadırvan etrafındaki oturma sekisi detayı.....	182
Şekil 4.1.5.4.22: Çağdaş lavabo.....	182
Şekil 4.1.5.4.23a - 4.1.5.4.23b: Göbektaşına ve halvete konulan sergi vitrinleri...	183
Şekil 4.1.5.4.24a - 4.1.5.4.24b: Yeni işlev için gerekli olan çağdaş ısıtma, soğutma ve aydınlatma ekipmanları	183
Şekil 4.1.5.4.24c: Yeni işlev için gerekli olan çağdaş ısıtma, soğutma ve aydınlatma ekipmanları.....	184
Şekil 4.1.5.5.1: Külhan kısmına yapılan yiyecek-içecek yapısının döşemesinin yapılması.....	185

Şekil 4.1.5.5.2a - 4.1.5.5.2b: Kazılarda ortaya çıkan külhan ocağı.....	185
Şekil 4.1.5.5.3a - 4.1.5.5.3b: Su deposu duvarına bitişik yapılan çağdaş ek.....	186
Şekil 4.1.5.5.4a - 4.1.5.5.4b: Yiyecek – içecek satış yeri olarak kullanılacak çağdaş ekin içeriden görünüşü.....	186
Şekil 4.2.1.1a - 4.2.1.1b: Hamamın günümüzde uydu fotoğrafları.....	187
Şekil 4.2.1.2 : Mimar Thiers (1909) tarafından tasarlanmış Tarihi Alan Öneri Haritası	188
Şekil 4.2.3.1: Sultanahmet Meydanı 1927.....	190
Şekil 4.2.4.1: Revak sütun başlarında bulunan çiçek motifleri.....	193
Şekil 4.2.5.1.1: Hamamın çevresinde kazı ile ulaşılan orijinal drenaj kanalları.....	199
Şekil 4.2.5.1.2: Orijinal drenaj kanallarının içindeki ayrı akan yağmur suyu ve pis su kanalları.....	199
Şekil 4.2.5.1.3a - 4.2.5.1.3b - 4.2.5.1.3c: Cehennemlik ayakları (hipokast) üzerindeki betonarme döşemesi.....	200
Şekil 4.2.5.1.4: Cehennemlik içinde bulunan hava bacası.....	200
Şekil 4.2.5.1.5: Cehennemlik üstündeki betonarme döşeme.....	200
Şekil 4.2.5.1.6a - 4.2.5.1.6b: Revaklı girişin sütun başlıklarında oluşan çatlaklar...	201
Şekil 4.2.5.1.7: Sütun başlıkların çelik kasnak ile çemberleme ile sağlamlaştırılması.....	202
Şekil 4.2.5.1.8: Revaklı girişin sütun başlıklarının çelik kasnak ile sağlamlaştırma detayı.....	202
Şekil 4.2.5.1.9: Soğukluk beden duvarında iç yüzeye konan mevcutta kalan ahşap kuşak.....	203
Şekil 4.2.5.1.10: Erkek soğukluk kuzeybatı cephesi iç kemer raspa öncesi.....	203
Şekil 4.2.5.1.11: Erkek soğukluk kuzeybatı cephesi iç kemer çatlağı raspa sonrası ortaya çıkan çatlak.....	203
Şekil 4.2.5.1.12: Çürüyüp yok olan ahşap kuşak ve kayıtların kesiştikleri noktada kalan demir mih.....	203

Şekil 4.2.5.1.13: Soğukluk duvarlarına içten yapılan karbon plak uygulaması.....	204
Şekil 4.2.5.1.14: Soğukluk duvarına dıştan yapılan sürekli karbon plak uygulaması.....	205
Şekil 4.2.5.1.15: Erkekler kısmı soyunmalık bölümü kuzeydoğu cephesinin her iki köşesinde derzlere yapılan karbon çubuk uygulama detayı.....	206
Şekil 4.2.5.1.16: Kuzeydoğu cephesine bakan iç duvar kemer çatlağı ve depremler sonrası güçlendirme için çakılan mihlar.....	206
Şekil 4.2.5.1.17: Çatlakların gösterildiğı şeffaf maket.....	207
Şekil 4.2.5.1.18: Erkek soğukluk kuzeybatı cephesi iç duvar kemer çatlağı.....	207
Şekil 4.2.5.1.19: Erkek soğukluk güneybatı cephesi iç kemer çatlağı.....	208
Şekil 4.2.5.1.20: Erkekler kısmı soğukluk bölümü güneybatı duvarındaki kemerlerde olan çatlakların sağlamlaştırma detayı.....	208
Şekil 4.2.5.1.21: CFRP Karbon kumaş ankraj detayı.....	209
Şekil 4.2.5.1.22: Kuzeybatı cephesi ılıkık dış duvar çatlağı.....	209
Şekil 4.2.5.1.23: Kuzeybatı cephesine bakan sağ kubbe duvarı iç duvar Çatlağı.....	209
Şekil 4.2.5.1.24a - 4.2.5.1.24b: Güneydoğu cephesi iç duvar çatlağı.....	210
Şekil 4.2.5.1.25: CP (Karbon Plak) uygulamasında teflon detayı.....	211
Şekil 4.2.5.1.26: Duvardaki çatlaklara tamir harcı ve enjeksiyon hortumları yardımı ile enjeksiyon yapılması.....	212
Şekil 4.2.5.1.27: Ilıklık kubbeler arasındaki kemer çatlağı.....	212
Şekil 4.2.5.1.28: Ilıklık kubbeler arasındaki kemer çatlağının sağlamlaştırma detayları.....	213
Şekil 4.2.5.1.29: Ilıklık kubbelerini taşıyan kemerlerde oluşan çatlaklar.....	214
Şekil 4.2.5.1.30: Ilıklık kubbelerini taşıyan kemerlerde oluşan çatlakların sağlamlaştırılması.....	214
Şekil 4.2.5.1.31: Ilıklık kubbelerini taşıyan kemerlerde sağlamlaştırılması.....	214

Şekil 4.2.5.1.32: Sıcaklık eyvanlarının Bursa kemerlerinde oluşan çatlaklar.....	215
Şekil 4.2.5.1.33: Sıcaklık eyvanlarının Bursa kemerlerinde oluşan çatlaklar.....	215
Şekil 4.2.5.1.34: Kemer çatlaklarını sağlamlaştırmada kullanılan kare demir mihlar.....	216
Şekil 4.2.5.1.35: Sıcaklıkta bulunan Bursa kemerlerinde oluşan çatlakın sağlamlaştırılması detayı.....	216
Şekil 4.2.5.1.36: Bursa kemerlerinin arkasına konan eyvan gergi detayı.....	217
Şekil 4.2.5.1.37a - 4.2.5.1.37b: Kuzeybatı cephesi dış duvar çatlağı.....	218
Şekil 4.2.5.1.38: Güneydoğu cephesi iç duvar çatlağı.....	218
Şekil 4.2.5.1.39: Kuzeydoğu ve kuzeybatı duvarlarında pencere kemerlerinde oluşan çatlaklar.....	218
Şekil 4.2.5.1.40: Kadınlar kısmı soğukluk bölümü güneydoğu cephesinde iç duvardaki alt kottaki nişin kemerinin içinde ve üstünde olan çatlakların sağlamlaştırma detayı	219
Şekil 4.2.5.1.41: Kuzeybatı duvarından başlayıp pandantife ulaşan çatlak.....	220
Şekil 4.2.5.1.42: Kadın ılıklik kuzeybatı cephesi dış duvar çatlağı.....	220
Şekil 4.2.5.1.43: Ilıklık kubbelerini taşıyan kemerlerde oluşan çatlaklar.....	221
Şekil 4.2.5.1.44: Kadınlar ılıklik kemerlerinin sağlamlaştırılması detayı.....	221
Şekil 4.2.5.1.45: Sıcaklık kemerlerindeki çatlaklar.....	222
Şekil 4.2.5.1.46: Kadınlar kısmı sıcaklık bölümü eyvanlardaki Bursa kemerlerindeki çatlakların sağlamlaştırılması.....	223
Şekil 4.2.5.1.47: Kuzeybatı halvet duvarında dışarıdan aldığı su neticesinde mermer kaplamada oluşan hasar.....	223
Şekil 4.2.5.1.48a - 4.2.5.1.48b : Revakların tonozlarında oluşan hasarlar.....	224
Şekil 4.2.5.1.49: Raspadan sonra ortaya çıkan kubbelerin görünüşü.....	225
Şekil 4.2.5.1.50: Soğukluk kubbe sağlamlaştırma detayı.....	225
Şekil 4.2.5.1.51: Soğukluk kubbesinde karbon kumaş ile sağlamlaştırma.....	226

Şekil 4.2.5.1.52: Kubbede karbon kumaş uygulaması yapılması.....	226
Şekil 4.2.5.1.53: Erkek ılıklik orta kubbe çatlağı.....	226
Şekil 4.2.5.1.54: Erkek ılıklik sağ yan kubbe çatlağı.....	226
Şekil 4.2.5.1.55: Erkek ılıklik sol yan kubbe çatlağı.....	227
Şekil 4.2.5.1.56: Erkek ılıklik soğuk yıkanma kubbe çatlağı.....	227
Şekil 4.2.5.1.57: Erkek ılıklik sol yan kubbe çatlağı içten görünüşü.....	227
Şekil 4.2.5.1.58: Ilıklık kubbe sağlamlaştırma detayı.....	227
Şekil 4.2.5.1.59: Ilıklık kubbeleri karbon kumaş ile kuşaklama yapılarak sağlamlaştırması.....	228
Şekil 4.2.5.1.60: Sıcaklık orta kubbede olan çatlak izi.....	229
Şekil 4.2.5.1.61: Erkek sıcaklık orta kubbe hasarları.....	229
Şekil 4.2.5.1.62: Sıcaklık orta kubbe sağlamlaştırma detayı.....	230
Şekil 4.2.5.1.63: Sıcaklık orta kubbe karbon kumaş ile kuşaklama yapılarak sağlamlaştırılması.....	230
Şekil 4.2.5.1.64: Sıcaklık orta kubbe karbon kumaş ile kuşaklama yapılarak sağlamlaştırılması.....	231
Şekil 4.2.5.1.65: Halvet (EZ08)kubbe çatlağı.....	231
Şekil 4.2.5.1.66: Halvet (EZ09)kubbe çatlağı.....	231
Şekil 4.2.5.1.67: Halvet (EZ07)kubbe çatlağı.....	232
Şekil 4.2.5.1.68: Halvet (EZ10)kubbe çatlağı.....	232
Şekil 4.2.5.1.69: Eyvan tonozu.....	232
Şekil 4.2.5.1.70: Halvet kubbelerini sağlamlaştırma-kuşaklama detayı.....	233
Şekil 4.2.5.1.71: Soğukluk kubbeleri enjeksiyon ve karbon kumaş ile kuşaklama yapılarak sağlamlaştırılma yapılması.....	233
Şekil 4.2.5.1.72: Kubbe sağlamlaştırmada kullanılan tek yönlü CFRP, karbon elyaf kumaş-kanaviçe malzemesi.....	234

Şekil 4.2.5.1.73: Kadınlar ılıklik orta kubbe çatlağı.....	234
Şekil 4.2.5.1.74: Kadınlar ılıklik sağ kubbe çatlağı.....	234
Şekil 4.2.5.1.75: Kadınlar ılıklik sol kubbe çatlağı.....	234
Şekil 4.2.5.1.76: Kadınlar ılıklik soğuk yıkanma kubbe çatlağı.....	234
Şekil 4.2.5.1.77: Orta kubbe.....	235
Şekil 4.2.5.1.78: Kadınlar sıcaklık sağ halvet 1.....	235
Şekil 4.2.5.1.79: Kubbe çatlağı kadınlar sıcaklık sağ halvet 2 kubbe çatlağı.....	235
Şekil 4.2.5.1.80: Kadınlar sıcaklık sol halvet 1.....	235
Şekil 4.2.5.1.81: Kubbe çatlağı kadınlar sıcaklık sol halvet 2 kubbe çatlağı.....	235
Şekil 4.2.5.1.82: Kadınlar sıcaklık orta kubbe enjeksiyon ve karbon kumaş ile kuşaklama yapılarak sağlamlaştırılması.....	236
Şekil 4.2.5.1.83a - 4.2.5.1.83b: Sıcak su deposu iç duvar çatlağı.....	236
Şekil 4.2.5.1.84a - 4.2.5.1.84b: Sıcak su deposunun tonozunda oluşan çatlaklar..	237
Şekil 4.2.5.1.85a - 4.2.5.1.85b: Sıcak su deposunun tonozunda oluşan çatlaklar..	237
Şekil 4.2.5.1.86a - 4.2.5.1.86b: Su deposu tonozunun üstünde oluşan çökme ve çatlaklar.....	237
Şekil 4.2.5.1.87: Sıcak su deposunu payandalama detayı.....	238
Şekil 4.2.5.1.88: Sıcak su deposunun yan duvarlarının payandalar ile desteklenmesi.....	238
Şekil 4.2.5.1.89: Sıcak su deposunun içine çelik kasnak ile desteklenmesi.....	238
Şekil 4.2.5.1.90: Kubbe feneri restorasyondan önce.....	239
Şekil 4.2.5.1.91: Erkek soyunmalık kubbe feneri.....	239
Şekil 4.2.5.2.1: Hamamın tüm çevresinde mevcut olan, toprak ve atıklar, sonradan örülen duvarlarla kapanan orijinal drenaj kanalları.....	240
Şekil 4.2.5.2.2: Külhanın önünde toprağın altına gömülen eski yakıt kazanları....	240

Şekil 4.2.5.2.3: Külhanın önünde toprak altına yapılan eski yakıt tanklarının sökülerek temizlenmesi.....	241
Şekil 4.2.5.2.4: Restorasyon öncesi kuzeybatı cephesinde yapılan yeşil alan düzenlenmesi.....	241
Şekil 4.2.5.2.5: Restorasyon sonrası ağaç ve çim alandan temizlenen kuzeybatı Cephesi.....	242
Şekil 4.2.5.2.6: Sökülen mermerler ve harcı.....	242
Şekil 4.2.5.2.7: Döşeme taşların kumlama ile temizlenmesi.....	243
Şekil 4.2.5.2.8: Hipokast ayaklar arasına örülen duvarlar.....	243
Şekil 4.2.5.2.9a - 4.2.5.2.9b - 4.2.5.2.9c: Revaklı erkek soğukluk girişindeki mermer ters lale ayak, sütun , baklava dilimi başlık ve kaidelerinde oluşan kirlenmeler.....	244
Şekil 4.2.5.2.10: Revak kemerlerinde oluşan kir ve su almadan dolayı oluşan tuz oluşumları.....	245
Şekil 4.2.5.2.11: Revaklı giriş.....	245
Şekil 4.2.5.2.12: Soğukluk duvarlarında çimento esaslı sıvanın raspa yapılması...246	
Şekil 4.2.5.2.13: Soğukluk kubbelerinin etek detayı olan çift sıra kirpi saçağında kullanılan dökme çimento tuğlalar.....	246
Şekil 4.2.5.2.14: Soğukluk kubbelerinin etek detayı olan çift sıra kirpi saçağında kullanılan dökme çimento tuğlaların temizlenmesi.....	247
Şekil 4.2.5.2.15: Çimento esaslı iç sıvaların raspalanarak temizlenmesi.....	247
Şekil 4.2.5.2.16: Sıva rasparlarından sonra ılıklik ve sıcaklık duvarlarında bulunan tüteklik kapakları.....	248
Şekil 4.2.5.2.17: Sıcaklık orta kubbe ve eyvanların tonoz duvarlarının etek detayında olan tek sıra testere dişi (kirpi saçak) dökme çimento tuğlalar ve çimento esaslı dış duvar sıvaları.....	249
Şekil 4.2.5.2.18: Sıcaklık kubbelerinin kurşun taklidi sıva ile örtülü ve dökme çimento tuğla olan kirpi saçakları.....	249
Şekil 4.2.5.2.19: Sıcaklık duvarlarından sökülerek temizlenen mermerler.....	250
Şekil 4.2.5.2.20: Sıcaklık duvarlarından sökülerek temizlenen mermerler.....	250

Şekil 4.2.5.2.21: Erkek-Kadın sıcaklık eyvanları arasında açılan geçiş.....	250
Şekil 4.2.5.2.22: Duvarda taş derzleri.....	251
Şekil 4.2.5.2.23: Revaklı girişin ortasındaki kubbe.....	251
Şekil 4.2.5.2.24: Revaklı girişin yan tonoz bölümlerden birinde su almadan dolayı tuz oluşumları.....	251
Şekil 4.2.5.2.25: Kubbelerin üstündeki çimento katkılı sıvalar ve orijinal olmayan filgözleri.....	252
Şekil 4.2.5.2.26: Kubbelerin üstündeki çimento katkılı sıvalar ve orijinal olmayan filgözü.....	252
Şekil 4.2.5.2.27: Kubbe aralarında yapılmış olan çimentolu harçların sökülmesi..	253
Şekil 4.2.5.2.28: Çimentolu harçların sökülmesi.....	253
Şekil 4.2.5.2.29: Kubbelerin iç sıvalarının raspa yapılarak temizlenmesi.....	254
Şekil 4.2.5.2.30: Kubbelerin altıgen ve yıldız formlardaki fil gözlerinin sökülerek temizlenmesi.....	254
Şekil 4.2.5.2.31: Kurşun kaplı soğukluk kubbesi ve kurşun taklidi sıva ile kaplı sıcaklık kubbesi.....	255
Şekil 4.2.5.2.32: Kurşun taklidi sıva ile kaplı ılık ve sıcaklık üst örtüleri.....	255
Şekil 4.2.5.2.33: Kadınlar ve erkekler sıcaklık orta kubbelerinin sıva raspa yapılarak temizlenmesi.....	255
Şekil 4.2.5.2.34: Kadınlar sıcaklık orta kubbe, eyvan tonozu ve halvet kubbesi sıva raspa yapılarak temizlenmesi.....	256
Şekil 4.2.5.2.35: Kurşunu sökülen ve sıva raspa yapılan sıcaklık kubbesi.....	256
Şekil 4.2.5.2.36: Kurşun taklidi sıva ile kaplı sıcaklık eyvan tonoz üst örtüsünün raspalanarak temizlenmesi.....	257
Şekil 4.2.5.2.37a - 4.2.5.2.37b : Sıva raspa yapılmış sıcaklık kubbesi.....	257
Şekil 4.2.5.2.38: Sökülen aydınlatma fil gözü fanuslar.....	258
Şekil 4.2.5.2.39: Soğuk su deposunun duvar ve tonozun iç sıvalarının raspa ile temizlenmesi.....	258

Şekil 4.2.5.2.40: Sıcak su deposunda bulunan kazan.....	259
Şekil 4.2.5.2.41: Suyun fazla ısınmasını engellemek amacıyla sirkülasyonu sağlayan duvardaki delikler.....	259
Şekil 4.2.5.2.42a - 4.2.5.2.42b: Sıcak su deposunun tonozunda iç sıvaların raspa ile temizlenmesi.....	259
Şekil 4.2.5.2.43: Raspa yapılarak yapıdan uzaklaştırılmış olan sıcak su deposunun üstündeki çimentolu harçların çökme sonucu parçalanması.....	260
Şekil 4.2.5.2.44: Son yapılan restorasyondan sonra külhanda bulunan mevcut kazan.....	260
Şekil 4.2.5.2.45: Külhanın çatısını taşıyan çelik konstrüksiyon.....	260
Şekil 4.2.5.2.46: Erkekler soyunmalık havuzu balık figürü fiskiye.....	261
Şekil 4.2.5.2.47: Kadınlar kısmı soyunmalık bölümünde bulunan şirvan ve havuz.....	262
Şekil 4.2.5.2.48: Kadınlar kısmı soyunmalık bölümünde bulunan şirvan ve havuz.....	262
Şekil 4.2.5.2.49: Kadınlar kısmı soyunmalık bölümünde bulunan temizlenen şirvan ve havuz.....	262
Şekil 4.2.5.2.50: Kadınlar kısmı soyunmalık bölümünde bulunan temizlenen şirvan.....	262
Şekil 4.2.5.2.51: Erkekler kısmı soyunmalık bölümünde bulunan şirvan ve havuz.....	262
Şekil 4.2.5.2.52a - 4.2.5.2.52b: Dışlık pencerelerin yenilemeden önceki hasarlı durumu.....	263
Şekil 4.2.5.2.53a - 4.2.5.2.53b: Sıcaklık Bölümünde Bulunan Eyvan Yıkama Sekilerinin Mermer Korkulukları.....	263
Şekil 4.2.5.2.54a - 4.2.5.2.54b - 4.2.5.2.54c: Hamamın bahçesinde sökülerek toplanan mermer kurnalar, çeşme aynaları ve seki korkulukları.....	264
Şekil 4.2.5.2.55a - 4.2.5.2.55b.: Mermer seki korkuluk ve kurnalar, düşük basınçla rotasyon püskürtme tekniği ile temizlenmiştir.....	264
Şekil 4.2.5.2.56a - 4.2.5.2.56b: Pencere doğramalarının hasarlı durumları.....	264

Şekil 4.2.5.2.57: Restorasyon öncesi Halvet girişi alçı sövesi.....	265
Şekil 4.2.5.2.58a - 4.2.5.2.58b: Ilıklıkta bulunan soğuk yıkanma yeri mukarnas kavsaralı nişler şeklindeki girişi.....	265
Şekil 4.2.5.2.59a - 4.2.5.2.59b: Mukarnaslar a sıcaklık orta kubbesi b mukarnas modülü.....	266
Şekil 4.2.5.2.60: Erkekler kısmı soğukluk bölümü kubbe kasnağını dolanan üçlü palmet tepelikli taş bezeme bordürü ve köşe tromplarının alçı mukarnaslı bezemeleri d) Soğukluk köşe trompu e) Mukarnas detayı.....	266
Şekil 4.2.5.2.61: Kadınlar sıcaklık bölümü kubbesi mukarnasları ve çimentolu sıva ile yapılan halvet sövesi.....	266
Şekil 4.2.5.3.1: Cehennemlikte bulunan hava bacası.....	268
Şekil 4.2.5.3.2: Restorasyon projesi cehennemlik planı.....	269
Şekil 4.2.5.3.3: Restorasyon projesi döşeme planı.....	269
Şekil 4.2.5.3.4: Erkekler soğukluk mermer döşeme ve fiskiyeli mermer havuzu...270	
Şekil 4.2.5.3.5a - 4.2.5.3.5b - 4.2.5.3.5c: Revaklı erkekler girişinin dışındaki taşların bütünlüme yapılması.....	270
Şekil 4.2.5.3.6a - 4.2.5.3.6b: Revakların dışına döşenen taşlar.....	271
Şekil 4.2.5.3.7: Kadınlar ılıklık restorasyondan önce döşeme ve duvar mermer kaplamaları.....	272
Şekil 4.2.5.3.8: Erkekler ılıklık restorasyondan önce döşeme ve duvar mermer kaplamaları.....	272
Şekil 4.2.5.3.9: Kadınlar ılıklık eyvan döşeme ve seki mernerlerinin yeniden yapımı.....	272
Şekil 4.2.5.3.10: Kadınlar ılıklık eyvan döşeme ve seki merner döşemeleri.....	272
Şekil 4.2.5.3.11: Restorasyondan önce erkekler sıcaklık göbek taşı motifi çizimi.....	273
Şekil 4.2.5.3.12: Erkekler sıcaklık ışınli geometrik geçme motifli göbek taşı döşeme çizimi.....	273

Şekil 4.2.5.3.13: Restorasyondan sonra erkekler sıcaklık göbek taşı uygulaması...	273
Şekil 4.2.5.3.14: Sıcaklık eyvanlarından sadece birinde olan mermer döşemesi ve bulunan orijinal parçaları.....	274
Şekil 4.2.5.3.15: Sıcaklık eyvanlarından sadece birinde olan yeniden yapılan ışıklı geometrik geçme motifli mermer yer döşemesi.....	274
Şekil 4.2.5.3.16: Sıcaklık eyvanı Selçuklu motifli mermer yer döşemesi.....	275
Şekil 4.2.5.3.17: Sıcaklık eyvanlarının restorasyondan önceki mermer döşemesi..	275
Şekil 4.2.5.3.18: Taş duvar ve taş-tuğla almaşık duvarda çökertme tekniği ile derzleme yapılması detayı.....	276
Şekil 4.2.5.3.19: Bozulan taşlarda kozmetik onarım yapılması detayı.....	277
Şekil 4.2.5.3.20a - 4.2.5.3.20b: Kuzeydoğu erkek soğukluk revaklı giriş cephesi yenilemeden önce.....	278
Şekil 4.2.5.3.21: Revaklı girişin mermer sütunlarında altın varak bütünlemesi.....	278
Şekil 4.2.5.3.22: Erkekler girişi üstündeki kitabenin altın varak bütünlemesi.....	278
Şekil 4.2.5.3.23: Restorasyon projesi kuzeydoğu cephesi.....	279
Şekil 4.2.5.3.24: Kuzeydoğu erkek soğukluk revaklı giriş cephesi yenilemeden sonra.....	279
Şekil 4.2.5.3.25: Kuzeydoğu erkek soğukluk revaklı giriş cephesi.....	279
Şekil 4.2.5.3.26: Kuzeybatı cephesi erkekler soğukluk köşesi yenilemeden önce.....	280
Şekil 4.2.5.3.27: Kuzeybatı cephesi erkekler soğukluk köşesi yenilemeden sonra.....	280
Şekil 4.2.5.3.28: Restorasyon projesi kuzeybatı cephesi.....	280
Şekil 4.2.5.3.29: Hamamın kuzeybatı cephesine panoramik bakış.....	281
Şekil 4.2.5.3.30: Kuzeybatı cephesi erkekler soğukluk bölümü.....	281
Şekil 4.2.5.3.31: Kuzeybatı cephesi kadınlar soğukluk bölümü.....	281
Şekil 4.2.5.3.32: Binanın güneybatı cephesi kadınlar soğukluk bölümü.....	281

Şekil 4.2.5.3.33: Restorasyon projesi güneybatı cephesi.....	282
Şekil 4.2.5.3.34: Güneybatı-güneydoğu köşesi cephesinde kadınlar soğukluk duvarı.....	282
Şekil 4.2.5.3.35: Güneydoğu cephesi sıcak su deposu külhan ve arkada kadınlar soğukluk bölümü cephesi restorasyon öncesi.....	283
Şekil 4.2.5.3.36: Restorasyon projesi güneydoğu cephesi.....	283
Şekil 4.2.5.3.37a - 4.2.5.3.37b : Güneydoğu cephesi revak kemerleri restorasyon öncesi.....	283
Şekil 4.2.5.3.38a: Güneydoğu cephesi erkekler kısmı soğukluk bölümü giriş revakları restorasyon sonrası.....	284
Şekil 4.2.5.3.38b: Güneydoğu cephesi erkekler kısmı soğukluk bölümü restorasyon sonrası.....	284
Şekil 4.2.5.3.39: Güneydoğu cephesinde kadınlar soğukluk duvarı.....	284
Şekil 4.2.5.3.40: Güneydoğu cephesinde erkekler soğukluk duvarı.....	284
Şekil 4.2.5.3.41: Kadınlar kısmı soğukluk bölümünün iç sıva bütünlemesi.....	285
Şekil 4.2.5.3.42: Erkekler kısmı soğukluk bölümünde yapılan iç sıva bütünlemesi.....	286
Şekil 4.2.5.3.43: Hamamın resim ve planı.....	286
Şekil 4.2.5.3.44: Hamamın planı.....	287
Şekil 4.2.5.3.45: Restorasyon projesi zemin kat planı.....	287
Şekil 4.2.5.3.46: Eski planlarda görülen erkekler soyunmalık bölümüne ek yapının görülmediği Vakıflar Arşivi fotoğrafı.....	287
Şekil 4.2.5.3.47: Kuzeybatı cephesi erkek ılıklik bölümü duvarı.....	288
Şekil 4.2.5.3.48: Kuzeybatı cephesi erkek ılıklik-sıcaklık bölümü duvarı.....	288
Şekil 4.2.5.3.49: Kuzeybatı cephesi kadınlar ılıklik-sıcaklık duvarı.....	289
Şekil 4.2.5.3.50: Kuzeybatı cephesinde kadınlar soğukluk girişi.....	289
Şekil 4.2.5.3.51: Kuzeybatı cephesi sıcaklık duvarına eklenen kaskatlı çeşme.....	289

Şekil 4.2.5.3.52: Kaskatlı Çeşme.....	289
Şekil 4.2.5.3.53: Kirpi saçakların özgün olan pişmiş tuğla ile yeniden örülmesi....	290
Şekil 4.2.5.3.54: Sıcaklık halvetinin Horasan harcı ile sıvanması.....	291
Şekil 4.2.5.3.55: Erkekler kısmı sıcaklık bölümünde duvarlara döşenen mermerlerin bittiği kottan itibaren iç sıvalar Horasan sıva ile bütünleme yapılmıştır.....	291
Şekil 4.2.5.3.56: Ilıklık eyvanında değişen tüteklik kapakları ve çırağmanlar.....	292
Şekil 4.2.5.3.57: Güneydoğu cephesinde bulunan külhan, sıcak ve soğuk su depolarının bulunduğu cephenin yenilemeden öncesi.....	293
Şekil 4.2.5.3.58: Külhanın yıkılmış hali 1942 yılına ait fotoğraf.....	293
Şekil 4.2.5.3.59: Külhanın yenilemeden önceki duvarı.....	294
Şekil 4.2.5.3.60: Güneydoğu cephesi soğuk su deposu duvarı önüne yapılan hareketli bez örtü.....	294
Şekil 4.2.5.3.61: Güneydoğu cephesi külhan ve su depoları duvarının önüne lokanta için yapılan çadırlar.....	294
Şekil 4.2.5.3.62: Restorasyon projesi tavan planı.....	296
Şekil 4.2.5.3.63: Restorasyon projesi çatı planı.....	296
Şekil 4.2.5.3.64: Üst örtü kurşun kaplamanın altına hidrolik kireçle yapılan harcın terkbine göre hazırlanması.....	296
Şekil 4.2.5.3.65: Kubbelerin hazırlanan harç ile sıvanması.....	297
Şekil 4.2.5.3.66: Kubbelerin üstüne kaplanan kurşun ve altına geleneksel yöntemle yapılan çamurun sıvanması.....	297
Şekil 4.2.5.3.67: Meridyenler şeklinde yapılan kurşun kaplama ile kubbelerin üst örtüsünün bütünlenmesi.....	297
Şekil 4.2.5.3.68: Ilıklık Kubbelerinin yenilemeden öncesi a. Erkekler ilıklık kubbeleri b. c. Yan kubbeler.....	298
Şekil 4.2.5.3.69: Ilıklık kubbeleri ve filgözü aydınlatmaların yıldız ve altıgen formlarının kireç sıva ile sıvanarak bütünleme yapılması.....	299
Şekil 4.2.5.3.70: Kurşun kaplaması yapılarak tamamlanan sıcaklık kubbeleri.....	299

Şekil 4.2.5.3.71: Erkekler kısmı sıcaklık bölümünde göbek taşının üstündeki merkez kubbede sıva bütünlemesi.....	300
Şekil 4.2.5.3.72: Sıcaklık bölümünde kubbede sıva bütünlemesi.....	300
Şekil 4.2.5.3.73: Sıcaklık halvet kubbesi yenilemeden önce.....	301
Şekil 4.2.5.3.74: Kadınlar kısmı sıcaklık bölümünde göbek taşının üstündeki merkez kubbede sıva bütünlemesi.....	301
Şekil 4.2.5.3.75: Restorasyon projesi külhan, sıcak soğuk su depolarını gösteren kesit.....	302
Şekil 4.2.5.3.76: 1935 yılına ait fotoğraf.....	303
Şekil 4.2.5.3.77: Vakıflar Arşivi'ndeki hamama ait fotoğraf.....	303
Şekil 4.2.5.3.78: 1942 yılında kubbelerin üstündeki kapalı fenerler.....	303
Şekil 4.2.5.3.79: 1957-1958'de onarılan hamamda kubbe tepesindeki kapalı fenerlerin, kapalı kubbecikler haline gelmiş durumu.....	304
Şekil 4.2.5.3.80: Erkekler soyunmalıkta restitüsyona dayalı yeniden yapılan şirvan ve merdivenler.....	305
Şekil 4.2.5.3.81: Erkekler soyunmalıkta şirvandan ılıkliğe geçiş kapısı.....	305
Şekil 4.2.5.3.82: Erkekler soyunmalıkta şirvan.....	305
Şekil 4.2.5.3.83: Yaşmaklı hava bacasında devam eden şirvan yenilemeden önce.....	306
Şekil 4.2.5.3.84: Yaşmaklı hava bacasında devam etmeyen şirvan katları yenilemeden sonra.....	306
Şekil 4.2.5.3.85: Erkekler soyunmalık şirvanın iki kollu döner merdiveni ve balık fiskiyeli havuz.....	307
Şekil 4.2.5.3.86: Erkekler soyunmalık döner merdiveni.....	307
Şekil 4.2.5.3.87: Soyunmalık ayakabı nişi.....	308
Şekil 4.2.5.3.88: Kadınlar soğuklukta restitüsyona dayalı yenilenen şirvanın üst kat korkulukları ve mukarnaslı tromplar.....	308
Şekil 4.2.5.3.89: Kadınlar soğuklukta restitüsyona dayalı yenilenen şirvanı.....	308
Şekil 4.2.5.3.90: Erkekler soğuklukta restitüsyona dayalı yenilenen şirvanı.....	308

Şekil 4.2.5.3.91a - 4.2.5.3.91b: Balık fiskiyeli havuz.....	309
Şekil 4.2.5.3.92a - 4.2.5.3.92b: Balıklı fiskiye ve dilimli çanağın sökülerek bütünleme yapılması.....	310
Şekil 4.2.5.3.93: Restorasyon sonrası erkekler soğukluk havuzu.....	310
Şekil 4.2.5.3.94: Restorasyon sonrası erkekler soğukluk havuzu.....	310
Şekil 4.2.5.3.95: Kadınlar soğuklukta restorasyon öncesi bulunan havuz.....	311
Şekil 4.2.5.3.96: Kadınlar soğuklukta restorasyon sonrası bütünleme yapılan havuz.....	311
Şekil 4.2.5.3.97: Erkekler soyunmalık zemin kat kotundaki lokma demirli pencere restorasyondan önce.....	311
Şekil 4.2.5.3.98: Güneydoğu cephesi yeniden yapılan soğukluk zemin kat penceresi.....	311
Şekil 4.2.5.3.99: Yenilenen soğukluk dış pencereresi.....	312
Şekil 4.2.5.3.100: Restorasyon projesi erkek soğukluk içlik pencere (revzen) detayı.....	313
Şekil 4.2.5.3.101: Erkekler bölümü içlik penceresi (revzen)detayı.....	314
Şekil 4.2.5.3.102: Kadınlar bölümü içlik penceresi(revzen)detayı.....	314
Şekil 4.2.5.3.103: Restorasyon öncesi erkekler kısmı soğukluk bölümü iç pencereleri.....	314
Şekil 4.2.5.3.104a - 4.2.5.3.104b - 4.2.5.3.104c: Yenilemeden önce kapılar a.) Erkekler soğukluk dış kapısı b.) Kadınlık soğukluk dış kapısı c.) Kadınlar soğukluk iç kapısı.....	315
Şekil 4.2.5.3.105a - 4.2.5.3.105b: Yenilemeden sonra kapılar a.) Erkekler soğukluk dış kapısı b.) Kadınlar soğukluk dış kapısı.....	316
Şekil 4.2.5.3.106: Hamamın bölümlerinin geçişlerinde restitüsyona dayalı yeniden yapılan ahşap kapılar.....	316
Şekil 4.2.5.3.107: Güneydoğu cephesi kadınlar girişi bahçe geçişi.....	317

Şekil 4.2.5.3.108: Yeniden yapılan mermer kurna ve çeşme aynası.....	317
Şekil 4.2.5.3.109: Yeniden yapılan mermer kurna ve çeşme aynası.....	317
Şekil 4.2.5.3.110: Yenilenen kurnalar ve arasında teşhir edilen duvarda orijinal su tesisatı.....	318
Şekil 4.2.5.3.111: Yeniden yapılan mermer kurna ve seki korkulukları.....	318
Şekil 4.2.5.3.112: Yeniden yapılan sıcaklık eyvan yıkanma mermer seki korkulukları.....	318
Şekil 4.2.5.3.113: Çırağman örneği.....	319
Şekil 4.2.5.3.114: ‘Çırağman’ kalıntısı örneği.....	319
Şekil 4.2.5.3.115: Erkekler sıcaklık halvetinde bulunan çırağman.....	319
Şekil 4.2.5.3.116: Bütünlemesi yapılan mermer ‘Çırağman’ detayı.....	319
Şekil 4.2.5.3.117: Sıcaklık halvet girişleri.....	320
Şekil 4.2.5.3.118: Sıcaklık halvet girişlerinin mukarnaslı mermer sövesi.....	320
Şekil 4.2.5.3.119: Restorasyon projesi soğukluk kubbesi bezemesi.....	321
Şekil 4.2.5.3.120: Soyunmalık kubbeside dolanan palmet taş bezemenin mavi renk ile kalemişi ile bütünlenmesi.....	321
Şekil 4.2.5.3.121: Kadınlar sıcaklık bölümü kubbesi mukarnasları ve mermer ile yapılan halvet sövesi bütünlemesi.....	322
Şekil 4.2.5.3.122: Kadınlar sıcaklık kubbesi sıva ve mukarnas bezeme bütünlemesi.....	322
Şekil 4.2.5.4.1: Sıcaklıkta bütünlenen mermer duvar kaplamasının üstünde sürekli gizli aydınlatma.....	323
Şekil 4.2.5.4.2: Hamamın çevresinde oluşturulan açık yeme içme mekânları.....	324
Şekil 4.2.5.4.3: Hamamın kuzeydoğu ve güneydoğusunda açık yeme içme mekânları.....	324

Şekil 4.2.5.4.4a - 4.2.5.4.4b: Hamamın çevresinde oluşturulan açık yeme içme mekânları.....	324
Şekil 4.2.5.4.5: Güneydoğusunda yeme içme mekânları için kurulan çadırlar.....	324
Şekil 4.2.5.4.6: Ilıklıktan geçilen tuvaletlere konan çağdaş klozetler.....	325
Şekil 4.2.5.4.7: Sıcak su deposu duvarını destekleyen payandalar üstüne yapılan ahşap saçak.....	325
Şekil 4.2.5.4.8: Restorasyon projesi zemin kat planı; külhan, su depoları.....	326
Şekil 4.2.5.4.9: Restorasyon projesi cehennemlik planı külhan, su depoları.....	327
Şekil 4.2.5.4.10: Külhanın önünde zemin kotunun altına yapılan çağdaş tuvalet ve lavabolar.....	327
Şekil 4.3.1.1: Tahtakale Hamamı restorasyon projesi vaziyet planı.....	328
Şekil 4.3.1.2: Hamamın günümüzde uydu fotoğrafı.....	328
Şekil 4.3.3.1: Tahtakale Hamamı'nın 1914 tarihli Goad Haritası'nda yeri.....	330
Şekil 4.3.3.2: Tahtakale Hamamı'nın 1914-18 tarihli Alman Mavileri Haritası'nda yeri.....	330
Şekil 4.3.3.3: 1917 de Henri Glück'ün yaptığı plan üzerinden E.H.Ayverdi çizimi-1971.....	331
Şekil 4.3.3.4: Glück'ün rölövesinden düzeltilerek Doğan Kuban'ın çizdiği restitüsyon planı.....	331
Şekil 4.3.3.5: 1925 tarihli Pervitich Sigorta Haritası.....	332
Şekil 4.3.3.6: Hamamın erkekler kısmı ılık bölümünün bir kafeye dönüşmesi.....	333
Şekil 4.3.4.1: 1985 yılında yapılan rölöve, Kat planı.....	336
Şekil 4.3.4.2: 1985 yılında yapılan rölöve, Çatı planı.....	336
Şekil 4.3.4.3: Uzunçarşı ile Kutucular Caddesi köşesinden üst örtü.....	337
Şekil 4.3.4.4: Tahtale Hamamı mevcut ve yıkılan duvarları gösteren planı	338
Şekil 4.3.4.5: Tahtakale Hamamı zemininde bulunan Bizans temel kalıntıları.....	338

Şekil 4.3.4.6: Hamam bölümleri arasındaki duvarların ampertman kısımlarında ahşap hatıl boşlukları.....	339
Şekil 4.3.4.7: Farklı seviyede konan hatıl boşlukları.....	339
Şekil 4.3.4.8: Tahtakale Hamamı temel kesitleri.....	340
Şekil 4.3.4.9: Erkekler soğukluk bölümü (A Hacmi) temel duvarı detayı.....	340
Şekil 4.3.4.10: Kadınlar sıcaklık (F Hacmi) ve su deposu (G Hacmi) temel ampertman üstünden plan ve kesit.....	340
Şekil 4.3.4.11: Kadınlar sıcaklık (F Hacmi) ve su deposu(G Hacmi) temel ampertman detayları.....	341
Şekil 4.3.4.12: Erkekler ılıkılık(B Hacmi) ve sıcaklık (C Hacmi) temellerinde farklı seviyelerde hatıl boşlukları.....	341
Şekil 4.3.4.13: Erkekler ılıkılık(B Hacmi) ve sıcaklık (C Hacmi) temel detayı.....	342
Şekil 4.3.4.14: Erkekler soğukluk(A Hacmi) temel kesit detayı.....	342
Şekil 4.3.5.1.1: Erkekler sıcaklık kubbesinin oturduğu duvarda oluşan çatlak.....	344
Şekil 4.3.5.1.2: Erkekler soğukluk güneydoğu cephesinde kubbesinde çemberleme.....	345
Şekil 4.3.5.1.3: Erkekler soğukluk kuzeydoğu cephesinde kubbe çemberleme.....	346
Şekil 4.3.5.1.4: Kadınlar soğukluk kuzeybatı cephesinde kubbe çemberleme.....	346
Şekil 4.3.5.1.5: Çemberleme lamalarının kılıç ile bağlanması.....	346
Şekil 4.3.5.2.1: Erkekler soğukluk içine yapılan betonarme katların kolonları ve soğuk depo.....	347
Şekil 4.3.5.2.2: Erkekler sıcaklık bölümlerinde temizlikten önce.....	348
Şekil 4.3.5.2.3: Erkekler sıcaklık ve halvet duvarındaki muhdes duvarlar.....	348
Şekil 4.3.5.2.4: Soğukluk nişi önündeki betonarme kolon.....	348
Şekil 4.3.5.2.5: Muhdes betonarme eklerin yıkılarak temizlenmesi.....	349
Şekil 4.3.5.2.6: Hamamın içine yapılan betonarme katların kolon ve kirişleri yıkılarak temizlenmesi.....	349

Şekil 4.3.5.2.7: Duvarlarda oluşan yosunlanmalar.....	349
Şekil 4.3.5.2.8: İç duvarlarda muhdes ekler ve oluşan yosunlar.....	349
Şekil 4.3.5.2.9: Dış duvarlarda oluşan ağaçlar.....	350
Şekil 4.3.5.2.10: Duvarların üstüne yapılan muhdes katların duvarları.....	350
Şekil 4.3.5.2.11: Soyunmalık kubbelerinde oluşan bitkiler ve hasarlar.....	350
Şekil 4.3.5.2.12: Erkekler sıcaklık kubbesi üzerinde beton kaplama ve yıkılan betonarme katlar.....	351
Şekil 4.3.5.2.13: Erkekler sıcaklık kubbesinin muhdes beton kaplamaları.....	351
Şekil 4.3.5.2.14: Soğukluk kubbesinde aydınlatma fener boşluğu.....	351
Şekil 4.3.5.2.15: Kubbelerdeki muhdes kaplama ve muhdes çatılar.....	351
Şekil 4.3.5.3.1: Soğukluk kubbesi eteklerinde bozulan taş söveler.....	352
Şekil 4.3.5.3.2: Soğukluk kubbesi eteklerinde taş sövelerin yeniden yapılarak bütünleme yapılması.....	353
Şekil 4.3.5.3.3: Tahtakale Hamamı Kantarcılar Sokak.....	353
Şekil 4.3.5.3.4: Tahtakale Hamamı Kantarcılar Sokak.....	353
Şekil 4.3.5.3.5: Güneybatı cephesi, Kantarcılar Sokak' ta da Kadınlar ılıkılık, duvarının üstündeki betonarme ekler.....	354
Şekil 4.3.5.3.6: Güneybatı cephesi, Kantarcılar Sokak' ta da Kadınlar hamamı duvarının bütünlenmesi.....	354
Şekil 4.3.5.3.7: Restore edilerek bütünlenen kadınlar ılıkılık, sıcaklık duvarı.....	354
Şekil 4.3.5.3.8: Kadınlar güneybatı duvarı iç bükey silmesi.....	354
Şekil 4.3.5.3.9: Kantarcılar Sokak odunluk, külhan duvarlarının güneybatı cephesi.....	355
Şekil 4.3.5.3.10: Kantarcılar Sokak' ta çağdaş ek bina taç kapı girişi ve duvar taşlarının yenilenecek bütünleme yapılması.....	355
Şekil 4.3.5.3.11: Kantarcılar Sokak'tan kadınlar hamamının giriş kapısı.....	355
Şekil 4.3.5.3.12: Erkekler ılıkılık nişleri bütünleme öncesi.....	356

Şekil 4.3.5.3.13: Erkekler ılıklik duvarlarının mevcut niş ve soğukluk geçiş kemeri bütünleme.....	356
Şekil 4.3.5.3.14: Erkekler ılıklikta yok olan duvarların çağdaş malzeme ve tasarımı.....	356
Şekil 4.3.5.3.15: Kadınlar ılıklik duvar kalıntıları.....	357
Şekil 4.3.5.3.16: Kadınlar ılıklik duvar bütünleme.....	357
Şekil 4.3.5.3.17: Kadınlar hamamında yok olan duvarlar yerine çağdaş malzeme kullanımı.....	357
Şekil 4.3.5.3.18: Kadınlar hamamında yeni tasarlanan bölümde, eski duvar kalıntıları ve dükkân koridoru.....	357
Şekil 4.3.5.3.19: Sıcaklık kubbesini taşıyan sekiz kenarlı kemerlerde bütünleme..	358
Şekil 4.3.5.3.20: Külhan ocağı temizlikten önceki durumu.....	358
Şekil 4.3.5.3.21: Külhan duvarı ve ocak nişi bütünleme.....	359
Şekil 4.3.5.2.22: Soğukluk kubbelerinin sekizgen baldekenli ve külah üst örtülü fenerleri.....	360
Şekil 4.3.5.3.23: Soğukluk kubbelerinde temizlik ve bütünleme çalışmaları.....	361
Şekil 4.3.5.3.24: Erkekler sıcaklık kubbe kasnağında temizlik ve bütünleme yapılması.....	361
Şekil 4.3.5.3.25: Soğukluk kubbesinin kurşun kaplaması altına çamur kaplanması.....	362
Şekil 4.3.5.3.26: Bütünleme yapılan üst örtülerin genel görünümü.....	362
Şekil 4.3.5.3.27: Çağdaş konik kubbelerin dıştan genel görünümü.....	363
Şekil 4.3.5.3.28a - 4.3.5.3.28b: Kadınlar hamamında yok olan kubbe ve üst örtüleri yerine betonarme konik kubbelerin içten görünümü.....	363
Şekil 4.3.5.3.29: Erkekler kısmı soğukluk kubbesi bütünleme	364
Şekil 4.3.5.3.30: Erkekler kısmı soğukluk kubbesi bütünleme..	364
Şekil 4.3.5.3.31: Erkekler kısmı ılıklik kubbesi rekonstrüksiyon ile bütünleme,,,,,,,,,.....	364

Şekil 4.3.5.3.32: Erkekler kısmı sıcaklık kubbesi bütünleme.....	364
Şekil 4.3.5.3.33: Erkekler ılıkılıkta yıkılan hela duvarlarının üstündeki aynalı tonoz ve filgözleri.....	365
Şekil 4.3.5.3.34a - 4.3.5.3.34b: Erkekler sıcaklık eyvan kubbe dilimlerinden kalan parça.....	365
Şekil 4.3.5.3.35: Erkekler sıcaklıkta eyvan kubbesi bütünlenme	366
Şekil 4.3.5.3.36: Analogik karşılaştırma yapılan Mahmut Paşa Hamamı taç kapısı.....	367
Şekil 4.3.5.3.37: Taç kapının yanlarında kalan nişin parçası.....	368
Şekil 4.3.5.3.38: Taç kapı ve nişlerin yeniden yapılarak bütünleme yapılması.....	368
Şekil 4.3.5.3.39: Taç kapının yıkıldığı güneydoğu duvarı restorasyondan önce.....	368
Şekil 4.3.5.3.40: Taç kapının analogi yapılarak restitüsyona dayalı çağdaş yorumlu tamamlanması.....	368
Şekil 4.3.5.3.41: Taç kapının mukarnas geometrisi ile soyut olarak tasarlanması.....	368
Şekil 4.3.5.3.42: Taç kapının soyut tasarımlı mukarnasları.....	368
Şekil 4.3.5.3.43: Erkekler kısmı soğukluk mekânına yapılan dükkân katlarının galerisi.....	369
Şekil 4.3.5.3.44: Erkekler kısmı soğuklukta yapılan galerili katları ve taç kapısı girişi.....	369
Şekil 4.3.5.3.45: Kadınlar kısmı soğuklukta yapılan galerili katlar.....	369
Şekil 4.3.5.3.46: Erkekler kısmı soğuklukta tasarlanan çağdaş şadırvan.....	370
Şekil 4.3.5.3.47: Kadınlar kısmı soğuklukta tasarlanan çağdaş şadırvan.....	370
Şekil 4.3.5.3.48: Erkekler kısmı soğuklukta bodrum katta şadırvan.....	370
Şekil 4.3.5.3.49: Kadınlar kısmı soğuklukta bodrum katta şadırvan.....	370
Şekil 4.3.5.3.50: Erkekler kısmı ılıkılık bölümü galeri boşluğu mermer parmaklıkları.....	371

Şekil 4.3.5.3.51: Erkekler kısmı sıcaklık bölümü galeri boşluğu mermer parmaklıkları.....	371
Şekil 4.3.5.3.52: Erkekler kısmı sıcaklık bölümü galeri boşluğundan inen merdiven.....	371
Şekil 4.3.5.3.53: Erkekler soğukluğu. Üst galeride ahşap parmaklık ve büyük mukarnaslı köşe trompları - Erkekler soğukluk mukarnasları.....	372
Şekil 4.3.5.3.54: Erkekler soğuklukta mukarnas kalıntısı. Kadınlar hamamına açılan geçitten görülen dükkân vitrini.....	373
Şekil 4.3.5.3.55: Erkekler soğuklukta kolonetli mukarnasları olan niş.....	373
Şekil 4.3.5.3.56: Erkekler ılıklik odası kalan mukarnaslı kubbe.....	374
Şekil 4.3.5.3.57: Erkekler sıcaklık eyvanda kalan mukarnaslı yarım kubbe parçası.....	374
Şekil 4.3.5.3.58: Erkekler ılıklik odasında mukarnaslı tonozun bütünleme yapılması.....	375
Şekil 4.3.5.3.59: Erkekler sıcaklık kubbesi bezemesi.....	375
Şekil 4.3.5.3.60: Erkek sıcaklıkta halvet kubbesinin bütünlenmesi.....	375
Şekil 4.3.5.3.61: Erkekler sıcaklıkta derin olmayan eyvanlardaki beş fil gözü ve mukarnaslar.....	376
Şekil 4.3.5.3.62: Erkekler sıcaklık eyvan kubbesindeki bezeme bütünleme	376
Şekil 4.3.5.3.63: Erkekler hamamında sıcaklık halvet kubbesinin çok bozulmuş olan alçı mukarnasları kısmi bütünlenme	377
Şekil 4.3.5.3.64: Kadınlar soğukluğu. Türk üçgenli kubbeye geçit ögesi.....	377
Şekil 4.3.5.4.1: Glück'ün rölövesinden düzeltilerek Doğan Kuban'ın çizdiği restitüsyon planı.....	379
Şekil 4.3.5.4.2: Tahtakale Hamamı Restorasyon Projesi zemin kat planı.....	379
Şekil 4.3.5.4.3: Hamamın restorasyon öncesi ve sonrası kesiti.....	380
Şekil 4.3.5.4.4: Çarşı işlevi verilen restorasyon projesi maketi.....	380
Şekil 4.3.5.4.5: Erkekler soğukluk bölümü galeri katları.....	381

Şekil 4.3.5.4.6: Kadınlar soğukluk bölümü galeri katları.....	381
Şekil 4.3.5.4.7: Erkekler soğukluk bölümü nişleri.....	382
Şekil 4.3.5.4.8: Kadınlar sıcaklık bölümü.....	382
Şekil 4.3.5.4.9: Bodrum katlar.....	382
Şekil 4.3.5.4.10: Çağdaş ek olarak eklenen çarşı yapısı.....	382
Şekil 4.3.5.4.11: Kantarcılar Sokak, kadınlar ılıklik, sıcaklık duvarı.....	383
Şekil 4.3.5.4.12: Kutucular Caddesi.....	383
Şekil 4.3.5.5.1: Çağdaş ek çarşı binasının Hallaç Abdullah Sokak'tan girişi.....	386
Şekil 4.3.5.5.2: Çağdaş ek çarşı binasının modüler akslarla tasarlanmış cephesi...	385
Şekil 4.3.5.5.3: Çağdaş ek çarşı binasının dükkân koridoru ve tonozlu şeffaf örtüsü..	385
Şekil 4.3.5.5.4: Çağdaş ek çarşı binasının katlar arasındaki galeri boşluğu.....	385
Şekil 4.3.5.5.5: Çağdaş ek çarşı binasının , külhan duvarına dibinden inen merdiven bağlantısı.....	385
Şekil 4.3.5.5.6: Çağdaş ek çarşı binası ile külhan duvarı arasında galeri boşlukları	385
Şekil 4.4.1.1: Hoca Paşa Hamamı uydu görüntüsü.....	386
Şekil 4.4.1.2: Hoca Paşa Hamamı Sokak'tan kadınlar kısmı giriş kapısı.....	386
Şekil 4.4.1.3: Hoca Paşa Caddesi'nden erkekler hamamına giriş kapısı.....	386
Şekil 4.4.1.4: İbn-i Kemal Caddesi ile Hoca Paşa Cami Sokak köşesinde bulunan Hoca Paşa Cami (Hoca Üveys Mescidi).....	386
Şekil 4.4.2.1: 1914 tarihli Goad Haritası'nda Hoca Paşa Hamamı.....	388
Şekil 4.4.2.2a- Şekil 4.4.2.2b: 1914 tarihli Alman Mavileri Haritası'nda Hoca Paşa Hamamı'nın yeri.....	388
Şekil 4.4.4.1: Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın Hoca Paşa Çarşı'sında halkın önünde idam edilmesi resmin arka fonunda Hocapaşa Hamamı.....	392

Şekil 4.4.4.2.a: Hoca Paşa Hamamı restitüsyon planı, Şekil 4.4.4.2.b: Hoca Paşa Hamamı restorasyon planı	393
Şekil 4.4.4.3: Hamam Sokak ve İbn-i Kemal Caddesi köşesinde bulunan hamamın, Hamam Sokak'tan girişi olan kadınlar kısmı kapısı, kahvehanenin girişi olarak kullanılmakta idi.....	394
Şekil 4.4.4.4: Hamama bitişik iki katlı dükkânlar vardı.....	394
Şekil 4.4.4.5: Hamam Sokak, kadınlar kısmının giriş cephesi.....	394
Şekil 4.4.4.6: Hoca Paşa Caddesi, erkekler kısmı girişi cephesi.....	395
Şekil 4.4.4.7: Hoca Paşa Hamamı kadınlar kısmı cephesi.....	395
Şekil 4.4.4.8: Hoca Paşa Hamamı kadınlar kısmı cephesi.....	395
Şekil 4.4.5.1.1: Sivri kemerlerde oluşan çatlakların kenetle sağlamlaştırılması.....	397
Şekil 4.4.5.1.2: Sivri kemerlerde oluşan çatlakları onarım harcı ile sağlamlaştırılma	397
Şekil 4.4.5.1.3: Pencere boşluk kemeleri dikiş örgü ile sağlamlaştırılma	397
Şekil 4.4.5.1.4: Trompların uçlarındaki mukarnaslara mih çakılarak yapılan sağlamlaştırma.....	398
Şekil 4.4.5.2.1: Kahvehane olarak kullanılan kadınlar kısmı soğukluk bölümüne yapılan betonarme iki kat.....	399
Şekil 4.4.5.2.2: Kadınlar kısmı soğukluk duvarına bitişik muhdes iki katlı bina.....	399
Şekil 4.4.5.2.3: Kadınlar kısmı soğukluk duvarına bitişik binanın yıkılarak temizlenen cephesi.	399
Şekil 4.4.5.2.4: Soğukluk duvarlarının iç sıva raspası ile temizlenmesi.....	400
Şekil 4.4.5.2.5: Yok olan soğukluk kubbeleri yerine yapılan ahşap fenerli, kiremit çatılar.....	400
Şekil 4.4.5.2.6: Kadınlar kısmı soğukluk çatısının ahşap kaplı tavanı ve feneri.....	400
Şekil 4.4.5.2.7: Ilıklık ve sıcaklık kubbelerinin muhdes kaplamaları ve hamam avlusunda yapılan binalar.....	401
Şekil 4.4.5.2.8: Soğukluk duvarına bitişik çıkan baca ve ılık kubbeleri.....	401

Şekil 4.4.5.2.9: Erkek Soğukluk dilimli köşe trompları ve katlı soyunma kabinleri.....	402
Şekil 4.4.5.2.10: Erkek Soğukluk bölümünde katlı soyunma kabinlerine çıkan merdiven.....	402
Şekil 4.4.5.2.11: Uçlarında mukarnas olan dilimli trompların sıva raspası.....	402
Şekil 4.4.5.2.12: Sıva raspası yapılan Türk üçgenleri.....	402
Şekil 4.4.5.2.13: Sıcaklık kubbelerinin geçiş öğeleri, basit bezemesiz tromplar.....	403
Şekil 4.4.5.3.1: Yıkılan muhdes eklerden sonra ortaya çıkan pencere açıklığı ve kemerlerin tuğla ile bütünleme	404
Şekil 4.4.5.3.2: Yıkılan eklerden sonra kadınlar soğukluk duvarlarında bütünleme.....	404
Şekil 4.4.5.3.3: Hamam Sokak'tan kadınlar kısmı soğukluk ve sıcaklık duvarları, kuzeybatı cephesi mevcut durum.....	404
Şekil 4.4.5.3.4: Çökertme tekniği kullanılmadan yapılan derz bütünleme.....	405
Şekil 4.4.5.3.5: Soğukluk bölümlerinde tuğla kirpi saçak bütünlemesi.....	405
Şekil 4.4.5.3.6: Yeniden yapılan kubbe kasnaklarının imitasyon profille bütünlemesi.....	405
Şekil 4.4.5.3.7: Kuzeydoğu cephesinde kadınlar kısmı soğukluk duvar bütünleme.....	406
Şekil 4.4.5.3.8: Güneybatı erkekler soğukluk duvarı.....	406
Şekil 4.4.5.3.9: Erkekler sıcaklıkta kalan duvar parçası.....	406
Şekil 4.4.5.3.10: Kadınlar soğukluk bölümü duvar derzlerini horasan harcı ile bütünleme.....	407
Şekil 4.4.5.3.11: Erkekler soğukluk bölümü duvarlarında sıva raspası sonrası derz bütünleme.....	407
Şekil 4.4.5.3.12: Soğukluk kubbeleri yerine kiremit çatı olduğu restorasyon öncesi.....	408
Şekil 4.4.5.3.13: Kubbelerin kurşun taklidi sıva ile bütünleme.....	408

Şekil 4.4.5.3.14: Erkekler kısmı soğukluk üst örtü ve kubbe fener bütünleme.....	408
Şekil 4.4.5.3.15: Kadınlar ve erkekler ılıklik ve sıcaklık kubbelerinin muhdes üst örtü kaplamaları.....	409
Şekil 4.4.5.3.16: Sıcaklık önüne yapılan iki katlı dükkânlar ve üst örtünün sökülerek temizlenmesi.....	409
Şekil 4.4.5.3.17: Ilıklık ve sıcaklık kubbelerinin üst örtü kaplamalarını sıva ile bütünleme.....	409
Şekil 4.4.5.3.18: Kadınlar soğukluk bölümü kubbe bütünleme.....	410
Şekil 4.4.5.3.19: Erkekler soğukluk bölümü kubbe bütünleme.....	410
Şekil 4.4.5.3.20: Kadınlar sıcaklık kubbesi.....	411
Şekil 4.4.5.3.21: Erkekler sıcaklık eyvan tonozu ve altıgen ışıklığı.....	411
Şekil 4.4.5.3.22: Erkekler sıcaklık halvet kubbesi köşe bezemeleri.....	411
Şekil 4.4.5.3.23: Erkekler sıcaklık eyvan tonozu ve altıgen ışıklığı ile ana kubbesi.....	411
Şekil 4.4.5.3.24: Erkekler sıcaklık kubbesi.....	411
Şekil 4.4.5.3.25: Erkekler kısmı sıcaklık bölümü.....	411
Şekil 4.4.5.3.26a - 4.4.5.3.26b - 4.4.5.3.26c: Soğukluk bölümlerinde dışlık pencereler.....	412
Şekil 4.4.5.3.27: Erkekler sıcaklık kısmı ortasındaki havuz.....	412
Şekil 4.4.5.3.28: Kadınlar sıcaklık kısmı temsili göbek taşı.....	412
Şekil 4.4.5.3.29a - 4.4.5.3.29b: Erkekler soğukluk girişi.....	413
Şekil 4.4.5.3.30: İlave katların ortasında sekizgen galeri boşluğu korkulukları.....	413
Şekil 4.4.5.3.31: Hamamdan kalan bir kurna.....	413
Şekil 4.4.5.3.32a - 4.4.5.3.32b : Erkekler kısmı soğukluk kubbe geçiş öğeleri tromplar.....	414
Şekil 4.4.5.3.33: Trompların dilimli bezemelerinin ucundaki mukarnaslar.....	414

Şekil 4.4.5.4.1: Kadınlar soğukluk giriş katı.....	415
Şekil 4.4.5.4.2: Erkekler sıcaklık bodrum katı.....	415
Şekil 4.4.5.4.3a - 4.4.5.4.3b : Erkekler sıcaklık eyvan ve halvetlerinin çarşı işlevi olan dükkânlar.....	416
Şekil 4.4.5.4.4: Tamamlanan sıcaklık duvarında sonradan açılan vitrin.....	416
Şekil 4.4.5.4.5a - 4.4.5.4.5b : Kemer içine konan lavabo ve sergi aydınlatması için duvarlarda oluşturulan çelik kasnak.....	417
Şekil 4.4.5.4.6: Sahne aydınlatması için tavana asılan dairesel çerçeve.....	418
Şekil 4.4.5.5.1: Çağdaş ek tek katlı çarşı binası.....	419
Şekil 4.4.5.5.2: Çağdaş ek çarşı binasının Hamam Sokak'tan girişi.....	419
Şekil 4.4.5.5.3: Ek binanın hamama geçiş kapısı.....	419
Şekil 4.4.5.5.4: Ek bina ile hamam arasında olan galeri boşlukları.....	419

ÇİZELGE LİSTESİ

Tablo I. Mevcut Tespit Edilebilen İstanbul Hamamlarının Kronolojik Kullanım Tablosu.....	17
Tablo II. Restorasyonu Yapılanlar Arasından Seçilen Hamamların Müdahale Teknikleri Tablosu	81
Tablo III. II. Bayezid Hamamı Mekânlara Göre Müdahale Teknikleri Tablosu.....	93
Tablo IV. Haseki Hürrem Sultan Hamamı Mekânlara Göre Müdahale Teknikleri Tablosu.....	197
Tablo V. Tahtakale Hamamı Mekânlara Göre Müdahale Teknikleri Tablosu.....	343
Tablo VI. Hoca Paşa Hamamı Mekânlara Göre Müdahale Teknikleri Tablosu.....	396
Tablo VII. Restorasyonu Yapılan Tahtakale, Hoca Paşa, II. Bayezid, Haseki Hürrem Sultan Hamamlarının Müdahale Tekniklerine Göre Karşılaştırma Tablosu.....	437

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Amacı

İnsanoğlunun su ile önce bedenini, sonra ruhunu temizlemesi tarih öncesi çağlara ait buluntularda karşımıza çıkmaktadır. Su ile temizlik bütün dinlerde, kültürlerde kutsal olarak kabul görmüş ve hayatın olmazsa olmazı olan su, hem beden hem ruhun temizleyeni olmuştur. Çağlar boyunca medeniyetler kurmuş olan toplumlar su ile gücü temsil eden yapılar yapmışlardır. Çeşmeler, hamamlar, sebiller, sarnıçlar, su terazileri, su mahzenleri, su kemerleri, şadırvanlar, köprüler, havuzlar, su değirmenleri, ayazmalar, barajlar, hidroelektrik santralleri, su kanalları gibi pek çok yapı zamanın üstün teknolojileri kullanılarak, halk için yapılan yapılardır. Medeniyet kurulan kentler, ülkeler su kenarlarında kurulmuştur. Dinlerin pek çok hikâyesi su ile ilgili tasvirleri betimler. Su hayat olduğu gibi medeniyetin de başladığı yerdir.

Pek çok medeniyet kurmuş olan Türklerde yıkanmak, temizlenmek kültürü, önemi Orta Asya'da göçebe çadırlarının içinde yıkanmak için ayırdıkları bölümler ile başlamıştır. Medeniyet kurdukları yerlerde de su yapıları önemli bir yer almıştır. Anadolu topraklarına gelip kendilerinden önce yaşayan toplumların su yapıları ile karşılaştıklarında bu yapıları kendi kültürleri ile bağdaştırmışlardır. Tezin konusu olan ve Türk Hamamı olarak adlandırılan özel yapıların izleri, Hitit Uygarlığı'na ait Boğazköy kalıntılarında görülür. Roma hamamı geleneğini, İslam toplumu, kültürüne ve geleneğine uyarlamıştır. İslam dini su ile temizlenmeyi kutsal saydığı için de, yıkanmak için yapılan hamamlar hem gücün gösterildiği hem de kutsal anlamı olan yapılardır. Bu sebeple cami ve hamam aynı yerde yapılmıştır.

İstanbul bulunduğu coğrafi durum sebebiyle içinden deniz, su geçen bir şehirdir. Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapan İstanbul, hem konumu, hem de büyük iktidar gücünün gösterildiği anıt yapıların olduğu şehirlerdendir. Su yapılarının en gösterişli örneklerinden olan hamam yapıları, İstanbul'un Türkler tarafından fethedildiği yıllardan başlayarak son örneklerine kadar geliştirilerek

tekrarlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, askeri gücünün yanında çağının en gelişmiş imkânlarını da kullanarak yükselmiştir. Bu yapılardan sembol olan camilerin ardından pek çok su yapısının yanında hamamlar gelmektedir. Türk evi denen sivil mimari örneklerinde yapı malzemesi olarak genellikle ahşap tercih edilmiştir. Ancak, "Türk Hamamı" diye adlandırılan hamamlar, su ile ilişkili ve halkın çokça kullandığı mimari yapılardan olduğundan, yapımında daha sağlam ve kalıcı olan taş, tuğla, mermer gibi malzemeler kullanılmıştır. Dayanıklı malzemeler ile inşa edilen bu yapılardan günümüze ulaşan örnekler mevcuttur. Ancak mevcut hamamlardan daha çok sayıda hamamın yok olduğu kaynaklara bakılarak söylenebilir.

Türk ve İslam kültürünün etkisiyle gelişen başkent İstanbul'da, hamamların farklı tipolojilerde mimari örneklerini görebiliriz. Osmanlı padişah ve ailesinin veya saray görevlilerinin, idarecilerin yaptırdığı hamamlar çok daha büyük ve gösterişlidir. Halkın toplu olarak yıkandığı bu yapılar, kapalı bir toplumda yaşayan kadınlar için temizliğin dışında sosyal bir çıkış noktası da olmuştur. Buluşma noktası olan bu yapılar kendi kültürünü oluşturmuştur. Hamam kültürünü oluşturan pek çok eşya, tekstil ürünü gelişmiştir. Bunlar hikâye, şarkı, edebiyat, resim, gravür gibi sanat eserlerine yansyarak sanat ve kültürün gelişmesine vesile olmuştur.

İstanbul'da, Osmanlı Dönemi'nde yapılan, günümüzde mevcut olan Türk hamamları, taşınmaz eski eser olarak tescil edilmiştir. Günümüzde bu eserler kültür varlığı olarak isimlendirilmektedir.

Tarihi hamamlar sadece özel şemaları, yapım teknikleri ile değil, yaşattıkları kültür hazineleri ile de kültür varlığı olarak kabul görmektedir. Bu özel yapılara sahip olmak bir ayrıcalıktır. Kültür değeri olan bu yapılar, her ne kadar yasalarla koruma altına alınsa da korunamamış, hatta yıktırılan önemli sayıda hamam yok olmuştur. Bir kısmı ise harap durumda ve restorasyon yapılması beklenmektedir. Tespit edilebilen hamamların mevcut kullanım durumlarını ve yok olan hamamları yerlerine göre belirlemek bu tezin amacı içindedir.

Çağımızın değişen yaşam tarzı ve hızı, yıkanma kültürümüzü de etkilemiş ve değiştirmiştir. Artık evlerimizde sıcak su tesisatları ve özel banyolar mevcuttur.

Topluca yıkanma yerleri olan hamamların eski işlevi önemini kaybetmektedir. Daha çok turistik anlamı olan topluca yıkanma mekânları haline gelmiştir.

Kırsaldan kente olan göçün etkisi ile nüfusu artan şehirde, hamamların konumunun merkezde olması, toprak değerini arttırıcı bir sebep olmuştur. Bu yapıların kamunun elinden çıkararak, özel şahıslara satılması da koruma konusunda önemli bir sorundur. Bu durum, yeni ihtiyaç ve istekleri, dolayısıyla yeni uygulama taleplerini beraberinde getirmiştir. Oysaki ihtiyaçlar sonsuzdur, ancak İstanbul'da sınırlı sayıda tarihi hamam vardır. Bu yapıların restorasyonunun yapılması öncelikli ihtiyaçtır. Ancak yeni işlevlerinin bu yapıların kültürünü ve mimarisini koruyacak şekilde olması gerekmektedir. Kabul edilen koruma ilkelerine göre yapılacak restorasyon müdahale teknikleri, bu tarihi yapıların korunması ve sürdürülebilirliği için önemli kriterlerdir. Bu müdahale tekniklerini, farklı dönemlerde restorasyonları yapılanlar arasından seçilen hamam örneklerinde araştırmak, bu tezin amacı içindedir.

Restorasyonu yapılan tarihi İstanbul Hamamlarında uygulanan müdahale tekniklerini araştırarak, tespitler yapmak, gelecekteki restorasyon kararlarını ve yöntemlerini belirleyeceği için önemlidir. Bu yapıların daha uzun yıllar korunması, mümkünse aynı işlevde kullanılması amacıyla bu araştırma ve çalışmalar gereklidir. Öncelikle yapıların doğru rölövelerini çıkarıp, tespit etmek, restitüsyon projelerini yaparak, geçmişteki izlerini ortaya koymak önemlidir. Daha sonra yapılacak mühendislik ve mimarlık çalışmaları ile hamamlara uygulanacak restorasyon müdahale yöntemleri ortaya konulmalıdır.

Bu bağlamda, restorasyonu yapılmış, II.Bayezid Hamamı, Haseki Hürrem Sultan Hamamı, Tahtakale Hamamı, Hoca Paşa Hamamı, restorasyon müdahale tekniklerinin, mekânlara göre hangi yöntemlerle yapıldığı, sonuçları, hamamların birbiri ile karşılaştırılması için araştırmaların yapılması bu tezde amaçlanmıştır. Bu hamamların restorasyonlarında uygulanan müdahale tekniklerinin saptanması, bu yönde yapılan çalışmaların, sonraki restorasyonlarda, müdahale tekniği olarak yeni kararların alımını kolaylaştırması amaçlanmıştır.

1.2. Tezin Kapsamı

Bu tez çalışması kapsamında, hamamın tanımı, Anadolu'da hamamların kısa gelişim tarihi, Türk Hamamı bölümleri araştırılmıştır. İstanbul'un Türkler tarafından fethinden günümüze kadar, tarihi sur içi ve dışında yapılmış olan hamamlardan tespit edilen mevcut hamamlara uygulanan yapısal müdahaleler, özgün, değişen ve günümüzdeki işlevleri araştırılarak, kronolojik tablo ve grafikler hazırlanmıştır. Yok olan İstanbul hamamlarını, İstanbul ilçelere göre tespit ederek; Cumhuriyet döneminde yok olan hamamların dönemlerini gösteren grafik hazırlanmıştır. İstanbul'un tarihi hamam bulunan, Çatalca ve Silivri ilçeleri tezin kapsamı dışındadır. Restorasyonu yapılan hamam örneklerinde uygulanan restorasyon müdahale tekniklerini tespit etmek; bu hamamlardan, II. Bayezid Hamamı, Haseki Hürrem Sultan Hamamı, Tahtakale Hamamı ve Hoca Paşa Hamamı'nı daha detaylı incelemek tezin kapsamı içindedir. Bu hamamlardan II. Bayezid Hamamı ve Haseki Hürrem Sultan Hamamı çeşitli restorasyon müdahale tekniğinin birlikte kullanılması sebebiyle tez kapsamında daha detaylı yer almıştır.

1.3. Tezin Yöntemi

Tezin hazırlanmasında yöntem olarak, konuyla ilgili kitap, dergi, bildiri, makale ve bilimsel tezler kütüphane, kitaplık ve internet ortamında araştırılmıştır. Güvenilir internet sitelerinden genel olarak görsel veri ve restorasyonlarda iş yapan firmaların kayıtlı internet sitelerinden görsel veri ve bilgi temininde faydalanılmıştır. Maltepe Üniversite'sinden alınan araştırma izin yazıları ile restorasyon yapılan hamamları inceleyebilmek için ilgili kurumlar olan İstanbul 4 Numaralı, 2 Numaralı ve Yenileme Kültür Varlıklarını Koruma Kurulları, Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Rölöve Anıtlar Müdürlüğü'ne başvurularak; arşivlerde ilgili dosyalar incelenerek, belge, karar suretleri ve dijital olarak verdikleri fotoğraflar alınmıştır. Araştırma yapılan hamamlar yerlerinde gözlemlenerek, fotoğraflar çekilmiş, gözlemlerin ve kullanıcılara sorulan soruların cevaplarının yazıldığı notlar tutulmuştur. Hamamların

projelerini yapan müellif mimar, mühendislerle görüşülerek; hamam restorasyonları süresince yapılan çalışmaların, arşivlerindeki fotoğrafları, projeleri ve verdikleri sözlü bilgiler alınmıştır.

Kaynaklarda ve yerinde yapılan araştırma, gözlem ve çalışmalar birleştirilerek, tablolar ve listeler hazırlanmıştır. Bu tabloların analizi ile, tezin amacı olan konularda grafikler ve sonuç tablosu hazırlanmıştır.

2. HAMAMIN TANIMI VE ANADOLU'DA HAMAMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Hamamın Tanımı

Arapçada 'ısıtmak: sıcak olmak' anlamındaki hamm kökünden türeyen *hamam* kelimesinin sözlük anlamı "ısıtan yer" demek olup "yıkama yeri" mânâsında kullanılmaktadır.

"Hamam kelimesinin Türkçedeki en eski karşılığı munça veya munçaktır. Bu kelime Kuzey Türkleri ile Çuvaşlar da kullanılmıştır. Daha sonra görülen çimek, yumak, yıkak, yunluk uzun bir geçmişe sahip olup çeşitli Türk boyları arasında bugün de kullanılmaktadır. Hamam karşılığı olarak ısı, ısıcak, ısı dam, ışık, isik, issi kelimeler yalnız Anadolu'da değil diğer Türk kültür çevrelerinde yaygınlık kazanmıştır. Türkiye'nin bazı yörelerinde hamama sıcak denilmektedir." (Eyice, Semavi, 1997)

"Hamam, suyun ısıtılmak suretiyle insanların yıkanması için yapılmış tesislerdir." (Eyice, Semavi, 1997) Yeraltından çıkan, içinde insan sağlığına faydalı madenlerin olduğu sular kullanılarak yapılan hamamlara Türkçe'de kaplıca denir. Bu suların doğal olarak sıcak oluşundan dolayı da ılıca denmektedir.

2.2. Anadolu'da Hamam Kültürünün Başlangıcı

"Anadolu'daki tunç çağına ait birçok yerleşim merkezinde ileri su sistemlerine sahip daha gündelik hamamlar görülmektedir." "Boğazköy Tapınak V'de hamam olarak belirlenen ve su geçirmez sıvası, eğimli bir tabanı ve taş boşaltım yolları olan oda, dinen yıkanmanın Hitit medeniyetindeki önemine işaret etmektedir." (Ergin, Nina, 2012) Anadolu'da Gaziantep'in İslahiye ilçesi dolaylarındaki Zincirlihöyük ve Aslantaş'daki geç Hitit dönemi saraylarında yıkanmaya dair mekânlar tespit edilmiştir, bu da yıkanmanın sadece dini sebeplerle değil "yıkanmanın hijyen amaçlı ve sosyal zevklerle birleştirmeyi hedefleyen bir dinlenme

odası olarak belirlememizi sağlar." Bunlar Roma hamamlarındaki apodyteria ve dinlenme odalarında ve geleneksel Türk hamamlarındaki soğuklukta yaygın hale gelen işlevin oldukça erken örneklerini teşkil eder (Ergin, Nina, 2012).

2.3. Anadolu'da Eski Yunan Hamamları

Eski Yunan medeniyetinde büyük ölçüde genel hamamlara rastlanmaz. Çeşitli sporların yapıldığı "gymnasion"larda sporcuların duş aldığı mekânlar, Batı Anadolu'da Priene (Söke yakınında Gülbahçesi) görülmektedir. Eski Yunan'da yıkanma yüksekte duran bir çanaktan akan su ile olup, yıkanmak bir lüks idi (Ergin, Nina 2012).

2.4. Roma Hamamları

Halk Hamamları, Anadolu'da Roma Döneminde yaygın olarak yaşamıştır. Çünkü Romalılar büyük hacimlerin ısıtma sistemini çözmüşlerdir. Bu sistemin çözülmesi, Romalıların daha önce yaptıkları teknolojik başarılarla bağlı olmuştur. Pencerele cam takılması, taban, duvar içine borular ya da sıcaklık taşıyacak dehlizler döşenmesi, sert pişmiş tuğlaların bilinçli, amacına uygun kullanılması gibi gelişmeler büyük halk hamamlarının inşaatında kullanılan yeniliklerdir. Roma Hamamı çeşitli bölümlerden oluşur. Hamam binasının önünde etrafı revaklarla çevrili (portitus) bir avlu (palaestra) bulunur. Burada çeşitli spor oyunları yapılır. Avludan ana girişten geçilen ilk mekân soyunma yeri olan 'apoditerium' idi. Bu mekânda hizmet odaları ve duvarlarda sedirler vardı. Soyunmalıktan 'frigidarium'a geçilirdi. Soğuk su ile yıkanma yeri olan bu büyük ve gösterişli mekânın ortasında bazen içinde yüzülebilecek kadar geniş bir havuz (natatio) bulunur. Ve duvarların önlerinde heykeller sıralanır. Burayı ılık olan 'tepidarium' takip eder. Hamamın en sıcak kısmı 'caldarium' idi. Bu bölümün etrafında özel küçük hücreler yer alırdı. Burada buhar banyosu ile terlemek için çok sıcak 'sudatorium' denilen ayrı bir mekân bulunurdu (Eyice, Semavi, 1997). Roma yıkanma adetleri gelenekselleşmiş biçimde soğukluktan ılıklığa, ılıklıktan sıcağa geçen bir dizi mekân -frigidarium,

tepidarium, caldarium- yaratılan ısının kontrolüne ve aşamalandırılmasına da olanak sağlardı (Ergin, Nina, 2012). Sıcak suyun ve havanın sağlandığı külhana 'praefurnium' adı verilirdi. Hamamın çevresinde ve arka tarafında ayrıca bir bahçe olmasına özen gösterilirdi (Eyice, Semavi, 1997).

Roma kenti kayıtlarında 11 büyük thermae ve 800 den fazla küçük hamamdan bahsedilmektedir. Konstantinopolis'te 153 tane, Antiochia ve Ephesus'ta muhtemelen birer düzine hamam bulunmaktadır (Ergin, Nina, 2012).

2.5. Anadolu'da Türk Hamamı

"Temizliği sünnet olarak kabul eden İslam toplumunda su yapılarının dini önemi vardır. İslam kentini belirleyen yapılar cami ve hamam olarak kabul edilir. Osmanlılar su yapılarına, Romalılardanki kadar anıtsal nitelikte olmasa bile, daha yoğun bir uygulama alanı açmışlardır." (Kuban, Doğan, 2004)

İslam uygarlığı hamam yapısını Geç Roma geleneğinden almış ve devam ettirmişlerdir. Anadolu'da bilinen Selçuklu Çağı hamamlarının sayısı azdır. Kayseri'de Honat Hatun Külliyesi'ne bağlı hamam, bu devrin tanınmış örneklerinden biridir. Son zamanlarda bu hamamın soğukluğunda bulunan çini kaplama kalıntıları, hamamların da diğer yapılar gibi süslendiğini göstermektedir. Beylikler Dönemi'nde Osmanlı Bölgesi'nde olduğu kadar diğer bölgelerde de çok sayıda küçük hamam yapılmıştır. Bunların ilginç örneklerine Batı Anadolu'da Efesos, Bergama, Miletos, Bursa ve İznik'te rastlanmaktadır. Erken Osmanlı hamamları kubbelerinin zengin aşçı bezemesi ile özellik kazanır. Hamamlarda kubbe bezemesinin başka yapılardan daha zengin oluşu, işlevsel bir nedene dayanır. Duvar kaplamalarının rutubet etkisiyle çabuk bozulacağı hamam hacimlerinde ancak kubbeler süslenebilirdi. İznik'te 14. yüzyıl sonu veya 15. yüzyılda yapılmış olan İsmail Bey Hamamı, Edirne'de 15. yüzyıla ait Gazi Mihal ve Beylerbeyi hamamları küçük boyutlarına karşın etkili tasarımlarıyla, erken Osmanlı döneminin önemli yapıtları arasındadır.

Erken dönem hamamlarının boyutları küçük, planları asimetriktir. Klasik Dönem'de ise Sinan'ın Haseki Hürrem Sultan'a yaptığı Ayasofya Hamamı gibi

(1556), tamamen simetrik, çift hamamlar ortaya çıkmıştır. Daha geç dönemlerin ilginç örnekleri arasında İstanbul'da 16. yüzyıl sonuna ait Çemberlitaş ve 18. yüzyılda yapılmış olan Cağaloğlu Hamamları sayılabilir.

Hamam yapılarının dış mimarisi gösterişsizdir. Sinan'ın Ayasofya Hamamı gibi nadir örnekler dışında, hamamların kübik alt yapıları, kubbelerinin oyunuyla belki pitoresk, fakat gösterişsiz kütleleri vardır. Kompozisyonuna genelde soğukluk denilen giriş hacminin büyük kubbesi egemendir.

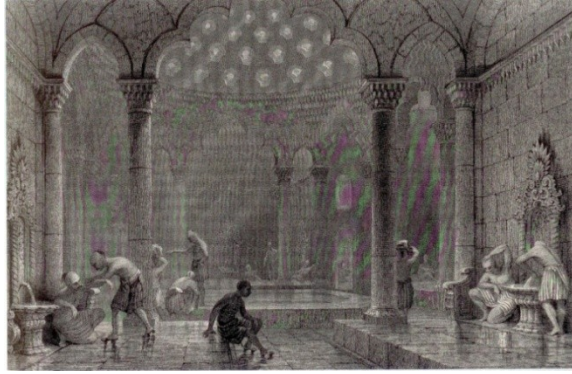
Kökeni Eski Roma ve Erken Bizans hamam geleneği olan İslam hamamında Osmanlı hamamları Bizans'la daha sıkı ilişki içinde olmasına rağmen zaman içinde kendi özel plan tipini oluşturmuştur Osmanlı dönemi hamamı Klasik Roma boyutlarını hiçbir zaman amaçlamamıştır. Hamamın emperyal gösteri olmadan bir işlevsel yapıya dönüşmesi Bizans döneminde başlamış bir gelişmedir. (Kuban, Doğan, 2004).

2.6. Türk Hamamı Bölümleri

Kadın, erkek bölümlerini içeren çifte hamamlarda, kadın bölümlerinin erkek bölümlerine alansal oranı $\frac{1}{2}$ civarındadır. Kadınların Osmanlı döneminde bu oranda katıldıkları başka hiç bir sosyal etkinlik yoktur. İstanbul'un fethinden önce yapılan hamamların planları, daha sonraki hamam mimarisindeki bütün tipolojileri içerir. Cemekân (soyunmalık, bazen soğukluk), ılık ve sıcaklık olarak anılan işlevsel hacimlerin birbirini izleyerek kurdukları düzen bütün hamam planlarının ana işleyiş şemasıdır. Hamamların sıcak su düzeni, sıcaklıklara bitişen külhanlarda kazanlardaki suyun ısıtılıp duvarlar içindeki borularla dağıtılması ile olur. Sıcak bölümlerin altındaki cehennemlikler (hipocaust) ve duvarlardaki borularla döşeme ve duvarların ısıtılması sağlanır. (Kuban, Doğan, 2007)

Şekil 2.6.1: Kumkapı'da bir hamamın soğukluğu gravür (T.Allom), (Kuban, Doğan, 2007)

Şekil 2.6.2: Bir hamamın sıcaklığu gravür (W.H. Bartlett), (Kuban, Doğan, 2007)

Soğukluk-Soyunmalık (camegâh veya camekân): Burası kubbe ile örtülü, kubbenin üstünde bir fener olan, soyunma yeri olarak kullanılan, hamamın en büyük hacmidir. Diğer bölümlere göre daha az süslüdür. Hamam girişi doğrudan bu büyük kubbeli soyunmalığa olur. Ortasında bir şadırvanlı havuz çok kullanılan bir motiftir. Etrafında yükseltilmiş sekiler üzerine kerevetler bulunur. Bazen bu soyunma yerleri iki katlı olur. Bu ahşap katlı soyunma bölmeleri olan yere "Şirvan" denir. Büyük hamamlarda iki katlı olabilen ahşap sekiler genellikle iki ya da üç kenarda dolaşır. Hamamın camekânı sosyal açıdan önemli bir işlev görür. Burada bir de kahve ocağı, havlu kurutma ocağı olur. Kahve, şerbet, su servisi yapılır.

Ilıklık: Hamamın sıcak bölümü ile soğukluk arasında ılık bir geçit hacmidir. Her iki bölüme de çift kapılarla bağlıdır. Çeşitli şekillerde düzenlenen bu mekânlarda kurulanılır, peştamal değiştirilir, abdesthanelere, traşlığa buradan geçilir. Bu bölümde de yıkanma yerleri olur.

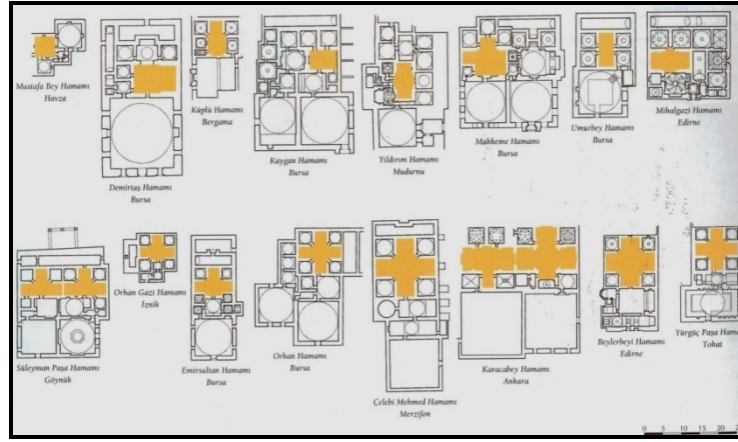
Sıcaklık: Burası genellikle merkezi bir kubbeli hacim etrafında simetrik olarak düzenlenmiş küçük odalar ve eyvanlardan meydana gelir. Ortasında çoğunlukla bir göbek taşı bulunur. Küçük kemerlerle sıcaklığa açılan, küçük alçak tavanlı, çok sıcak odalara halvet denir. Halvet ve eyvanların döşemeleri orta hacimden yüksektir ve içlerinde su doldurulup yıkanmaya yarayan kurnalar bulunur. Sıcaklığın ortasında bulunan yüksek göbek taşının üzeri sıcaktır ve terlemeye yarar.

Hamamlar külhandan gelen sıcak havanın döşemeler altında "cehennemlik" denilen özel galerilerden dolaşması ile ısıtılır ve ısı kaybına engel olmak için kubbeye açılmış olan fil gözü denen tepe cam fanuslar ile aydınlatılır (Kuban, Doğan, 2004).

Hamamın külhanında yakılan ateşle ısınan suları, döşemelerin altındaki cehennemliklerden geçen sıcak hava ve duman, cehennemlik ayakları arasındaki boşlukları örten, ateşe dayanıklı taşları ve mermer döşemeyi ısıtır. Duvarların içine döşenmiş olan ve cehennemlikten itibaren hamamın üst örtüsünden 20–25 cm yükselen künklerden oluşan baca şeklindeki tüteklerin içinden geçtiği duvarı ısıtır. Bunların üstü tuğla ve taşlarla kapatılır. Özel olarak daha fazla ısıtılmak istenen halvetin çevresindeki duvarlardan yükselen tüteklerin üstlerindeki kapak taşları kaldırılınca bu tütekler baca gibi çalışır ve cehennemlikteki sıcak hava bu tüekten çıkar. Halvet yeterince ısınınca, oradaki tüetekler kapatılır, ısıtılmak istenen başka mekânın tüetekliği açılır.

Esas yıkanma yeri olan sıcaklık (ıssı halvet/calderium), mimarlar en büyük çabalarını burada göstermişlerdi. Plan düzeni ve mukarnas bezemeleri ile sıcaklık kendi başına önemli bir mimari gösteridir ve hamam tipolojisinin farkını saptayan başlıca plan öğesidir. Sıcaklık tasarımında tam simetrik orta kubbeli, dört eyvanlı, üç

eyvanlı, iki eyvanlı gibi plan tipleri kullanılmıştır. Eyvanlar kare planlı ise kubbe ile örtülüdür. Az derin olanlar eski eyvanlar gibi beşik tonozla örtülüdür. Köşelerde kubbe ile örtülü halvetler vardır. Sıcaklık ile halvetlerin ısıları aynıdır. Fakat halvet daha küçük ve genel olarak yıkanma yerinden ayrılmış özel bir yıkanma yeridir. Sıcaklıkların ortasında yerden yükseltilmiş bir seki (göbektaşı) bulunur. Sıcaklık bir sıcak su haziresine bitişiktir. Bu su bitişik külhandan ateşlenir. (Kuban Doğan, 2007)

Şekil 2.6.3: Fetih öncesi sıcaklık planlarına göre hamam tipleri (Kuban, Doğan, 2007)

Külhan, Su Depoları: Hamamların sıcaklık kısmına bitişik olan bu bölümde odun yakılır. Ve büyük bakır tekneler içinde hamamın suyu kaynatılır. Bunların bağımsız girişleri vardır. Bu kısmın yakınında sıcak, soğuk su depoları, odun deposu, kuyu bulunur.

Soğuk su, su deposundan künklerle kurnalara ve soğuklukta ki şadırvana getirilir. Külhanda ısıtılan sıcak su, kurnalara yine künklerle getirilir. Pişmiş topraktan yapılan bu künklerin iç çapı 10 cm, boyları 50-60 cm arasında olur, başları birbirine geçecek şekilde dişi ve erkek yuvalıdır. Ek yerleri "lökün" denen macunla sıvanarak sızdırmaz hale getirilir. Lökün, kireç ve bezir yağı ile yapılan bir nevi sızdırmaz macundur.

3. İSTANBUL'DAKİ TARİHİ HAMAMLARIN KORUMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

İstanbul'un fethinden sonra ilk yapılan hamamlar, külliyelerle yapılan hamamlardır denebilir. Hamamların, külliyyede bulunan cami, tabhane ile ilişkisi olduğu için, dini yapı kadar hamam da yapılmıştır. Camiler minare ve kubbeleri ile ve hamamlar da soğukluk bölümlerinin kübik etkisi ile İstanbul'un artık bir İslam kenti olduğuna vurgu yapan yapılardır. Fetih sonrası cami vakıflarına gelir sağlayan hamamlar daha fazla iken, külliye dışında yapılan hamamlar daha azdır. Fatih Sultan Mehmed ve sadrazamı Mahmut Paşa, çarşı içine anıtsal ölçülerde iki büyük hamam yaptırmıştır. İstanbul'un erken dönem Türk mimarisinin önemli yapıları Tahtakale ve Mahmut Paşa Hamamıdır (Kuban, Doğan, 2007, s.227). Evliya Çelebi şehri fetheden Türkler tarafından (1451-81) bu dönemde 27 hamam yapıldığını söyler (Taşcıoğlu, Tülay, 1998).

Kanuni Sultan Süleyman devrinde (1520-1566 yılları arası) İstanbul içinde 36 adet, İstanbul dışında 85 adet yeni hamam yapılmıştır (Yüksel, İ. , Aydın, 2004).

Evliya Çelebi, seyahatnamesinde 17. yüzyılda İstanbul'da 78 adet kale içinde, 58 adet kale dışında hamamın adını verir ve çevredekilerle birlikte 151 adet hamam vardır, der ve seyahatleri sırasında 17 tane daha hamamın yapıldığını söylemektedir. Evliya Çelebi bu toplam 168 adet hamamın, çoğunun çifte hamam olduğunu, özel ve genel olarak 302 hamam olduğunu, saray hamamlarıyla birlikte 14536 adet hamam olduğunu söyler. (Kahraman, Seyit Ali, Dağlı, Yücel, 2011, s.292).

Alman mimar Cornelius Gorrill, 1907-1912 yıllarında yayınladığı "Die Baukunst Konstantinopels" adlı kitabında az sayıda İstanbul hamamından bahseder. Avusturyalı sanat tarihçisi Heinrich Glück, 1916-17 yıllarında yaptığı çalışmalara ait, 1921 yılında yayınlanan "Probleme des Wölbung-sbaues: Die Bader

Konstantinopels" adlı kitabında 22 İstanbul hamamını detaylı incelemiştir (Kuruçay Akif, 2010).

Wolfgang Müller-Wiener 1977 yılında basılan "Bildlexikon Zur Topographie İstanbuls" isimli kitabında, İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet devri (1451-81), 27 hamam, II. Bayezid, II.Selim, I. Süleyman devrinde 16 hamam, Kanuni Sultan Süleyman devri ve sonrası yapılan 22 hamam, Kırk Çeşme su tesislerinden 1741 yılına kadar yapılan 11 hamamın isimleri verilerek, birçoğunun harita üzerinde yerleri işaretlenmiştir. Kanuni Sultan Süleyman devrinde şehirde yaşanan su sıkıntısı sebebi ile bazı hamamlar yıktırılmıştır. Mimar Sinan'ın eseri olan 22 hamam, yine Sinan'ın yaptığı Kırk Çeşme su tesislerinin yapımından sonra inşa edilmiştir. (Taşcıoğlu, Tülay, 1998 , s.40,41)

Hacı İsmail Beyzade Osman Bey'e ait 1887 tarihli "Mecmua-i Cevami" kitabında 75 hamamdan bahsetmiştir. 1914 tarihindeki "1329 Senesi İstanbul Beldesi İhsaiyat Mecmuası" adlı kitapta 168 adet genel hamamın sahipleri tarafından işletildiğinden bahsetmektedir. 1920 yılında Mustafa Galip Bey'e ait olan "Rehnümayı Zabıta" adlı kitapta 116 adet hamamın ismi mahallesinin listesi vardır.

Kemal Ahmet Aru 1949 yılında yayınlanan tezinde İstanbul'da 19 hamamı incelemiştir. 1952 yılında Neşet Köseoğlu "İstanbul Hamamları" adlı makalesinde 91 adet Tarihi Yarımada içindeki hamamların isimleri, semtleri ile vererek, 36 hamamın çalışır halde olduğunu belirtmiştir (Kuruçay Akif, 2010). 1967'de Şinasi Akbatu'nun "1880-1923 yılları arasında çalışan, sonradan kapanan veya yok olan bir kısmı günümüze kadar faal olan Çarşı Hamamlarının Alfabetik Listesi" başlığı ile yazdığı makalede 192 hamam ismi geçmekte olup, bu makaleye ek olarak hamamların vakıflarını da ekleyerek, 1974 yılında aynı isimle tekrar yayınlamıştır (İşli, Emin Nedret, 2009)

M. Nermi Haskan, 1995 yılında yayınlanan "İstanbul Hamamları" adlı kitabında mevcut ve yok olan 237 hamamı incelemiştir. Orhan Yılmazkaya, 2002 yılında yayınlanan "Aydınlık Kubbenin Altındaki Sıcaklık" adlı eserinde çalışır durumda olan 50 İstanbul hamamının bilgisini vermektedir. Akif Kuruçay'ın 2012 yılında yayınlanan "İstanbul'un 100 Hamamı" adlı kitabında, mevcut, harap, yok olan 100 adet hamam konu edilmiştir. Bunun dışında semtlere ait kitaplarda, hamamları genel olarak ele alan kitaplarda, İstanbul Hamamları ile ilgili bilgilere ulaşılmaktadır.

10 Temmuz 1894 İstanbul depreminde şehrin çeşitli yerlerinde yirmi kadar hamamın az ya da çok hasar aldığı bilinmektedir. (Eyice, Semavi, 1992, s.426)

3.1. Mevcut Tespit Edilebilen İstanbul Hamamlarının Kronolojik Kullanım Tablosunun Oluşturulması

Tarihi İstanbul Hamamları'nda yapılan müdahale tekniklerini araştırmak için, mevcut yazılı ve görsel kaynaklardan yararlanılarak mevcut hamamların kullanım tablosu yapılmıştır. Yok olan hamamlar ise günümüzdeki haliyle ilçelere göre listelenmiştir. Yapım tarihleri bilinenler belirtilmiştir.

Mevcut hamamların tablo başlıkları; hamamın adı, yeri, yılı/mimarı, yaptıran, müdahaleler, işlev / özgün, değişen, günümüzde kullanım şeklindedir.

Hamamın kullanılmış olan ve belgelenebilen tüm adları "Hamam" sütununda, hamamın günümüzde kullanılan ilçe ve semt adları "Yeri" sütununda, hamamın, yapım yılı ve dönemi, biliniyor ise mimarının adı "Yılı/Mimar" sütununda, hamamı yaptıran kişinin adı, geçmişte veya günümüzde bağlı bulunduğu vakıf adı "Yaptıran" sütununda belirtilmiştir.

Kaynaklardan bulunan bilgi ve belgelere göre, hamamın yapımından itibaren olan yapısal değişimler, ekler, yıkılmış yok olmuş bölümler, onarımlar ve hamama ait varsa önemli farklılıklar "Müdahaleler" sütununda belirtilmiştir.

İşlev sütunu Özgün, Değişen, Günümüzde Kullanım olarak üç sütuna ayrılmıştır.

Özgün: Tablodaki bu sütunda, hamamın ilk yapıldığındaki türü, tek veya çifte hamam oluşu belirlenmiştir. Hamamın hangi amaçla yapıldığı; tek hamamlarda kadın hamamı, erkek hamamı, kuşluk hamamı olması gibi veya çarşı hamamı, mahalle hamamı, saray hamamı, konak hamamı, askeri hamam gibi yapım amacı, fevkani hamam gibi yapım şekli belirtilmiştir.

Değişen: Tablodaki bu sütunda hamamın yapımından sonra, günümüzdeki durumuna kadar olan değişen kullanımları özetlenmiştir.

Günümüzde Kullanım: Hamamın mevcut kullanımı, yeni işlevi ve içinde bulunduğu süreç belirtilmiştir.

Tablo I: Mevcut Tespit Edilebilen İstanbul Hamamlarının Kronolojik Kullanım Tablosu

SIRA	HAMAM	YERİ	YILI/MİMAR	YAPTIRAN	MÜDAHALELER	İŞLEV		
						ÖZGÜN	DEĞİŞEN	GÜNÜMÜZDE KULLANIM
1	TAHTAKALE HAMAMI	FATİH, TAHTAKALE	1470 DEN ÖNCE-FATİH SULTAN MEHMET DÖNEMİ	FATİH CAMİİ VAKFINDAN VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ÖZEL MÜLK OLARAK SATMIŞTIR.	1726'DA YANGIN GEÇİRDİ.1894 DEPREMİNDE HASAR GÖRDÜ. BETONARME KATLAR İLAVE EDİLMİŞTİR.	ÇİFTE HAMAM	ÖNCE TÜTÜN DEPOSU, DAHA SONRA SOĞUK HAVA DEPOSU OLARAK KULLANILMIŞTIR. 1980'LI YILLARDA PEYNİR DEPOSU OLARAK KULLANILIP, 1988-92 YILLARINDA RESTORASYON İLE BİRLİKTE EK BİNA İLAVE EDİLEREK ÇARŞI İŞLEVİ VERİLMİŞTİR.	ÇARŞI OLARAK KULLANILYOR.
2	İSTİNYE HAMAMI-NESLİŞAH SULTAN HAMAMI	SARIYER, İSTİNYE	1460	GAZİ ALİ PAŞA VAKFINDAN ÇATALCA CAMİİ VE İSTANBUL MEKTEBİNE GELİR	ERKEKLER KISMI DEPREMDE HASAR GÖRDÜ. BETONARME EKLER YAPILDI. İLİKLİĞA SAUNA EKLENMİŞTİR.	ÇİFTE HAMAM	KADINLAR KISMI YIKTIRILMIŞTIR. TEK HAMAM	TEK (ERKEK) HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR
3	MAHMUT PAŞA HAMAMI	FATİH, MAHMUT PAŞA	1466-67	MAHMUT PAŞA VAKFINDAN	18. YY. DA DEPREM VE YANGINDA HASARA UĞRADI. 1878'DE KADINLAR HAMAMI PADİŞAH TARAFINDAN YIKTIRILDI VE YERİNE ABUD EFENDİ HANI YAPILDI. 1. DÜNYA SAVAŞINDA KAPALI KALMIŞTIR.	ÇİFTE HAMAM	TEK HAMAM OLARAK ÇALIŞMIŞ, 1989'DA ÇARŞI OLMUŞTUR. SOYUNMALIK DÜKKÂN, İLİKLİK ÇAY OCAĞI, SICAKLIK HALI SERGİ SATIŞ YERİ OLMUŞTUR.	TEK HAMAM ÇARŞI OLARAK KULLANILYOR. BAKIMSIZ.
4	KÜÇÜK PAZAR HAMAMI-RUM MEHMET PAŞA HAMAMI	FATİH, UNKAPANI	1469 ÖNCESİ	RUM MEHMET PAŞA VAKFINDAN ÜSKÜDAR RUM MEHMET PAŞA CAMİİ GELİRİ	1959 DA SOĞUKLUK KUBBESİ BETONARME OLMUŞTUR.	TEK HAMAM	-	TEK (ERKEK) HAMAMI OLARAK KULLANILYOR
5	ACEMOĞLU HAMAMI-ACEMİ OĞLANLAR HAMAMI-MEYDAN HAMAMI	FATİH, ŞEHZADEBAŞI	FATİH SULTAN MEHMET DÖNEMİ	FATİH SULTAN MEHMET VAKFINDAN	KANUNİ DÖNEMİNDE ONARIMDAN GEÇİRİLMİŞTİR. SOĞUKLUK BÖLÜMÜ ÖZGÜN DEĞİLDİR. ÜZERİNE YAPILAN OTELİN İÇİNDE KALMIŞTIR.	YENİÇERİ KIŞLA HAMAMI (TEK HAMAM)	1826 YILINDA YENİÇERİ OCAĞI KALDIRILINCA ÇARŞI HAMAMI	2005-2009 ONARIMI İLE TURİSTİK OTEL HAMAMI OLARAK KULLANILYOR
6	BOSTAN HAMAMI-HASEKİ BOSTAN HAMAMI	FATİH, HASEKİ	FATİH SULTAN MEHMET DÖNEMİ	FATİH VAKFIYESİ 16. YY. MİMAR SINAN TARAFINDAN TAMİR EDİLDİ	KADINLAR SOYUNMALIĞINA MERDİVEN İLAVE EDİLEREK KAT EKLENMİŞTİR.	ÇİFTE HAMAM	-	ÇİFTE HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
7	ESKİ-YENİ HAMAM-BALİ HAMAM	EYÜP	FATİH SULTAN MEHMET DÖNEMİ	HAZRETİ HALİD VAKFINDAN EYÜP SULTAN CAMİİ GELİRİ-ÖZEL MÜLK	1582'DE TAMİRAT YAPILDI	TEK HAMAM	SİNEMA OLARAK KULLANILDI. 1995'TEN İTİBAREN ŞEKER İMALATI, SATIŞ YERİ VE FIRIN OLARAK KULLANILMIŞTIR.	KULLANILMIYOR HARAP HALDE. RESTORASYON PROJESİ DEVAM EDİYOR.
8	İŞHAK PAŞA HAMAMI-TAHTALI HAMAMI	FATİH, SULTANAHMET - AHIRKAPI	FATİH SULTAN MEHMET DÖNEMİ MİMAR BAĞDATLI YAHYA AĞA	İŞHAK PAŞA VAKFINDAN SONRA GAZANFER AĞA VAKFINDAN İNEGÖL'DE İMARET GELİRİ	HAMAMA BİTİŞİK 4 DÜKKÂN YAPILDI. 1519'DA SÜLEYMAN PAŞA DÜKKÂNLARI VE BOŞ HAVUZU YIKTIRDI. KÜLHANIN BİR KISMI YIKILDI. 1704 VE 1813'TE ONARILDI.	TEK HAMAM	DEPO VE İMALATHANE OLARAK KULLANILMIŞTIR.	1915 YILINDAKİ İŞHAKPAŞA YANGININDAN BERİ HARAP HALDE VE DEPO OLARAK KULLANILYOR.

SIRA	HAMAM	YERİ	YIL/MİMAR	YAPTIRAN	MÜDAHALELER	İŞLEV		
						ÖZGÜN	DEĞİŞEN	GÜNÜMÜZDE KULLANIM
9	HOCAPAŞA HAMAMI HOCA SINAN PAŞA HAMAMI	FATİH, SİRKEÇİ	FATİH SULTAN MEHMET DÖNEMİ	SINAN PAŞA FATİH VAKFINDAN	KADINLAR SOYUNMALIĞINA BETONARME KATLAR YAPILMIŞTIR. 1988DE RESTORE EDİLDİ. RESTORASYONDA YOK OLAN SOYUNMA KUBBELERİ YAPILDI. EK BİNA YAPILDI.	ÇİFTE HAMAM	KADINLAR SOYUNMALIK KAHVEHANE OLARAK KULLANILMIŞTIR. 1988 RESTORASYONUN- DA ÇELİK KATLAR EKLENEREK ÇARŞI İŞLEVI VERİLMİŞTİR.	SOĞUKLUK KISIMLARI KÜLTÜR MERKEZİ , SICAKLIK, İLİKLİKLER ÇARŞI OLARAK KULLANILYOR
10	ŞENGÜL HAMAMI	FATİH, GÜLHANE PARKI ALAY KÖŞKÜ	FATİH SULTAN MEHMET DÖNEMİ	SADRAZAM MAHMUD PAŞA VAKFINDAN	1769 YANGININDA ZARAR GÖRMÜŞ, BAKIMSIZ KALMIŞTIR.	ÇİFTE SARAY HAMAMI	1962-84 ARASINDA KÖŞK HAMAMI ADIYLA ÇARŞI HAMAMI OLARAK ÇALIŞMIŞ VE 2008DE TEKRAR KAPANMIŞTIR.	HARAP HALDE KULLANILMIYOR
11	BALAT HAMAMI- BALAT KAPISI HAMAMI-ÇAVUŞ HAMAMI	FATİH, BALAT	FATİH SULTAN MEHMET DÖNEMİ	FATİH VAKFIYESİ OLDUĞU DÜŞÜNÜLÜYOR.	1871'DE SICAKLIKTA YAHUDİ BATAĞI KISMI AYRILMIŞ, 1967DE YAHUDİ BATAĞI HAVUZU KALDIRILMIŞ VE SOĞUKLUK DEĞİŞMİŞTİR.	ÇİFTE HAMAM	-	KADIN-ERKEK HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR- BAKIMSIZ
12	ESKİ HAMAM-RUM MEHMET PAŞA HAMAMI-ŞİFA HAMAMI	ÜSKÜDAR	1471-72 FATİH SULTAN MEHMET DÖNEMİ	RUM MEHMET PAŞA VAKFINDAN 1860 ÖZEL MÜLK OLMUŞTUR.	1885-86DA TAMİRAT YAPILMIŞTIR.	ÇİFTE HAMAM	-	ÇİFTE HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
13	GEDİKPAŞA HAMAMI	FATİH, BEYAZIT GEDİKPAŞA	1474 MİMAR HAYRETTİN ESERİ	GEDİK AHMET PAŞA VAKFINDAN AFYON CAMİİ VE MEDRESESİ GELİRİ	1719 YANGININDA SOĞUKLUK KISMI YANMIŞTIR. ERKEKLER HAMAMINA SAUNA VE HAVUZ İLAVE EDİLMİŞTİR.	ÇİFTE HAMAM	-	ÇİFTE TURİSTİK HAMAM
14	NİŞANCI PAŞA HAMAMI-NİŞANCA HAMAMI	FATİH, KUMKAPI	1475	NİŞANCI KARAMANİ MEHMET PAŞA VAKFINDAN	1762 YANGININDA YANMIŞTIR. SOYUNMALIK KUBBESİ YIKILMIŞ, ÇATI İLE ÖRTÜLÜ, ÖZGÜN DEĞİLDİR.	ÇİFTE HAMAM	-	ÇİFTE HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
15	KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA HAMAMI	FATİH, KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA	1477	KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA VAKFINDAN BURSA CAMİİ İMARETİ GELİRİ	-	ÇİFTE HAMAM	1993TE KADINLAR KISMI KAPANMIŞTIR.	HARAP KULLANILMIYOR
16	EYÜP TÜRBE HAMAMI-EYÜP SULTAN TÜRBE HAMAMI	EYÜP	1481 1510 MİMAR SINAN YENİDEN	FATİH SULTAN MEHMET YAPTIRDI HAZRETİ HALİD VAKFINDAN EYÜP BELEDİYESİ MÜLKÜ	1510 DEPREMİNDE YIKILINCA MİMAR SINAN KÜÇÜLTEREK YENİDEN YAPMIŞTIR. 1950 YILLARINDA HAMAM İMAR FAALİYETLERİNDE KÜÇÜLMÜŞTÜR.	ÇİFTE HAMAM	-	EYÜP BELEDİYESİ TARAFINDAN HİDROTERAPİ MERKEZİ OLARAK RESTORASYONU DEVAM EDİYOR.

SIRA	HAMAM	YERİ	YILI/MİMAR	YAPTIRAN	MÜDAHALELER	İŞLEV		
						ÖZGÜN	DEĞİŞEN	GÜNÜMÜZDE KULLANIM
17	ÖRÜCÜLER HAMAMI SIRT HAMAMI- MERCAN HAMAMI	FATİH, KAPALI ÇARŞI	FATİH SULTAN MEHMED DÖNEMİ 1489 ÖNCESİ	FATİH CAMİİ VAKFINDAN 2004TE İSTANBUL TİCARET ODASI SATIN ALMIŞTIR.	1967DE DEVRALAN KİŞİ SOYUNMALIK SICAKLIK DUVARINI KÜTAHYA ÇİNİSİ İLE KAPLANMIŞTIR. SAUNA YAPILMIŞTIR	TEK HAMAM (ERKEK)	-	ERKEK HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR
18	GALATASARAY HAMAMI	BEYOĞLU, GALATASARAY	1481 İL BAYEZİD DÖNEMİ	İLBEYAZİD GALATASARAY KÜLLİYESİ İÇİNDE ASKERİYE MÜLKÜ HAZİNE MÜLKÜ ŞAHİS MÜLKÜ	1753-54'TE İMAHMUD TAMİR ETTİRDİ.	TEK HAMAM	1834'TE GALATASARAY LİSESİ İLİŞKİSİ KESİLEREK ÇARŞI HAMAMI OLMUŞTUR.	TURİSTİK HAMAM (KADIN-ERKEK) OLARAK ÇALIŞIYOR
19	DAVUTPAŞA İSKELESİ HAMAMI- KÜÇÜK HAMAM- ZİRHCİ HAMAMI	FATİH, YENİKAPI - KOCA MUSTAFA PAŞA	1485 İLBEYAZİD DÖNEMİ	SADRAZAM DAVUT PAŞA VAKFINDAN	HAMAMIN ÖNÜNE AŞAP EV YAPILMIŞ.	ÇİFTE HAMAM	1963-64'TE KADINLAR SOĞUKLUK KISMI VE ERKEKLER HAMAMININ BİR KISMI KAHVEHANE OLMUŞTUR.	ÇİFTE HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
20	KOCA MUSTAFA PAŞA HAMAMI	FATİH, KOCA MUSTAFA PAŞA	1486	KOCAMUSTAFA PAŞA VAKFINDAN	SICAKLIKTAKİ HALVETLERDEN BİRİ SAUNA YAPILMIŞ	ÇİFTE HAMAM	-	ÇİFTE MAHALLE HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR
21	KÜÇÜK HAMAM- KULLUK HAMAM- MİHRİMAH SULTAN HAMAMI	ÜSKÜDAR	1489 1547 MİMAR SİNAN YENİDEN	FATİH SULTAN MEHMED MİHRİMAH SULTAN AYASOFYA VAKFINDAN	1991'DE YIKILARAK REKONSTRÜKSİYON YAPILMIŞTIR. ÖZGÜN DEĞİLDİR.	ÇİFTE HAMAM	ÇARŞI HAMAMI	ÇARŞI İŞLEVİ MARKET OLARAK KULLANILIYOR.
22	SULTAN HAMAMI- PAŞA HAMAMI	FATİH, EDİRNEKAPI BALAT ARASI	15. YY SONU	İL BEYAZIT'IN KIZI HATİCE SULTAN ÇUKURBOSTAN CAMİİ GELİRİ	SOĞUKLUK ORJİNAL DEĞİLDİR. ÇATI FENERİ BETONARME YAPILMIŞTIR. İLİKLİK ÜSTÜ DÜZ ÇATI OLMUŞTUR.	TEK HAMAM (İSTANBUL UN EN KÜÇÜK TARİHİ HAMAMI)	-	TEK (ERKEK) ÇARŞI HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR
23	KÜÇÜK AYASOFYA HAMAM-ÇARDAKLI HAMAM	FATİH, KÜÇÜK AYASOFYA	1503-1507	KAPU AĞASI HÜSEYİN BEY KÜÇÜK AYASOFYA VAKFINDAN 1918'DE ÖZEL MÜLK OLMUŞTUR.	1575'TE MİMAR ÖMER BİN VELİD, 1600'DE MEHMED BİN ÜVEYS TAMİR ETMİŞTİR. KADINLAR SOĞUKLUĞU YOK OLMUŞTUR.	ÇİFTE HAMAM	1935-40 ARASINDA DEPO ATÖLYE OLARAK KULLANILMIŞTIR.	HARAP KULLANILMIYOR
24	KADIRGA HAMAMI- KADIRGA LİMANI HAMAMI	FATİH, KADIRGA - KUMKAPI	1506 ÖNCESİ İL BEYAZIT DÖNEMİ- 1734 (?)ENCÜMEN ARŞİVİ	RUMELİ BEYLERBEYİ YAHYA PAŞA VAKFINDAN ÜSKÜP İMARETİ GELİRİ	1963 YILINDAN ÖNCE KADINLAR KISMI ONARILMIŞTIR. TADİ LATLARLA ÖZGÜN HALİNİ KAYBETMİŞTİR	ÇİFTE HAMAM	-	ÇİFTE HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
25	İLBEYAZİD HAMAMI- HAMAMI KEBİR- PATRONA HALİL HAMAMI	FATİH, BEYAZIT	1507-1508 MİMAR HAYRETTİN	AYŞE GÜLBAHAR SULTAN VAKFIYESİ EDİRNEDE ADINA OLAN MESCİDİN GELİRİ	1509 VE 1766 DEPREMİNDE, 1654 VE 1740 YANGINLARINDA HASAR GÖRÜP ONARILMIŞTIR. 2002'DE BAŞLANAN RESTORASYON SÜRECİ DEVAM ETMEKTEDİR.	ÇİFTE HAMAM İSTANBUL'UN 2. BÜYÜK HAMAMI	1930'A KADAR HAMAM OLARAK, DAHA SONRA ATÖLYE, DEPO, DÜKKÂN OLARAK KULLANILMIŞTIR.	İ. Ü. KENT MİRASI MERKEZİ OLARAK YENİDEN İŞLEVLENDİRME PROJE UYGULAMASI DEVAM EDİYOR.

SIRA	HAMAM	YERİ	YIL/MİMAR	YAPTIRAN	MÜDAHALELER	İŞLEV		
						ÖZGÜN	DEĞİŞEN	GÜNÜMÜZDE KULLANIM
26	HANÇERLİ HAMAMI- HANÇERLİ SULTAN HAMAMI	FATİH, AYVANSARAY	İL.BEYAZIT DÖNEMİ	TANNURİZADE ŞEYH SEYYİD LÜTFULLAH EFENDİ VAKFINDAN SONRA ALTUNİZADE VAKFINA DAHA SONRA HANZADE SULTAN VAKFINA	1846 YILINDA ONARIM GÖRMÜŞ, SOĞUKLUĞU 20. YY. İLK YARISINDA YAPILMIŞTIR.	TEK HAMAM	1990'A KADAR HAMAM OLARAK ÇALIŞMIŞ, SONRA EKMEK FABRİKASI OLMUŞ VE TERK EDİLMİŞTİR.	KULLANILMIYOR
27	SOFULAR HAMAMI	FATİH, AKSARAY	16.YY.BAŞI	SULTAN BEYAZID EDİRNE SULTAN BEYAZID CAMİİ GELİRİ	1833 CİBALI YANGININDA YANMIŞ, TADİLATLAR YAPILMIŞTIR.	ÇİFTE HAMAM	-	ÇİFTE MAHALLE HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR
28	SAFA HAMAMI- TOPKAPI HAMAMI- AHMET EFENDİ HAMAMI	FATİH, TOPKAPI	1514 İL.BEYAZID DÖNEMİ	AHMET BEY ADINA ÖZEL MÜLK DOĞA KOLEJİNE DEVREDİLMİŞTİR.	1896'DA HAMAM YENİDEN YAPILMIŞTIR.	TEK HAMAM (FEVKANİ HAMAMI)	1974'TE EMNİYET SANDIĞINA REHİN VERİLMİŞTİR. 1984 YILINDA ÇALIŞAN HAMAM TERK EDİLİP, 2010'DA RESTORASYON İLE YENİ İŞLEV VERİLMİŞTİR.	KOLEJİN SANAT ATÖLYESİ, KÜTÜPHANE, SERGİ ALANI OLARAK KULLANILMIYOR
29	BÜYÜK HAMAM- KASIM PAŞA HAMAMI	BEYOĞLU, KASIMPAŞA	1530-33 MİMAR SİNAN ESERİ	GÜZELCE KASIMPAŞA VAKFINDAN	SAUNA EKLENMİŞ, 1994 YILINDA ERKEKLER SOYUNMALIĞINA BİR YÜZME HAVUZU EKLENMİŞTİR.	ÇİFTE HAMAM	-	ÇİFTE HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
30	ÇATMA MESCİT HAMAMI-KÜÇÜK HAMAM	BEYOĞLU, KASIMPAŞA ÇATMALIMESCİ T	1533	KASIMPAŞA VAKFINDAN ŞAHİS MÜLKİYETİNE GEÇMİŞTİR.	ÜSTÜNE BETONARME BİNA YAPILMIŞ, KADINLAR HAMAMI YOK OLMUŞTUR.	ÇİFTE ÇARŞI HAMAMI	HAMAM 1992'DE KAPANMIŞTIR.	TEK HAMAM KAPALI ÇALIŞMIYOR
31	PİRİ PAŞA HAMAMI- YENİ HAMAM	BEYOĞLU, HASKÖY	1533 YILARI	PİRİ MEHMET PAŞA	1894 DEPREMİNDE, 1918 YANGININDA HASAR GÖRMÜŞTÜR.	TEK HAMAM	1990'DA HAMAM KAPANARAK İMALATHANE OLARAK KULLANILMIŞTIR.	TEKSTİL ATÖLYESİ
32	SÜTLÜCE HAMAMI	BEYOĞLU, SÜTLÜCE	1538 MİMAR SİNAN ESERİ(?)	KAPU AĞASI MAHMUD AĞA VAKFINDAN	İL ABDÜLHAMİT DEVRİNDE TAMİR EDİLDİ. SOĞUKLUK ÇATISI FENERSİZ, AŞŞAP EV GÖRÜNÜMÜNDEDİR	TEK HAMAM	1967 HAMAM OLARAK ÇALIŞMIŞ	HARAP DURUMDA
33	HACI KADIN HAMAMI	FATİH UNKAPANI- KÜÇÜKPAZAR	1540 ÖNCESİ	İSKENDER PAŞA KIZI MIHRİŞAH HATUN	ÖZGÜN DURUMU KISMEN KORUNMUŞ HALDEDİR. SAUNA EKLENMİŞTİR	TEK HAMAM (ERKEKLER)	YANINA EK OLARAK KADINLAR HAMAMI YAPILARAK ÇİFTE HAMAM	ÇİFTE HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR

SIRA	HAMAM	YERİ	YILI/MİMAR	YAPTIRAN	MÜDAHALELER	İŞLEV		
						ÖZGÜN	DEĞİŞEN	GÜNÜMÜZDE KULLANIM
34	KÜÇÜK HAMAM	FATİH, ŞEHREMINİ - ALTİMERMER	1543	AYASOFYA VAKFINDAN	SOĞUKLUKLARI ORJİNAL DEĞİLDİR.	ÇİFTE HAMAM	KÜÇÜK TEK HALVETLİ HAMAM	ÇİFTE MAHALLE HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR.
35	ÇÖMLEKÇİLER HAMAMI-DERE HAMAMI-AKARÇEŞME HAMAMI	EYÜP	1544-48 KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN SÜLEYMAN DÖNEMİ MİMAR SİNAN ESERİ	KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN OĞLU MEHMED ADINA YAPTIRDI. ŞEHZADE CAMİİ VAKFINDAN	1984TE ONARIM GEÇİRMİŞTİR. İLİKLİK KISMINA DUŞLAR EKLENMİŞTİR.	ÇİFTE HAMAM	1991'DE MÜŞTERİ AZLIĞI SEBEBİ İLE KAPATILMIŞTIR.	HARABE
36	AĞA HAMAMI	FATİH, SAMATYA	1545 KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİ MİMAR SİNAN ESERİ	KAPI AĞASI YAKUP AĞA FENERBAHÇE FENERİ VE EYÜP MEKTEBİ VAKFIYESİ	1910'DA YOL ÇALIŞMASINDA CEPHESİ YIKILMIŞTIR. AĞŞAP OLAN SOYUNMALIĞIN İÇİ 2008 YILINDA 5 KATLI BETONARME BİNA OLMUŞTUR.	ÇİFTE HAMAM	1940'TA HAMAM ÇALIŞMAKTAYKEN 2008'DE RESTORE EDİLEREK, ATÖLYE, İMALATHANE, DÜKKANA ÇEVİRİLMİŞTİR.	ÇARŞI - LOKANTA - MARKET İŞLEVİNDEN SADECE MARKET ÇALIŞIYOR.
37	ÇİNLİ HAMAM-HAYREDDİN PAŞA HAMAMI - KAPTAN PAŞA HAMAMI-TEZGAHÇILAR HAMAMI	FATİH, ZEYREK	1546 MİMAR SİNAN ESERİ	BARBAROS HAYRETTİN PAŞA VAKFINDAN BEŞİKTAŞ MEDRESESİ GELİRİ YANGINDAN SONRA ÖZEL MÜLK OLMUŞTUR	ERKEKLER SOYUNMALIĞI ÖNÜNDEKİ TONOZ İKİ YANGINDA ÇÖKMÜŞ VEYA 1833 TAMİRATINDA KALDIRILMIŞ, 1964'TE BETON İLAVE EDİLMİŞ, YOL KOTU YÜKSELMIŞTİR. ÇİNLİLER YOK OLMUŞTUR	ÇİFTE HAMAM	ÇİFTE HAMAM	ÇİFTE HAMAM RESTORASYON DEVAM EDİYOR.
38	BEYKOZ HAMAMI	BEYKOZ	1552-KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİ-MİMAR SİNAN ESERİ (?)	HASODA BEHRUS AĞA VAKFIYESİ BEYKOZ İSHAKAĞA ÇEŞMESİ GELİRİ	ÖZGÜN HALI ZAMAN İÇİNDE BOZULMUŞTUR.	ÇİFTE HAMAM	-	TEK HAMAM (KADIN-ERKEK) OLARAK ÇALIŞIYOR-KUŞLUK HAMAMI
39	MERKEZ EFENDİ HAMAMI	ZEYTİNBURN U, MEVLANAKAPI MERKEZ EFENDİ	1552-1572 MİMAR SİNAN ESERİ	MERKEZEFENDİ ADINA VAKFI KURAN YAVUZ SULTAN SELİM KIZI ŞAH SULTAN	ONARIMLARDA ÖZGÜN OLMAYAN MÜDAHALELER YAPILMIŞ, SICAKLIK KUBBELERİ KAPLAMALARI BOZULMUŞTUR.	ÇİFTE HAMAM	KADINLAR HAMAMI YOK OLMUŞTUR. TEK HAMAM, 2002'YE KADAR ERKEKLER HAMAMI OLARAK ÇALIŞMIŞTIR.	TEK HAMAM OLARAK ÇALIŞIRKEN 2009'DA ZEYTİNBURNU BELEDİYESİ TARAFINDAN BAŞLATILAN RESTORASYON DEVAM EDİYOR.
40	HASEKİ HÜRREM SULTAN HAMAMI AYASOFYA HAMAMI - SULTAN HAMAMI-HÜRREM SULTAN HAMAMI	FATİH, SULTANAHMET	1556 MİMAR SİNAN ESERİ	KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN TARAFINDAN KARISI HÜRREM SULTAN İÇİN YAPTIRILMIŞTIR. HASEKİ HÜRREM SULTAN GELİRİ	1916-17 YILLARINDA ÜÇ BÖLÜMLÜ REVAKLI GİRİŞ BEŞ BÖLÜM OLMUŞTUR. AĞŞAP SOYUNMALIKLAR YOK OLMUŞ, DÖŞEMESİ ÇÖKMÜŞTÜR. 1957-58 YILLARINDA ONARIM GÖRMÜŞ KUBBELERİN KONİK FENERLERİ KUBBECİK OLMUŞTUR. 1989 ONARIMINDA SOĞUKLUKLARA YENİ AĞŞAP KATLAR EKLENMİŞTİR.	ÇİFT HAMAM (TEK AKSTA)	HAMAM 1915 YILINA KADAR ÇALIŞMIŞ OLUP 1930 YILINDA HALI SERGİSİ DÜZENLENMİŞTİR. SONRA SIRASIYLA BENZİN DEPOSU VE 1940'DA DEVLET MATBAASI DEPOSU OLMUŞTUR. 1989'DA RESTORE EDİLEREK KÜLTÜR BAKANLIĞI SATIŞ YERİ OLMUŞTUR. 2010 DA TEKRAR HAMAM İŞLEVİ VERİLMİŞTİR.	TURİSTİK ÇİFTE HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
41	HAVUZLU HAMAM	FATİH, KUMKAPI	1557	SÜLEYMANİYE CAMİİ VAKFINDAN RUZNAMECİSİ OSMAN EFENDİ MEŞRUATASI	1970 YILINDA SOĞUKLUĞA AYRI KAPI AÇILDI. İLİKLİK BÖLÜMÜNE SAUNA EKLENMİŞ, KUBBELİ BİR BÖLÜMÜ DÜKKANA ÇEVİRİLMİŞTİR.	TEK HAMAM (ERKEKLER) ÇARŞI HAMAMI	2002'DE HAMAM ÇALIŞMAKTA YDI.	2012 YILINDA SICAKLIK DEPO, DIĞER BÖLÜMLER DÜKKAN

SIRA	HAMAM	YERİ	YILI/MİMAR	YAPTIRAN	MÜDAHALELER	İŞLEV		
						ÖZGÜN	DEĞİŞEN	GÜNÜMÜZDE KULLANIM
42	DÖKMECİLER HAMAMI-SULTAN SÜLEYMAN HAMAMI	FATİH, SÜLEYMANİYE	1557 KANUNI SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİ MİMAR SINAN ESERİ	SÜLEYMANİYE CAMII VAKFINDAN. 1930'DA ÖZEL MÜLK OLDU. TEKRAR VAKIFLAR GENEL MD.LÜĞÜNE GEÇTİ.	XIX. YY'DA SOĞUKLUK KATLI OLDU. 1972'DE KUBBELER ÇİMENTO KAPLANDI.	TEK HAMAM	1940-41'DE İPLİK ATÖLYESİ YAPILMIŞTIR. 2001'DE RESTORE EDİLEREK TEK HAMAM (KADIN-ERKEK) OLARAK ÇALIŞTIRILMAYA BAŞLANDI - TURİSTİK HAMAM	TEK HAMAM (ERKEK) OLARAK ÇALIŞIYOR
43	AĞA HAMAMI	BEYOĞLU, GALATASARAY	1562	KAPI AĞASI YAKUP AĞA FENERBAHÇE FENERİ VAKFIYESİ	1908-30 ARASINDA AHSAP SOYUNMALIK. I. ULUSAL MİMARİ AKIMINA GÖRE KÂĞIR OLDU. 1945'TE 2 KATLI SOĞUKLUK 3 KAT YAPILDI. 1988'DE HAVUZ VE SOĞUKLUK ONARILDI.	TEK HAMAM	KUŞLUK HAMAMI (KADIN-ERKEK) 1939 YILINA KADAR ERKEKLER İÇİN SABAHÇI HAMAMI	TURİSTİK HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
44	HORHOR HAMAMI-AKSARAY HAMAMI-HASODABAŞI HAMAMI	FATİH, AKSARAY	1562	HAS ODABAŞI BEHRUZ AĞA VAKFINDAN ALTIMERMER CAMII GELİRİ	GEÇİRDİĞİ TADİLATLARLA MİMARİ ÖĞELERİ DEĞİŞİP, ERKEKLER SOĞUKLUKTA SOYUNMA KATLARI BETONARME OLMUŞTUR.	ÇİFTE HAMAM	1990'DA KADINLAR KISMI KAPANMIŞTIR.	TEK (ERKEK) HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
45	EDİRNEKAPI HAMAMI-MİHRİMAH SULTAN HAMAMI-RÜSTEM PAŞA HAMAMI	FATİH, EDİRNEKAPI	1562-65 MİMAR SINAN ESERİ	MİHRİMAH SULTAN VAKFINDAN	1719 DEPREMİNDE KUBBELER ÇÖKMÜŞTÜR. 1988 RESTORASYONUNDA ERKEK SOYUNMALIK AHSAP ÇATILI OLMUŞTUR. KADIN SOĞUKLUĞA BETONARME KATLAR EKLENMİŞTİR. JAKUZI VE HAVUZ EKLENMİŞTİR.	ÇİFTE HAMAM	-	ERKEK HAMAMI TURİSTİK HAMAM OLARAK KULLANILYOR. KADINLAR HAMAMI ?
46	ZINCİRLİKUYU HAMAMI	FATİH, KARAGÜMRÜK	1562-65	MİHRİMAH SULTAN VAKFINDAN EDİRNE MİHRİMAH SULTAN KÜLLİYESİ	1959 KADINLAR KISMI İPTAL EDİLEREK SICAĞIĞI SOĞUKLUK YAPILMIŞ VE İKİ KISIM BİRLEŞTİRİLMİŞTİR. 1990'DA AHSAP SOĞUKLUK YIKILDI. 1995'TE İSE KULHAN YIKILMIŞTIR.	ÇİFTE HAMAM	1959 DA KADINLAR HAMAMI KAPANIP İPTAL OLMUŞTUR. TEK HAMAM	TEK HAMAM KUBBELİ MEKÂNLARIN BİR KISMI MEVCUT, HARAP HALDE
47	ORTAKÖY HAMAMI-HÜSREV KETHÜDA HAMAMI	BEŞİKTAŞ, ORTAKÖY	1565 MİMAR SINAN ESERİ	HÜSREV KETHÜDA VAKFINDAN ŞAHİS MÜLKÜ	1950 YOL ÇALIŞMASINDA BİR KISMI YIKILMIŞ, 2001'DE RESTORASYON YAPILMIŞTIR.	ÇİFTE HAMAM	1992'DE SAHİBİ SATTI. KAPANDI, 2001 RESTORASYONU İLE KAFE BAR SERGİ İŞLEVI VERİLDİ.	KAFE-BAR, GEÇİCİ SERGİ, ANTIKA SATIŞ YERİ
48	AKBIYIK HAMAMI	FATİH, AHIRKAPI	1565 KANUNI SULTAN SÜLEYMAN DEVRİ	MİHRİMAH SULTAN ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN CAMII VAKFIYESİ	1946 YILINDA SOYUNMALIKLARIN İNİN ÜSTÜ KİREMIT ÇATI OLMUŞTUR. 1956-57 YILLARINDA ONARIMINDA AHSAP SOYUNMALIK YIKILIP BETONARME BİNA YAPILMIŞTIR.	ÇİFTE HAMAM	1967'DE ÇİFTE HAMAM OLARAK ÇALIŞMIŞTIR. 1993'DE ERKEKLER KISMI BOŞ OLUP KADINLAR KISMI ÇALIŞMAYIYDI.	HAMAM ÇALIŞMIYOR, HARAP
49	ÇAVUŞBAŞI HAMAMI-KIŞLA ARKASI HAMAMI	BEYOĞLU, TOPHANE	KANUNI SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİ	KETENCİ ÖMER PAŞA	HAMAMA İKİNCİ BİR GİRİŞ YAPILMIŞTIR. HALVET KUBBELERİ YIKIKTIR.	TEK HAMAM	BİR KISMI KONUT	BÜYÜK BÖLÜMÜ KONUT OLARAK SICAĞLIK KISMI HARABE

SIRA	HAMAM	YERİ	YILI/MİMAR	YAPTIRAN	MÜDAHALELER	İŞLEV		
						ÖZGÜN	DEĞİŞEN	GÜNÜMÜZDE KULLANIM
50	HAYDARPAŞA HAMAMI-ÇUKUR HAMAM	FATİH, ZEYREK	1569 MİMAR SİNAN ESERİ	HAYDARPAŞA VAKFINDAN	1782 YANGININDA YANMIŞ, 1894 DEPREMİNDE KUBBELER YIKILMIŞTIR.	ÇİFTE HAMAM (TEK AKS)	-	HARAP HALDE
51	YEŞİL DİREKLİ HAMAM-SOKULLU MEHMET PAŞA HAMAMI-ÇEŞME HAMAMI-ŞİFA HAMAMI	BEYOĞLU, AZAPKAPI GALATA	1579 ÖNCESİ MİMAR SİNAN ESERİ	İBRAHİM HANZADE VAKFINDAN	1957'DE ERKEKLER HAMAMI SOYUNMALIĞI BETONARME OLMUŞTUR, KAPISI YAN SOKAKTA İKEN KAPATILARAK, CADDE TARAFINA AÇILMIŞTIR.	ÇİFTE HAMAM	1957'DE ERKEKLER HAMAMI ÇARŞI OLARAK KULLANILMAKTA İKEN KADINLAR HAMAMI ÇALIŞMAKTA IDİ.	ÇARŞI VE HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR.
52	KULAKSIZ HAMAMI	BEYOĞLU, KASIMPAŞA	1579	YEMEN FATİHİ SİNAN PAŞA VAKFINDAN OKMEYDANI CAMİİ GELİRİ	MUHDES EKLER İLE ÖZGÜN HALİ BOZULMUŞTUR.	ÇİFTE HAMAM	ATÖLYE OLARAK KULLANILMIŞTIR.	BAKIMSIZ HARAP
53	KILIÇ ALI PAŞA HAMAMI	BEYOĞLU, TOPHANE	1581-83 MİMAR SİNAN ESERİ	KILIÇ ALI PAŞA KÜLLİYESİ İLE BİRLİKTE YAPITIRDI.	ÖZGÜN HALİ ZAMAN İÇİNDE BOZULMUŞTUR.	TEK HAMAM	ERKEKLER HAMAMI OLARAK KULLANILMIŞTIR.	TURİSTİK HAMAM (KADIN-ERKEK) OLARAK ÇALIŞIYOR
54	HAVUZLU HAMAM-AYAKAPI HAMAMI-VALİDE SULTAN HAMAMI-GÜL CAMİİ HAMAMI-CİBALI YENİKAPISI HAMAMI	FATİH, FENER - AYAKAPI	1582 MİMAR SİNAN ESERİ	NUR BANU VALİDE SULTAN VAKFINDAN ÜSKÜDAR VALİDE-İ ATIK CAMİİ GELİRİ	1944-47 ARASI İKİ HALVET KUBBESİ ÇÖKMÜŞ, SOĞUKLUK İLE İLKLIK ARASINDAKİ KAPI ÖRÜLMÜŞTÜR.	TEK HAMAM	1940'TA KAĞIT-KERESTE DEPOSU OLMUŞTUR.	HARAP HALDE DEPO OLARAK KULLANILYOR.
55	BAHÇELİ HAMAMI	BEYOĞLU, İSTİKLAL CADDESİ	16. YY. SON ÇEYREĞİ İL MURAD DEVRİ MİMAR DAVUT AĞA	MEHMET AĞA VAKFIYESİ 1876-1909'DA RAGİP PAŞA SATIN ALDI.	ÜSTÜNE YAPILAN İŞ MERKEZİNİN İÇİNDE KALMIŞTIR.	TEK HAMAM	1951'DE HAMAM ÇALIŞMAKTA YDI. ÜSTÜNE YAPILAN İŞ MERKEZİ İLE MAĞAZA OLMUŞTUR.	HAMAM ÇALIŞMIYOR, MAĞAZA OLARAK KULLANILYOR
56	VEZNECİLER HAMAMI	FATİH, BEYAZIT VEZNECİLER	1582	SADRAZAM SİYAVUŞ PAŞA VAKFINDAN SİYAVUŞ PAŞA MEDRESİNİN GELİRİ	SOYUNMALIKLAR BETONARME OLMUŞTUR. 20. YY. BAŞLARINDA ÖN CEPHE KÂĞIR OLMUŞTUR. İSTANBUL HAMAMLARINDA SOĞUKLUĞUNA MERDİVENLE ÇIKILAN TEK HAMAMDİR. ALTINDA DÜKKÂNLAR VARDIR. SICAKLIĞI ZEMİNE OTURMUŞTUR.	ÇİFTE HAMAM	ERKEKLER HAMAMI OLARAK KULLANILMIŞ.	ÇİFTE HAMAM, ERKEKLER HAMAMI OLARAK KULLANILYOR.
57	BÜYÜK HAMAM-YEŞİLDİREKLİ HAMAMI-ÇARŞI HAMAMI	ÜSKÜDAR	1583 MİMAR SİNAN ESERİ	VALİDE ATIK (NURBANU) VAKFINDAN TOPTAŞI CAMİİ GELİRİ 18. YY. ÖZEL MÜLK OLMUŞTUR	1932'DE CADDE TARAFINA ÜÇ DÜKKÂN YAPILMIŞ, 1958'DE DÜKKÂNLAR İLE ERKEK VE KADIN SOYUNMALIK İSTİMLAK EDİLEREK YIKILMIŞTIR. 1962'DE RESTORASYON YAPILMIŞTIR.	ÇİFTE HAMAM	I. DÜNYA SAVAŞINDA KAPANMIŞ, YEDİ YIL TÖTÜN DEPOSU OLMUŞTUR. MARANGOZHANE OLARAK KULLANILMIŞ, KÜLHAN GARAJ OLMUŞTUR. 1962 RESTORASYONUNDA ÇARŞI İŞLEVI VERİLMİŞTİR.	ÇARŞI OLARAK KULLANILYOR.

SIRA	HAMAM	YERİ	YILI/MİMAR	YAPTIRAN	MÜDAHALELER	İŞLEV		
						ÖZGÜN	DEĞİŞEN	GÜNÜMÜZDE KULLANIM
58	TOPTAŞI HAMAMI-NUR BANU VALİDE SULTAN HAMAMI-VALİDE ATİK HAMAMI-ATİK VALİDE HAMAMI	ÜSKÜDAR, VALİDE ATİK	1583 MİMAR SİNAN ESERİ	VALİDE ATİK NUR BANU VAKFINDAN-KÜLLİYESİ	SOĞUKLUK AHŞAP İKEN BETONARME YAPILMIŞ, ÖN TARAF 2 KATLI DÜKKANLAR EKLENMİŞTİR.	ÇİFTE HAMAM	1865'TE HASTAHANE, 1873'TE AKIL HASTAHANESİ, 1970'TE İMAM HATİP LİSESİ, 1977 RESTORASYONU İLE TİCARET MERKEZİ OLDU. 1985 RESTORASYONU İLE TEKRAR HAMAM İŞLEVİNE DÖNMÜŞTÜR.	ÇİFTE HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
59	ÇEMBERLİTAŞ HAMAMI-VALİDE SULTAN HAMAMI-VALİDE ATİK HAMAMI-GÜL HAMAMI-III. SULTAN MURAD HAMAMI	FATİH, ÇEMBERLİTAŞ	1584 MİMAR SİNAN ESERİ	VALİDE ATİK (NURBANU) VAKFINDAN VALİDE ATİK KÜLLİYESİ GELİRİ. VAKIFLAR MD. SATIŞI İLE ÖZEL MÜLK OLMUŞTUR.	1868'DE YOL YAPIMINDA KADINLAR HAMAMININ BİR KISMI YIKILMIŞ, ÖNUNE DÜKKANLAR YAPILMIŞTIR. 1972-73 VE 1988 YILLARINDA TEKRAR RESTORASYON YAPILMIŞTIR.	ÇİFTE HAMAM	KADINLAR HAMAMI KAĞIT DEPOSU, SOYUNMALIK BÖREKÇİ OLARAK KULLANILMIŞTIR. I. DÜNYA SAVAŞINDA DEZENFEKSİYON MERKEZİ OLARAK KULLANILMIŞ, LOKANTA VE HALI MAĞAZASI OLMUŞTUR. 1988'DE TEKRAR RESTORASYON YAPILARAK YENİDEN ÇİFTE HAMAM OLMUŞTUR.	ÇİFTE TURİSTİK HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
60	HACI EVHADDİN HAMAMI	FATİH, YEDİKULE	1585 MİMAR SİNAN ESERİ	HACI EVHAD TARAFINDAN HACI İSMAİL VAKFINDAN	1916 YANGININDA AHŞAP KISIMLAR ZARAR GÖRMÜŞ, ERKEKLER HAMAMI BÜYÜTÜLMÜŞTÜR. SOĞUKLUK ÇATILARI BETONARME OLMUŞTUR.	TEK HAMAM	-	TEK ERKEK HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR
61	MEHMET AĞA HAMAMI-DARÜSSAADE MEHMET AĞA HAMAMI	FATİH, ÇARŞAMBA	1586 DAVUD AĞA ESERİ	DARÜSSAADE AĞASI MEHMET AĞA VAKFINDAN	KÜLHANIN YANINA BACA YAPILMIŞTIR.	ÇİFTE HAMAM	-	ÇİFTE HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
62	BAKIRKÖY HAMAMI BAKIRKÖY ŞİFA HAMAMI	BAKIRKÖY	1601	ŞABAN AĞA BAKIRKÖY CAMİİ VAKFIYESİ, TOPHANE-İ AMİRENİN EKLENTİSİ ŞAHİS MALİ	SOYUNMALIK 2 KATLI KÂĞIR BİNA OLMUŞTUR. 2001 RESTORASYONUNDAN SOĞUKLUK, İLİKLİK İKİ KAT YAPILARAK YIKILAN KISIMLAR BETONARME OLARAK YENİDEN YAPILMIŞTIR. ONARIMLARLA PLANI BOZULMUŞTUR.	TEK HAMAM	1980'DE HAMAM KAPANMIŞTIR.	SOĞUKLUK, İLİKLİK 2 KATLI MAĞAZA, SICAKLIK SERGİ OLARAK, YENİDEN İŞLEVLENDİRİLİYOR.
63	SARIYER HAMAMI	SARIYER	17. YY BAŞI	ŞEYHÜLİSLAM HOCAZADE MEHMET EFENDİ İSA-ZADE VAKFINDAN ZEKERİYAKÖY CAMİİ GELİRİ	BETONARME BAZI EKLER YAPILMIŞTIR.	ÇİFTE HAMAM	-	ÇİFTE HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
64	ARASTA HAMAMI-SİPAHİ HAMAMI	FATİH, SULTANAHMET	1609 MİMAR SEDEFKÂR MEHMET AĞA	I. AHMET SULTANAHMET CAMİİ VAKFI	1912 YANGININDA HARAP OLMUŞTUR. DAHA SONRA BÜTÜN MERMER ÖĞELER SÖKÜLEREK SATILMIŞTIR.	TEK HAMAM-SİPAHİ HAMAMI	-	HARABE HALDE
65	AĞA HAMAMI	ÜSKÜDAR	1609-10 SULTAN I. AHMET DÖNEMİ	KİLER AĞASI MALATYALI İSMAİL AĞA	SOĞUKLUK KUBBESİ AHŞAP ÇATI İLE ÖRTÜLMÜŞTÜR.	ÇİFTE HAMAM	CUMA HAMAMI 1967'DE ÇALIŞMAKTA İDİ.	ÇİFTE MAHALLE HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR

SIRA	HAMAM	YERİ	YILI/MİMAR	YAPTIRAN	MÜDAHALELER	İŞLEV		
						ÖZGÜN	DEĞİŞEN	GÜNÜMÜZDE KULLANIM
66	KADIKÖY ÇARŞI HAMAMI	KADIKÖY, OSMAN AĞA	1612 SULTAN I. AHMET DÖNEMİ	FAZİL ÇELEBİ YAPTIRDI. MOLLA ÇELEBİ VAKFINDAN YENİKÖY CAMİİ GELİRİ	5 KURNALI İLİKLİK HALVETİ EKLENMİŞ OLUP BU EKİN ÜSTÜ DÜZ ÇATILDIR.	TEK HAMAM	-	HAMAM ÇALIŞIYOR
67	BULGURLU HAMAMI AZİZ MAHMUD HÜDAYİ HAMAMI	ÜSKÜDAR, KISIKLI - BULGURLU	1618- SULTAN I. AHMED DÖNEMİ	ŞEYH MAHMUD HÜDAYİ VAKFIYESİ	SOYUNMALIK AŞAĞILARI TAMAMEN YENİLENMİŞTİR.	TEK HAMAM	-	KADINLAR HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR
68	ÇİNİLİ HAMAM	ÜSKÜDAR	1640-42 MİMAR KASIM AĞA	MAHPEYKER KOSEM SULTAN VALİDE VAKFINDAN 1964'TE ŞAHİSA GEÇTİ.	1923'TE YANGINDA TAHRİP OLUP KAPANMIŞTIR. ERKEKLER SOYUNMALIĞINDA SAUNA EKLENMİŞTİR.	ÇİFTE HAMAM	1923'TE KAPANDI, 1947'DE ERKEKLER HAMAMI, 1963'TE KADINLAR HAMAMI YENİDEN AÇILDI.	ÇİFTE MAHALLE HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR
69	KUTB İBRAHİM EFENDİ HAMAMI- AYAZPAŞA HAMAMI	BEYOĞLU, FİNDIKLI	1660	KUTB İBRAHİM EFENDİ VAKFINDAN	DIŞ GÖRÜNÜMÜ TAMAMEN KİLİSE MİMARİSİ GÖRÜNÜMÜNDEDİR. SADECE KUBBELİ SICAKLIK BÖLÜMLERİ KALMIŞTIR.	TEK HAMAM	1918'DEKİ İSTANBUL İŞGALİNDE FRANSIZ ÇİZVİT KİLİSESİ TARAFINDAN SATIN ALINARAK TADİLAT İLE ÇİZVİT KİLİSESİ OLMUŞTUR.	KİLİSE
70	ACI HAMAM- SULTANAHMET HAMAMI	FATİH, SULTANAHMET	17. YY.	MOLLA FENARİZADE ALAADDİN EFENDİ FENARİ İSA CAMİİ GELİRİ	HAMAMIN TOPKAPI SARAYINDAN GELEN SUYU, KIRKÇEŞME TESİSLERİNİN HARAP OLMASINDAN DOLAYI ALINAMAZ DURUMDADIR. YAPI DEĞİŞİKLİKLERE UĞRAYIP İKİYE AYRILMIŞTIR.	TEK HAMAM	-	TURİSTİK HAMAM(KADIN-ERKEK) OLARAK ÇALIŞIYOR
71	BEŞİKTAŞ HAMAMI- KÖYÇİ HAMAMI- KÜÇÜK HAMAM	BEŞİKTAŞ, ÇARŞI	17. YY. EVLIYA ÇELEBİNİN BEŞİKTAŞTA BAHSETTİĞİ ÜÇ HAMAMDAN BİRİDİR. YAPIM YILI BİLİNMEMEKTEDİR.	VAKIF-ÖZEL MÜLK(?) GÜNÜMÜZDE ÖZEL MÜLK	TADİLATLAR GEÇİREK BİTÖNARME EKLER YAPILMIŞTIR. 1957 TADİLATINDA KEMERLER BİTÖNARME LENTO YAPILMIŞ, SOYUNMALIK BÖLÜMÜNE GÖBEK TAŞI KONMUŞ, 1950'DE YIKILAN SINAN PAŞA HAMAMININ KAPI SÖVELERİ BU HAMAMDA KULLANILMIŞTIR.	TEK HAMAM	-	TARİHİ HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
72	HACI KADIN HAMAMI	FATİH, SAMATYA	17. YY SONU	MAANOĞLU HÜSEYİN EFENDİ VAKFINDAN	İLİKLİK KISMINA BİR HAVUZ İLAVE EDİLMİŞ.	TEK HAMAM	KADIN-ERKEK (KUŞLUK) HAMAMI OLMUŞTUR	TEK KADIN HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR
73	ARABACILAR HAMAMI-YATAĞAN HAMAMI-ÇİNGENE HAMAMI	FATİH, AYVANSARAY	1700	KARA HASANZADE MUSTAFA PAŞA KIZI FATMA HATUN VAKFIYESİ, YATAĞAN MESCİDİ SİBYAN MEKTEBİ GELİRİ	ORJİNAL YAPI 1743 YILINDA YANMIŞ, HALİL HOCA TARAFINDAN YENİLENMİŞTİR. 1953'TE TAMİR EDİLMİŞ, MEVCUT ERKEKLER KİSİMİ KADINLAR SOĞUKLUK KISMINA EKLER YAPILARAK OLUŞTURULMUŞTUR.	TEK KADINLAR HAMAMI	1938 YILINDA KAPATILIP DOKUMA ATÖLYESİ YAPILMIŞ. 1953 YILINDA EKLER İLE KADIN- ERKEK HAMAMI OLMUŞTUR.	TEK HAMAM (KUŞLUK) OLARAK ÇALIŞIYOR

SIRA	HAMAM	YERİ	YILI/MİMAR	YAPTIRAN	MÜDAHALELER	İŞLEV		
						ÖZGÜN	DEĞİŞEN	GÜNÜMÜZDE KULLANIM
74	OSMAN PAŞA HAMAMI-HATİCE SULTAN HAMAMI-PAŞA HAMAMI	BEYOĞLU, HASKÖY	1694-1731	SİRKE OSMAN PAŞA HATİCE SULTAN BİNTİ İV. MEHMET VAKFINDAN	TEK KUBBELİ HACIM DIŞINDAKİ BÖLÜMLER YIKILMIŞTIR.	ÇİFTE HAMAM	2002'DE HARABE HALİNDE YIKILMIŞ TEK KUBBESİ KALMIŞ IDI.	KALAN KISIM ATÖLYE İŞYERİ
75	AYAZMA HAMAMI	ÜSKÜDAR, AYAZMA	SULTAN İİİ AHMET DÖNEMİ	SULTAN İİİ AHMET VAKFI AYAZMA CAMİ GELİRİ	1760'DA ONARILMIŞTIR. 1974'TE ÖNÜNE DÜKKÂNLAR YAPILMIŞTIR.	TEK HAMAM	1915-16 KAPANARAK ENFİYE İMALATHANESİ OLMUŞTUR. 1945'TE TERK EDİLMİŞTİR.	HARABE. KUBBELERİ YOK. SU HAZNESİ MEVCUT
76	ÇORLULU ALİ PAŞA HAMAMI - KÜÇÜK HAMAM -	BEYOĞLU, KASIMPAŞA	1707- İİLAHMET DÖNEMİ	ÇORLULU ALİ PAŞA	SOYUNMALIKLARI YENİLENMİŞTİR.	TEK HAMAM	-	ASKERİ TESİS
77	ŞİFA HAMAMI	FATİH, SULTANAHEMET	1715 ÖNCESİ	HEKİMBAŞI ÖMER EFENDİ VAKFINDAN MOLLA GÜRANİ VE PİRİ MEHMET PAŞA CAMİİ GELİRİ	SOĞUKLUK DEĞİŞMİŞ BETONARME OLMUŞTUR.	TEK (ERKEK) HAMAMI	2002 YILINA KADAR ERKEKLER HAMAMI İLKLIK KADINLAR HAMAMI YAPILMIŞTIR.	TEK (KADIN ERKEK) TURİSTİK HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR.
78	CEDİD İBRAHİM PAŞA HAMAMI	BEŞİKTAŞ, DOLMABAĞÇE	1720	İBRAHİM PAŞA TARAFINDAN	HAMAM ÖZELLİKLERİNİ KAYBETMİŞTİR. KESME TAŞ VE TUĞLADAN YAPILMIŞTIR.	TEK HAMAM	-	UMUMİ TUVALET OLARAK KULLANILIYOR
79	PERŞEMBE PAZARI HAMAMI-ÇEŞME HAMAMI	BEYOĞLU, KARAKÖY - PERŞEMBE	1720	KAYMAKAM MUSTAFA PAŞA VAKFINDAN ÜSKÜDAR KAPTANPAŞA CAMİİ VE KULELİ KAYMAKAM MUSTAFA PAŞA CAMİİ GELİRİ	1974'TE AŞŞAP SOYUNMALIK 2 DÜKKÂN YAPILMIŞ, DÜKKÂNLARIN ÜSTÜNE BETONARME KAT YAPILMIŞTIR.	TEK HAMAM	KUŞLUK (KADIN-ERKEK) HAMAMI OLARAK KULLANILMIŞTIR.	HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
80	ACI MUSLUK HAMAMI	FATİH, CAĞALOĞLU	1725	NEVŞEHİRLİ DAMAT İBRAHİM PAŞA	KORUMA KARARINA RAĞMEN SICAKLIK KİSİMİ YIKILMIŞ, DÖŞEME KİSİMİ KALMIŞTIR. SOĞUKLUĞU HARABE HALİNDEDİR.	TEK HAMAM	1958 YILINDA SANDİK İMALATHANESİ OLARAK KULLANILMIŞTIR.	HARABELERİN KALAN KİSİMİNE İŞHANI YAPILMIŞ
81	YENİ HAMAM-OSMAN PAŞA HAMAMI-KIZILAY HAMAMI	BEYOĞLU KASIMPAŞA	1727 İİ ABDÜLHAMİT DÖNEMİ	KAZANCIBAŞI OSMAN PAŞA MÜLKÜ	1974'TE ERKEKLER SOYUNMALIK BETONARME OLMUŞTUR. HALVETLERİ YOK EDİLMİŞTİR. (HALVETSİZ TEK İSTANBUL HAMAMI) SOYUNMALIK 3 KATLI KÂĞIR YAPI, ALT KATINA DÜKKÂNLAR YAPILMIŞ.	ÇİFTE HAMAM	-	ÇİFTE HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR

SIRA	HAMAM	YERİ	YILI/MİMAR	YAPTIRAN	MÜDAHALELER	İŞLEV		
						ÖZGÜN	DEĞİŞEN	GÜNÜMÜZDE KULLANIM
82	ÇAĞALOĞLU HAMAMI	FATİH, ÇAĞALOĞLU	1741 MİMAR SÜLEYMAN AĞA-MİMAR ABDULLAH AĞA ESERİ	I. MAHMUD VAKFINDAN AYASOFYA KÜTÜPHANESİ GELİRİ	SICAKLIKTAKİ HALVETLERDEN BİRİ SAUNA YAPILMIŞ, ERKEKLER SOYUNMALIĞINA BAR-RESTORAN EKLENMİŞTİR.	ÇİFTE-ÇARŞI HAMAMI	SON YAPILAN ÇARŞI HAMAMI	ÇİFTE TURİSTİK HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
83	AYŞE KADIN HAMAMI	FATİH, SÜLEYMANIYE	1760	AMCAZADE HÜSEYİN PAŞA ve KIZI AYŞE HATUN VAKFI, AMCAZADE HÜSEYİN PAŞA KÜLLİYESİNİN GELİRİ	1894 DEPREMİNDE YIKILMIŞ, BAZI KUBBELERİN PARÇALARI KALMIŞTIR.	TEK MAHALLE HAMAMI	-	HARABE. KALAN KISIMLAR KONUT OLARAK KULLANILYOR.
84	MALTEPE HAMAMI-YALI HAMAMI	MALTEPE	1771-73	SADARET KETHÜDASI YUSUF AĞA VAKFINDAN ÇAĞALOĞLUNDAKİ OKULUN GELİRİ	TARİHİ ÖZELLİKLERİNİ KAYBETMİŞTİR.	TEK (BASİT) HAMAMI	-	TEK HAMAM (KADIN-ERKEK) KUŞLUK HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR
85	BEYLERBEYİ HAMAMI	ÜSKÜDAR, BEYLERBEYİ	1789	SULTAN I. ABDÜLHAMİT VAKFIYESİ BEYLERBEYİ CAMİİ GELİRİ	HAMAMIN CADDE TARAFINA AHŞAP BİR EV YAPILMIŞTIR.	TEK HAMAM	-	TEK HAMAM (KUŞLUK) OLARAK ÇALIŞIYOR
86	YAKACIK HAMAMI	KARTAL YAKACIK	1790 VEYA SONRASI	DERVİŞ ALİ EFENDİ VAKIF MI MÜLK MÜ TESPİT EDİLEMEDİ.	SOĞUKLUK KISMININ ÇATISI SAÇLA KAPLANMIŞTIR.	TEK HAMAM	1994 YILINDA KAPANMIŞTIR.	KAPALI, TEK HAMAM OLARAK RESTORASYON PROJE SÜRECİNDE
87	TAHTA MİNARE HAMAMI	FATİH, BALAT VODİNA CADDESİ	1762	SADRAZAM KOCA RAGİP PAŞA VAKFINDAN KOSKA KÜTÜPHANESİ GELİRİ	GİRİŞTEKİ İKİ HALVET KAPISI KAPALI İDL. SOLDAKİ HALVETİN İÇİNDEN YANDAKİ HALVETE GEÇİLMİŞ VE BURAYA ERMENİ BATAĞI DENMİŞTİR. DAHA SONRA HALVETLERDEN BİRİ SAUNA YAPILMIŞTIR.	TEK HAMAM	KUŞLUK HAMAMI (KADIN-ERKEK)	TEK (KUŞLUK) MAHALLE HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR-KUŞLUK HAMAMI
88	KURUÇEŞME HAMAMI	BEŞİKTAŞ, KURUÇEŞME	1801	BOSTANOCAĞI HASTALARI VAKFINDAN	SOĞUKLUK KISIMLARI YOK OLMUŞTUR.	TEK - MAHALLE HAMAMI	1967 DE HAMAM OLARAK ÇALIŞMIŞ.	SU İLE SAĞLIK MERKEZİ OLARAK YENİDEN İŞLEVLENDİRME OLARAK RESTORASYONU DEVAM EDİYOR.
89	SELİMİYE HAMAMI	ÜSKÜDAR, SELİMİYE KIŞLASI	1801-1805	SULTAN III. SELİM (NİZAMI CEDİD ASKERLERİ İÇİN)	BETONARME EKLER YAPILMIŞ, LAHMACUN FIRINI İLAVE EDİLMİŞTİR.	TEK HAMAM	CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÖNCE KIŞLA HAMAMI, SONRA DEPO OLARAK KULLANILMIŞTIR.	BOŞ VE BAKIMSIZ

SIRA	HAMAM	YERİ	YILI/MİMAR	YAPTIRAN	MÜDAHALELER	İŞLEV		
						ÖZGÜN	DEĞİŞEN	GÜNÜMÜZDE KULLANIM
90	KARTAL HAMAMI-ŞİFA HAMAMI	KARTAL	1807	HACI MUSTAFA PAŞA MÜLKÜ	1974'TE SOYUNMALIĞI BETONARME OLDU VE SICAKLIĞA 2 HAL VET EKLENDİ. ETRAFI İŞHANI İLE ÇEVİRİLMİŞTİR.	TEK HAMAM	-	HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR. BAKIMSIZ
91	ÇUKURCUMA HAMAMI - SORAHİ HAMAMI	BEYOĞLU, TOPHANE	1831	NAKSİDİL VALİDE SULTAN HAREMEYN EVKAFINDAN	SOĞUKLUK KISMI YENİDEN YAPILMIŞTIR. ÖZGÜN DEĞİLDİR.	TEK HAMAM	KUŞLUK HAMAMI (KADIN-ERKEK)	TEK HAMAM (KADIN-ERKEK) KUŞLUK HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR-
92	FİRZAĞA HAMAMI-ÇUKURCUMA BOSTANCIBAŞI HAMAMI	BEYOĞLU, TOPHANE	1831	HAREMEYN EVKAFINDAN MEKKE MEDİNE VAKFINDAN	DIŞ CEPHESİ MOZİK KAPLANMIŞ, BETONARME YAPILMIŞTIR.	TEK HAMAM (ERKEK)	KADINLAR SAATI İLE KUŞLUK HAMAMI YAPILMIŞ.	TURİSTİK HAMAM (KADIN-ERKEK) OLARAK ÇALIŞIYOR
93	DAĞ HAMAMI	ÜSKÜDAR	1840-50	ERMENİ VAKFI	YIKILMIŞ, TEK KUBBE VE TONOZLU SU HAZNESİ MEVCUT KALMIŞTIR.	TEK HAMAM	-	KONUT OLARAK KULLANILYOR. (KALAN MEKANLAR BİRLEŞTİRİLEREK)
94	DAĞ HAMAMI-İCADIYE DAĞ HAMAMI	ÜSKÜDAR, KUZGUNCUK	1854 SONRASI	ŞEYHÜLİSLAM ARİF HİKMET BEY VAKFINDAN MEDİNEDEKİ KÜTÜPHANE GELİRİ	1906 VE 1970'TE TAMİRAT YAPILMIŞTIR.	TEK HAMAM	ERMENİ BATAK HAMAMI OLMUŞTUR. ÇARŞI HAMAMI OLUP, YAZLIK SİNEMA OLMUŞTUR.	TERK EDİLMİŞ BAKIMSIZ
95	SAFA HAMAMI-KIRYAKIS HAMAMI	BEYOĞLU, KASIMPAŞA	1857 SULTAN ABDÜLMECİD MİMARİ HACI KOSTİK ESERİ	MİHRİŞAH SULTAN VAKFINDAN	III. MUSTAFA'NIN HAMAM YASAĞINDAN SONRA LİNYİT KÖMÜRÜ İLE İSITILAN İLK HAMAM	TEK HAMAM	-	TEK HAMAM (KUŞLUK) OLARAK ÇALIŞIYOR
96	AZİZİYE HAMAMI	KADIKÖY	1861-1876 SULTAN ABDÖLAZİZ DEVRİ	ÖZEL MÜLK	1995'TE SOĞUKLUK VE DIŞ CEPHESİNİN 2. KATI DEĞİŞMİŞTİR.	ÇİFTE HAMAM	1967'YE KADAR ÇALIŞMIŞTIR.	ÇİFTE HAMAM OLARAK ÇALIŞIYOR
97	ALTUNİZADE İSMAİL PAŞA HAMAMI	ÜSKÜDAR, ALTUNİZADE	1865-66	İSMAİL ZÜHTÜ PAŞA ALTUNİZADE VAKFI	TERK EDİLDİĞİ İÇİN AHŞAP SOĞUKLUK YOK OLMUŞTUR	TEK (ÇARŞI) HAMAMI	1935'TE TERK EDİLMİŞTİR.	KAFE-RESTORAN İŞLEVİ İLE RESTORASYON DEVAM EDİYOR.
98	SÖĞÜTLÜÇEŞME HAMAMI	KADIKÖY, SÖĞÜTLÜ ÇEŞME	1875	ABDİN BEY ŞAHSINA MÜLK OLARAK	KUBBELERİ DIŞINDA DİĞER KISIMLAR TOPRAK ALTINDA KALMIŞTIR.	TEK HAMAM	1967'DE HAMAM ÇALIŞMAKTA İDİ. 1985'TE İSTİMLAK EDİLMİŞTİR.	HARAP HALDE
99	KUZGUNCUK HAMAMI-BATAK HAMAMI-KÜÇÜK HAMAM	ÜSKÜDAR, KUZGUNCUK	1900	MÜLK (YAHUDİ VAKFI OLABİLİR)	TERK EDİLDİĞİ İÇİN HASARLAR OLUŞMUŞTUR.	TEK (KADINLAR) HAMAMI	KADINLAR HAMAMI. YAHUDİ BATAĞI VAR. YAHUDİLERE HİZMET VERİRKEN 1985 YILINDA KAPANMIŞTIR.	YENİDEN İŞLEVLENDİRME AMACIYLA RESTORASYON BAŞLANGIÇ AŞAMASINDA (2013)
100	HÜRRİYET HAMAMI-YENİŞEHİR HAMAMI-ANAYASA HAMAMI	BEYOĞLU, KASIMPAŞA	1908	MEŞRUTİYET YILLARINDA MÜLK OLARAK	-	TEK HAMAM	ERKEK-KADIN HAMAMI (KUŞLUK HAMAMI)	TEK (ERKEK) HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR
101	BÜYÜKADA HAMAMI	BÜYÜKADA MADEN	YAPIM YILI BİLİNMIYOR	ÇINAR MEYDANI 12 NOLU KONAK SAHİBİ	KÜÇÜK TADİLATLAR İLE ÇARŞI HAMAMI OLMUŞTUR.	KONAK HAMAMI (KONAK BAHÇESİNDE)	1910'DA BAHÇEDEN SOKAĞA KAPI AÇILARAK ÇARŞI HAMAMI OLMUŞTUR	KADINLAR HAMAMI OLARAK ÇALIŞIYOR

Tablo I.'de günümüzde mevcut tespit edilebilen 101 İstanbul Hamamı araştırılmıştır.

3.1.1. Mevcut Tespit Edilebilen İstanbul Hamamlarının Kullanımının Kronolojik Değerlendirilmesi

Mevcut Tespit Edilebilen İstanbul Hamamlarının İstanbul İlçelerine (Yeri) Göre Değerlendirmesi (Tablo I);

İstanbul'da tespit edilen mevcut 101 hamamın, bulunduğu ilçelere göre dağılımı şöyledir: Fatih 48, Beyoğlu 20, Üsküdar 15, Eyüp 3, Beşiktaş 3, Kadıköy 3, Sarıyer 2, Beykoz 1, Bakırköy 1, Zeytinburnu 1, Maltepe 1, Kartal 2, Adalar 1

Tespit edilen mevcut 101 İstanbul hamamından, 48 hamam Fatih (Suriçi) ilçesindedir. 53 hamam da Fatih ilçesi dışındadır (Sur dışı).

İstanbul Suriçi'nde 1470 yılı öncesi yapılan mevcut ilk çifte çarşı hamamı, Tahtakale Hamamıdır. Fatih Sultan Mehmed Vakfı'na ait, Fatih Camii ve Külliyesi ile aynı tarihlerde başlayarak yapılan ve ilk İstanbul hamamı olarak kabul gören hamam günümüzde çarşı olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Suriçi'nde mevcut son yapılan çifte çarşı hamamı ise, 1741 yılında I. Mahmud tarafından yaptırılan Barok tarzda, İstanbul'un en güzel hamamlarından olan ve büyük ölçüde özgünlüğünü koruyan Cağaloğlu Hamamı'dır.

İstanbul sur dışında 1460 yılında yapılan mevcut ilk tek hamam, İstinye Hamamı'dır. Sur dışında 1908 yılında özel mülk olarak, mevcut son yapılan hamam ise halen tek erkek hamamı olarak kullanılan Beyoğlu, Kasımpaşa'da Hürriyet Hamamı'dır.

İstanbul'da Suriçi'nde mevcut hamamlar 1470 öncesi-1741 yılları arasında, sur dışında mevcut hamamlar 1460-1908 yılları arasında yapılmıştır diyebiliriz. Suriçi'de mevcut hamamlardan ilk yapılan Tahtakale Hamamı ve son yapılan Cağaloğlu Hamamı, çifte, çarşı hamamları olup, günümüze yok olmadan gelebilmiştir. Sur dışında mevcut ilk yapılan İstinye Hamamı ve mevcut son yapılan Hürriyet Hamamı, tek ve mahalle hamamıdır.

Mevcut Tespit Edilebilen İstanbul Hamamlarının, Özgün Yapım Amacı (Mülkiyet Durumu-Yaptıran) Olarak Değerlendirilme ve Sonucu (Tablo I);

Mevcut olan İstanbul hamamlarından; cami, külliye, medrese, kütüphane, mektep, imarethane, deniz feneri, çeşme yapılarına gelir olması için vakıf amaçlı

yapılan 89 çarşı ve mahalle hamamı, özel mülk olarak yapılan 7 hamam, askerler için yapılan 3 hamam (Fatih Sultan Mehmed tarafından yeniçeriler için Acemoğlu Hamamı, I. Ahmet tarafından sipahiler için Arasta Hamamı, Sultan III. Selim tarafından Nizamı Cedid askerleri için Selimiye Hamamı) ve mülkiyeti tespit edilemeyen 2 hamam (Beşiktaş Hamamı, Yakacık Hamamı) mevcuttur.

1768 yılında III. Mustafa'nın, hamamlarda yakılan odun tüketiminin fazlalığı ve yeterince hamam olması sebebiyle Üsküdar, Galata, Eyüp, Boğaziçi köylerinde hamam yapılmasını yasaklayan fermanı vardır. 1768 fermanından sonra özel mülk olarak yapılan mevcut 5 hamam (Kartal, Aziziye, Söğütlüçeşme, Hürriyet Hamamı ve konak hamamı iken çarşı hamamı olan Büyükkada Hamamı) vardır. 1790 yılında yapılan Yakacık Hamamı'nın mülkiyetinin kime ait olduğu belli değildir.

Mevcut Tespit Edilebilen İstanbul Boğaziçi Hamamları'nın Değerlendirmesi (Tablo I);

Osmanlı Dönemi'nde Boğaziçi'nin Rumeli (Avrupa) ve Anadolu (Asya) kıyı köylerinde yapılan 30 hamamın yok olmasına karşılık, günümüzde bu kıyı köylerinin bulunduğu, Sarıyer, Beykoz, Beşiktaş, Üsküdar ilçelerinin sınırlarında kalan 8 hamam mevcuttur. Mevcut Boğaziçi hamamları ve yapım yılları; 1460 İstinye Hamamı, 1552 Beykoz Hamamı, 1565 Ortaköy (Hüsrev Kethüda) Hamamı ve 17. yy. Sarıyer Hamamı, 1789 Beylerbeyi Hamamı, 1801 Kuruçeşme Hamamı, Kuzguncuk'ta 1854 sonrası Dağ-İcadiye Hamamı ve 1900 Kuzguncuk-Batak Hamamı'dır.

Bu verilere göre; mevcut Boğaziçi hamamları, hamam işlevini sürdüren Sarıyer Hamamı dışında, tek, mahalle hamamlarıdır. Bu hamamlardan İstinye ve Beykoz Hamamları çifte hamam olarak yapıлып, zaman içinde tek tarafı yıkılarak tek hamam olarak, Beylerbeyi Hamamı ise özgün yapısını koruyarak, tek (kuşluk) hamam olarak çalışmaktadır. Kuruçeşme ve Kuzguncuk-Batak Hamamı'nda, yeniden işlevlendirilmek üzere restorasyon süreci devam etmektedir. Terk edilmiş ve bakımsız olan tek hamam, Kuzguncuk'ta Dağ-İcadiye Hamamı'dır.

Mevcut Tespit Edilebilen İstanbul Hamamlarını Yapan Mimarların Değerlendirilmesi (Tablo I) ;

Mevcut olan İstanbul hamamlarından, Mimar Sinan eseri olan 19 hamam vardır. Bu hamamlar; 1538 Sötlüce Hamamı (?), 1544-48 Çömlekçiler Hamamı, 1545 Ağa Hamamı, 1546 Çinili Hamam, 1547 Mihrimah Sultan Hamamı, 1552 Beykoz Hamamı, 1552-72 Merkez Efendi Hamamı, 1556 Haseki Hürrem Sultan Hamamı, 1557 Dökmeciler-Süleymaniye Hamamı, 1562-65 Edirnekapı Hamamı, 1565 Ortaköy Hamamı, 1569 Haydarpaşa Hamamı, 1579 önce Yeşildirekli-Sokullu Mehmed Paşa Hamamı, 1581-83 Kılıç Ali Paşa Hamamı, 1582 Havuzlu Hamam, 1583 Büyük-Yeşildirekli Hamam, 1583 Toptaşı Hamamı, 1584 Çemberlitaş Hamamı, 1585 Hacı Evhaddin Hamamı'dır.

Mimarları tespit edilen diğer hamamlar; Fatih Sultan Mehmed döneminde İshak Paşa Hamamı, Bağdatlı Yahya Ağa tarafından, 1481 Eyüp Türbe Hamamı, 1510 yılında yeniden Mimar Sinan tarafından, 1489 Küçük Hamam, 1547 yeniden yapım ve onarımı, Mimar Sinan tarafından, 1507-1508 II. Bayezid Hamamı, Mimar Hayrettin tarafından, 16.yy sonu Bahçeli Hamam, 1586 Mehmet Ağa ve Mimar Davut Ağa tarafından, 1609 Arasta Hamamı, Mimar Sedefkâr Ağa tarafından, 1640-42 Çinili Hamam, Mimar Kasım Ağa tarafından, 1741 Cağaloğlu Hamamı, Mimar Süleyman Ağa ve Mimar Abdullah Ağa tarafından, 1857 Safa Hamamı, Mimar Hacı Kostik tarafından yapılmıştır.

Mimar Sinan'ın yaptığı 19 hamam ve yeniden yapıp onardığı 2 hamam (Eyüp Türbe ve Küçük Hamam) ile mimar isimleri bilinen 7 hamam tespit edilmiştir. Mevcut diğer hamamların mimarların ismi tespit edilememiştir.

Mevcut Tespit Edilebilen İstanbul Hamamlarına Yapılan Müdahalelerin Değerlendirilmesi (Tablo I);

Mevcut Tespit Edilebilen İstanbul Hamamlarının günümüze kadar yapılan müdahaleleri genel olarak 3 grupta toplanmaktadır.

1. Grup: Kadın veya erkek kısımlarının soğukluk bölümlerinin biri veya ikisi yok olduğu belirlenen 7 hamam (Tablo I): Çifte hamam olan, Büyük-Yeşildirekli Hamamı'nın erkek, kadın soğukluk bölümleri yok olmuştur. Tek hamam

olan Kuruçeşme ve Altunizade İsmail Paşa Hamamlarının ahşap soğukluk bölümü yok olmuştur.

Çifte hamam olan Küçük Ayasofya, Çatma Mescit, Zincirlikuyu Hamamlarının kadınlar soğukluk bölümü yok olmuştur, çifte hamam olan Çemberlitaş Hamamı'nın kadınlar soğukluk bölümünün bir kısmı yok olmuştur.

2. Grup: Betonarme ekler yapılan ve özgün yapısı bozulduğu belirlenen 50 hamam (Tablo I) : Tahtakale (Betonarme kat ilavesi, restorasyon yapılmış, özgün değil), İstinye (Betonarme ekler), Küçük Pazar (soğukluk kubbesi betonarme), Acemoğlu (soğukluk özgün değil, betonarme binanın içinde kalmış), Bostan (kadınlar soğukluğa kat), İshak Paşa (külhanı yıkık), Hoca Paşa (kadınlar soğukluğa betonarme kat, restorasyon yapılmış, özgün değil), Balat (soğukluk özgün değil), Gedik Paşa (soğukluk kubbesi özgün değil), Nişancı (soğukluk kubbesi özgün değil), Sultan (soğukluk özgün değil, çatı betonarme), Kadırga (özgün değil), II. Bayezid (soğukluklara kat ilavesi), Çatma Mescit (betonarme binanın içinde kalmış), Küçük (soğukluk özgün değil), Ağa-Samatya (restorasyon yapılmış, özgün değil), Çinili (Betonarme ekler, çiniler yok olmuş), Beykoz (özgün değil), Merkez Efendi (kubbe kaplamaları özgün değil), Haseki Hürrem Sultan (soğukluk şirvanı ve kubbe fenerleri yok olmuş), Dökmeciler (soğukluğa kat, kubbe kaplamaları özgün değil), Ağa-Beyoğlu (ahşap soğukluğa kâgir ve kat ilavesi), Horhor (erkek soğukluğa betonarme kat ilavesi), Akbıyık (restorasyonda ahşap soğukluk betonarme), Kulaksız (muhdes ekler, özgün değil), Bahçeli (restorasyonda betonarme binanın içinde kalmış), Vezneciler (soğukluklar betonarme), Toptaşı (ahşap soğukluk betonarme), Hacı Evhaddin (soğukluk çatıları betonarme), Bakırköy (soğukluk betonarme kat ilavesi), Sarıyer (Betonarme ekler, özgün değil), Ağa-Üsküdar (soğukluk kubbeleri ahşap çatı olmuş), Kadıköy (ılıkliğa ek halvet), Yeşildirekli-Sokullu Mehmet Paşa (erkekler soğukluk betonarme kat ilavesi), Beşiktaş (Betonarme ekler, soğukluğa göbek taşı ilavesi), Acı (ekler ile bölünmüş), Arabacılar (ekler ile bölünmüş), Ayazma (dükkan ilaveleri), Şifa (soğukluklar betonarme), Cedid İbrahim Paşa (muhdes ekler, özgün değil), Perşembe Pazarı (soğukluk dükkanları üstüne betonarme kat), Yeni-Osman Paşa (soğukluklar betonarme), Maltepe (muhdes ekler, özgün değil), Beylerbeyi (önüne ahşap bina ilavesi), Yakacık (çatılar muhdes kaplama), Selimiye (betonarme,

muhdes ekler), Kartal (soğukluk betonarme, 2 halvet eki), Çukurcuma (muhdes ekler, özgün değil), Firuzağa (muhdes ekler, özgün değil), Aziziye (muhdes ekler, özgün değil).

3.Grup: Sauna, havuz, jakuzi, duş ekleri yapıldığı belirlenen 13 hamam (Tablo I): İstinye (ılıkığa sauna), Gedik Paşa (erkekler kısmına sauna ve havuz), Örucüler (sauna), Koca Mustafa Paşa (sıcaklık halvetine sauna), Büyük-Kasım Paşa (erkekler kısmına havuz, sauna), Hacı Kadın (sauna), Çömlekçiler (duşlar), Havuzlu (ılıkığa sauna), Edirnekapı (havuz ve jakuzi), Çinili-Üsküdar (erkek soğukluğa sauna), Hacı Kadın (ılıkığa havuz), Cağaloğlu (halvete sauna, erkek soğukluğa bar, restoran), Tahta Minare (halvete sauna),

Mevcut Tespit Edilebilen İstanbul Hamamlarının Özgün, Değişen ve Günümüzdeki İşlevlerinin Değerlendirilmesi

Mevcut olan 101 İstanbul hamamından, özgün olarak, 48 çifte hamam, 53 tek hamam yapılmıştır. Özgün işlevi hamam olarak devam eden 58 hamamın, 31 tek hamam, 27 çifte hamamdır. Hamam olarak işlevlendirileceği belirlenen Fatih-Zeyrek'te Çinili Hamam, çifte hamam, Kartal-Yakacık'ta Yakacık Hamamı tek hamam olarak restorasyon süreci devam eden ve bu sayılara dahil edilmiş hamamlardır.(Tablo I)

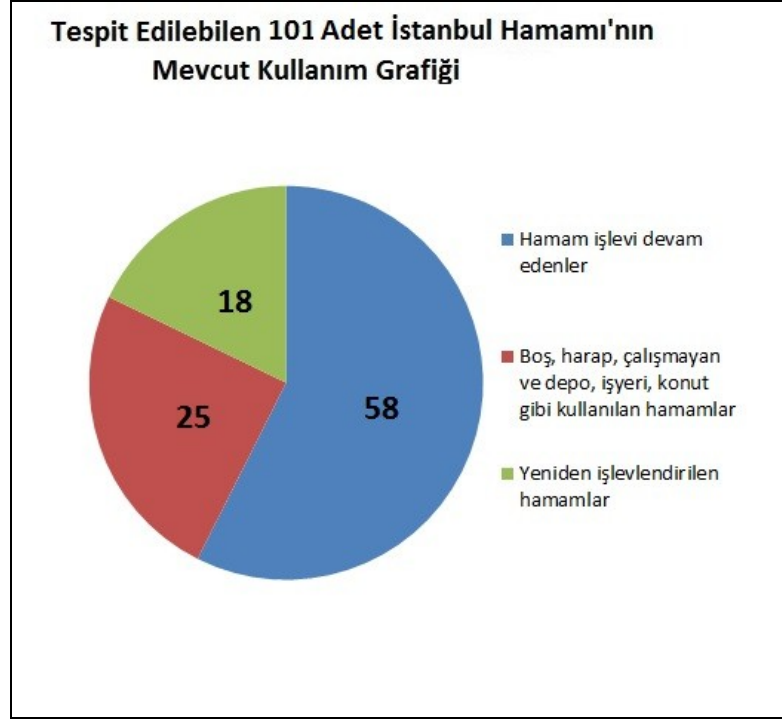
Özgün işlevi çifte hamam olarak yapılmış, zaman içinde kadınlar kısmı yok olarak tek hamam olan, İstinye (tek-erkek), Mahmut Paşa (çarşı), Çatma Mescit (kapalı, çalışmıyor), Merkez Efendi (hamam olarak restorasyon sürecinde), Zincirlikuyu (harap halde), Beykoz (kuşluk hamamı) ve deprem, imar faaliyetleri sebebiyle küçülerek, tek hamam olan Eyüp Türbe (su sağlık merkezi işlevi ile restorasyon sürecinde) hamamları değişikliklere uğrayarak günümüze gelmiştir. Özgün işlevi çifte hamam olan Horhor Hamamı ve Edirnekapı Hamamı'nın kadınlar kısmı 1990 yılında kapanarak, çifte hamamın tamamı erkek hamamı olarak kullanılmıştır. Hacı Kadın Hamamı ise özgün olarak tek hamam iken yanına yapılan kadınlar hamamı ile çifte hamam olarak çalışmaktadır.

Tespit edilen 101 adet İstanbul Hamamı'nın Mevcut Kullanım Grafiğine göre; hamam olarak çalışan 58 İstanbul hamamı, farklı işlev verilmiş olan 18 hamam, çalışmayan, harap, terk edilmiş veya depo atölye, konut gibi işgal edilerek kullanılan

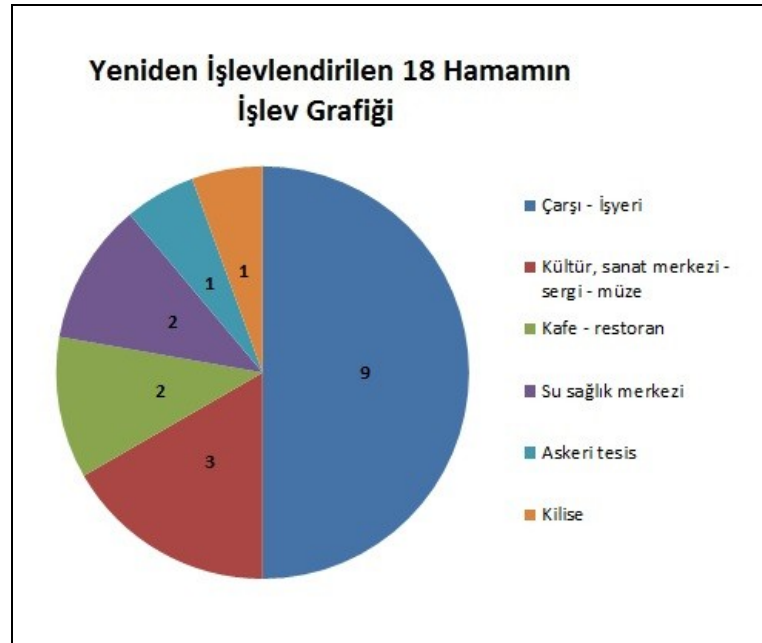
25 hamam bulunmaktadır. (Şekil 3.1.1.1) Yeniden işlevlendirilen 18 hamamdan 9 hamam, çarşı, işyeri, dükkan; 3 hamam, kültür, sanat merkezi, sergi, müze; 2 hamam kafe, restoran; 2 hamam, su sağlık merkezi olmak üzere restorasyon süreci devam etmek üzere; 1 hamam askeri tesis, 1 hamam kilise olarak kullanılmaktadır (Şekil3.1.1.2).

Yeniden işlevlendirilen ve hamam işlevi dışında günümüzde farklı kullanımları olan hamamlar şunlardır: Çarşı, dükkan, mağaza işlevi verilen 9 adet hamam, Beyoğlu'nda Ağa Hamamı, Beyoğlu'nda Bahçeli Hamam, Samatya'da Ağa Hamamı, Üsküdar'da Büyük Hamam (Yeşildirekli Hamam), Kumkapı'da Havuzlu Hamam, Sirkeci'de Hoca Paşa Hamamı (Çifte hamamın soğukluk kısımları Kültür Merkezi, ılıkılık ve sıcaklık kısımları çarşı), Üsküdar'da Mihrimah Sultan Hamamı, Mahmutpaşa'da Mahmutpaşa Hamamı, Tahtakale'de Tahtakale Hamamı, Bakırköy'de Bakırköy Hamamı (Soğukluk, ılıkılık çarşı, sıcaklık kısmı sergi); Kültür, sergi, müze, sanat atölyesi, kütüphane işlevi olan 3 adet hamam (II. Bayezid, Ortaköy, Safa Hamamları); Kafe, restoran olarak işlevlendirilen ve restorasyonları devam eden 2 adet hamam (Altunizade, Kuzguncuk-Batak Hamamları); Su ile ilgili sağlık merkezi olarak işlevlendirilen ve restorasyonları devam eden 2 adet hamam (Eyüp Türbe, Kuruçeşme Hamamları); Askeri tesis olarak kullanılan 1 adet hamam (Çorlulu Ali Paşa Hamamı); Kilise olarak kullanılan 1 adet hamam (Kutb İbrahim Efendi Hamamı) mevcuttur. Harap halde olup, konut olarak kullanılan 3 adet hamam (Çavuşbaşı, Ayşe Kadın, Dağ Hamamları); Harap halde olup, tuvalet olarak kullanılan 1 adet hamam (Cedid İbrahim Paşa Hamamı) mevcuttur. Bu hamamların dışında; bir kısmı depo, işyeri, atölye olarak değerlendirilen 6 hamam (Osman Paşa, Piri Paşa, Havuzlu, Bahçeli, Eski Yeni Hamamları, Acı Musluk) mevcuttur.

1988-95 yılları arasında restorasyonu yapılan, Tahtakale ve Hoca Paşa Hamamı, 1991 yılında tamamen yıkılarak restitüsyonu yapılan tarihi olma özelliğini kaybeden Üsküdar'daki Küçük-Kulluk-Mihrimah Sultan Hamamı ve 1989 yılında restorasyonu yapılan Mahmut Paşa Hamamı aynı dönemde çarşı işlevi verilen hamamlardır. 1988-1995 yılları arasında İstanbul'un en eski ve en büyükleri arasında olan bu 4 hamama çarşı işlevi verilmiştir.

Şekil 3.1.1.1: Tespit edilen 101 adet İstanbul Hamamı'nın Mevcut Kullanım Grafiği

Şekil 3.1.1.2: Yeniden işlevlendirilen 18 hamamın işlev grafiği

3.2. İstanbul'da Yok Olan Hamamların İlçelere Göre Listesi

Yok olan hamamların Osmanlı dönemi semt ve bölge isimleri ve sınırları günümüzün ilçe sınırlarıyla aynı kalmamıştır. Adları değişmeden gelen semt adları olduğu gibi (ör. Tahtakale, Mahmutpaşa, Topkapı), adları değişen semtler vardır. Örneğin, eski Tatavla ismi Kurtuluş olmuştur ve Şişli ilçe sınırları içinde kalmaktadır. Bu sebeple yok olan hamamların kaynaklarda belirtilen yer adları, günümüzde bulunduğu İstanbul'un ilçelerine göre ayrılmıştır. Boğaziçi köylerinde olan hamamlar, Avrupa (Rumeli), Anadolu Yakası olarak ayrılmıştır.

Fatih İlçesi

Alaca Hamam; Tahtakale, Marpuççular. Fatih devri yapısı, Fatih Sultan Mehmed vakfindan, çifte hamam. 1900-1910 yılları arası kadınlar ile erkekler kısmı birleştirildi, kadınlar kısmı soğukluk bölümü mağaza haline getirildi. 1932 yılında erkekler soğukluk bölümünü önüne dükkânlar yapıldı. 1967 yılında hamam çalışmaktayken 1984 yılında yıkılarak iş hanı yapılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, S.22).

Ali Paşa Hamamı - Hadım Ali Paşa Hamamı - Eski Ali Paşa Hamamı - Atik Ali Paşa Hamamı - Sarıgülzel Hamamı; Fatih, Hırka-i Şerif. Ali Paşa bu çifte hamamı, Çemberlitaş Camiine gelir için tarihi tam olarak bilinmese de 1509–1587 yılları arasında yaptırmıştır. Hamam 1918 yangınında harap olup, 1930'da arsasının bir kısmı yola gitmiş, daha sonra yıkıcı ile yıktırılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, S.25).

Altın Kaşık Hamamı; Koca Mustafa Paşa'dadır. Kim tarafından ve ne zaman yapıldığı kesin belli olmayan hamamın Muslihiddin Efendi (1521) vakfında olmasa da ilgisi olduğu düşünülmektedir. Günümüzde mevcut değildir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, S.27).

Arpa Emini Hamamı; Topkapı ile Vatan Caddesi arasındadır. Evliya Çelebi hamam için "arpacılar ayrılmıştır" demektedir. Arpa Emini Mustafa Efendi, 1535

yılında veya önce yaptırmıştır. Arpa Emini Mustafa Efendi'nin mezar taşındaki (ölümü 1542) kitabede hamamdan bahsedilir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, S.39). Kaynaklarda, Arpa Emini Mustafa Efendi Mescidi harabeleri 1946'da mevcut olduğu belirtilirken hamamdan bahsedilmemiştir (Koçu, Reşat Ekrem, 1959, s.1055). 1999 yılında mescidin yerinde apartmanlar arasında bir su deposu mevcuttur (Yüksel, İ., Aydın, 2004,s. 381). Günümüzde yok olmuştur.

Atmeydanı Hamamı; sadece Evliya Çelebi Seyahatnamesinde "Süvarilere tahsis edilmiş, çift taraflıdır" demektedir (Kahraman, Seyit Ali, Dağlı, Yücel, 2011, s.78), Sultanahmet civarında böyle bir hamam günümüzde mevcut değildir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995).

Ayvansaray Hamamı - Koca Mustafa Paşa Hamamı - Kerpiç Hamam; Ayvansaray. Çifte hamam 1490'da Mustafa Paşa tarafından yapılmıştır. 1894 depreminde yıkılmış olmalıdır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, S.46).

Azepler Hamamı; Zeyrek'le Unkapanı arasında bulunan ve Evliya Çelebi Seyahatnamesinde adı geçen çifte hamam, Fatih Sultan Mehmet'in Bizans hamamından faydalanılarak yaptırılmıştır (Eyice, Semavi, 1992). 1944 yılında Atatürk Bulvarı açılırken, yolda kalmadığı halde yıktırılmıştır. Günümüzde mevcut değildir. (Haskan, Mehmet Nermi,1995). Hamamla birlikte Azepler Mescidi (Göncüoğlu, Süleyman Faruk, 2008), yanındaki Elvanzade Camii de yıktırılmıştır.(Ayverdi, Ekrem Hakkı , 1974, s.591).

Bekir Paşa Hamamı - Çavuş Hamamı; Fındıkzade, Altımermer. 1473 senesinde Hubyar Hoca vakfından olan tek hamamın bir kısmı Kızılelma Caddesi yapımında yola gitmiştir. 1935 yılında harabe halindedir, günümüzde mevcut değildir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, S.61).

Bostan Hamamı - Eski Saray Ağası Hüseyin Ağa Hamamı - Üsküplü Bostan Hamamı; Unkapanı ile Cibali arasında idi. Yapım yılı bilinmemekte olup, ölüm yılı 1484 olan Şeyh Ahmet Efendi tarafından çifte hamam olarak yaptırıldığından dolayı yapım yılı daha öncedir. Âşık Paşa vakfiyesi olan hamam, 1908 yılında çıkan Çırçır yangınında yanmıştır. Harabesi 1995 yılında mevcut idi.

(Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.73). Çifte hamamdan, tek hamama dönüştüğü ve 1946 yılında kalan sıcaklık bölümünün sabunhane olarak kullanıldığı bilgisi mevcuttur. (Koçu, Reşat Ekrem, 1961, s.3010). Kalan harabeler de yok olmuştur.

Büyük Kovacılar Hamamı; Vefa semtinde olan, Evliya Çelebi'nin "şatırlara ayrılmıştır" dediği çifte hamam, 16. yüzyılın ikinci yarısında Pertev Paşa tarafından, İzmit'deki Mimar Sinan yapısı külliyesine gelir için yaptırılmıştır. Kovacılar Caddesi (Günümüzde Cemal Yener Tosyalı Caddesi) ile Kâtip Çelebi Caddesi köşesinde bulunan hamam için "1923 yol yapımı sırasında sağlam iken yıktırılmıştır." denmektedir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995). Hamamın bulunduğu güzergâh 1953 yılında yapılmıştır.¹

Cerrahpaşa Hamamı; Cerrahpaşa. Sadrazam Cerrah Paşa tarafından, Cerrah Paşa Camii Vakfı için 1598'de yaptırılmış çifte hamamdır. Mimarı Mehmet Ağa'dır. 1908-10 yıllarında kapanmış, daha sonra yıkılmıştır. 1944'te küçük bir kalıntısı duruyordu (Haskan, Mehmet Nermi,1995). 1950'li yıllarda imar faaliyetleri, yol açma çalışmasında tamamen yok olmuştur (Kuruçay, Akif, 2010, s.81).

Çukur Çeşme Hamamı - Kazasker Hamamı - Lâleli Hamamı; İstanbul'da Lâleli semtindedir. Fâtih devrine ait, Şinasi Akbatu tarafından yapılan ve şimdiye kadar yayımlanmamış tespite göre Çukur Çeşme Hamamı, Fâtih Sultan Mehmed vakfiyelerinde adı geçen Kazasker Hamamı'dır. 1894 yılında çalışır durumda olan hamam, aynı yıl meydana gelen depremde ve 1911 Uzunçarşılı-Mercan-Aksaray yangınında büyük ölçüde zarar görmüş, bazı duvarları ile kubbelerinden bir kısmının yıkıldığı bildirilmiştir. Uzun süre harabe halinde bırakılıp, sağlam kısımları depo olarak kullanılmıştır (Koçu, Reşat Ekrem, 1966, s.4169). Hamamın, Hicri 1332 / Miladi 1913-14 yıllarında Şehremaneti tarafından yola gitme bahanesiyle tahrip edilerek yıktırıldığı bilgisi vardır. (Encümen Arşivi, 1936). Hamamın yıkımı ile ilgili

¹ Atatürk Bulvarı'nın açılması ile ilgili olarak yapılan yol çalışmalarında 1923-24 yılları arasında Yenikapı-Aksaray, 1941-42 yılları arasında Zeyrek-Unkapanı, 1943-44 yılları arasında Aksaray-Saraçhane arasında yol genişletme yapılmıştır. (Koçu, Reşat Ekrem, 1960, s.1248). Bu durumda, konumu itibarıyla 1953 yılında, Saraçhane Karakolu yıktırılırken hamam da yıkılmış olabilir.

farklı bir bilgi de şudur: H. Glück tarafından 1916-17'de hamamın rölövesi çizilmiştir. Ancak, Şehremini Cemil (Topuzlu) Paşa'nın isteğiyle, 1918'de bastırıldığı şehir planında yangın sahası tamamen boş gösterilmiştir. Daha sonra hamam, 1923-1936 yılları arasında parça parça yıktırılmıştır (Eyice, Semavi, 1993).

Şekil 3.2.1: Çukur Çeşme-Kazasker Hamamı

Şekil 3.2.2: Çukur Çeşme Hamamı yıkılmadan önce (Encümen Arşivi 1936)

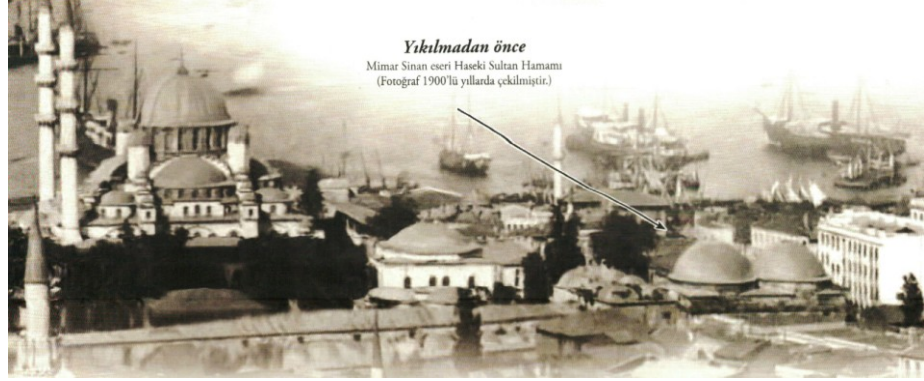
Çukur Hamam; Fatih Sultan vakfından olan, Fatih Külliyesi'nden Baş Kurşunlu Medresesi'nin yanında bulunan çifte hamam hakkında, Evliya Çelebi 17. yy.da bir kısmının keçeciler tarafından kullanıldığını söyler. Hamam 1829-1830'da ambar olarak kullanılmaktadır. 1894 yılındaki depremde yıkılmış olduğu bilgisi vardır. (Koçu, Reşat Ekrem,, 1966, s.4171).

Ferruh Şad Sultan - Sultan Hamamı - Kıztaşı Hamamı; Fatih, Kıztaşı'nda yapılan çifte hamam, II.Bayezid'in kadını Ferruh Şah'ın vakfiyesi olarak, 1489'dan önce yapılmıştır. Hamamın 1894 depreminde hasar gördüğü, 1918'de yangında çevresinin yandığı düşünülmektedir. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995).

Fenerkapısı Hamamı-Fener İskelesi Hamamı; Fener'de, Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa vakfı olan çifte hamam, Mimar Sinan eseri idi. 1970 yıllarında temelleri görülen hamamdan günümüzde iz kalmamış, yeri park olmuştur. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde hamamdan "Rumlara tahsisli" diye bahsetmektedir. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995).

Haseki Sultan Hamamı; Eminönü'nde Haseki Hürrem Sultan'ın vakıfları arasında olan, 1920'de padişah Vahdettin tarafından satılarak yıkılan, Mimar Sinan eseri hamamın yerinde günümüzde 1950'li yıllarda yapılan Vakıf İş Hanı

bulunmaktadır (Oral, Atilla, 2013). Bazı kaynaklar hamamın 1930 yılında Vakıflar tarafından yıkıldığını belirtmektedir. (Yüksel, İ., Aydın, 2004, s.175). 1930 yılında mevcut olup daha sonra yıktırıldığı gibi farklı bilgiler mevcuttur (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.176).

Şekil 3.2.3: 1920 de satılarak yıkılan Mimar Sinan eseri Haseki Sultan Hamamı (Oral, Atilla, 2013)

Şekil 3.2.4: Haseki Sultan Hamamı'nın 1922'de yıkıldıktan sonra boş arsası (Oral, Atilla, 2013)

Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı; Şehzadebaşı'ndan Saraçhane yönünde, caddenin üzerinde olan çifte hamam 1492'de yapılan camiye gelir için yapılmıştır. Korunması için alınan karara rağmen, 1941'da Atatürk Bulvarı'nın 1.etabında önce külhanı, 1953 yılında bulvarın ikinci etabı sırasında yola denk gelmediği halde

hamamın tamamı yıktırılmıştır. (Göncüoğlu, Süleyman Faruk, 2012)². Mehmet Nermi Haskan'ın İstanbul Hamamları kitabında, bu hamam bahsinde (Haskan, Mehmet Nermi,1995, s.188) Lütü Kırdar tarafından 1940 yılında yıktırıldığı bilgisi yanlıştır.

Şekil 3.2.5: Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı küllhanı yıktırılır iken görülen Saraçhane bölgesi 1943-44 yılına ait fotoğraf (Göncüoğlu, Süleyman Faruk, 2012)

² Bölgede Yaşanan İmar Hareketleri (Göncüoğlu, Süleyman Faruk, (2012), İstanbul'un Fethi Sonrasında Kurulan İlk Semt: 'Saraçhane').

"Fetih öncesinde İstanbul üzerinden bir kasırga gibi yıkarak geçen Haçlıların işgaliyle harap olan şehrin bu yakası, geleneksel İstanbul depremlerinden de her daim etkilenmiştir. Osmanlı döneminde de belli dönemlerle süregelen depremler, devamında yangınlar ve Cumhuriyet dönemi İmar hareketleriyle Saraçhanebaşı'nın fiziki ve sosyal yapısında büyük değişiklikler meydana getirmiştir." (Göncüoğlu, Süleyman Faruk, 2012). "1950'lerde Bayezid'i Edirnekapısı'na bağlayan tramvay hattı kaldırılmış, caddenin ortasındaki asırlık çınarlar kesilmiştir." (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VI., 1994 s.457). "Günümüzde ise burası, büyük lastik tekerlekli araç trafiğinin merkezi olmuştur. Atatürk Bulvarı'nın güzergâhı olan Saraçhane-Unkapanı arası, 1923-24 yılları arasında yol genişletilmesi çalışmaları ile oluşturulmaya başlanılmış, 27 Şubat 1943 tarihinde de bugünkü gabarisiyle hizmete açılmıştır. Bulvarın bu birinci kısım güzergâhı üzerinde yer alan Azebler Camii, Kırkçeşmeler, Sekbanbaşı Mescidi, Azebler Hamamı, Burmalı Mescid'in Sübyan Mektebi, Firuz Ağa Mescidi, Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı küllhanlığı, Revani Çelebi Camii yıktırılırken, 1953 yılında ikinci etabında Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı'nın tamamı, Saraçhanebaşı Karakolu binası, Saraçhanebaşı mescidi (Mimar Ayas Mescidi), Karagöz Mescidi (Muhtesib Karagöz Mescidi), Cedid Beşir Ağa Medresesi, Ahmed Şemseddin Efendi Medresesi, Sunullah Efendi Sübyan Mektebi, Karagöz Mescidi'nin güneyinde cami ile aynı alanda yer alan Kanuni dönemi sübyan mekteplerinde Hüssameddin bin Alaüddin Mektebi, Ebül Fadıl Mahmud Efendi Medresesi, Canfeda Kadın Sebili ve Çeşmesi, Mimar Ayaz (Ayas) Camii Sebili, Su Terazisi (ismi bilinmemektedir), Gürcü Mehmed Paşa Çeşmesi de bu yol düzenleme ve genişletme çalışmalarında yıktırılmıştır. Atatürk Bulvarı'nın düzenleme ve genişletme açılışında H. Prost'un planıyla birçok tarihi eser yok olmuştur." (Göncüoğlu, Süleyman Faruk, (2012).

Şekil 3.2.6: Sarayhane’de 1943-44 yılında küllhanı yıktırılan, Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı (Göncüoğlu, Süleyman Faruk, 2012)

Şekil 3.2.7: Atatürk Bulvarı’nın 1953 yılında ikinci etabı sırasında yola denk gelmediği halde tamamı yıktırılan Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı (Göncüoğlu, Süleyman Faruk, 2012)

Davut Paşa Hamamı-Sıçanlı Hamamı; Fatih’te, günümüzde Aksaray’da hafif metronun yerinde, II. Bayezid’in sadrazamı Davut Paşa tarafından 1485’te cami ve medrese ile birlikte çifte hamam olarak yaptırıldı. Evliya Çelebi seyahatnamesinde yer almakta iken, günümüzde yok olmuştur. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 128),

İbrahim Paşa Hamamı I, II, III; Silivrikapı’da Hadım İbrahim Paşa vakfına ait olan cami, mektep, türbe ve üç hamam olarak 1551 yılında yapılan Mimar Sinan eseri olan, bu üç hamam, İbrahim Paşa Camii ile beraber, hayır için yapılmıştır. Hamamlardan iki tanesinin Silivrikapı’nın neresinde olduğu bilinmemektedir ve bu

hamamlardan bir iz kalmamıştır. 1648 ve 1754 depremlerinde İbrahim Paşa Cami ile ilgili hasarların bilgileri vardır. Bu tarihte hamamlar da hasar almış ise de bilgi kalmamıştır. Hamamlardan üçüncüsüne ait sadece ön duvarı ve kapı parçası kalmıştır. (Yüksel, İ., Aydın, 2004, s.240-244) Hamamın 1930'da kalan harabesi yıkıcıyla yıktırılmış, değerli iki sütun Müzeler İdaresi tarafından yıkıcıdan satın alınmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 190).

İbrahim Paşa Hamamı; Bayezid Meydanı civarında bulunan hamam, İbrahim Paşa tarafından, 1707 yılında cami ve sebil ile birlikte yaptırılmıştır. 1826'dan sonra farklı işlevlerde kullanılan hamamın, 1894 depreminde harap olup, daha sonra yıkıldığı sanılmaktadır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 191).

İnadiye Hamamı-Halid Ağa Hamamı; Şehremini'de Cafer Ağa Mescidi'ne komşu olan çifte hamam, adını bir inattan almıştır. Başka bir hamamın kiracısı olan Halid Ağa çıkarılınca aldığı bu arsaya 16. yy.ın ikinci yarısında bu hamamı yaptırmıştır (Eyice, Semavi, 1992, s.427). 1918 Fatih yangınında harap olup yıktırılmıştır.

İvaz Efendi Hamamı; 1891 yılında yayınlanan Mecmua-i Cevami adlı eserde adı geçen hamam Mevlanakapı yakınında Mimar Tekkesi civarında tarif edilmiştir. Ancak bu bölgede İnadiye Hamamı dışında hamam tespit edilememiştir.

Kapı Ağası Mahmut Ağa Hamamı; Ahırkapı'dadır. Mimar Sinan'ın tezkiresinde Mahmut Ağa Hamamı olarak geçen hamamdır. Kapu Ağası Mahmut Paşa tarafından yaptırılan camii, medrese, mektep ve çeşmenin yakınında olduğu düşünülmektedir. Günümüzde camii, çeşme ve mektep duvarı mevcut olup, yok olan hamam hakkında fazla bilgi yoktur (Yüksel, İ., Aydın, 2004, s.311).

Kasavet Hamamı; Aksaray'da Valide ve Murad Paşa Cami'nin arkasında kalan, Kasvet Hacı İbrahim vakfına ait olan hamam mevcut değildir, yapımı ve yok olduğu tarih ile ilgili bilgiye ulaşılammıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, S.207).

Kazlıçeşme Hamamı-Yedikule Hamamı; Kazlıçeşme'de, Kazlıçeşme Cami'nin yanında idi. Merzifonlu Kara İbrahim Paşa vakfına ait olup, Paşa sadrazam olduğu 1676 yılından sonra cami ve hamamı yaptırmıştır. 1990 senesine kadar

hamamın harabesi fabrika olarak kullanılmaktaydı. 1990 senesinde cami ve hamam harabesi istimlakte yıktırılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi,1995, S.207).

Kızlarağası Hamamı–Abbas Ağa Hamamı; Laleli, Aksaray’da bulunan 1669-1670 yıllarında Kızlarağası Abbas Ağa tarafından yaptırılan çifte hamam, Ayasofya’daki Haseki Hürrem Sultan Hamamı gibi aynı ekseninde sırt sırta 60 metre uzunluğunda idi. 1911 yılında Aksaray yangınında çevresi yanmış, 1918 yılı Koruma Encümen fişinde "yol çalışması için 1916 yılında yıktırıldı" yazmaktadır. Hamamın yıkımı ile ilgili farklı tarih veren kaynaklar vardır. Semavi Eyice, "yıkım yarıda kalınca yıllarca kalan harabe, 1923’de ortadan kalkmıştır." (Eyice, Semavi, 1994, s.16) demektedir. Akif Kuruçay ise 1950’li yıllarda yok olan hamamlar arasında Kızlarağası Hamamı’nı da saymıştır (Kuruçay Akif, 2010, s.81).

Kasapbaşı Hamamı; Yedikule’de idi. Evliya Çelebi’nin "kasaplara ayrılmıştır" dediği için bu hamamın Hacı Evhad ve Yedikule Hamamlarından başka bir hamam olduğu düşünülmektedir. 1630 yılında hamam mevcuttur. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995). 1732-35 yılları arasında çalışan hamamlar listesinde (Yaşar, Ahmet, 2014), Yedikule Haricinde Hamam isimli hamam olabilir. Nasıl yok olduğu bilinmeyen hamam bugün mevcut değildir.

Kule Hamamı-Hacı Tahir Hamamı-Yedikule Hamamı; Yedikule’de bulunan bu hamam, Fatih Sultan Mehmed vakfiyesinde adı geçen "Kulle Hamamı"dır. Fatih döneminde yapılmış, 1900’de harap durumdayken, 1902’de yıktırılmıştır. (Haskan, Mehmet Nermi,1995).

Küçükağa Hamamı – Küçük Kızlar Hamamı-Abbas Ağa Hamamı; 1669 yılında Darüssaade Abbas Ağa tarafından Sirkeci’de tek hamam olarak yapılmıştır. Akif Kuruçay 1950 li yıllarda yok olan hamamlar arasında Küçükağa Hamamını da saymıştır(Kuruçay Akif, 2010, s.81). 1975 harabesi olan hamam, projesi olduğu halde 1985 yılında yıktırılmıştır, yerine işhanı yapılmıştır. (Eyice, Semavi, 1992,s.419)

Küçük Karaman Hamamı-Irgatlar Hamamı; Fatih Camii civarında, cami ile beraber 1463-1470 yıllarında çifte hamam olarak yapılmıştır. Evliya Çelebi, Fatih

Sultan Mehmed'in saray işçileri için yaptırdığı bu hamamın, İstanbul'da yapılan ilk hamam olduğunu yazmıştır. 1894 depreminde hasar görmüş, 1918 Fatih yangınında yanmıştır (Haskan, Mehmet Nermi , 1995, s.230). Soğukluk kısmı çatılı olup metruk halde iken, 1928 yılında yıktırılmıştır (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1958, s.404).

Küçük Kovacılar Hamamı; Saraçhane'de Bozdoğan Kemerı civarında, Pertev Paşa'nın konağının selamlık hamamı olan tek hamam, Pertev Paşa'nın vakfiyesidir. Daha sonra İbrahim Ağa'ya geçmiş olduğundan bazı kaynaklarda İbrahim Ağa vakfiyesi olarak gösterilir (İşli, Emin Nedret, 2009). 1923-24'te yapımına başlanan Atatürk Bulvarı çalışmalarında yıkılmıştır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.230).

Kadıasker Hamamı; Fatih Camii Vakfı olan hamamın, Kum Kapısı civarında olduğu bilgisi Ayasofya Muhasebe Defterinde yer almaktadır. Eski Kadıasker Ali Fenari'nin yaptırdığı ve çifte hamam olduğu sanılan hamam son iki asır belgelerinde yer almadığından, daha önce yok olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Ayverdi, Ekrem Hakkı , 1974, s.601).

Kurubalık Hamamı-Üçler Hamamı; Sultanahmet Meydanı civarında, Ticaret Lisesi altında, Bizans dönemi Hipodromun bir bölümü içine yapılan hamam, Piyale Paşa'nın kızı Hadice Hanım Sultan Vakfı'na aittir. Hamamın Üçler Cami Vakfı'na ait olduğu söylendiği için bu isim ile de anılır. Kaç yılında yapıldığı bilinmeyen hamam 1988'de yıktırılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, S.220).

Lütfü Paşa Mahalle Hamamı; Çapa'da Vatan Caddesi üzerinde olan hamamı, Lütfü Paşa'nın halilesi olan Şah Hüban Hatun 16. yy. başında yaptırmıştır. 1782 Balat yangınında yanarak yok olduğu ve tekrar yapılmadığı tahmin edilmektedir. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995)

Merdivenli Hamamı-Molla Gürani Hamamı; Bayezid, Mercan Ağa Mahallesi (İşli, Emin Nedret, 2009), Uzunçarşı'da Molla Gürani vakfından olan tek hamam, 1480 yılında vezir olan, 1488 yılında ölen Molla Gürani Ahmed Şemseddin Efendi tarafından yaptıdırılmıştır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, S.241), 1950'lerde

sokak içinde harabesi olan hamam yok olmuştur. (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974, s.462).

Macuncu Hamamı-Müfti Hamamı-Şeyhülislam Ebussuud Efendi Hamamı; Çapa'da, 1566 tarihinde yapılan çifte hamam, mektep ve çeşmeye gelir olarak yapılmıştır. Mimar Sinan eseri olan hamam, 1640 yılında kasırgada hasar görmüştür. 1918 yangınında harap olup yıkılmıştır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995).

Odabaşı Hamamı; Mevlanakapı'dadır. 1562'de, Kanuni Sultan Süleyman'ın Has Odabaşı Behruz Ağa tarafından, Fatih'te cami, sıbyan mektebi ve çeşme ile birlikte yaptırılmıştır. Hamam, Mimar Sinan eseri olup yıkım tarihi bilinmemektedir. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995), (Naza, Emine, 1994).

Mimar Hamamı; Mevlanakapı'da, cami ve okul ile birlikte 1525'te yapılmıştır. Hamamı yapan Mimar Ali, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferinden esir olarak getirilmiştir. Hamamın yıkım tarihi bilinmemektedir. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995).

Mirahur Hamamı; Aksaray, Yenikapı. Mirahur İlyas Bey tarafından Samatya'da yaptırdığı camiye gelir olarak 1499'da yaptırılmıştır. 1693 Cibali yangınında soğuklukları yanmış, 1918 Fatih yangınında zarar görmüş olan ve 1949'da harap halde olduğu bilinen hamamın yıkım tarihi bilinmemektedir.

Müfti Hamamı; Koca Mustafa Paşa'da Ayakapı'ya yakın Müfti Ali veya Zembilli Ali Camii'nin vakfiyesi olan tek hamamın yapımı 1522'den öncedir. 1782 yangınında zarar görmüş olup, yıkım tarihi bilinmemektedir. Günümüzde yeri otopark olarak kullanılmaktadır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 247).

Murad Paşa Hamamı-Horhor Hamamı-Aksaray Hamamı-Has Murad Paşa Hamamı; 1465 yılında Murat Paşa tarafından Aksaray'da yaptırılan, İstanbul'un en eski ve en güzel hamamlarından olan hamam, 1957 yılında A. Menderes dönemi Vatan Caddesi'nin yapımı için sağlam durumda iken yıktırılmıştır. (Koçu, Reşat Ekrem, Akbay, Mehmet Ali, 1960)

Muhtesip Karagöz Hamamı; Saraçhane’de Arkeoloji Parkı’nın içinde idi. 1963'te Haşim İşcan Geçidi yapılırken ortaya çıkan Aya Poliektos Kilisesi kalıntılarının üstünde 1953 yılında yıktırılan İbrahim Paşa hamamı ve kalıntıların devamında Muhtesip Karagöz Hamamı bulunmakta idi. 1488 yapımı Muhtesip Karagöz Cami, 1921 yangınında harap olsa da sağlam iken 1930 yılında ibadete kapanmış, 1953 yılında hamamı ile birlikte yıktırılmıştır. (Göncüoğlu, Süleyman Faruk, 2008).

Nakkaş Hamamı; Çapa’da, Vatan Caddesi istikametinde Nakkaş Hasan Paşa’nın sarayına yakın olduğu için bu ismi almış tek hamam Sultan III. Mustafa (1757-1774) vakfındandır. Hamam 1800 başlarında çarşı hamamı olmuştur. 1920’de harabe olan hamamdan iz kalmamıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 247).

Piri Mustafa Paşa Hamamı; Fatih Camii yakınında olan bu hamamı yaptıran Piri Mustafa Paşa’nın medresesi ve çeşmesi de vardır. 1736’da Rûznameci, 1743 yılında Kaptan-ı Derya görevlerinde bulunan Paşa, 1751 yılında da öldüğü için hamam, medrese ve çeşme bu tarihler arasında yapılmış olmalıdır. 1894 depreminde ve 1918 Fatih yangınında harap olmuş, geriye duvarı kalmıştır. Günümüzde arsasının üstünde bir apartman yer almaktadır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 257).

Sultan Hamamı; Mahmutpaşa yokuşu üzerinde, Asude Hanım vakfından olan ve 1511 yapılan çifte hamam, kâgir hanların yapıldığı 1890-1900 yıllarında yıktırılmış olabilir. Hamamın yerinde II. Vakıf Han ve daha yeni tarihli hanlar vardır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 268).

Sultan Selim Hamamı; Fatih’de, Sultan Selim Medresesi’nin yanında, Hüsameddin Hasan Efendi tarafından (ölümü 1553 olduğundan) 1553'ten önce yaptırılmıştır. Mimar Sinan eseri olan hamamın ne zaman yok olduğu bilinmemektedir. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 271).

Saray Hamamı; Yenibahçe. Günümüzde, Vatan Caddesi ile Akdeniz ve Oğuzhan Caddelerinin kesiştiği köşede bulunan Sultan Selim Medresesi’nin civarında, önce Şahı Huban Sarayı olan ve daha sonra 1779 yılında vefat eden, II. Mustafa’nın kızı Safiye Sultan’ın kullandığı sarayın hamamıdır (Yüksel, İ., Aydın,

2004, s.655). Sarayın yıkılması ile çarşı hamamı olmuştur. 1894 depreminde kubbesini sağlamlaştırmak için üç payanda yapılmıştır. Hamam 1923 yılında yıktırılmıştır. 1965'te harabesi durmakta iken günümüzde mevcut değildir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 263).

Tatlıkuyu Hamamı; Kumkapı ile Bayezit arasında bulunan hamamın, İvaz Abdullah vakfından olduğu bilgisi vardır. Hamamın ne zaman yok olduğu bilinmemektedir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, S.282).

Tevekkül Hamamı; Aksaray-Haseki arasında, çifte hamamdır. Darüssaade Ağası Mustafa Ağa vakfındandır. 1957'de Topkapı yolu yapılırken, Millet Caddesi genişletmesi sırasında, A. Menderes döneminde gereksiz yere yıktırıldı (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 282).

Tihtap Hamamı-Titap Hamamı-Dırağman Hamamı; Dırağman Caddesi ile Sena Sokağının kesiştiği yerde idi. Fatih Camii vakfından, çifte hamam olarak yaptırılmıştır. Fatih vakfiyesinde adı geçmez, ancak Evliya Çelebi, Dırağman Hamamı'nın evliyalara ayrıldığını ve Bizans devri yapısı olduğunu yazmıştır. 1918-19'da yanmış olan hamamın yerinde Dırağman Palas apartmanı vardır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, S.133).

Vefa Hamamı; Vefa Meydanı civarında idi. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde İstanbul'da üçüncü yapılan hamam denmektedir. 1476'da Fatih Sultan Mehmet tarafından Vefa Camii ile birlikte yaptırılmıştır. Hamamın olduğu yerin yakınında çeşme ve maksem halen bulunmaktadır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.286). 1950 yıllarında imar çalışması dolayısı ile hamam yok olmuştur. (Kuruçay Akif, 2010, s.81).

Yalı Hamamı-Havuzlu Hamamı; Aksaray, Yenikapı. II. Beyazid'in Sır Kâtibi Kasım Efendi vakfiyesinden, 1504'te harap olup 1757-74'te III. Mustafa tarafından yeniden yaptırılmış, 1894 depreminde yıkılmıştır. Daha sonra ahır olarak kullanılmış ve yok olmuştur (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.290).

Yıldız Hamamı-Yıldız Dede Hamamı-Yahudi Hamamı-Yahudi Mahallesi Hamamı; Eminönü, Yerli Mallar Pazarı'nın ortasında Fatih Cami vakfiyesinden

olan küçük tek hamam, 1489'dan önce yapılmıştır. Ekrem Hakkı Ayverdi bu hamam için, "vakfiyede Yahudi Mahallesi Hamamı olarak geçer" demektedir (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974, s.611). Bahçekapı'da bulunan hamam, kilise iken, Yıldız Dede Necmeddin tarafından, fetihten sonra hamam yapılarak, Fatih Camii'ne vakıf olarak verilmiştir. Hamam, 1983'te yıktırılıp yerine büyük bir iş hanı yaptırılmıştır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.298).

Yahudiler Hamamı; Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da yaptırdığı 19 hamamdan biri olup yeri bilinmemektedir. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.288).

Yeni Hamamı, Fatih Gelenbe Mektebi alt tarafında, Pir Mustafa Paşa vakfıdır (İşli, Emin Nedret, 2009).

Tatlısu Hamamı; Sirkeci'de bulunduğu bilgisi vardır (İşli, Emin Nedret, 2009).

Köşklü Hamam; Beyazıt'da ve mülk hamamı bilgisi vardır (İşli, Emin Nedret, 2009).

Eyüp İlçesi

Yalı Hamamı-Saray Hamamı-Hatice Sultan Hamamı; Eyüp, Ayvansaray, Ya Vedud Camii yakınında olan bu hamam 1711'de Hatice Sultan Sarayı için yapıлып, saray yıkılınca çarşı hamamı olmuştur. 1814'te Bostancıbaşı defterinde hamam ve yanındaki arsa denmektedir. Bu tarihten sonra hamamın yıkım tarihi bilinmemektedir. Daha sonra bu arsaya yapılan Ayvansaray Un Değirmeni, 1987'de istimplâk edilerek, yerine park yapılmıştır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 291).

Atike Sultan Yalı Hamamı; Eyüp sahilinde Atike Sultan'ın Sahil Sarayına ait hamam, saray yıkıldıktan sonra kiraya verilerek çarşı hamamı olmuştur. 1734 hamamcı defterinde kayıtlı, 1815 Bostancıbaşı defterinde hamamın ismi olmadığına göre 1734 – 1815 arası yok olmuştur. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 41).

Emine Sultan Hamamı-Debbağlar Hamamı; Eyüp, Feshane Caddesi ile Haliç Sahili arasında Tabaklar civarında idi. Çifte hamamdır, 1934 şehir rehberinde

yeri görülür. Hamamı yaptıran, II.Mustafa'nın kızı olan Emine Sultan 1739'da vefat etmiştir. Hamamın yanında Firarizade Boynueğri Abdullah Paşa'nın yalısı vardı.

Bülbülderesi Hamamı; Eyüp sırtlarının arka tarafında, Eski-Yeni Dere Sokağı'nda olduğu tahmin edilmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde "müezzinlere" tahsis edilmiş çifte hamam olarak geçmektedir. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 76). Günümüzde izi dahi kalmamıştır.

Dere Hamamı; Eyüp'te idi. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bahsi geçmektedir. Hakkında başka bilgi bulunmamaktadır (Koçu, Reşat Ekrem, 1966, s.4472).

Kırkır Hamamı; Eyüp, Düğmeciler'de Kirpasi Tekkesi'nin civarında olan tek hamam, kuşluk hamamı olarak kullanılmıştır. 1738'de ölen Mehmet Kethüda vakfından olduğu sanılmaktadır. 1870-73 yılları arasında çıkan Hadika gazetesinde hamamın harap olarak yıkıldığı yazmaktadır. Tekke yakınında hamamın su haznesi mevcuttur (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 211).

Nişancı Mustafa Paşa Hamamı; Eyüp Nişanca Meydanı'nda olan tek hamam kuşluk hamamı olarak kullanılmıştır. Evliya Çelebi bu hamamın Mimar Sinan eseri olduğunu yazar. Hamamın yapım tarihi bilinmemekte, 1567'de ölen Nişancı Mustafa Paşa, hamamı, cami ile birlikte yaptırmış olduğu tahmin edilmektedir. Yıkım tarihi bilinmemektedir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 248).

Otakçılar Hamamı; Eyüp'te eski adı Otakçılar, yeni adı Abdurrahman Şeref olan Cadde üzerindedir. Eski saray ağası Yakup Ağa Mektebi'nin yanında olan çifte hamam, Mutasavvıf Aziz Mahmud Hüdaî Efendi tarafından 1595'te yaptırılmıştır. 1943'te harap halde iken, yıkım tarihi bilinmemektedir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 253).

Yalı Hamamı; Eyüp'te, günümüzdeki Eyüp Lisesi'nin yerinde idi. 1815 Bostancıbaşı Defterinde "Hanım Sultanzade'nin oturduğu Çukur Yalı ve Yalı Hamamı" olarak bahsi geçmektedir. 1656 yılında sadrazam olan, 1666 yılında ölen, Eğri Mehmed Efendi vakfından olan hamam yok olmuştur ve tarihi belli değildir. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 291).

Yusuf Ağa Hamamı; Eyüp'te, Kalenderhane Caddesi'nde, günümüzde Eyüp Müftülüğü'nün binasının olduğu yerde idi. 1807 yılında idam edilen, Valide Sultan Kethüdası Yusuf Ağa, kalenderhaneyi yenilerken hamamı yapmıştır. Günümüzde hamam mevcut değildir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 299).

Beyoğlu İlçesi

Arap Camii Hamamı-Perşembe Pazarı Hamamı-Yeni Hamam; Karaköy'de, Arap Camii civarında, Galata Mahkemesi Sokak ve Nafe Sokak köşesinde, 1889-1890 yıllarında Ünlü Börekçi Hasan Bey'in mülkü olan çifte hamam idi. 1950'lerde mevcutken, bugün yoktur. Yerinde iş hanı vardır. Hamamın, Fatih Sultan Mehmed'in Galata'da yaptırdığı iki hamamdan biri olup, hamamcılar defterinde "Galata Mahkemesi Hamamı" diye geçen hamam olması olasıdır. Hamam, daha sonra Börekçi Hasan Bey'in eline geçmiş olabilir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.34). Hamamın kadınlar kısmını Galata genelevlerindeki kadınların kullandığı ve 1946 yılında, gezilerek, detaylı anlatılan hamamın sağlam ve temiz olduğu belirtilmiştir (Koçu, Reşat Ekrem, 1959, s.946).

Balyos Hamamı; Beyoğlu Galatasaray'da olan çifte hamam için, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, Venedik elçileri anlamına gelen "Balyos'lara ayrılmıştır" denmektedir (Haskan, Mehmet Nermi,1995, s.56). Reşat Ekrem Koçu ise Evliya Çelebi'nin Galatasaray Hamamı'ndan bahsetmediğini, Galatasaray yanında sadece Galatasaray Hamamı olduğunu ve buraya acemi oğlanlardan seçilen tellâkların kalitesinden dolayı, önemli yabancı elçilerin geldiğini belirterek, Balyos Hamamı'nın Galatasaray Hamamı olması gerektiğini söyler (Koçu, Reşat Ekrem, 1961, s.2097).

Bektaş Efendi Hamamı-Karaköy Hamamı-Karaköy Kapısı Hamamı; Karaköy Meydanı'nda idi. Bektaş Efendi, kendi adındaki camisine vakıf olarak yaptırmış; 1526'da vefat etmiştir. Evliya Çelebi, hamamın "orakçılara" ayrıldığını söyler. Hamamın 1870 yıllarından önce yok olduğu sanılmaktadır, bugün yerinde Yapı Kredi Bankası vardır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 64).

Bey Hamamı; Galatasaray'da idi. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, çifte hamam olduğunu ve "İstanbul Cevelanlarına" yani beylerine ayrıldığını söyler. 1512 tarihinden sonra yapılmış büyük bir hamam olduğu anlaşılan hamamın ne zaman yok olduğu belli değildir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 299) . Reşat Ekrem Koçu, "bu hamam 1735 yılından sonra yıkılmadı ise Bey Hamamı, Galatasaray Hamamı'nın eski adıdır" demektedir (Koçu, Reşat Ekrem, 1961, s.2637).

Buğuluca-Bokluca Hamamı; Haliç, Galata Azapkapı'da idi. Fatih vakfiyesinde Direklice Hamam olarak bahsedilen tek hamam, İstanbul'un fethinden sonra ilk yapılan hamamlarındandı. Günümüzde altı kemerli hücre nişi olan tek duvarı mevcuttur. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.74). 1957'de, tarihi değerini bilmeyen sahibi tarafından yıktırılmıştır (Koçu, Reşat Ekrem, 1961, s.3098). Bir diğer kaynağa göre, 1960'a doğru yıktırılmıştır (Eyice, Semavi, 1992).

Dere Hamamı; Kasımpaşa'da küçük bir hamamdır. 1735 tarihli hamam çalışanları defterinde bahsi geçmektedir (Koçu, Reşat Ekrem, 1966, s.4472). Kasımpaşa, Dörtkuyu Mevkinde, Dereboyu ve Pişmaniye sokaklarının kesiştiği yerde idi. 1926 Pervititch'e ait sigorta haritasında görünen hamam, bir süre sonra yıkılmış, 1934 yılında bu hamamın karşı köşesine İstanbul Belediyesi yeni bir hamam yapmış olup, günümüzde bu hamam da mevcut değildir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 132).

Emir Hekimbaşı Hamamı-Hekimbaşı Hamamı; Kasımpaşa'da olan bu küçük hamam, Eminönü'nde Ahi Çelebi Camii vakfından olup, 1524 yılında ölen, Hekimbaşı Ali Çelebi tarafından yaptırılmış olabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde "hekimlere uygundur" dediği hamam hakkında başka bilgi yoktur (Haskan, Mehmet Nermi,1995, s. 135). Hamamdan günümüzde iz yoktur. (Tanman, M. Baha; Bostan, İdris, 2011, s.70)

Fındıklı Hamamı-Fındıklı Molla Çelebi Hamamı; Fındıklı Camii yanında Mimar Sinan'ın tek aks üzerinde yaptığı çifte hamamın yapım tarihi, kaynaklarda değişmekte, kitabesinde 1571 olarak geçmektedir. Menderes döneminde yol yapım sebebi ile gereksiz olarak 1957 yılında yıkılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.142).

Firuz Ağa Hamamı; Cihangir, Sıraselviler'de Firuz Ağa Camii yakınında, Firuz Ağa veya Acıçeşme vakfından olup, 1556'da ölen Galatasaray Mektebi müdürü Firuz Ağa tarafından yaptırılmıştır. 1917 yılında Cihangir yangınında yanmıştır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.146),

Hayreddin Paşa Hamamı; Tophane ve Gümrükhane'de diye iki ayrı yerde bahsi geçen hamam aynı hamamdır. Tophane İskelesi'nde eski Gümrükhane binası bulunmaktaydı. Ayrıca, Tezkiretül Ebniye'de Kemeraltı'nda Hayrettin Paşa Hamamı yazmaktadır. Kemeraltı ve Tophane yakın olduğu için burada bulunan Yamalı ve Kapıçı Hamamlarını, Hayreddin Paşa alarak, Mimar Sinan'a yeniden yaptırmış olabilir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 182).

Kapıçı Hamamı-Tophane Kapısı Hamamı; Karaköy ile Tophane arasında Fatih dönemi yapısı olan çifte hamamın adı Fatih Vakfiyesinde geçmemektedir (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974, s.609). Mehmet Nermi Haskan, "Fatih vakfiyesinde 'Karaköy Mahallesi, Tophane Kapısı kurbinde' denen hamamdır." demektedir. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.205). Sahibi hamamı resmi olarak yıkamayınca, harap etmiş, kalan iki halvet kubbeleri, 1962'de mevcut iken, 1973'te yıktırılarak iş hanı yapılmıştır.

Yamalı Hamamı-Selçuk Sultan Hamamı-Karabaş Hamamı-Yalancı Hamamı; Evliya Çelebi seyahatnamesinde "Tophane yakınlarında yalancılara" denmekte olup, Yamalı Hamam ile aynı hamam olduğu düşünülmektedir. Tophane'de, Kılıç Ali Paşa Camii karşısında olan hamamın yanında, Kabataş Camii ve Yamalı Baba Kütüphanesi vardı. Hamam, II. Bayezid'in 1508 ölen kızı Selçuk Sultan vakfındadır. Tek hamam olan Yamalı Hamam ile birlikte Kabataş Camii ve Yamalı Baba Kütüphanesi 1957 yılında, yol açma çalışmalarında yıktırılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 289-292).

Hendekbaşı Hamamı; Galata'da Hendek Mescidi adlı küçük cami, Lüleci Hendek ile Ali Hoca Sokağı'nın köşesindedir. Hamamcı defterinde tek hamam olup kuşluk hamamı olarak kullanıldığı belirtilen hamam, mescid (yapım yılı 1603) ile aynı yıl yaptırılmıştır. Mescidin yanında kalmış olan tonoz kalıntıları bu hamama ait olup yıkım tarihi bilinmemektedir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.183).

İplikçi Hamamı; Kasımpaşa'da, İplikçi Sokağı civarında, Kara İmam Camii yakınında olan hamam, yakınından geçen İplikçi Deresi'nden bu ismi almış tek ve küçük bir hamam idi. Kaynaklardan Şehremini Hasan Çelebi Mescidi'nin yapıldığı 1576 yılından önce yapıldığı anlaşılmaktadır. Hamam daha sonra Şeyhülislam Kara İsmail Efendi'ye geçmiş, o da Çarşıkapı'da yaptırdığı camiye gelir olarak vakfetmiştir (Haskan, Mehmet Nermi,1995, s.195).

Karaköy Hamamı-Cami Mahallesi Hamamı; Fatih Sultan Mehmed'in kiliseden çevirdiği hamam, Karaköy köprüsü civarında idi. Muhasebe Defterlerinde, Galata Camii'nin önünde küçük bir hamam denmektedir. Günümüzde, Mimar Monceri'nin Hicri 922'de yaptığı Karaköy Palas vardır (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974, s.596). Karaköy Palas 1920 de yapılmıştır.

Piyale Paşa Hamamı; Kasımpaşa'da Piyale Paşa Camii yakınında, cami ile beraber 1573'te çifte hamam olarak yapılmıştır. Caminin mimarı Mimar Sinan'dır. Eserleri arasında bu hamam yoktur, ancak hamamı da onun yaptığı düşünülmektedir. 1995'de sadece duvarı kalmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.258).

Sormagir Hamamı; Cihangir'de, 1719 yılında yapılmış olup Çeşmi Hüseyin Efendi vakfından olan tek hamam kuşluk hamamı olarak kullanılmıştır. 1889 ve 1918 Cihangir yangınında harap olmuş ve yok olmuştur (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.267).

Tepebaşı Hamamı; 1734 yılında hamamcılar defterinde yer alan küçük bir hamamdır, ancak yeri tespit edilememiştir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.282).

Yazıcı Mehmet Efendi Hamamı-Kulekapısı Hamamı; Galata Kulesi civarında, Galip Dede ile Serdarı Ekrem Sokağı'nın köşesinde, 1582 yılında, Müeyyedzade Mehmet Efendi'nin, kendi adına yaptırdığı cami önünde bulunan tek hamamdır. Evliya Çelebi'nin "Kulekapısı Hamamı kullara" dediği hamamın yıkılma tarihi bilinmemektedir. Günümüzde mevcut değildir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.293).

Noradukyan Hamamı-Alafranga Hamamı, Beyoğlu, İstiklal Caddesi'nde idi (İşli, Emin Nedret, 2009).

Tershane Hamamı; Kasımpaşa'da, Mülga Tersane-i Âmire eklentisi idi (İşli, Emin Nedret, 2009).

Şişli İlçesi

Tatavla Hamamı; Kurtuluş'ta olan hamamın vakıf mı, mülk mü anlaşılmalıdır (İşli, Emin Nedret, 2009).

Pangaltı Hamamı; Pangaltı'da, Halaskârgazi Caddesi ile Dolapdere Caddesi'nin kesiştiği köşede olan, vakıf mı, mülk mü anlaşılabilen tek hamam, 1988'de çarşı yapılmak için kapatılmış, 1995'de yıktırılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.255).

Kadıköy ilçesi

Ağabey Hamamı; Kadıköy Dilhayat Sokak köşesinde, 19. yy. Gümüşü Konağı sahibi Ağabeylere ait tek konak hamamı idi. Kadınlar, kuşluk hamamı olarak çalışıyordu. Yok olmuş, yerine dükkan ve dispanser yapılmıştır. [15]

İçerenköy Hamamı; İçerenköy'de Sonbahar Sokak'ta özel mülk olan tek hamamın yapım tarihi bilinmemektedir. 1965'te harabesi duran hamamın yerine 1992'de apartman yaptırılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.192).

Mısırlıoğlu Hamamı; Kadıköy'de Halitağa Caddesi üzerinde, Sultan Abdül Mecid zamanında yapılmış olduğu ve dönemin önemli sarraflarından Mısırlıoğlu'na ait hamamla aynı yerde tiyatro kâgir binası, konağı, gazino bahçesi olduğu bilinmektedir. 1911'de yayınlanan kaynakta hamamdan bahsedilmemiştir. Hamamın bu tarihten önce yok olduğu tahmin edilmektedir.

Köçeoğlu Hamamı; Kadıköy Bahariye'de, Nevzemin Sokak köşesinde 1960'lı yıllarda mevcut olan tek hamam yıktırılarak yerine otopark yapılmıştır. Sultan Abdülmecid (1839-1861) zamanının meşhur sarrafı olan Köçeoğulları ailesine

ait olan hamamdan günümüzde giriş duvarı ve kapısı kalmıştır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.214).

Tütüncü Mehmet Halis Efendi Hamamı; Göztepe’de, Bağdat Caddesi’ne paralel olan Göztepe Hamam Sokak’ta, Cibali Tütün Fabrikası’nı kuran Tütüncü Mehmet Halis Efendi tarafından 1899’da burada yaptırdığı camiye gelir olarak yaptırılmıştır. Hamam günümüzde mevcut değildir. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.285).

Adalar İlçesi

Heybeliada Hamamı; Heybeliada’da Bahriye Hamamı Sokak’ta olan Bahriye Okulu’nun hamamı olup, halkın da kullandığı hamam için Şinasi Akbatu, "mülk veya vakıf değildir, beyliktir" demektedir. Heybeliada Deniz Harp Okulu 1776 yılında kurulduğu için hamam da bu sıralarda yapılmıştır. 1900 başlarında yıktırılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.183).

Beşiktaş İlçesi Merkez

Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi Hamamı; Beşiktaş’ta, günümüzde Vişnezade Mahallesi olan eski Sultan Süleyman Mahallesi’nde, Vişnezade Camii yakınında, Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi tarafından 1588 yılında mahalle hamamı olarak yaptırılmıştır. Hamam yıkılmış olup hamama ait olduğu söylenen su deposu hâlen mevcuttur (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.275).

Kabataş Hamamı; II. Bayezid devrinde yapılan hamam, 1958’de Karaköy-Kabataş arasındaki sahil yolu yapımı sırasında, Kemeraltı Caddesi açılırken kenarda kalmasına ve Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun koruma kararına rağmen yıktırıldı (Ertem, Barış; Altunel, Mustafa Cevdet, 2011).

Hayreddin Ağa Hamamı; Beşiktaş’ta olduğu ve "hayır sahiplerine" ayrıldığı bilgisi Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde yer almaktadır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.182).

Köprübaşı Hamamı-Köprü Hamamı-Sinan Paşa Hamamı; Beşiktaş Caddesi ile Hayrettin İskelesi Sokak köşesinde Kaptanı Derya Sinan Paşa tarafından, adıyla anılan cami ile birlikte 1555 yılında yaptırılmıştır. Yok olan köprüünün yanında olduğu için bu ismi almıştır. Mimar Sinan eseri olan çifte hamam 1957 yol yapımı için tamamen sağlam iken yıktırılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.214).

Şekil 3.2.8: Beşiktaş'ta 1957 yılında yol yapımı için sağlam iken yıktırılan Mimar Sinan eseri, Köprü (Sinan Paşa) Hamamı (Aybay, Aydın, s.36)

Yahya Efendi Hamamı; Beşiktaş-Ortaköy arasında, sahile yakın, Yahya Efendi Tekkesi civarında idi. Günümüzde Beşiktaş vapur iskelesi ile Çırağan Sarayı arasında olup, Kaptanı Derya Kılıç Ali Paşa tarafından 1583'de yaptırılmıştır. Evliya Çelebi'nin, "takva sahiplerine" dediği hamamın, 1734 tarihli hamamcı esnafı defterinden küçük bir hamam olduğu anlaşılmaktadır. Yıkım tarihi belli değildir.

Serencebey Hamamı; Beşiktaş Serencebey'de olup, 1735 den sonra yapılmış olmalıdır. Günümüzde yerinde bir apartman vardır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.265).

Ketenciler Hamamı; Beşiktaş, eski tramvay deposu önünde idi. 1799'da saptanan bilgiye göre, Seyid Mustafa oğlu Seyid Mehmet Emin'e ait özel mülk (İşli, Emin Nedret, 2009) olup 1936'da yıktırıldı.

Gazali Mehmet Efendi Hamamı; Ünlü bir kadı olan Gazali Mehmet Efendi, Beşiktaş'ta Çırağan Sarayı ile Ortaköy arasında kendi adına yaptırdığı külliyeyle birlikte 1528 yılında yaptırmıştır (Yüksel, İ. Aydın, 2014, s.154). 1754 tarihinde

hamamcılar defterinde bahsi geçen hamam (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.146) ve külliye'deki yapıların yok olma tarihi ile ilgili bilgiye ulaşılammıştır.

Delibirader Hamamı; 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Delibirader lakaplı ünlü şair Bursalı Gazali'nin Beşiktaş'ta mahalle hamamı olarak yaptırdığı hamamdır. İlk kez soğukluk ortasına fiskiyeli havuz koyduran kişi olarak eleştirilmiştir. Yok olan hamamın yeri belli değildir (Koçu, Reşat Ekrem, 1966, s.4357).

Üsküdar İlçesi Merkez

Şekil 3.2.9: Üsküdar Merkezde yapılmış olan hamamların yerleri gösteren harita(Çeçener, Besim 2007)

1-Konak Hamamı, 2-Ayazma Hamamı (Mevcut), 3-Selimiye Hamamı (Mevcut), 4-Sinan Paşa Hamamı, 5-Hacı Paşa Hamamı-Doğancılar Hamamı, 6-Ağa Hamamı (Mevcut), 7-Eski Hamam-Rum Mehmet Paşa Hamamı (Mevcut), 8-Büyük Hamam (Mevcut), 9-Küçük Hamam-Kulluk Hamamı (Mevcut), 10-Konak Hamamı,

11-Valide-i Atik Hamamı-Toptaşı Hamamı (Mevcut), 12-Çinili Hamamı (Mevcut), 13-Selami Ali Hamamı-Selamsız Hamamı, 14-Dağ Hamamı (Mevcut), 15-Dağ Hamamı-İcadiye Dağ Hamamı (Mevcut), 16-Kuzguncuk Hamamı (Mevcut)

Konak Hamamı; Haritada 1 numara ile gösterilen hamam, Üsküdar, 368 ada, 30 parsel sayılı yerde, Salacak İskele Sokak'taki bir konak hamamıdır. 1. Dünya Savaşı'nda mahalle hamamı olarak kullanılmıştır. (Çeçener, Besim 2007)

Şekil 3.2.10: Konak Hamamı (Çeçener, Besim 2007)

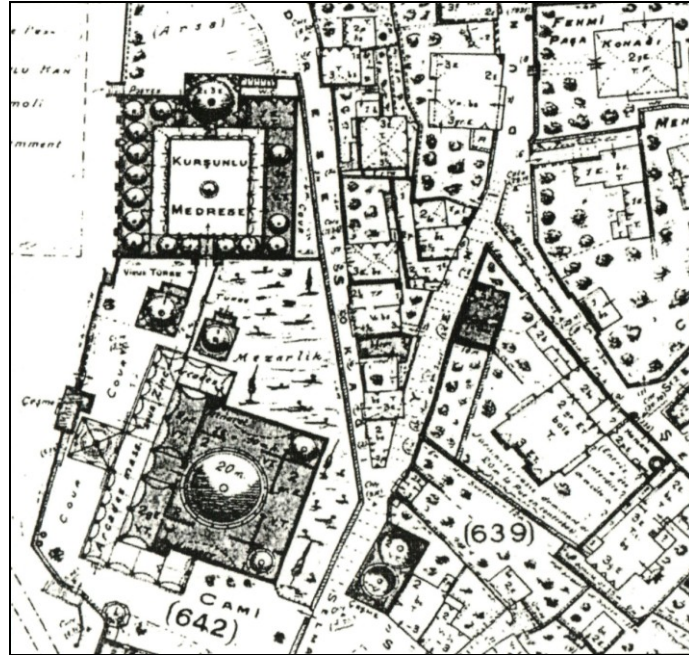
Sinan Paşa Hamamı-Salacak Hamamı; Haritada 4 numara ile gösterilen hamam, Üsküdar, Salacak, Yemen fatihi Sadrazam Sinan Paşa tarafından cami ile birlikte, 1579 yıllarında çifte hamam olarak yapılmıştır. 1918 yılında büyük Ayazma yangınında cami ve mahalle ile birlikte yanarak harap olarak yok olmuştur (Çeçener, Besim 2007).

Hacı Paşa Hamamı-Doğancılar Hamamı; Haritada 5 numara ile gösterilen hamam, Üsküdar, 360 ada, 9-10 parsel sayılı yerde (Çeçener, Besim 2007), Doğancılar semtinde, Salacak İskelesi Sokak ile Ahali Sokak köşesinde idi. 1585 yılında Hacı Ahmet Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmış tek hamamdır. Ancak, Sinan'ın eserleri arasında kitapta yoktur. 1918 yangınında harap olup yıkılmıştır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.170)

Şekil 3.2.11: Hacı Paşa Hamamı'nın arsası (Çeçener, Besim 2007)

Konak Hamamı; Haritada 10 numara ile gösterilen hamam, Üsküdar, 503 ada, 36 parsel sayılı yerde, Sultantepe, Şeyh Cami Sokak ve Selvilik Caddesi köşesinde olan 1932 Pervititch Haritasında hamam olarak görülen konak hamamının, halk tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü haritada diğer konak hamamları belirtilmemiştir. (Çeçener, Besim 2007)

Şekil 3.2.12: Jacques Pervititch'e ait 1932 Sigorta Haritasında görülen Konak Hamamı (Çeçener, Besim 2007)

Selamsız Hamamı-Selami Ali Efendi Hamamı; Haritada 4 numara ile gösterilen hamam, Üsküdar, Selamsız semtinde, 112 ada, 19 parsel sayılı yerde bulunan Celveti şeyhlerinden Selami Ali Efendi tarafından, 1677'de dergâhı için yaptırılmış, ancak aynı zamanda halka da açık tek hamam idi (Çeçener, Besim 2007).

Günümüzde hamam yok olmuş, kalan iki duvarı üzerine ev yapılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.264).

Aslan Ağa Hamamı; Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Aslanağa Hamamı çift taraflı ve avcılara tahsis edilmiş olduğunu yazar. Aslan Ağa 1646'da ölmüş, Üsküdar'da Şeyh Camii ve Sultan tepesinde bir çeşme yaptırmıştır. Hamamı da cami civarında ve 1646 yılından daha önceki bir tarihte yaptırmış olmalıdır. Günümüzde hamam mevcut değildir ve yeri belli değildir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.41). Sultantepe, Şeyh Camii Sokak ve Selvilik Caddesi köşesinde olan 1932 Pervititch Haritası'nda görülen konak hamamı da bu civardadır.

Üsküdar Sarayı Hamamları; Üsküdar, Salacak semtinden başlayarak, İhsaniye, Harem, Selimiye Kışlası'nı içine alan Üsküdar Sarayı'na ait olan üç hamamın Mimar Sinan eseri olduğu, 1540'da yapıldığı sanılmaktadır. Bu hamamların hiç biri, bugün yoktur.

Üsküdar Hamamı; Fatih döneminde Üsküdar'da olan bir hamam bahsi Ayasofya Muhasebe Defterinde geçmektedir. Kirasının az oluşundan küçük olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde yeri dahi belli değildir. (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974, s.611)

Hüseyin Paşa Hamamı; Üsküdar'da, ancak yeri belli olmayan hamamın, Mimar Sinan eseri olduğu, Tuhfetü'l Mimarîn kitabından anlaşılmaktadır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.187)

Köprülü Konak Hamamı-Limonlu Konak Hamamı; Üsküdar Nuh Kuyusu Caddesi civarında, Kaptanı Derya Ali Paşa Konağı'nın hamamı idi. Hamam, 1940'da yıkıcıya verilerek yıktırılmadan önce çarşı hamamı olarak kullanılmıştır. 1992'de hamamın kesme taş, tuğla hatıllı duvar kalıntısı durmaktaydı. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.215)

Avrupa(Rumeli) yakasında bulunan Boğaziçi köylerinin günümüzde Beşiktaş, Sarıyer ilçeleri sınırlarında kalan yok olmuş hamamlar:

Beşiktaş İlçesi-Boğaziçi

Kuruçeşme Hamamı; Boğaz'da Kuruçeşme'de Tezkireci Osman Efendi Camii ile Beyhan Sultan Çeşmesi arasında, Evliya Çelebi'ye göre çifte hamam olan, 'beynamazlara' uygun gördüğü hamam için Şinasi Akbatu, "Bostan Ocağı hastaları vakfından" demektedir. Çok kubbeli tipik hamam, uzun süre harap halde kalarak 1950 yılında yıkılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.221).

Arnavutköy Hamamı; Arnavutköy'de küçük bir Hamam olarak geçer (Kahraman, Seyit Ali; Dağlı, Yücel, 2011, s.414). Mülk olması muhtemeldir (İşli, Emin Nedret, 2009). Yeri İzzet Mehmet Paşa Çeşmesi ve paşanın 'İzzetabad' adlı köşkünün karşısında idi. Harabe olan hamamdan günümüzde sadece su haznesi kalmıştır. [14]

Bebek Hamamı; 1725 yılında tek hamam (kuşluk hamamı olarak kullanılmış) olarak Sultan III. Ahmet'in yaptırdığı Bebek Camii'nin vakfidir. Yeri yola gitmiş olup, 1920-25 yıllarında yıktırılmıştır.

Dereici Hamamı; Ortaköy, Ayazma civarında idi. Sultan II. Abdülhamit'in Gidiş Müdürü olan 1901 tarihinde vefat eden, Teşrifatçı Hacı Mahmud Efendi tarafından, Ortaköy Deresi sokağının sonundaki camiye gelir olsun diye yaptırılmıştır. Burada eskiden bulunan bostanda hamamın su haznesi mevcuttur. Hamamın ne zaman yok olduğu belli değildir.

Sarıyer İlçesi-Boğaziçi

Büyükdere Hamamı; Büyükdere'de bulunan hamam için 17. yy.da Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde "balıkçılara mahsustur" der. 1734-35 yılları arasındaki hamam çalışanlarına ait kayıtlardan küçük bir hamam olduğu anlaşılmaktadır. 1889-90 yılında yanmış harap olmuş ve bir süre sonra yok olmuştur. Yeri belli değildir. (Koçu, Reşat Ekrem, Akbay, Mehmet Ali, 1960)

Emirgân Hamamı; Emirgân'da, Emirgân Hamamı Çıkmazı üzerinde idi. Abdülhamid vakfindan olan tek hamam, suyunu Taksim suyundan almaktaydı. I. Abdülhamid tarafından Emirgân Camii geliri olarak yaptırılmıştı. 1949'da yıktırılmış ve yerine apartman yapılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 134).

Rumelihisarı Hamamı - Sultan Bayezid Hamamı; Rumelihisarı vapur iskelesi yakınında II. Bayezid vakfindan olan çifte hamam, 1509 yılında yaptırılmıştır. Mimarı Ali bin Abdullah idi. Hamam yok olmuş, arsası üzerine apartman yapılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 259).

Rumeli Kavağı Hamamı; Rumeli Kavağı iskelesi ile Kavak Hamamı Sokağı köşesinde idi. Rumeli Kavağı'ndaki Valide Camii bahsinde, hamamın aynı tarihte, Bezzazistan Kethüdası El Hac Mehmed Ağa tarafından yaptırıldığı anlaşılır. Hamamın karşısında 1634 yılında yapılan Ruznameci İbrahim Efendi'nin çeşmesi vardır. Günümüzde hamamın yeri arsadır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 259).

Turhan Valide Sultan Hamamı; 1654 yılında yazılan manzumede Turhan Sultan'ın yaptırdığı hamam anlatılıyor. Kendisi adına Eminönü'nde Yeni Cami'yi ve kardeşi adına Rumeli Kavağı'nda bir cami yaptırmıştır. Rumeli Kavağı'ndaki hamamı Bezestan Kethüdası Elhac Mehmed Ağa yapısıdır. Hamamın, yeri belli değildir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.285).

Tarabya Hamamı; Tarabya çifte hamamı, Evliya Çelebi'nin "içki içenlere" dediği çifte hamamdır. 1828'de, Silahtar Şehriyari Ali Ağa, Tarabya'da mevcut olan Hacı Osman Ağa Camii'ni yeniden yaptırıp, genişlettirmiştir. Hamam da bu sırada yapılmış olabilir. Şinasi Akbatu "hamamın mülk mü, vakıf mı olduğu anlayamadı" demektedir. Hamam, bugün mevcut değildir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 282).

Yeniköy Hamamı-İskender Paşa Hamamı; Yalıköy, Molla Çelebi Camii'nin yanında bulunan hamam, 1571'de ölen Gazi İskender Paşa'nın yaptırdığı çifte hamamdır. 1958'de, A. Menderes dönemi yol yapımında Molla Çelebi Camii ile birlikte yıktırılmıştır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s. 295)..

Salih Paşazade Hamamı; Tezkiretül Ebniye'de Salih Paşazade Hamamı'nın Yeniköy'de olduğu yer almaktadır, ancak bunun dışında bir bilgiye rastlanmamıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.262).

Anadolu yakasında bulunan, Boğaziçi köylerinin günümüzde Üsküdar, Beykoz ilçeleri sınırlarında kalan yok olmuş hamamlar:

Beykoz İlçesi-Boğaziçi

Anadolu Kavağı Hamamı-Mehmet Ağa Hamamı; Anadolu Kavağı, Ali Reis Camii karşısında idi. 1592'de Ali Reis yaptırmış, 1694 yılında Mehmet Ağa yenilemiştir. Anadolu Kavağı Camii geliri için yapılmış, 1946 yılında mevcut olan harabesi günümüze kalmamıştır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.30)

Anadolu Hisarı Hamamı; Anadolu Hisarı'nda, Hisarönü denilen yerde bir çifte hamam olan hamamın 1559 yılında Yasemin Hatun tarafından sübyan mektebi evkafında olup, yıkım tarihi bilinmemektedir. (Koçu, Reşat Ekrem; Akbay, Mehmet Ali, 1960), (Haskan, Mehmet Nermi, 1995)

Akbaba Köyü Hamamı-Canfeda Hatun Hamamı; Beykoz Akbaba Köyü'nde, III. Murat'ın Kethüda Hatunu olan Canfeda Hatun tarafından, 1584'te Akbaba Camii'ne gelir sağlamak için yaptırılmış olan tek hamam, Mimar Sinan'ın geç dönem eseridir. Evliya Çelebi "Kuşbazlara mahsus çifte hamamdır." demektedir. 1932'de mevcut olan hamam, günümüzde yok olmuş, sadece külhan kısmı kalmıştır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.20)

Göksu Hamamı; Göksu'da, 1835 tarihinde yapılan tek hamam, Mütevelli Sadık Beyin mülkü idi. Hamamın arsasına dükkân yapılmıştır. 1969 yılında harabesi duran hamam günümüzde mevcut değildir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.164).

İncirköy Hamamı; Evliya Çelebi bu hamamdan bahsederken, 1684 yılında ölen Hazerpare Ahmet Paşa Sarayı'nın hamamı olarak bahseder. Şinasi Akbatu ise bu hamam için Emhane Hatun vakfından bahseder. Ancak İncirköy'ün küçük bir yer

olmasından dolayı iki hamamın aynı yer olduğu tahmin edilmektedir. Günümüzde hamam mevcut değildir (Bilir, Ali, 2008, s.111-113).

Kanlıca Hamamı-Yasemin Hatun Hamamı-İskender Paşa Hamamı; Kanlıca'da, Kanlıca Camii'ni yaptıran İskender Paşa'nın eşi olabileceği düşünülen Yasemin Hanım tarafından, caminin yapılış tarihi olan 1559 tarihine yakın bir tarihte, tek hamam olarak yaptırılmıştır. Tek hamam, kuşluk hamamı olarak çalışırdı. 1916 yılında bir yalıda çıkan yangında ahşap soğuklukları yanmış, 1925 yılında da kalan kâgir kısımları yol yapımında yıktırılmıştır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995). Hamamın Mimar Sinan eseri olduğuna dair, Mimar Sinan imzalı bir belge vardır (Yüksel, İ., Aydın, 2004, s.295).

İskender Paşa Hamamı; Kanlıca'da İskender Paşa Camii'ni yaptıran, 1571'de vefat eden, Mısır Valisi de olan Çerkez İskender Paşa'nın yaptırdığı çifte hamam olduğu vakfiyede yazar. Ancak, Mimar Sinan'ın yazdırdığı vakfiyede, 1570 yılında Kıbrıs Magosa'da vefat eden Gazi İskender Paşa'ya ait vakfiyede aynı hamam, mektep, medreseden bahsedilir. Hamamın hangi İskender Paşa'ya ait olduğu net değildir. (Yüksel, İ., Aydın, 2004, s.291)

Paşabahçe Hamamı; Paşabahçe'de, II. Mustafa vakfından, 1763 yılında yapılmış tek hamam, vapur iskelesinin yanında çarşı içindeydi. 1928-30 yol yapım ve genişletilmesi sırasında yıktırılmıştır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.255).

Yalıköy Hamamı; Beykoz, Yalıköy'de 1756 veya 1761'de vefat eden Uncubaşı Mehmet Ağa vakfından, Yalıköy Mescidine gelir olarak yaptırılmıştır. 1926'da yıktırılıp yerine bina yapılmıştır. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.1292).

Yaros Kalası Hamamı; Anadolu Kavağı'nda, Yaros Kalesi içinde Sultan II. Bayezid tarafından tek hamam olarak yaptırılmıştır. Evliya Çelebi'nin "papazlara mahsus" dediği, yapım yılı bilinmeyen hamam harabe haldedir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.293).

Üsküdar ilçesi- Boğaziçi

İstavroz Hamamı; Beylerbeyi'nde, Abdullah Ağa Camii'nin yanında, Sadrazam Öküz Mehmed Paşa vakfından olan hamam, Paşa'nın 1618 yılında yaptırdığı Fatih Karagümrük'teki camiye gelir olarak yapılmıştır. Günümüzde hamamın sadece arsası mevcuttur. (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.198)

Kandilli Hamamı; I. Mahmut tarafından 1751'de, Ayasofya Kütüphanesi'ne gelir amaçlı yaptırılmıştır. Kandilli İskele Caddesi, Kapamacı Meydanı'nın girişinde bulunan hamam, tek hamam olarak yapılmış olup, kuşluk hamamı, yani belli saatlerde kadın ve erkekler için ayrılmış hamam olarak çalışmıştır. 1908-1917 yılları arasında kapanmış ve daha sonra ahşap soğukluğu yol açılırken yıkılmıştır. 1930'da hamamın tamamı yıktırılmıştır. Hâlen hamama ait su deposu mevcuttur. (Atasoy, M. Celalettin, 1982, s.31, 38, 157)

Şekil 3.2.13: Kandilli Hamamı (Atasoy, M. Celalettin, 1982 s.39)

Kandilli Çarşı Hamamı; Cemile Sultan Sarayı'nın özel hamamı iken bir ara mahalle hamamı olmuştur. 1940'lı yıllarda Boğaz yolu genişletilirken yıkılmıştır. (Atasoy, M. Celalettin, 1982)

Yeri belli olmayan yok olmuş hamamlar

Tasvirli Hamamı; Evliya Çelebi seyahatnamesinde 'oyunbazlara' denmekte olup yeri belli değildir. Günümüzde mevcut değildir (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.282).

Zal Mahmud Paşa Hamamı; Evliya Çelebi, İstanbul dışı derken surların dışını kastederek, ‘hocalara’ demektedir. Bu hamamın Zal Mahmud Paşa’nın sarayına ait olduğu sanılmaktadır (Haskan, Mehmet Nermi, 1995, s.300). 1977’de yayınlanan eserinde Wolfgang Müller, Zal Mahmud Paşa Hamamı’nı Mimar Sinan hamamları arasında göstermiştir (Taşçıoğlu, Tülay, 1998, s.41). Zal Mahmud Paşa külliyesi Eyüp’tedir.

3.2.1. İstanbul’da Yok Olan Hamamların İlçelere Göre Değerlendirilmesi

İstanbul’un Fatih Sultan Mehmet tarafından alınışından itibaren kaynaklarda adı geçen, tespit edilebilen 145 hamamdan 105 hamam, Osmanlı Dönemin’de yok olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman şehirde su kıtlığı olduğu için bazı hamamları yıktırmıştır. III. Mustafa’nın 1768 yılında, hamamlarda yakılan odun tüketiminin fazlalığı ve Üsküdar, Galata, Eyüp, Boğaziçi köylerinde yeterince hamam olduğu halde gelir için hamam yaptırıldığından, hamam yapımını yasaklayan fermanı mevcuttur (Eyice, Semavi, 1997, s.402-430). Yok olan hamamların bir kısmı, deprem veya yangın gibi felaketler sonucu harap olup yıkılmış veya yıktırılmış, bir kısmı ise 1920’de satılarak yıkılan Mimar Sinan eseri Haseki Sultan Hamamı gibi yeni yapılar yapabilmek için yıktırılmıştır.

Mimar Sinan bununla beraber yok olan 14 hamamı vardır. Bu hamamlar; Fatih ilçesinde; (?) Fener Kapısı Hamamı, 1551(?) Haseki Sultan Hamamı, 1551 İbrahim Paşa Hamamları I, II, III(üç hamam), 1553 öncesi Sultan Selim Hamamı, (?) Lütfi Paşa Hamamı, 1562 Odabaşı Hamamı, Beyoğlu ilçesinde; 1571 Fındıklı Hamamı, Beşiktaş ilçesinde; 1555 Köprübaşı Hamamı, Üsküdar ilçesinde; 1540 Üsküdar Sarayı Hamamları(üç hamam), Eyüp ilçesinde; 1567 öncesi Nişancı Mustafa Paşa Hamamı’dır

Yok olan hamamlara küçük bir duvarı parçası veya su haznesi kalan hamamlar da dahildir. Çünkü bu hamamların tekrar ayağa kaldırılması mümkün değildir, mümkün olsa bile bu yapıların tarihi bir değeri olmayacaktır.

Boğaziçi’nde, Avrupa (Rumeli) yakasında kalan Beşiktaş, Sarıyer ilçeleri ve Asya (Anadolu) yakasında kalan Üsküdar, Beykoz ilçeleri vardır. Üsküdar ve

Beşiktaş ilçeleri, merkez ve Boğaziçi olarak ayrı bölümlerde ele alınmıştır. Osmanlı döneminde, Boğaziçi kıyıları İstanbul sınırları içinde kabul edilmeyip İstanbul'un Boğaz köyleri olarak kabul edilmektedir. Boğaziçi'ne yapılan hamamların yok olma sebep ve zamanlarının ayırımını görebilmek için bu şekilde ayrılmıştır.

Tespit edilebilen yok olmuş 145 İstanbul hamamından günümüze kadar yerleri tespit edilebilen 143 hamam ile yerleri tespit edilemeyen 2 hamamın, Yerleri belli olup, yok olan hamamların İstanbul ilçelerine dağılımları şöyledir:

Fatih ilçesinde 58 hamam, Eyüp ilçesinde 10 hamam, Beyoğlu ilçesinde 20 hamam, Şişli ilçesinde 2 hamam, Kadıköy ilçesinde 5 hamam, Adalar ilçesinde 1 hamam; Beşiktaş ilçesinde merkezde 4, Boğaziçi köylerinde 9 hamam olmak üzere toplam 13 hamam; Sarıyer ilçesinde 8 hamam ve Avrupa (Rumeli) yakasında Boğaziçi köylerinde toplam 17 hamam; Üsküdar ilçesinde merkezde 10, Boğaziçi köylerinde 3 hamam olmak üzere toplam 13 hamam; Beykoz ilçesinde 10 hamam ve Anadolu yakasında, Boğaziçi köylerinde toplam 13 hamam.

3.2.2. Cumhuriyet Döneminde Yıkılan 40 İstanbul Hamamının Yıllara Göre Değerlendirilmesi

Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında, 1894 yılında büyük felaket denen depremde hasar gören, İstanbul'un işgali (1918-23) sırasında iyice harap oldukları için yıktırılan, yol yapım çalışmalarında yıktırılan ayrıca çarşı, işyeri yapmak için yıktırılan ve yıkılma sebebi tam tespit edilememiş toplam 40 adet tarihi nitelikteki hamamın günümüze kadar harabe veya sağlam iken yıktırıldığı tespit edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulmuş olmasına karşın, Osmanlı İmparatorluğunun başkenti İstanbul, 30 Ekim 1918 yılından itibaren İtilaf Devletleri tarafından, denetim altında idi ve 16 Mart 1920 tarihinde resmen işgal edilmiştir. Beş yıl süren işgal 6 Ekim 1923 tarihinde, Türk ordusunun İstanbul'a girmesi ile son bulmuştur. Bu sebeple yok olan hamamların on yıllık sürelerde belirlenmesi ile oluşturulan grafik 1923 tarihi ile başlamaktadır (Şekil 3.2.14).

1923–30 yılları arasında yıktırılan hamamlar: 10 adettir. Bunlar;

Fatih ilçesinde; Saraçhane'de Çukurçeşme Hamamı 1923(?)-1936(?), Vefa'da Küçük Kovacılar Hamamı 1923, Saraçhane'de Büyük Kovacılar 1923(?)-1953(?), Ali Paşa Hamamı harabesi 1930(?), Küçük Karaman Hamamı-Irgatlar Hamamı 1928 (harabe), Boğaziçi'nde Beşiktaş ilçesinde; Bebek Hamamı 1923-25, Beykoz ilçesinde; Kanlıca Hamamı 1925, Kandilli Hamamı 1930, Yalıköy Hamamı 1926, Paşabahçe Hamamı 1928 – 30 (yol),

1930-40 yılları arasında yıktırılan hamamlar: 5 adettir. Bunlar;

Fatih ilçesinde; Fındıkzade, Bekir Paşa 1935(?) (harabe), Beykoz ilçesinde; Akbaba 1932(?), Kandilli Çarşı 1940, Üsküdar ilçesinde; Köprülü 1940 (sahibi tarafından), Beşiktaş ilçesinde; Ketenciler 1936 (sahibi tarafından),

1940-50 yılları arasında yıktırılan hamamlar: 2 adettir. Bunlar;

Fatih ilçesinde; Azepler 1944, Beşiktaş ilçesinde; Emirgan 1946

1950-60 yılları arasında yıktırılan hamamlar 15 adettir. Bunlar;

Fatih ilçesinde; Aksaray, Tevekkül 1957 (yol), Çandarlı İbrahim Paşa 1953, Laleli, Kızlarağası 1950'li yıllar, Küçükağa 1950 (1975 işhanı), Murad Paşa-Horhor 1957 (yol), Muhtesip Karagöz 1953, Vefa 1950, Beyoğlu ilçesinde; Arap Cami 1950 (işhanı), Buğuluca 1957 (yol), Fındıklı 1957 (yol), Yamalı 1957, Beşiktaş ilçesi; Köprübaşı-Köprü 1957 (yol), Kabataş 1958 (yol), Sarıyer ilçesinde; Yeniköy 1958 (yol), Kadıköy ilçesi; Köçeoğlu 1960 (otopark),

1960-70 yılları arasında yıktırılan hamam yoktur.

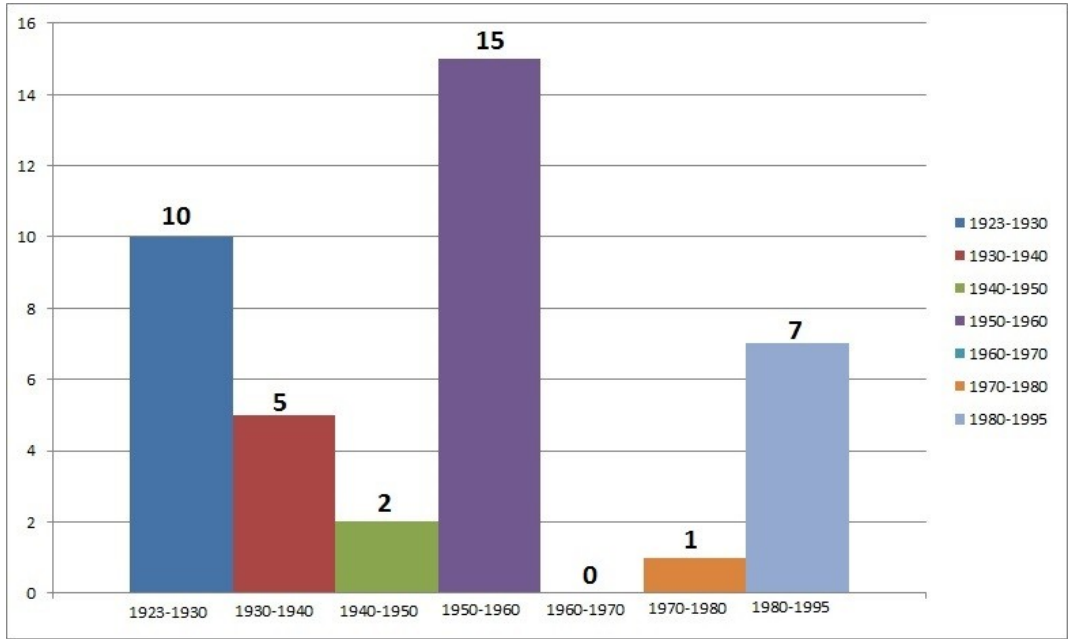
1970-80 yılları arasında yıktırılan hamamlar 1 adettir. Bunlar;

Beyoğlu ilçesinde; Kapiıcı-Tophaneli Kapısı 1973 (işhanı),

1980-95 yılları arasında yıktırılan hamamlar 7 adettir. Bunlar;

Fatih ilçesinde; Alaca 1984 (işhanı), Kazlıçeşme 1990 (istimlâk), Kurubalık 1988, Bahçekapı, Yıldız Dede 1983 (işhanı), Bostan Hamamı 1995(?) (harabe), Şişli ilçesinde; Pangaltı 1995 (işhanı), Kadıköy ilçesinde; İçerenköy 1992 (apartman).

Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında deprem, yangınlar, savaş sonrası iyice harap olup, onarım imkânları olmadığı gerekçesi ve yol, imar çalışmaları için yıktırılmış, 1956–58 yılları arasında hızlı imar faaliyetleri sırasında sağlam durumda iken yol yapım çalışmalarında yıktırılmış, 1973–1995 yıllarında kırsaldan gelen göçle birlikte, eski şehir merkezindeki hamamlar iş hanı, çarşı, apartman yapmak için yıktırılmış hamamlar olduğu görülmektedir. Yıkılma sebebi tam tespit edilemeyen hamamlar da vardır.

Şekil 3.2.14: Cumhuriyet Döneminde Yıkılan 40 Adet İstanbul Hamamı'nın Yıllara Göre Grafiği

3.3. Restorasyonu Yapılan Hamam Örnekleri

Tablo I.'de belirtilen restorasyonu yapılmış İstanbul Hamamları'ndan Tahtakale Hamamı, Mahmut Paşa Hamamı, Hoca Paşa Hamamı, Eyüp Türbe Hamamı, Küçük-Kulak Hamamı, II. Bayezid Hamamı, Ağa Hamamı, Çinili Hamam, Merkez Efendi Hamamı, Ayasofya-Haseki Hürrem Sultan Hamamı, Dökmeciler

Hamamı, Ortaköy Hamamı, Kılıç Ali Paşa Hamamı, Büyük Hamam, Çemberlitaş Hamamı, Kuruçeşme Hamamı, Altunizade Hamamı, Kuzguncuk-Batak Hamamı, restorasyon-ları yapılan hamamlardan seçilen hamamlar, uygulanan restorasyon teknikleri araştırılarak, uygulanan restorasyon müdahale tekniklerinden sağlamlaştırma, bütünleme, temizleme, çağdaş ek, yenileme (yeniden işlevlendirme), yeniden yapım sütunları Tablo II.'de verilmiştir.

3.3.1. Tarihi Yapılarda ve Restorasyonu Yapılan Hamamlarda Uygulanan Müdahale Teknikleri

Tüm anıt yapılarda olduğu gibi, Osmanlı mimarisinin anıt eserleri arasında bulunan tarihi hamamlarda da aynı restorasyon teknikleri kullanılmaktadır. Yapıya uygulanacak restorasyon tekniklerini saptamak için öncelikle, yapıdan elde edilebilecek tüm bilimsel ve teknik çalışmaların yapılması gerekir. Yapıya ait tarihi, estetik ve teknik verilerin saptanması, rölövesinin hazırlanması, bozulmaların saptanması yani hasar tespitlerinin belirlenmesi gerekir. Bu tespitler yapının bozulan, hasarlı olan kısımlarının hangi yöntemlerin uygulanmasıyla korunması gerektiğine karar vermede temel alınır. Bu yöntemler geleneksel yöntemler olabildiği gibi, Mayıs 1964'te kabul edilen Venedik Tüzüğü'nde belirtildiği gibi çağdaş yöntemler de olabilir.

Venedik Tüzüğü**Koruma Madde 7-10-11-12-13. bu konuyla ilgili maddelerdir. (Erder, Cevat, 2007)

Tarihi değeri olan hamamların korunmasında genel yaklaşım sürekli bakımlarının yapılmasıdır. Araştırılan hamamların (Hoca Paşa Hamamı, Mahmutpaşa Hamamı gibi) restorasyonundan sonra belli sürelerde bakımlarının yapılmaması sebebiyle bozulma ve hasarlar oluşmuştur. Restorasyon sonrası, çevre kirliliği, dış etkenler, yanlış kullanım, vandalizm gibi sebeplerle oluşacak hasarlardan belli dönemlerde yapılacak bakım onarımlarla, az maliyetle yapının korunması sağlanabilirken; uzun süre bakım görmeyen hamamlarda, yüksek maliyetli restorasyon müdahaleleri yapmak gerekmektedir. Ancak yangın, deprem, heyelan

gibi doğal afetler veya yol yapım veya yakın çevrede yapılan binaların tarihi hamamlara zarar verdiği durumlarda daha büyük ölçekli müdahaleler gerekmektedir.

Anıt yapılardan olan İstanbul Hamamlarının restorasyonlarında uygulanan müdahale tekniklerini şöyle sıralayabiliriz:

3.3.1.1. Sağlamaştırma

Bu müdahale tekniği, anıtın malzemesi, taşıyıcısı ve zemininin sağlamaştırılması için yapılan çalışmalardan oluşur. "Sağlamaştırma restorasyon tekniklerinden sayılmakla birlikte aslında en azda olması gereken restorasyonun kendisidir."(Ahunbay, Zeynep, 2007). Sağlam iken yıktırılan hamamlar dışında, sadece sağlamaştırma yapılarak bugün yok olan veya harabe olan hamamlar halen mevcut olabilirdi. Hamamların ayakta kalmasını sağlayan bu sağlamaştırma müdahale tekniklerinin hamamların restorasyonunda temel, duvar, döşeme, üst örtüde, bezemede ve mimari öğelerde uygulandığı tespit edilmiştir.

• Taşıyıcı Sistemin Sağlamaştırılması

Yangınlar, depremler, zemin hareketleri, hamamların taşıyıcı sistemlerine zarar vermiştir. 1999 Kocaeli depremi sonrasında, İstanbul'da bulunan tarihi eser değeri olan diğer yapılarda olduğu gibi hamamlarda da taşıyıcı sistemin sağlamaştırılması önem kazanmıştır. Ayrıca hamamın yakınına yeni yapı yapılması, yol genişletme, yol kotunun düşürülmesi (II. Bayezid Hamamı gibi), insanın sebep olduğu nedenlerle taşıyıcı sistemde hasarlar oluşmuştur. Duvar ve örtülerin yan yatması, ayrılması, çatlama gibi hasarlarda; payandayla desteklemek, gergiler koymak yoluyla veya bazı bölümleri yıkıp yeniden yaparak, hamamları sağlamaştırarak ayakta kalmalarını sağlamışlardır. Günümüzde ise bu tekniklere ilave olarak, enjeksiyon, öngerme, ankraj, temel genişletme, kazık temel, karbon çubuk, karbon plak, karbon kanaviçe kullanılarak taşıyıcı sistemler sağlamaştırılmaktadır.

Kesit Genişletme - Mantolama

"Düşeyden ayrılma durumunda, üçte bir kuralına göre, yapının taşıyıcı sisteminin güvenliği değerlendirilir. Bu durumlarda yapının temelinin kesitinin genişletilmesi yapılır." (Ahunbay, Zeynep, 2007). Yapının içinden ve dışından betonarme temel takviyesi (II. Bayezid Hamamı temeli), istinat duvarı yapılması, sağlamlaştırma metotlarıdır.

Destekleme - Payandalama

"Zemin oturması, kayması gibi sorunlar, depremler tarihi yapılarda, kemer, tonoz, kubbe gibi eğrisel yapı elemanlarının duvarlarda oluşturduğu basınçla ayrılmalar, çatlamlar oluşur." (Ahunbay,Zeynep, 2007). Geçmişte mimarlar bu hasarları, yapıdan bağımsız olarak, ana kütleye dışardan destek veren uçan payanda denen, yarım kemerlerle desteklemişlerdir. Günümüzde daha çok dış görünümü olumsuz etkilediği için geçici payandalar kullanılarak sağlamlaştırma yapılmaktadır. Taşıyıcı diğer tekniklerle sağlamlaştırıldıktan sonra payandalar sökülmektedir. İstanbul hamamlarından, Ayasofya Hamamı da denen Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nda, sıcak su deposunun tonoz ve duvarında oluşan açılmayı önlemek için payandalama tekniği uygulanmıştır.

Çemberleme-Kuşaklama-Bağlantı Çubukları-Gergi Uygulanması

Çatlamış, dağılma tehlikesi gösteren düşey taşıyıcıların, çevrelerine metal çemberler sarılarak sıkıştırılması bir sağlamlaştırma tekniğidir. Düşey taşıyıcılar olan sütunların çemberlenmesi (Haseki Hürrem Sultan Hamamı revak kolonları), metal gergi ve çubuklarla duvarları birbirine bağlama ya da düşeyden ayrılan duvarı, sağlam duvara tutturarak sağlamlaştırma yapılabilir (II. Bayezid Hamamı kubbe kasnağı, duvar-larında, temellerinde kullanılan gergi, bağlantı çubukları). Hamamlarda su deposu, hazne gibi kısımlarda yan itkilerden dolayı duvarları sağlamlaştırmak için gelişmiş gergi sistemleri kullanılmaktadır. Üst örtülerde karbon

elyaf bant veya kanaviçe (kumaş) ile kuşaklama yapılması (II. Bayezid Hamamı soğukluk kubbeleri, Haseki Hürrem Sultan Hamamı tüm kubbelerinde) bir sağlamlaştırma tekniğidir.

- **Malzemenin Sağlamlaştırılması**

Araştırılan İstanbul hamamlarının taşıyıcı malzemeleri derzli veya derzsiz olarak araları horasan harcı ile birbirine yapıştırılan taş, tuğla olup iç mekânlarda sadece kapılarda ve soyunmalık bölümlerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Malzemeler dış etkenlerle bozulup harap olmuşlardır. Açıkta kalan tuğla ve taş malzemeler aşınır, çatlayıp parçalanır, ağaç malzemeler çürür. En dayanıklı olan taş malzemeler ise düzgün yüzeylerini kaybeder, oyuk ve çatlaklar oluşur. Sağlamlaştırma ile koruma uzmanları, çeşitli kimyasallarla malzemenin bozulmasını önleyerek, yaşamasını ve ömrünü uzatmayı sağlarlar (Ahunbay, Zeynep, 2007).

Taş Malzemenin Sağlamlaştırılması

Hamamlarda taşıyıcı olarak, suya karşı dayanıklılık ve ayrıca sıcak su ve havanın dolaşımında kalın taş duvarların kullanılmış olması gibi sebeplerle taş malzeme oldukça çok kullanılmıştır. Günümüzde taşın sağlamlaştırılması, dış hava etkilerden korunması amacıyla, yeni ürün ve yöntemler bulabilmek için bilimsel araştırmalar devam etmektedir. Taşa püskürtme, fırça ile sürme veya vakum ile uygulanan taş sağlamlaştırıcıların, koruma kimyası uzmanlarının önerileri ile uygulanır. Taşın cinsi ve bozulma oranı bu seçimde önemli olur. "Denenmemiş veya koruyuculuğu tam olarak kanıtlanmamış malzemelerin kullanımına dikkat edilmelidir." (Ahunbay, Zeynep, 2007).

Tuğla, Kerpiç Malzemenin Sağlamlaştırılması

Hamamların soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık kubbeleri tuğla kilit örgü tekniğiyle yapılmaktadır. Almaşık duvarlarda, kemerlerde tuğla kullanılmış olup, su ve hava

kanallarının boruları toprak esaslı künklerdir. Kubbelerin tuğla örgüsü çatlaklar gibi hasarlarda veya dış etkenlere maruz kalmasında zarar görür. Tuğla malzemeye aderans artırıcı kimyasallar sürülerek taşıyıcılığı artırılmaktadır.

Ahşap Malzemenin Sağlamaştırılması

Hamamlar toplu yıkanma, temizlenme amaçlı yapılar olduğu için, su ile doğrudan ilişkili olmayan mekân ve mimari öğelerde ahşap malzeme kullanılmıştır. Soyunmalık mekânında sekilerde veya şirvanda ve kapılarda ahşap kullanılmıştır. Bu öğelerin böceklerinin öldürülmesi ve dokularının sağlamaştırılması için kimyasal maddeler kullanılır.

3.3.1.2. Temizleme

Tarihi eski yapılarda olduğu gibi hamamlarda da bütünlüğü bozan tarihi değeri olmayan eklerin temizlenmesi, bir restorasyon müdahale tekniğidir. Bu ekler genellikle terk edilmiş yapılarda veya sonradan gelen göçerlerin yerleşmesi ile yapılan ekler olan bölme, sundurma, tavan, kapı pencere dolgusu gibi eklerdir (Ahunbay, Zeynep, 2007). Hamamlarda bu ekler çoğunlukla yapılan betonarme ara katlar, pencere kapı dolguları, kubbe ve duvarları korumak için yapılan kaplamalar, sıva ve badanalar, döşemeler üzerine biriken yığınlar olurlar. Farklı dönemlerde yapılan sanat ve tarihi değeri olan çeşme, şadırvan, şirvan gibi ekler, niteliksiz ekler olmadığı için hamamın yapıldığı döneme ait olmasa da üslup birliği adına yok edilmemelidir. Yapıda oluşan bitkiler elle ve ilaçla kökünü kurutarak temizlenir.

Venedik Tüzüğü, Onarım Madde 11 ile bu konudaki temel yaklaşımı vermektedir.

Bezeme Temizleme

"Tarihi yapıların iç ve dış yüzeylerindeki sıva, boya gibi tabakaların üzerindeki fresk, kalemişi gibi bezemelerin onarımı uzman kişiler tarafından yapılır. Bu tabakaların altındaki bezemeleri ortaya çıkarmak için kızılaltı ve morötesi ışınlar

kullanılır veya sıva raspası yapılır." (Ahunbay, Zeynep, 2007) Hamamlarda özel olarak soğukluklarda bu tür bezemelerin olduğunu görebiliriz. Sıcaklık bölümünde de nadir olarak bezemeler vardır. (II. Bayezid Hamamı, Haseki Hürrem Sultan Hamamı)

Cephe Temizleme

Dış etkenler, hava kirliliği, tüm yapıları olduğu gibi, tarihi yapıların dış yüzeylerini kirletir, karartır, cephe temizliği düzenli aralıklarla yapılmalıdır. Bu işlem özenli ve uzman kişilerce yapılmazsa, cephelerin bozulmasına sebep olur. Taş ve tuğla yüzeyleri tahrip etmeden sadece kir tabakasının temizliği yapılmalıdır. Taşın işleyen ilk ustasının izlerini ve zaman içinde oluşan patinasını korumak gerekir. Öncelikle uzman kişiler yüzeyi inceleyerek, hangi temizlik yönteminin kullanılacağına karar vermelidir. (Ahunbay, Zeynep, 2007).

Mekânîk Temizlik

Kum, alüminyum taneleri, cam kürelerinin 1.5 atm basıncı geçmeyen düşük basınçla püskürtülmesi ile yüzeyler temizlenir. Bu teknikte bezemesiz büyük yüzeyler temizlenir, bozulmuş yüzeyler için bu yöntem uygun değildir.

Kimyasal Temizlik

Bezemeli, hasarlı yüzeylerde tercih edilen yöntemdir. Kağıt hamuruna emdirilen kimyasal madde ile temizlik yapılır, daha sonra bol suyla yıkanır, kirlilik durumuna göre tekrarlanır. AB-57 denen bir kimyasal ile mermer yüzeylerin temizliği yapılır.

Suyla Yıkama

Cephelerin yıkanması, suda çözülen kirleri temizlemede uygulanmalıdır. Cepheye fazla su verilerek temizlenirse, taşın içine giren su, tuzları hareket ettirerek, içerisinde çiçeklenmeye sebep olur. Bu yüzden suyu zerre olarak püskürten özel

uçlarla, az su ile büyük yüzeyler temizlenir. Çatlak sağlamlaştırılmasında enjeksiyon gibi yöntemler uygulanmadan önce ara yüzeyler, derz araları su ile yıkanarak temizlenir.

Emici Kil Ve Kağıt Hamuru Uygulaması

"Çok kirli ve çiçeklenme sorunu olan yüzeylerde sepiolite ve attapulgitte gibi killerle hazırlanan hamur yüzeye sıvanır ve sıva kuruduktan sonra kaldırılır.

Gerektiğinde işlem tekrarlanarak, duvar içindeki tuzlardan, mumlardan, yağlardan temizlenebilir. Çözünebilir tuzlar, deiyonize su ile hazırlanan kağıt hamuru ile de temizlenebilir." (Ahunbay, Zeynep, 2007)

3.3.1.3. Bütünleme

"Bir bölümü hasar görmüş ya da yok olmuş yapı ve öğeleri ilk tasarımdaki bütünlüğüne kavuşturacak biçimde geleneksel ya da çağdaş malzeme kullanılarak tamamlama işlemine bütünleme-reintegrasyon denilmektedir." (Ahunbay, Zeynep, 2007) Bütünlemeye estetik, strüktürel veya işlevsel sebeple karar verilir. Deprem, yangın, bakımsızlıktan çöken hamamın bir ya da birkaç kubbesini bütünlemek, hamamın işlevini sürdürmek veya estetik ve taşıyıcı açısından olumlu karşılanabilir. Bütünleme ancak gerçek ve bilinen verilere göre yapılabilir. Olasılıklardan hareketle bütünleme yapmak hatalı olur. Bütünleme yapılan yeni bölümlerle özgün olandan ayrılabilmesi için belirtme tekniği ile farklı bir yüzey uygulaması yapılmalıdır. Özgün yüzey veya malzeme, şeffaf bir malzeme ile görünür hale gelerek korunur, diğer kısımlar, aynı detayda tamamlanır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün genelgesi ile plastik onarıma izin verilmektedir. 5 cm kadar taş yüzeyde olan oyuklara müdahale edilmemekte, 5 cm den büyük su tuzağı olan oyuklarda kozmetik onarım yapılmaktadır.

3.3.1.4. Yenileme, Yeniden Kullanım, Yeni İşleve Uyarlama

Arkeolojik alanlar, özel durumlar haricinde dini yapılar, çeşme, mezar gibi yapılar dışında pek çok eski yapıya yeni bir işlev verilerek restore edilir. Evlerde banyoların yaygınlaşması ile hamamlarda yıkanma geleneği azalmıştır. Bu da özellikle İstanbul gibi büyük bir kentte hamamlara farklı işlev verme ihtiyacı doğurmuştur. Hamamlar İstanbul'da restorasyonu yapılarak çarşı, (Hoca Paşa Hamamı, Tahtakale Hamamı, Mahmutpaşa Hamamı gibi) sanat galerisi, sergi salonu, kültür merkezi (II. Bayezid Hamamı, Ortaköy Hamamı) olarak yeniden işlevlendirilmektedir. Bu işlevlerin dışında Beşiktaş, Fındıklı'da Kurt İbrahim Hamamı veya Ayazpaşa Hamamı denen hamam bir Cizvit Kilisesine çevrilmiştir.

Venedik Tüzüğü'nün 5. maddesi, yeniden işlevlendirme ile ilgili temel yaklaşımı vermektedir. Ancak bu uygulama daha çok tarihi ve sanat değeri yüksek yapılar için geçerli olabilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'da, önemli anıtsal yapılara gelir getirmek amacıyla yapılan, vakıf malı olan İstanbul Hamamlarının, satılarak şahıs mülkiyetine geçmesinden dolayı, şahısların kentteki gelişmeden daha çok pay almak adına, hamamlarda yapılan yeniden işlevlendirmede bu amacın gerçekleşme zorluğu vardır.

Yenileme; sağlamlaştırma, bütünleme, hatta yeniden yapmadan farklı bir müdahaledir. Yeni bir işlev verilen hamamlarda, işlevin fonksiyonunu hakkıyla yerine getirebilmesi için bazı değişikliklere, yeni eklere ihtiyacı olabilir. Bu durumda yenileme, ideal bir restorasyon kararı olmadığı düşünülse de, bu karar zorunluluktan kaynaklıdır. Daha çok, yapının ekonomik fayda sağlamadan kurtarılması olanaksız olduğu durumlarda bu karar alınmaktadır. Ancak hamamlar büyük kütleleri ile İstanbul şehir tarihinde önemli yapılar oldukları için yenileme yapılırken, hamamların dış boyutlarına, cephelerine saygılı bir yeni işlevlendirme yapılmalıdır. Anıtsal yapılar olan hamamların yeniden işlevlendirme müdahale tekniğinde eklenen saçak, ara kat, sundurma, bölme gibi eklerin yapıdan bağımsız bir strüktürde yapılmasında fayda vardır. Gelecekte yapılacak farklı yeniden işlevlendirmede yapının aslına dönebilmeyi sağlamak amaçlanmalıdır. Hamamların cehennemliklerini yok ederek, yapılan bodrum katlar ile çarşı işlevi verilen hamamlarda tekrar

hamamın aslına dönmek için yeniden yapım (rekonstrüksiyon) müdahale tekniği gerekmektedir.

3.3.1.5. Çağdaş Ek

"Tarihi yapılara yapılan çağdaş eklerin tasarımının eski yapının görünümünü az etkileyen, çevresine uyumlu çağdaş tasımlar olmalıdır. Bu uyumun tasımını yapabilmek bağımsız bir çağdaş yapı yapmaktan daha zordur. Bu çağdaş ekin eski yapı ile uyumunda tasarımcı yapıya biçimsel olarak veya karşıtlık olarak uyan bir ek tasarlayabilirse de tarihi yapıya egemen olmaması önemlidir." (Ahunbay, 2007) Venedik Tüzüğü'nün 13. Maddesi; "Eklemelere yapının ancak ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağlantısına zarar gelmediği durumlarda izin verilir" denmektedir.

Tarihi İstanbul hamamlarının yeniden işlevlendirilmesi projelerinde çağdaş ekler yapılmıştır. Restorasyonu yapılan İstanbul Hamamları'ndan çarşı işlevi verilen iki hamam olan Hoca Paşa Hamamı ve Tahtakale Hamamı'nın arsalarına çarşı amaçlı yeni ek binalar yapılmıştır. Hamam işlevi devam eden Kılıç Ali Paşa Hamamı, II. Bayezid Hamamı restorasyonu sırasında satış, kahve yeri olarak çağdaş ek yapılmıştır. Hamamlara yapılan çağdaş eklerin kullanımın getirdiği gereklilik gereği olduğu söylenemez. İstanbul'un ticaret ve turizm bölgelerinde kalan ve şahıs mülkiyetine geçen hamamların işlevlerine uygun çağdaş ek yapma istek ve ihtiyacı, hamamların restorasyonunun yapılma nedenleri arasında gelmektedir.

3.3.1.6. Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon)

Yok olmuş ya da çok harap bir tarihi yapının belgelere bağlı olarak, yeniden aslına uygun olarak yapılması nadir olarak, özel durumlarda yapılan bir müdahale yoludur. Ancak bu yeni yapı tarihi yapının biçimine benzese de, orijinal yapının malzeme, işçilik ve tarihi dokusuna sahip olmayacaktır. Bu sebeple tarihi değer taşıdığı söylenemez. Restorasyonu yapılan İstanbul'un tarihi hamamlarından

Üsküdar'daki çifte hamam olan Mihrimah Sultan Hamamı-Küçük Hamam-Kulaksız Hamam adları olan hamam 1991 yılında yıkılarak, aynı yerine yeniden yapımı yani rekonstrüksiyonu yapılmıştır. Ancak bu yapının tarihi bir değeri kalmamıştır.

3.3.1.7. Taşıma

Çeşitli doğal veya insani sebeplerle anıt yapıyı, bulunduğu yerden başka bir yere taşımak gerekebilir. Hamamlarda kesme taşın yanında moloz taş işçiliği de çok kullanılmıştır. Ahşap yapılar ve kesme taş yapılar için uygun olan bu yöntem, moloz taşla yapılan anıtlar için uygun değildir. Çünkü moloz taş taşınırken dağılıbilir. Taşıma yöntemi, restore edilen İstanbul hamamlarının hiç birinde uygulanmamıştır.

3.3.2. Restorasyonu Yapılan Hamam Örneklerine Ait Müdahale Teknikleri Değerlendirilmesi

İstanbul'da restorasyon yapılanlar arasında seçilen 18 hamamda, restorasyon müdahale tekniklerinden, sağlamlaştırma, temizleme, bütünleme, çağdaş ek, yenileme (yeniden işlevlendirme), yeniden yapma (restitüsyon) tekniklerinin uygulandığı belirlenmiştir. Taşıma müdahale tekniği hiçbir İstanbul Hamamı'nın restorasyonunda uygulanmamıştır. Üsküdar'da Mimar Sinan yapısı olan Küçük-Kulluk-Mihrimah Sultan Hamamı, yıkılarak yeniden yapım (restitüsyon) müdahale tekniğiyle yapılan tek İstanbul Hamamı'dır ve yeniden yapıldığı için diğer teknikler uygulanmamıştır. (Tablo II).

Tablo II. Restorasyonu Yapılan Hamam Örneklerine Ait Müdahale Teknikleri Tablosu

SIRA	HAMAM ADI	YERİ	YAPIM YILI MİMARİ	SON YAPILAN RESTORASYON YILI	SAGLAMLAŞTIRMA	TEMİZLEME	BÜTÜNLEME	ÇAĞDAŞ EK	YENİLEME	YENİDEN YAPIM
1	TAHTAKALE HAMAMI	FATİH TAHTAKALE	1470 ÖNCESİ	1988 - 1992						
2	MAHMUT PAŞA HAMAMI	FATİH MAHMUTPAŞA	1466	1989						
3	HOCAPAŞA HAMAMI	FATİH SİRKECİ	FATİH S. MEHMET DÖNEMİ	1991 - 1995						
4	EYÜP TÜRBE HAMAMI	EYÜP	1451-1481	2012 - DEVAM EDİYOR						
5	KÜÇÜK-KULLUK-MİHRİMAH SULTAN HAMAMI	ÜSKÜDAR	1489 1547 MİMAR SİNAN YENİDEN	1991						
6	II. BAYEZİD HAMAMI	FATİH BEYAZIT	1500 - 1505	2003 - 2015 DEVAM EDİYOR						
7	AĞA HAMAMI	FATİH SAMATYA	1545	2008						
8	ÇİNİLİ HAMAM	FATİH ZEYREK	1546 MİMAR SİNAN ESERİ	2014 -DEVAM EDİYOR						
9	MERKEZ EFENDİ HAMAMI	FATİH ZEYTİNBURNU	1552-1572 MİMAR SİNAN ESERİ	2009-DEVAM EDİYOR						
10	HASEKİ HÜRREM SULTAN HAMAMI	FATİH-SULTANAHMET	1556 MİMAR SİNAN ESERİ	2008-2011						
11	DÖKMECİLER HAMAMI-SÜLEYMANİYE HAMAMI	FATİH SÜLEYMANİYE	1557 MİMAR SİNAN ESERİ	2006						
12	ORTAKÖY HAMAMI	BEŞİKTAŞ ORTAKÖY	1565 MİMAR SİNAN ESERİ	2001						
13	KILIÇ ALİ PAŞA HAMAMI	BEŞİKTAŞ	1581-83 MİMAR SİNAN ESERİ	2008-2010						
14	BÜYÜK HAMAM-YEŞİLDİREKLİ HAMAMI	ÜSKÜDAR	1583 MİMAR SİNAN ESERİ	1966						
15	ÇEMBERLİTAŞ HAMAMI	FATİH ÇEMBERLİTAŞ	1584 MİMAR SİNAN ESERİ	1991 - 1994						
16	KURUÇEŞME HAMAMI	BEŞİKTAŞ KURUÇEŞME	1801	2011 - DEVAM EDİYOR						
17	ALTUNİZADE İSMAİL PAŞA HAMAMI	ÜSKÜDAR ALTUNİZADE	1865-66	2015-DEVAM EDİYOR						
18	KUZGUNCUK-BATAK-KÜÇÜK HAMAM	ÜSKÜDAR KUZGUNCUK	1900	2013-DEVAM EDİYOR						

4. İSTANBUL'DA MÜDAHALE TEKNİKLERİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRME YAPILAN HAMAMLAR

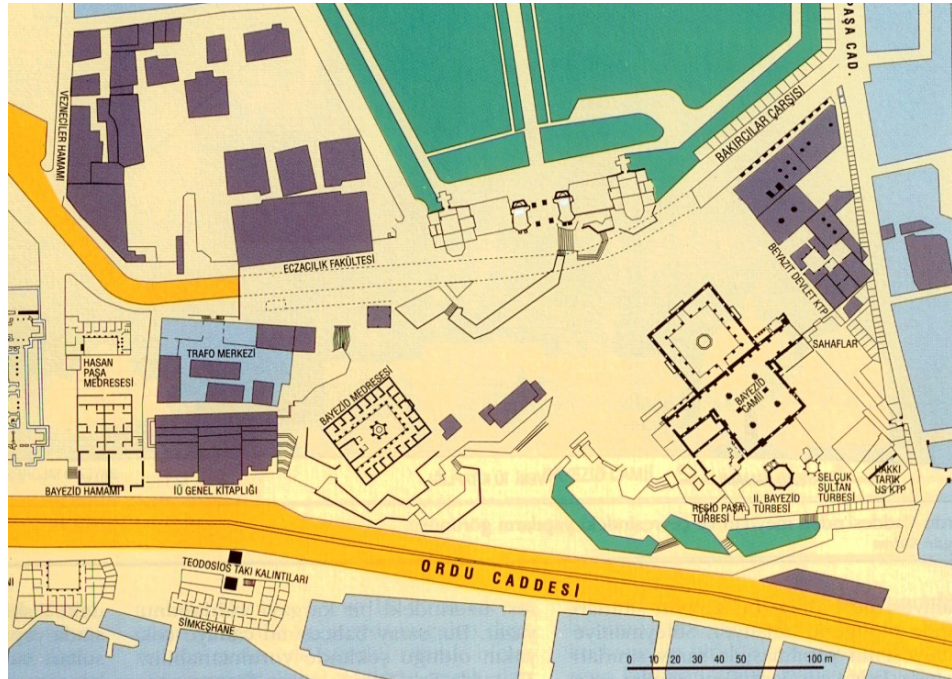
4.1. II. Bayezid Hamamı

4.1.1. Konumu

İstanbul, Fatih ilçesi, Camcıali Mahallesi, Külhan Sokak 106 pafta, 580 ada, 33 ve 34 parsel sayılı yerde bulunmaktadır.

Hamamın güney cephesinde Ordu Caddesi, doğu cephesinde Külhanaralığı Sokak, batısında Kimyager Derviş Paşa Sokak, kuzey cephesinde parktan sonra Seyyid Hasan Paşa Medresesi vardır.

II. Bayezid Külliyesi'nin binalarından olan hamamın güneyinde Simkeşhane ve Hasan Paşa Hanı, batısında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, doğusunda İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi bulunmaktadır.

Şekil 4.1.1.1: Hamamın günümüzdeki mevcut konumu (Kuban, Doğan, 1993–1994, s.183)

Şekil 4.1.1.2: Hamamın günümüzdeki mevcut konumunun silüeti (Kuban, 1993-1994, s.184)

4.1.2. Tarihçesi

Fatih Sultan Mehmet'ten sonra tahta geçen oğlu Sultan Bayezid'in yaptırdığı külliye içinde cami, medrese, imarethane ve Bayezid Hamamı vardır.

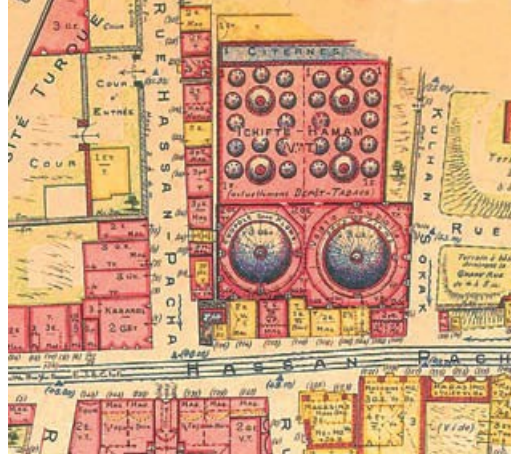
Yapı, Sultan II. Bayezid Camii'nin biraz ötesinde konumlanmaktadır. II. Bayezid'in, Başbakanlık Arşivi'nde bulunan 913 (1507–1508) tarihli vakfiyesinde bahsi geçen Yeni Cami, Bayezid Camii'nden başkası olmadığına göre hamamın da bu külliye'nin bir parçası olarak aynı yıllarda inşa edildiği, gelirinin ise Gülbahar Hatun vakfına tahsis edildiği anlaşılmaktadır (Eyice, Semavi, 1992, s.53).

Hamamın kitabesi olmadığı için yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Kaynaklara göre hamamın 1500-1505 yılları arasında yapıldığı görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Hamamın mimarının ismi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Bayezid Camii'nin mimarı olarak adları geçen Mimar Hayrettin, Mimar Kemaleddin ve Mimar Yakupşah bin Sultanşah hamamın da mimarı olarak düşünülmektedir (Eyice, Semavi, 1993–1994, s.94–96). Diğer kaynaklar incelendiğinde, yapının mimarının Mimar Hayrettin olduğu belirtilmektedir (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1958; Aru, Kemal Ahmet, 1949).

Çifte hamam olarak inşa edilen yapı, Patrona Halil isyanının başlatıldığı konumda bulunması nedeniyle, halk arasında “Patrona Halil Hamamı” olarak da anılmaktadır. Ayrıca, Bayezid Hamamı, muadili hamamlar arasında en dikkati çeken ve büyüklerinden biridir. Bu nedenle, “Hamam-ı Kebir” olarak da isimlendirilmektedir (Eyice, Semavi, 1992, s.53).

1920'lere kadar mevcut olan çok derin ve geniş kuyudaki su, ağaç dolapla çekilmekteydi. Bu kuyu, hamamın külhanı ile Hasan Paşa Medresesi arasında kurumuş olarak durmakta olup, ancak ağaç dolap günümüze ulaşamamıştır (Eyice, Semavi, 1992, s.53).

Şekil 4.1.2.1: 1924 yılı haritasında II. Bayezid Hamamı (Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, 2011 s.66)

İstanbul'da, 1509 yılında meydana gelen ve 'Küçük Kıyamet' diye adlandırılan depremde hamam zarar görmüştür (Cezar, 1963, s. 382-393). 1654 yılında Bayezid'da çıkan yangında da hamam zarar görmüş, 1715 yılında Bayezid Camii çevresinde çıkan yangında ise Simkeşhane ve hamam yanmış ve sonrasında hemen onarılmıştır. 1740 yangınında da tekrar zarar görmüştür (Eyice, Semavi, 1992, s.53).

Evliya Çelebi ve Gyllius, daha önce hamamın yerinde Theodosius anıtının bulunduğunu, hamam yapılırken yıktırıldığını söylerler. Evliya Çelebi, seyahatnamesinde, Bizans İmparatorluğu zamanında, hamamın yerinde şehri vebaya karşı

koruyan tılsımlı bir taşın bahseder ve "Sultan Bayezid Hamamı, velilere, çift taraflıdır" demektedir (Kahraman, Dağlı, 2011, s.287).

Günümüzde hamam, İstanbul Üniversitesi'nin mülkiyetinde bulunmaktadır.

4.1.3. Mekân ile İlgili Değişen İşlev Bilgileri

"Hamam, 1916-17 yıllarına Avusturyalı H. Glück tarafından incelenerek, planı yayınlanmıştır. Rölöve Aydın Yüksel tarafından tekrar daha doğru olarak çizilmiştir." (K.V.K.K. Arşivi, EK-A)

Hamam, 1645 ve 1714 yangınlarından sonra önemli onarımlar geçirmiştir (K.V.K.K. Arşivi, EK-A).

1930 yıllarına kadar hamam olarak kullanılmıştır. Bu tarihten sonra hamamın soğukluk kısmı olan soyunma mekânları (camekânlar), şahıs mülkiyetine geçerek ham deri deposu olarak 1970'lere kadar kiralanmıştır. Bu sırada soyunmalıklara ahşap katlar eklenmiştir (K.V.K.K. Arşivi, EK-A).

Şekil 4.1.3.1: Erkekler kısmı soğukluk bölümüne eklenen ahşap katlar (Encümen Arşivleri,1937)

Şekil 4.1.3.2: Kadınlar kısmı soğukluk bölümüne eklenen ahşap katlar (Encümen Arşivleri,1937)

Şekil 4.1.3.3: 1953 senesinde yıkılmadan önce Ordu Caddesi'ne bakan cephedeki dükkânlar [1]

Şekil 4.1.3.4: Hamamın Ordu Caddesi cephesindeki ahşap yapılar [2]

Kadın, erkek soyunmalık kapılarına duvar örülerek kapatılmış, külhana sokaktan giriş sağlanmıştır. Sıcaklık mekânları kısmen demirci atölyesi kısmen boş harap halde kalmıştır. 1950-60 yılları arasında yıktırılma istemleri kabul edilmemiş ve soyunmalık mekânları İstanbul Üniversitesi mülkiyetine geçmiştir. Rektörlük bu mekânları kütüphane yapmak istemiş ancak proje uygulanmamıştır (K.V.K.K. Arşivi, EK-1).

1955-57 yılları arasında hamamın önündeki bugünkü adıyla Ordu Caddesi genişletme çalışması sırasında yol kotu 3 m kadar düşürüldüğü için hamamın kapısı yukarda kalarak, önüne iki taraflı merdiven yapılmıştır ve temelleri açığa çıkmıştır. Theodosius Zafer Taki'na ait parçaların temellerde kullanıldığı görülmüştür (Müller-Wiener, 1977). Yapıldığında olasılıkla görkemli süslemeleri olan hamamın H. Glück tarafından tarif edilen erkek soyunmalık mekânının ortasında Barok üsluptaki taş işçiliği mükemmel olan mermer şadırvan, hamam, restorasyon için üniversiteye devredilmeden önce mevcut idi (K.V.K.K. Arşivi, EK-1).

Şekil 4.1.3.5: 1955-57 yıllarında Ordu Caddesi'nde yapılan çalışmalar (Başgelen, Nezih, 2007)

Daha sonra 1964 ve 1973 yıllarında restorasyon yapılmış, bazı bölümleri yenilenmiştir. Erkekler kısmındaki ılık bölümü girişine beton ayaklar üstünde yakıt tankı ve kazan yerleştirilmiştir. 1978'de İstanbul Üniversitesi tarafından, İ.T.Ü.

Mimarlık Fakültesi'nce hazırlanan planetarium, sergi evi projesi uygulanmamıştır (K.V.K.K. Arşivi, EK-1).

1996 yılında hamamın özel mülkiyette olan kısımlarının, kamulaştırılarak, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmesine karar verilmiş; 14.12.2000 tarihinde hamamın tamamı kamulaştırılarak, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün mülkü olmuştur (K.V.K.K. Arşivi, EK-1).

2003 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından hazırlanan restorasyon proje ve raporları doğrultusunda, proje çalışmaları başlamıştır. Restorasyon Projesi'nin müellifliği Doç. Dr. K. Kutgün Eyüpgiller ve Prof. Dr. Ahmet Ersen tarafından üstlenilmiş, yapının statik güçlendirilmesi kapsamında Prof. Dr. Kaya Özgen, yeniden işlevlendirilmesi kapsamında da Prof. Dr. Hasan Şener ve Doç. Dr. Sinan M. Şener proje ekibinde yer almışlardır (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010).

2003 tarihli İTÜ Mimarlık Fakültesi Yeniden İşlevlendirme Proje Raporu: İstanbul Üniversitesi Uzay Bilimleri Fakültesi kapsamında "Planetarium" olarak yeniden işlevlendirilmesi için bir rapor hazırlanmıştır. Ancak, bu raporda bahsedilen yeni işlevi de uygulamaya konmamıştır (K.V.K.K. Arşivi, EK-1).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü tarafından, 12.07.2006 tarihinde ihalesi yapılan II. Bayezid Hamamı Binası Restorasyonu işinde 22.08.2006 tarihinde yer teslimi yapılmıştır. Ayrıca, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü ve İ.T.Ü. tarafından hazırlanmış olan projeler, proje müelliflerinin denetiminde işe başlanılmıştır (R. A. Arşivi).

İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin denetiminde başlayan 2006 restorasyonu temel sağlamlaştırma çalışmaları 2009 yılının başına kadar devam etmiştir. İlgili kurum ve proje müelliflerinin kontrollüğünde yapılan restorasyon çalışmalarında, 14.12.2007 tarihinde uygulamalar tamamlanmıştır (R. A. Arşivi).

İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 21.06.2010 tarih ve 3896 sayılı kararla, Anfora Mimarlık Restorasyon Tasarım

Danışmanlık ve İnşaat Limited Şirketi tarafından hazırlanan çevre ve iç mekân düzenleme projeleri uygulama projesi uygun bulunmuştur (K.V.K.K. Arşivi, EK-1).

İstanbul İl Özel İdaresi tarafından, 2011–2012 yılları arasında II. Bayezid Hamamı Restorasyonu Tamamlama ve Çevre Düzenleme İşi ihale yöntemiyle yaptırılmıştır. Bu çalışmalar esnasından hamamın eksik kalan restorasyon işleri, bahçedeki kuyunun restorasyonu ve çevre düzenlemesi işleri tamamlanmıştır.

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yapı İşleri Teknik Daire Başkanlığı tarafından, hamamın Kent Mirası Merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesine karar verilerek, proje müellifi tarafından projelendirilerek uygulamaya başlanmış olup, halen merkeze ait tanzim ve teşhir işleri devam etmektedir.

4.1.4. Restorasyon Öncesi Hamamın Tanımlanması

Yaklaşık 33x46 m ölçülerinde, dikdörtgen bir forma sahip olan yapı, çifte hamamdır. Erkekler soyunmalığın taç kapı karakterinde olan girişi güney cephesindeki Ordu Caddesi tarafından; kadın soyunmalık giriş kapısı ise, batı cephesindeki Kimyager Derviş Paşa Sokak'tandır. Kadınlar ve erkekler bölümünün ılık ve sıcaklığı ile su deposu, soyunmalıkların kuzeyindedir. Yaklaşık 20 metreyi bulan soyunmalık bölümleri, kubbeleri ile yapının klasik özelliklerine bağlı olarak etkili kütlelerdir. Erkekler soyunmalık kubbe çapı yaklaşık 15 m, kadınlar soyunmalık mekânının kubbe çapı ise yaklaşık 13 metredir. Erkek ve kadın ılık ve sıcaklık bölümleri sıcaklık kaybını azaltmak için daha alçak yükseklikte olup, çeşitli çaplarda kubbeler ve tonozla örtülüdür (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010).

Yapım tekniği ve malzeme olarak;

Hamam için yapılan jeolojik, jeofizik ve geoteknik zemin etüdlere göre, hamamın oturduğu parselde marn, kil ara katkılı marn ve kil zemin bulunmaktadır.

Tarihi hamamın temelleri, marn tabakasına oturmaktadır ve hamamın temelleri taş dolgudan oluşmaktadır (Yüksel, Fethi Ahmet; Bülbül, Ahmet Hamdi, 2010).

Hamam yığma kâgir bir yapı olup soğukluk kısmı dış cidarı kesme taş, iç kısımları kaba yonu taş; soyunmalık ve ılıklik duvarlarının dış cidarı kaba yonu taş, iç kısımları tuğla olarak inşa edilmiştir.

Hamamın tüm kubbeleri ve mevcut olan bir tonozu tuğla ile örülmüştür. Erkek soyunmalıkta kubbeye geçiş ögesi olarak dilimli, uçları mukarnas bezemeli tromplar kullanılmış. Kadınlar soyunmalıkta ise kubbeye geçiş ögesi pandantiftir. ılıklik ve sıcaklik bölümlerinde çeşitli bezemelerde pandantif ve üçgenler kullanılmıştır.

Ordu Caddesi'nin yapımı sırasında 2,50 metreyi bulan kısımlarıyla yapı temelleri açığa çıkmıştır. Hamamın yerinde daha önce bulunduğu bilinen Thediosus Anıtı'ndan taşların kullanıldığı görülmüştür.

Erkekler soyunmalık kısmına Ordu Caddesi'nden, güney cephedeki, iki tarafında üzerinde mukarnas bezeme olan nişlerin olduğu bir taç kapıdan girilir. Restorasyon öncesi soyunmalığa ait olan geleneksel mimari öğelerden, şirvan veya dinlenme sekisi, havlu kurutma ocağı, kahve ocağı, şadırvana ait izlerin olmadığı belirlenmiştir. Soyunmalığın güney cephesinde zemin kotunda iki, üst kotta iki, kasnak kotunda bir tane olmak üzere sivri kemerli pencereler vardır. Doğu cephesinde zemin ve üst kotta üçer tane pencere vardır. Kuzey ve batı cephesinde, zemin kotunda ikişer adet kaş kemerli niş ve kasnak kotunda birer pencereleri vardır.

Erkekler ılıklik bölümüne geçiş sağlayan iki kapıdan, üzerinde tütek olanın özgün olduğu ve diğerinin daha sonra açıldığı raporda belirtilmiştir. Kapıdan girince EZ03 mekânının üst örtüsü kubbe olup, kubbeye geçiş ögesi pandantif, kubbe iç yüzeyi mukarnas bezemelidir. Doğu duvarında ayrı bir bölüm olan EZ04 hela mekânı vardır. Restorasyon öncesi bu mekâna duvar örüldüğü için girilemediği rölövede belirtilmiştir. EZ03 mekânından açılan EZ02 no.lu mekân ılıkliğin ana mekânıdır. Üst örtüsü kubbe olup, pandandif yüzeyleri, eğrisel üçgenlerle bölünmüştür, kubbe fenerinde altı köşeli yıldız formunda filgözü aydınlatmalar

vardır. EZ05 no.lu mekânda muhdes tuvaletler olduğu rölövede belirtilmiştir. EZ02 mekânının doğu ve batısında simetrik iki eyvanın üst örtüsü kubbedir. Kubbelerin geçiş elemanları pandantif olup, üçgenlerle bölünmüştür. Kubbe fenerlerinde altı köşeli filgözü aydınlatmalar vardır. Eyvanların yıkanma sekilerinde üçer adet kurna bulunur.

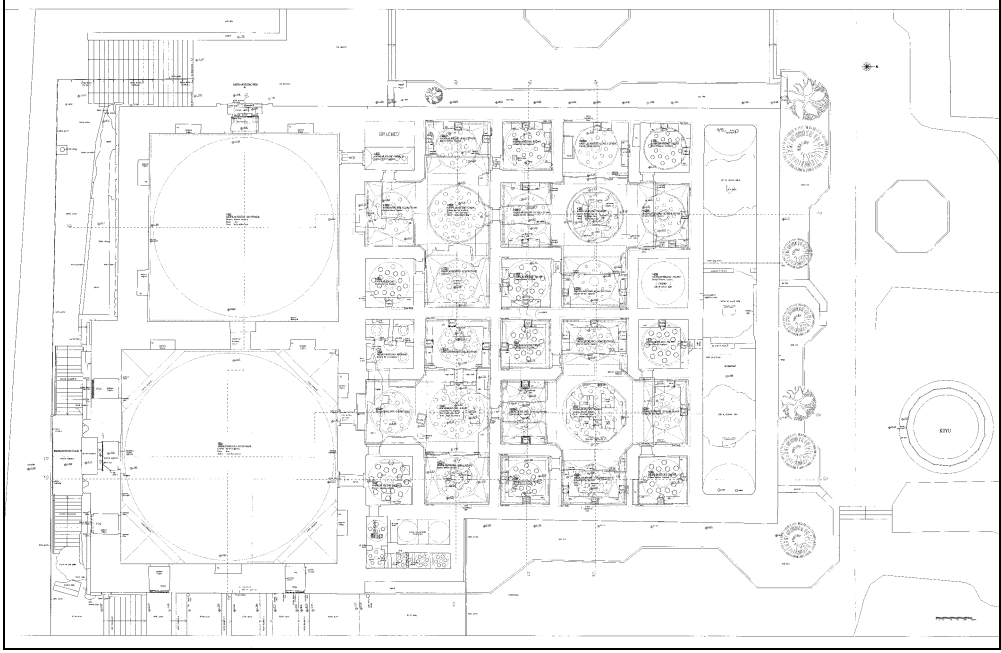
Erkekler sıcaklık bölümünün, merkezinde göbektaşlı olan haçvari planlı, dört halvetli, dört eyvanlı bir plan şeması vardır. Merkez kubbesinin geçiş öğeleri pandantifler, girift rumi bezemeler, malakâri tekniği ile yapılmıştır. Kubbede altı köşeli yıldız formlu filgözleri aydınlık sağlar. Dört cephedeki eyvanların üst örtüsü de kubbe olur, geçiş öğeleri iki düzlemlile üçgenlerdir. Döşemeden yüksek yıkanma sekilerinde üçer adet kurna bulunur. Halvetlerde, üst örtüler kubbe olup, yine altı köşeli yıldız formunda filgözleri ile aydınlanır ve döşemede yüksek yıkanma sekilerinde ikişer kurna bulunmaktadır.

Kadınlar soyunmalık kısmına, Kimyager Derviş Paşa Sokak'tan, batı cephesindeki bir taç kapıdan girilir. Batı cephesinde zemin kotunda iki niş, üst kotta pencere bulunur. Güney cephesinde zemin kotunda içte iki niş, üst kotta üç pencere bulunur. Kuzey cephesinde üst kotta iki küçük pencere bulunur, doğu cephesinde zeminde olması gereken niş, erkekler soyunmalığına geçiş kapısı olarak kullanılmaktadır. Soyunmalıktan ılıklığa geçişte olan KZ03 mekânı üzeri aynalı tonoz olan ve tuvaletlere geçilen bir mekândır. Bu mekânın sonradan duvar örülerek ayrıldığı aslında üst örtüsünün kubbe olduğu rölövede belirtilmiştir.

Kadınlar ılıklik bölümü, erkekler kısmı ılıklikla aynı özellikleri gösterir. Fark olarak sıcaklık halvetlerinden KZ06 mekân nolu halvetin girişi ılıkliklandır.

Kadınlar sıcaklık bölümü, plan şeması erkekler sıcaklığındakine benzer. KZ08 halvetindeki kaş kemerli giriş kapısı örülerek kapatılıp su deposu olarak kullanıldığı için girilemediği ve KZ09 nolu halvetin de kapısının örülmüş ve girilemediği rölövede belirtilmiştir.

Erkekler ve kadınlar sıcaklık bölümünün kuzey tarafında, üst örtüsü tonozlu bir su deposu bulunur. Külhan ve ocağının toprak altında kaldığı ve bahçede ahşap dolaplı olduğu söylenen kuyunun bileziği görüldüğü raporda belirtilmiştir (K.V.K.K. Arşivi, EK-1 [13]).

Şekil 4.1.4.1: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne ait olan II. Bayezid Hamamı'nın İTÜ Döner Sermayesi tarafından hazırlanan Rölövesi (Proje Yürütücüsü: Prof. Dr. Ahmet Sağlamer) (K.V.K.K. Arşivi)

4.1.5.1. Sağlamaştırma

Temelde Sağlamaştırma;

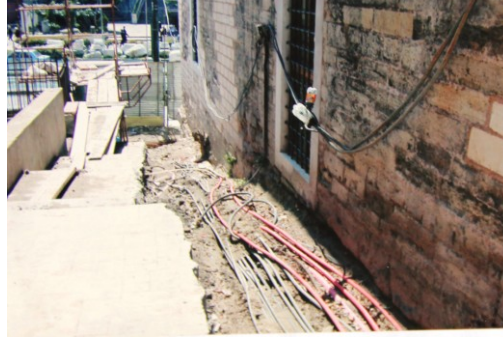
Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; soyunmalık bölümünü doğu-batı doğrultusunda kateden çatlak, öncelikli olarak müdahaleyi gerektirmektedir. Ancak üst yapıdaki çatlığa müdahaleden önce zeminle ilgili sorunların çözümlenmesi öngörülmüştür. Öncelikle zemine gömülü duvarların ve temellerin durumu kazıyla tespit edilmiştir. (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010).

2006 yılında başlayan restorasyonda, temel sağlamaştırma çalışmaları esnasında yapılan kazı çalışmalarında, temelden çıkarılan antik taş parçası ile ilgili yerinde inceleme yapılmıştır. Raporda, "25 yıl önce Müze Müdürlüğü'nün hamamın temelinde sayısı 16 olan üzeri kabartmalı taşların müzeye getirilmesi kararı verilmiş, ancak bu blok taşın yerinden çıkarılmasından sonra geriye kalan taşların alınması tarihi yapıya zarar verir endişesi ile bu işten vazgeçilmiştir." denmektedir. (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [17])

Şekil 4.1.5.1.1a - 4.1.5.1.1b: Hamamın temelinden çıkarılan antik taşlar (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [17])

Temel güçlendirme çalışmaları kadın ve erkek soyunma mekânlarında tamamlanmıştır. Doğu ve kuzey cephesinde, temel sağlamaştırma için yapılan kazıda şehir şebekesine ait elektrik kabloları ortaya çıkmıştır. Bu kablolar, tehlike arz ettiğinden kaldırılması için ilgili birime müracaat edilmiştir. (K.V.K.K. Arşivi -, EK-1 [17])

Şekil 4.1.5.1.2: Hamamın doğu cephesinde ortaya çıkan elektrik kablolarının görünüşü (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [17])

Güney cephesinde dışarıdan betonarme desteği ile sağlamlaştırma yapılmıştır. “Buradaki kazı çalışmalarında, Theodosius Takı’na ait yeni herhangi bir kabartmaya rastlanmamıştır. Batı cephesinde yer alan kadınlar kısmına giriş kapısının altında devam etmiş ve küçük bir kanal ile kapı girişinin alt sağında Theodisus Takı’na ait ön cephedeki frizlerle aynı hizada, yeni bir kabartma ortaya çıkmıştır. Kabartmada yürüyüş halinde mızraklı miğferli askerler ortaya çıkmıştır.” (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [20])

Şekil 4.1.5.1.3: II. Bayezid Hamamı batı cephesinde ortaya çıkan kanalın görünüşü (K.V.K.K. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.4a - 4.1.5.1.4b: Hamamın batı cephesinde ortaya çıkan kabartma ve yakından görünüşü (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [20])

Binada yapılacak güçlendirme çalışmalarından sonra oluşacak ilave yüklere bağlı olarak, bina temellerinin de modifiye edilmesi; uygulanacak bina ve temel güçlendirmesinin yüklere yapacağı katkı seviyesi de analizlerde göz önüne alınması, ilave yüklerin, yeni oturmalara sebep olabileceği ve bunun dinamik yük etkisiyle artacağı, temel güçlendirme sisteminin seçiminde bir kriter olarak ele alınması jeofizik, jeoloji, geoteknik yöntemlerle zemin incelemesi sonucu ortaya konmuştur (Yüksel, Fethi Ahmet, Bülbül, Ahmet Hamdi, 2010).

Zemin takviyesi için betonarme ile sağlamlaştırma çalışması, batı cephesinde çıkan Theodosius Takı'na ait ön cephedeki frizlerle aynı hizada yer alan kabartmanın altından geçecek ve kabartmayı açıkta bırakacak şekilde, 1.50 m genişliğinde, 4 m derinliğinde ve 5 m uzunluğunda, 300x100x10 NPU çelikler uygulanarak gerçekleştirilmiştir. (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [21])

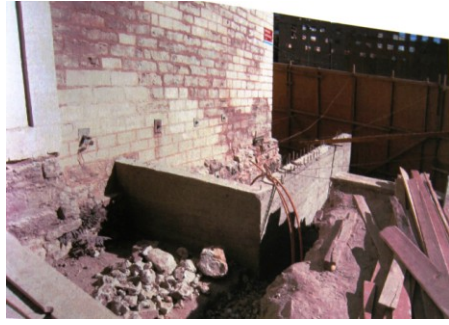
Şekil 4.1.5.1.5: Zemin takviyesi güçlendirme betonu içerisinde, çatlak aksı boyunca kullanılan çelikler (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.6: Temel seviyesinde duvarda yapılan bağlantı çubukları için karot delgisi açılması (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.7a – 4.1.5.1.7b: Zemin takviyesi güçlendirme betonu (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.8a – 4.1.5.1.8b: Hamamın batı cephesindeki güçlendirme çalışmasından görünüş
(K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [21])

Şekil 4.1.5.1.9: Güney cephesinde yapılan karot ile delgi açılması (R. A. Arşivi)

Yol yapımıyla açığa çıkan erkekler ve kadınlar kısmı soğukluk bölümü güney cephesi duvarının temelleri içten ve dıştan betonarme sistem ile desteklenerek

sağlamlaştırılmıştır. Alınan ek raporlar doğrultusunda, zeminde yapılan güçlendirme-lerde çelik bağlantı çubukları kullanılması için özel karot makinaları ile delgiler yapılmıştır. İki betonarme duvar antik taşlar hizasında, tarihi temel duvarın içinden yatay olarak birbirine plakalar ve ankraj demirleri ile bağlanmıştır. Açılan deliklere geçirilen bağlantı çubuklarına epoksi enjeksiyonu yapılmıştır. (R. A. Arşivi)

Ordu Caddesi tarafında olan araç trafiğinin etkisini önlemek için, dış taraftaki betonarme duvara 5 cm kalınlıkta neopren yastık konmuştur. (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.1.10a – 4.1.5.1.10b: Güney cephesinde temel duvarlarının içten ve dıştan bağlantı çubukları ile yapılan ankraj uygulaması (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.11a – 4.1.5.1.11b: Temel duvarlarında yapılan ankraj uygulaması (R. A. Arşivi)

Döşemede Sağlamaştırma;

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; döşemede, mermer kaplamalar sökülerek, temelin iç tarafına yapılan betonarme duvarlar çapraz çelik gergilerle karşılıklı olarak

bağlanıp, üzerine blokaj, grobeton, yalıtım malzemeleri yapılarak, döşeme yeniden yapılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.12: Döşemede yapılan blokaj ve grobeton uygulaması (R. A. Arşivi)

Erkekler Kısmı Ilıklık Bölümü; ılıklık döşeme altında bulunan ve taşıyıcılık özelliği kalmayan, hipokast ayakları 28x28 cm orijinal ölçüsündeki tuğlalar ve horasan harcı ile yeniden yapılmış, orijinal kullanılan ayakların tuğla ve derzleri sağlamlaştırılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.13: Çöken ılıklık döşeme altındaki hipokast ayaklarının restorasyondan önceki durumu (K.V.K.K. Arşivi –EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.1.14: Hipokast ayaklarının mevcut olanlarının sağlamlaştırılması (R. A. Arşivi)

Erkekler Kısmı Sıcaklık Bölümü; göbek taşının çökmesi sonucunda döşeme ve altındaki hipokast ayaklarında büyük hasarlar oluşmuştur. Hipokast ayaklarının özgün tuğlaları ve derz sağlamlaştırılmaları yapılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.15: Göbek taşı ve hipokast ayaklarında çökme sonucu oluşan hasarlar (K.V.K.K. Arşivi –EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.1.16: Mevcut hipokast ayaklarında sağlamlaştırılan tuğla ve derzler (V.B.M. Arşivi – EK-1 [1])

Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü: İstanbul Teknik Üniversitesi'nden verilen ek raporlar doğrultusunda; zeminde yapılan güçlendirmelerde özel karot makinaları açılan delgiler bağlantı çubukları ankraj yapılmasından (R. A. Arşivi) sonra, erkekler kısmı soğukluk bölümünde olduğu gibi, döşeme kaplamaları sökülerek, temelin iç tarafına yapılan betonarme duvarlar çapraz çelik gergilerle karşılıklı olarak bağlanıp, üzerine blokaj, grobeton, yalıtım malzemeleri yapılarak, döşeme yeniden yapılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Kadınlar Kısmı Ilıklık ve Sıcaklık Bölümü; erkekler kısmı ılık ve sıcaklık bölümünde bahsedilen sağlamlaştırma müdahale yöntemleri aynı şekilde uygulanmıştır. Hipokast ayaklarının taşıyıcı özelliğini kaybedenler ve yok olanlar yeniden örülerek, orijinal kullanılan ayakların tuğla ve derz sağlamlaştırılmaları yapılmıştır.

Külhan-Su Deposu; hamamın kuzeyindeki Seyyid Hasan Paşa Medresesi ile hamam arasında kalan alanda bulunan su kuyusu ve çevresindeki beton kaplamalar kaldırılarak, ortaya çıkan bina temel duvarlarının sağlamlaştırılması yapılmıştır. [2]

Şekil 4.1.5.1.17a – 4.1.5.1.17b: Kuyu çevresinin temizlenerek sağlamlaştırılması [2]

Duvarda Sağlamlaştırma;

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; soyunmalık bölümlerinin duvarlarının ortalama 2 m kalınlığında olduğu tespit edilmiştir. Soyunmalık bölümleri dış duvar cidarı 20-25 cm kalınlıkta taşıyıcı olmayan kesme taştan yapılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [13])

Batı-doğu doğrultusunda soğukluk duvarlarında oluşan geniş çatlaklar, sağlamlaştırma yapılabilmesi için çatlak aksında açılmıştır.

Şekil 4.1.5.1.18a – 4.1.5.1.18b: Doğu cephesi duvarındaki çatlaklar (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.19a – 4.1.5.1.19b: Doğu cephesi duvarındaki dıştan ve içten görülen çatlaklar (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.20a – 4.1.5.1.20b: Soyunmalık duvarlarında oluşan çatlak ve hasarlar (R. A. Arşivi)

Kemer ve tonozlarda tuğla dikiş ile sağlamlaştırma yapılmıştır. Tuğlalar orijinal boyutlarında kullanılmış olup, çatlak aksı boyunca derz aralarına karbon çubuk ile güçlendirme yapılmıştır. (R. A. Arşivi, K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.1.21a – 4.1.5.1.21b: Kemerde tuğla ile dikiş yapılması (R. A. Arşivi)

Beden duvarlarında da taş dikiş uygulaması yapılmıştır. Bu uygulamadan sonra çatlak aksı boyunca karbon çubuk ile güçlendirme yapılmıştır. (R. A. Arşivi, K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.1.22a – 4.1.5.1.22b: Taş duvarda taş dikiş ve karbon çubuk uygulaması yapılması (R. A. Arşivi)

Beden duvarları içerisinde söküm aşamasından sonra bulunan hatıl boşlukları İ.T.Ü' den alınan raporlara göre temizlenerek çelik donatılı kiriş yapılmış, boşluk hacimleri hidrolik kireç takviyeli enjeksiyon harcı ile doldurulmuştur. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.23a – 4.1.5.1.23b – 4.1.5.1.23c: Hatıl boşluklarına çelik donatılı kiriş ve enjeksiyon yapılması (R. A. Arşivi)

Pencere boşluklarından geçen, hatıl boşluklarına konulan paslanmaz çelik donatılar, paslanmaz plakalar ile montajı yapılarak sağlamlaştırılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.24a: : Pencere nişlerinde hatıl boşluklarına çelik donatı yerleştirilmesi (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.24b – 4.1.5.1.24c: Pencere nişlerinde hatıl boşluklarına çelik donatı yerleştirilmesi (R. A. Arşivi)

“Kılcal çatlaklara sıvı epoksi, epoksi + ince kuvars kumu enjeksiyonu yapılmıştır. Özgün sıva yüzeylerinin konsolidasyonu (akrilik reçine emülsiyon enjeksiyonu ve emdirilmesi) ile duvara tespiti yapılmıştır. Bu işlem sırasında ve sonrasında yüzey polistren köpük ve kontrplak ile askıya alınmıştır.” (K.V.K.K. Arşivi –EK-1 [13])

Statik projesi uygun olarak beden duvarları içten çepeçevre saran paslanmaz çelik bağlantı çubuğu ve halatları için yapılan karot ile delgiler açılmıştır. (R. A. Arşivi)

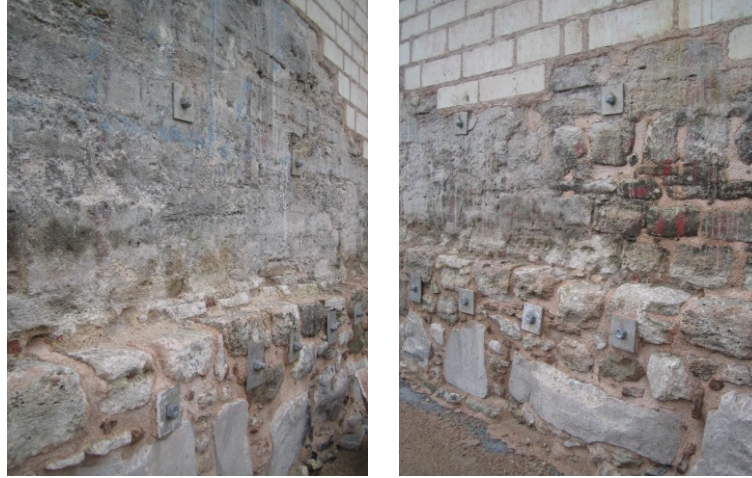

Şekil 4.1.5.1.25: Duvarların iç ve dışta açılan karot delgiler (R. A. Arşivi)

Zemin seviyesinde karot makinası ile delgileri açılarak, zemin seviyesindeki bağlantı çubuklar geçirilerek ve plakalarının yardımı ile cephede bulonlarla montajı yapılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.26a – 4.1.5.1.26b: Zemin seviyesinde duvarda yapılan bağlantı çubukları için karot delgisi açılması (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.27a – 4.1.5.1.27b: Zemin seviyesinde duvarda yapılan bağlantı çubukları uygulaması (R. A. Arşivi)

Erkekler Kısmı Ilıklık ve Sıcaklık Bölümü; duvardan ayrılmış özgün sıva yüzeylerinin duvara tespiti el enjeksiyonu tekniğiyle (1 kısım sönmüş kireç, 0.3 kısım beyaz çimento, 1 kısım tuğla tozu, 1.5 kısım %5 akrilik reçine emülsiyonu, enjeksiyonu ve emdirilmesi) ile duvara tespiti yapılmıştır. Bu işlem sırasında ve sonrasında yüzey polistren köpük ve kontrplak ile askıya alınmıştır. (K.V.K.K. Arşivi –EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.1.28a – 4.1.5.1.28b: Restorasyon öncesi ılıklik duvarlarındaki hasarlar (K.V.K.K. Arşivi –EK-1 [13])

Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü: “kılcal çatlaklara sıvı epoksi, epoksi + ince kuvars kumu enjeksiyonu yapılmıştır.” (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13]). Batı cephesinde çatlak ağızları açılarak yıkanmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.29: Duvarda oluşan hasarlar ve çatlaklar (R. A. Arşivi)

Beden duvarlarında yapılan güçlendirmelerde, erkek soğuklukta olduğu gibi, özel karot makinaları ile delgiler açılarak, geçirilen çelik bağlantı çubuklarının cephede ankraj plakaları ile bulonlanmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.30: Duvarlarda çelik bağlantı çubukları için karot delgilerinin açılması (R. A. Arşivi)

Batı cephesinde bütünleme için yeniden yapılan dış cidar taşları demir kenetler ile tutturularak, dikiş duvar örgüleri yapılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.31a – 4.1.5.1.31b: Dikiş duvar örgüleri yapılarak taşların birbirine kenet ile tutturulması (R. A. Arşivi)

Karbon lif-plaklar, dış cidar taşlarının içine konarak, dikiş örgüyle birlikte sağlamlaştırma yapılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.32a – 4.1.5.1.32b: Duvarların karbon plak ile sağlamlaştırılması (R. A. Arşivi)

Dikiş örgü yapılması sırasında enjeksiyon yapılabilmesi için hortumlar bırakılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.33a – 4.1.5.1.33b: Enjeksiyon harcı dökülmesi için hortumların yerleştirilmesi (R. A. Arşivi)

Enjeksiyon harcı hazırlanarak, bırakılan hortumlardan dökülerek malzeme sağlamlaştırması yapılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.34a – 4.1.5.1.34b: Enjeksiyon harcının hazırlanarak hortumlardan akıtılması (R. A. Arşivi)

"Kılcal çatlaklara sıvı epoksi, epoksi+ince kuvars kumu enjeksiyonu yapılmıştır. Duvarlarda tesisat veya başka sebeplerle sonradan açılan delik ve oyuklara kaba yonu taş ve horasan harcı ile kilit örgüyle doldurulmuştur." Sıva raspalarından sonra gerekli yerlerde düşük basınçlı enjeksiyon ve zayıf derzler temizlenerek, onarımı yapılarak sağlamlaştırılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Kadınlar Kısmı ılıklik ve Sıcaklık Bölümü; erkekler kısmı ılıklik ve sıcaklık bölümünde bahsedilen sağlamlaştırma müdahale yöntemleri aynı şekilde uygulanmıştır.

"Yüzey sağlamlaştırılması, önce, %2 Toluende ve ardından %5 seyreltik Paraloid B27 kimyasal malzeme fırça ile yüzeye emdirilerek (0.7-1 L/m²) yapılmıştır." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Külhan-Su Deposu; su deposu duvarına dışardan tonoz alt hizasından ankraj yapılan çelik gergiler sıcaklık duvarına sabitlenerek, suyun yan itkileri sonucu düzlemden kaçan duvarları sağlamlaştırılmıştır. Eski gergilerin bir kısmı korunmuştur. (R. A. Arşivi)

Su deposunun kuzey cephesinde dışarı çıkan gergi demirleri, duvara konan plakalar üzerinde ankrajları yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.1.35: Su deposunda tonoz duvarlarına çelik gergiler ile sağlamlaştırma yapılması (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.36a – 4.1.5.1. 36b: Su deposunun dış cephe duvarının dışına çıkan çelik gergiler, plakalar ve kılıçlar yardımı ile ankraj yapılarak sağlamlaştırılması (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Üst Örtüde Sağlamaştırma;

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; öncelikle kubbede doğu-batı yönündeki çatlaklara sağlamaştırma yapılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.37a – 4.1.5.1.37b: Kubbede oluşan çatlak ve hasarlar (R. A. Arşivi)

"Kubbe dış yüzeyindeki katmanlar temizleme ile tuğla yüzeyler açığa çıkarılmıştır, çatlak boyları ve genişlikleri tespit edilmiştir. Yer yer bu çatlaklar 25–30 cm açıklığa kadar ulaşmakta idi. Hamamın tamamında kubbeleri taşıyan askı kemerleri ve kubbeler tuğla (4x28x28 cm) ile inşaa edilmiştir." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Tüm kubbe dış yüzeyindeki derzler açılarak, dolgu malzemeleri temizlenerek ve püskürtme su ile yıkanmıştır. Tuğla yüzeylere, aderans artırıcı astar yüzeye sürülerek sağlamaştırılmıştır.

Şekil 4.1.5.1.38: Açılan çatlakların su ile temizlenmesi (R. A. Arşivi)

Çatlak dikişleri orijinal ölçüsündeki harman tuğlası ile kilit örgü sistemine sadık kalınarak örülmüş ve kubbe bütünlüğü sağlanmıştır. Çatlaklarda bulunan dolgular temizlenerek tuğla dikiş, karbon elyaf çubuklar ve lama (bant) ile güçlendirilip enjeksiyon yapılmıştır. (R. A. Arşivi)

Çatlak boyunca 1.50 m sağlı sollu derzlerin açılması ile çatlak boyunca kubbe iç ve dış yüzeyinden her tuğla derzine epoksi takviyeli polimer modifiye harçlar ile karbon elyaf çubuklar - lifler monte edilerek sağlamlaştırılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.1.39a – 4.1.5.1. 39b – 4.1.5.1. 39c: Karbon çubukların epoksi harçla derz aralarına montajının yapılması (R. A. Arşivi)

Çatlaklara enjeksiyon hortumları yardımı ile enjeksiyon harcı akıtılarak sağlamlaştırılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.40: Çatlaklar enjeksiyon harcı için hortumların yerleştirilmesi (R. A. Arşivi)

“Çatlak boyunca yapılan tuğla örgü ve karbon çubuk ile yapılan dikişin üzerine, epoksi takviyeli harçlar, yapıştırıcılar yardımı ile karbon elyaf kanaviçe 230c, çatlaklara dik istikametteki lif doğrultusuna göre kubbe içi ve dışında yüzeye yapıştırılmıştır.” (R. A. Arşivi, K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.1.41a - 4.1.5.1.41b : Karbon elyaf kanaviçe 230c ile kubbede çemberleme yapılması
(R. A. Arşivi)

Kubbe etek kasnağında, en az 1.80 m boyunda karbon elyaf kanaviçe ile çemberleme yapılmıştır. Karbon kanaviçe ile sağlamlaştırma sonrasında sıvı epoksi ve tuğla tozu ile yüzeyin sıva tutuculuk değeri artırılmıştır. (R. A. Arşivi)

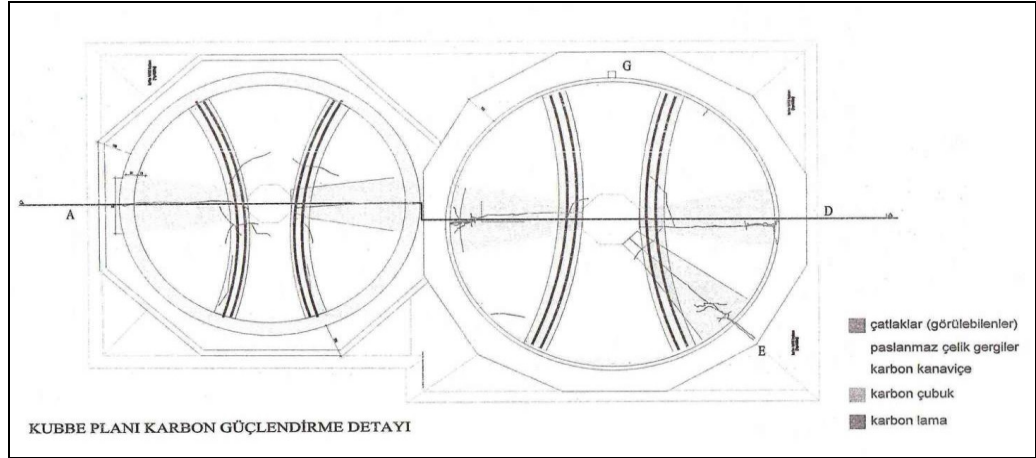

Şekil 4.1.5.1.42a - 4.1.5.1.42b : Karbon kanaviçe üzerine sürülen epoksi harçlar (R. A. Arşivi)

"Soyunmalık ana kubbelerinin her ikisinde, kubbe mesnedinde oluşan çekme gerilmelerinin kubbenin mesnetlendiği çevre beden duvarları tarafından yeterli biçimde karşılanamaması sonucu oluşan yatay açılmaların, düşey çatlaklar şeklinde ortaya çıktığı görülmüştür. Kubbe çevresinin ve kasnağının sağlamlaştırılması amacıyla karbon elyaf takviyeli malzemeler ve karbon lif takviyeli lama (bant)

(carbodor lama s512) kullanılarak kuşaklama oluşturulmuştur. Bunun için önce kubbe kasnak cidarı sökülümüş, elyaf lama (bant) yerleştirildikten sonra cidar yeniden örülmüştür. Enjeksiyon harcı ile dokunun güçlendirilmesi hedeflenmiştir." (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010). "İki ayrı kot seviyesinde çıkan kubbe alt kasnağı, iki kat karbon elyaf kanaviçe 230c ile kuşaklama yapılmıştır." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Kubbe kasnaklarının karbon kanaviçelerle kuşaklama yapıldıktan sonra kubbeler üstten iki yerinden kuşak şeklinde karbon elyaf lama (bant) ile sarılarak, statik açıdan sağlamlaştırılmıştır. (R. A. Arşivi)

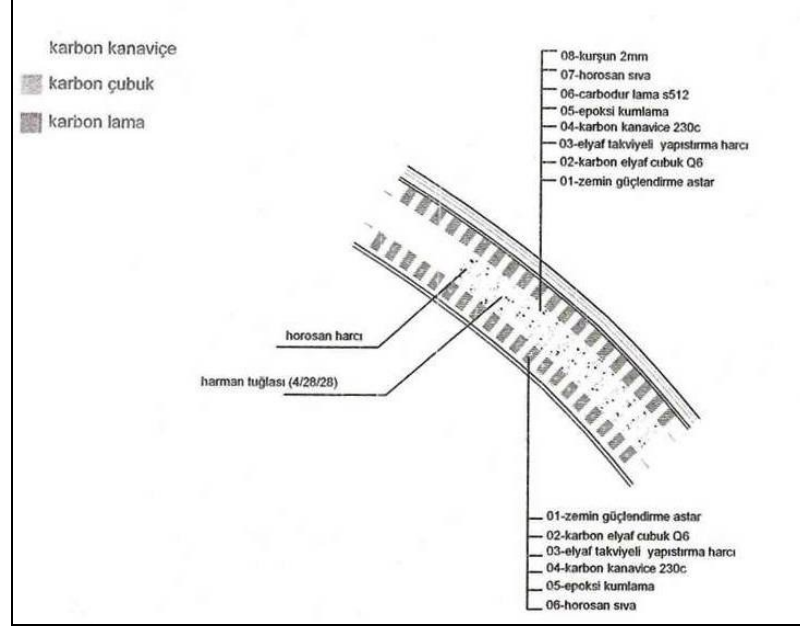

Şekil 4.1.5.1.43: Erkek ve kadın soğukluk kubbelerinin karbon elyaf kanaviçe ile güçlendirme detayı
(R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.44: Soğukluk kubbesinin karbon elyaf kanaviçe ile kuşaklama yapılarak güçlendirilmesi
(R. A. Arşivi)

Kubbe üst kasnak kuşaklamasında, çatlak kısımlarda karbon lamaların (bant) epoksili montaj uygulaması 3 sıra halinde yapılmıştır. Çatlak içlerine enjeksiyon yapılarak kubbedeki çatlakların sağlamlaştırma işlemi dış yüzeyde tamamlanmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.45: Soğukluk kubbelerinin içten ve dıştan karbon kanavice, karbon çubuk ve karbon lama (bant) ile sağlamlaştırılması detayı (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.46: Kubbe üst kasnağında karbon lama (bant) ile 3 defa kuşaklama yapılarak sağlamlaştırma (R. A. Arşivi)

Ana kubbeye bağlayan sekizgen kasnakta bulunan hatıl boşlukları Q16 çelik halat ile çemberleme yapılarak, enjeksiyon harcı ile doldurularak sağlamlaştırılmıştır. (R. A. Arşivi)

Kubbedeki çatlaklar, dış yüzey sağlamlaştırma çalışmaları ile birlikte, iç yüzeyden de tuğla dikiş, karbon lama uygulaması, enjeksiyon, karbon kanaviçe yardımı ile sağlamlaştırma yapılmıştır. Kubbe iç yüzeyinde çatlaklar iki taraflı 1 m eninde açılmıştır. Orijinal tuğla boyutlarında olan 28x28x4 cm boyutlu yeniden yapılan tuğlalar ile çatlak yerleri yeniden örülerek tuğla dikiş uygulaması yapılmıştır. Enjeksiyon harcı için hortumlar bırakılmıştır. Bu hortumlara enjeksiyon harcı dökülerek sağlamlaştırılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.47a - 4.1.5.1.47b: Kubbe çatlaklarının iç yüzeyindeki tuğla dikiş uygulaması (R. A. Arşivi)

Çatlak akslarına tuğla dikişlerden sonra, çatlaklara dik istikamette derz aralarına karbon çubuklar konmuş ve enjeksiyon harcı dökebilmek amacıyla hortumlar bırakılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.48a - 4.1.5.1.48b: Kubbe çatlaklarının iç yüzeyinde karbon çubuk uygulaması (R. A. Arşivi)

Kubbe iç yüzeylerinde uygulanan çatlak akslarına dik olarak uygulanan karbon kanaviçeler, epoksili harçlar ile yüzeye yapıştırılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.49a - 4.1.5.1.49b: Kubbe çatlaklarının iç yüzeyinde karbon kanaviçe uygulaması (R. A. Arşivi)

"Kubbeler kasnak seviyesinden paslanmaz çelik gergilerle karşılıklı bağlanmıştır." (K.V.K.K. Arşivi –EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.1.50: Kubbe ve duvarlarda oluşan çatlakların sağlamlaştırma öncesi durumu (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.51: Kubbenin çelik gergi ile karşılıklı bağlanması (R. A. Arşivi)

Kubbe çatlakları sağlamlaştırılırken, duvardan kubbeye geçiş ögesi olan trompun üstündeki sivri kemerler tuğla dikiş uygulaması ile sağlamlaştırılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.52a - 4.1.5.1.52b: Tahkimat iskelesinin kurulması, kemerin örülmesi ve tuğla dikiş uygulaması (R. A. Arşivi)

Erkekler Kısmı Ilıklık Bölümü; restorasyondan önce kubbelerin tamamında önemli malzeme bozulmaları oluşmuştur. Kubbelerdeki strüktürel çatlaklar enjeksiyon ile güçlendirilmiştir. "Kubbeleri taşıyan askı kemerleri ve kubbeler tuğla (28x28x4 cm) ile inşa edilmiştir." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Erkekler Kısmı Sıcaklık Bölümü; "kubbelerde görülen çatlaklar enjeksiyon yöntemiyle güçlendirilmiştir. Kılcal çatlaklara sıvı epoksi, epoksi + ince kuvars kumu enjeksiyonu yapılmıştır." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Kubbelerde ortaya çıkarılan yıldız fil gözlerinin yapılması için çelik filizler çakılarak sağlamlaştırma yapılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.53: Kubbelerdeki fil gözlerinde çelik filizler ile yapılan sağlamlaştırma (R. A. Arşivi)

Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü; erkekler kısmı soğukluk bölümünde olduğu gibi, kubbe iç ve dış yüzeylerinde beton sıvaların sökülmesi sonrasında, çatlak aksları çürütülerek, 1 metre eninde açılarak, orijinal tuğla boyutlarında olan 28x28x4 cm boyutlu yeniden yapılan tuğlalar ile çatlak yerlerine dikiş atılarak tuğla dikiş yöntemi uygulanmıştır.

Şekil 4.1.5.1.54a - 4.1.5.1.54b: Kubbelerin iç yüzeylerindeki hasarların tuğla dikiş ile sağlanması (R. A. Arşivi)

Enjeksiyon boruları bırakılarak belirlenen harç oranları ile güçlendirmeler yapılmıştır. Tuğla yüzeylere aderans artırıcı astar emdirilerek sağlanmıştır. Çatlak akslarında tuğla dikişlerden sonra derz aralarına uygulanan karbon elyaf çubuklar, polimer modifiye harçlarla güçlendirilmiştir. Uygulanan çatlak akslarına dik vaziyette yerleştirilen karbon kanaviçe 230C ile sağlanmıştır.

Şekil 4.1.5.1.55: Kubbe dış yüzeyindeki çatlaklara enjeksiyon hortumlarının yerleştirilmesi (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.1.56: Kubbe çatlaklarının iç yüzeyinde karbon çubuk uygulaması (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010)

Kubbe alt kasnağı karbon elyaf bantlar 230C ile kuşaklama yapılmıştır. Kubbe kasnak cidarı sökülmüş, elyaf bantlar yerleştirildikten sonra cidar yeniden örülmüştür. Enjeksiyon harcı ile dokunun güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Kubbe etek kasnağı en az 180 cm karbon elyaf kanaviçe ile kuşaklama ile sağlamlaştırılmıştır. Kubbe üst kasnak kuşaklamasında karbon lama uygulaması çatlak kısımlarda üç sıra uygulanmıştır. Kubbeler üstten iki yerinden kuşak karbon elyaf bant ile sarılarak, statik açıdan sağlamlaştırılmıştır. Hatıl boşluklarına Q16 halat ile çemberleme yapılarak, enjeksiyon harcı ile doldurulmuştur. Kubbeler kasnak seviyesinden paslanmaz çelik gergilerle karşılıklı bağlanmıştır. Kubbelerdeki pandantiflerin arkalarına enjeksiyon yoluyla stabilizasyon + pinning yapılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.1.57: Soğukluk kubbesinin karbon elyaf kanaviçe ile kuşaklama yapılarak güçlendirilmesi (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010)

Kadınlar Kısmı Ilıklık ve Sıcaklık Bölümü; erkekler kısmı ılıklık ve sıcaklık bölümünde bahsedilen sağlamlaştırma yöntemleri uygulanmıştır. "Kubbelerde görülen çatlaklar enjeksiyon yöntemiyle güçlendirilmiştir. Kılcal çatlaklara sıvı epoksi, epoksi + ince kuvars kumu enjeksiyonu yapılmıştır. Kubbelerde ortaya çıkarılan yıldız fil gözlerinin yapılması için çelik filizler çakılarak sağlamlaştırma yapılmıştır." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Bezeme Sağlamlaştırma

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü; silme yenilemelerinde çelik donatı kullanılması önerilmiştir. Tromp ve pandantif arkalarına enjeksiyon yoluyla stabilizasyon + pinning yapılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi –EK-1 [13])

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Ilıklık, Sıcaklık Bölümü; "tromp ve pandantif arkalarına enjeksiyon yoluyla stabilizasyon + pinning yapılması" öngörölmüştür. Ayrıca, "rekonstrüksiyonu yapılan duvar mermer kaplamalarının üstünde özgün ince sıva yüzeyinde baskı halinde palmetli şeritli özgün dekorasyon kalıntıları, yeni sıva pencereleri içinde bırakılarak konsolide edilerek korunmuştur." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13]) .

Duvarдан ayrılmış sıvaların duvara tespiti, el enjeksiyonu tekniğiyle ve gereken hacimlerde aşağıdaki enjeksiyon şerbetiyle yapılmıştır:

"1 kısım sönmüş kireç, 0.3 kısım beyaz çimento, 1 kısım 250 mm altı tuğla tozu, 1.5 kısım %5 akrilik reçine emölsiyonu. Enjeksiyon sırasında ve sonrasında çalışılacak yüzey polistren köpük ve kontraplakla askıya alınacaktır."

Ayrıca yüzey sağlamlaştırması olarak, Toluende %2 ve bunu izleyerek, %5 seyreltik Paraloid B72 yüzeyden fırçayla emdirilerek yüzey sağlamlaştırılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [14])

şekil 4.1.5.1.58: Bezeme sağlamlaştırmada enjeksiyon uygulaması (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010)

4.1.5.2. Temizleme

Temelde Temizleme

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; "Güneydoğu cephesinde temel sağlamlaştırılması sırasında hamamın temelinden çıkarılan Theodosius Zafer Takı'nda, üzerinde askerlere ait kabartma bulunan taş, daha sonra devam edecek sağlamlaştırma çalışmaları sırasında tekrar ait olduğu yere yerleştirilmek üzere güvenlik açısından hamamın kadınlar soyunmalık kısmına taşıtıldığı ve çalışmanın sona erdiği belirtilmiştir." (K.V.K.K. Arşivi , EK-1 [23])

"Çevre düzenlemesinden sonra, ortaya çıkan bazı mimari parçaları, su deposu çevresinde teşhir edilmesi düşünülmüştür." (K.V.K.K. Arşivi, EK-1 [22])

Şekil 4.1.5.2.1: Kazıda ortaya çıkan bazı mimari parçaların görünüşü (K.V.K.K. Arşivi, EK-1 [22])

Şekil 4.1.5.2.2: Kazıda çıkan bir sütun başlığı ve su deposunun ağzının yakından görünüşü (K.V.K.K. Arşivi, EK-1 [22])

Erkekler Kısmı Ilıklık Bölümü; doğu duvarında toprak dolgu temizlenerek, temel kalıntıları bulunmuştur.

Şekil 4.1.5.2.3a - 4.1.5.2.3b: Doğu cephesinde ortaya çıkan muhdes temellerin kaldırılması [2]

Döşemede Temizleme

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; soyunmalık bölümlerinin zemininden sökülen beton dolgular mekanik olarak kırılarak temizlenmiştir.

Şekil 4.1.5.2.4: Döşemede ki beton dolguların kırılarak temizlenmesi (R. A. Arşivi)

Döşemede kullanılan Marmara mermeri, krem beyaz mermer ve diğerlerinde mermer temizliği yapılmıştır. Korunmuş döşeme yüzeylerinde mekanik + kimyasal döşeme taşı temizliği yapılmıştır.

Erkekler Kısmı Ilıklık Bölümü; "döşemenin çöktüğü noktalarda, özenle söküm yapılmış, korunmuş döşeme yüzeylerinde mekanik + kimyasal döşeme taşı temizliği yapılmıştır." (K.V.K.K. Arşivi , EK-1 [13]).

Erkekler Kısmı Sıcaklık Bölümü; mevcut mermer yüzeyler temizlenerek, silinmiş ve cilalanmıştır.

Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü; mevcut mermer yüzeyler temizlenerek, silinmiş ve cilalanmıştır.

Kadınlar Kısmı Ilıklık Bölümü; açılan cehennemlik ayakları temizlenmiştir. Bütünleme yapılan mermerler temizlenerek, silinmiş ve cilalanmıştır. Korunmuş döşeme yüzeylerinde mekanik + kimyasal döşeme taşı temizliği yapılmıştır.

Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü:

Döşemede, açılan cehennemlik ayakları temizlenmiştir. Bütünleme yapılan mermerler temizlenerek, silinmiş ve cilalanmıştır. Korunmuş döşeme yüzeylerinde mekanik + kimyasal döşeme taşı temizliği yapılmıştır.

Duvarda Temizleme; taş yüzeylerde hava kirliliği ve biyolojik kirlilik tespit edilmiştir.

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; cephelerde oluşan bitki kökleri önce elle temizlenmiştir.

Şekil 4.1.5.2.5a - 4.1.5.2.5b: Cephelerdeki bitkilerin temizlenmesi (R. A. Arşivi)

Çatlakların olduğu yerler açılarak ve taş yüzeyler, temizleme için yarım saat uygulanan su ile temizlenme, çıkmayan kirler için suyla yumuşayan yüzeylere tırnak fırçası ile temizleme, su ile çıkmayan kirlere lokal olarak, amonyum karbonat emdirilen kağıt hamuru ile temizliğin gerekirse üç kez denenmesi tavsiye edilmiştir. (K.V.K.K. Arşivi , EK-1 [14]).

Şekil 4.1.5.2.6: Çatlak yerlerinin su ile yıkanarak temizlenmesi (R. A. Arşivi)

Güney cephesinde dış taş duvar cidarlarında kısmi olarak kumlama veya kimyasal yöntemle yüzey temizleme yapılmıştır. Erkekler Hamamı'nın Ordu Caddesi girişi üzerine 1957-1958 yıllarında yapılan iki taraflı merdiven özgün olmadığı halde yıkılmadan bırakılmıştır.

Şekil 4.1.5.2.7: İç duvarlardaki sıva raspalarının yapılması (R. A. Arşivi)

Erkekler Kısmı ılıklık Bölümü; “EZ05 mekânındaki sonradan yapılan duvarlar kaldırılmıştır. Cephelerde kısmi olarak kumlama veya kimyasal yöntemle yüzey temizleme yapılmıştır.” (K.V.K.K. Arşivi , EK-1 [13]).

Doğu cephesinde ılıklık duvarında ve erkekler kısmı sıcaklık duvarında bitkiler önce elle temizlenip, bitki ve ağaç kökleri Herbisid ile kurutularak, bitki olan yerlere sprey uygulaması yapılmıştır. Odunsu bitkiler mevsiminde ilaçlama yöntemi ile temizlenmiştir.

Şekil 4.1.5.2.8: Duvardaki bitki ve toprak dolgunun temizlenmesi (R. A. Arşivi)

Eski restorasyondaki beton sıvalar raspa edilmiştir. Raspa yapılan duvarların derzleri açılmıştır.

Şekil 4.1.5.2.9: Sıva raspalarının yapılması (R. A. Arşivi)

Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü; eski restorasyondaki beton sıvalar raspa yapılarak, sıvalar yeniden yapılmıştır.

Kadınlar Kısmı Ilıklık Bölümü; “KZ07 ve KZ08 mekânındaki kapılarına örülen duvarlar sökülüştür. Cephelerde kısmi olarak kumlama veya kimyasal yöntemle yüzey temizleme yapılmıştır.” (K.V.K.K. Arşivi , EK-1 [13]).

Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü; batı cephesi duvarında sıva raspası yapılarak temizlenmiş ve kaba yonu taş duvar dokusu ortaya çıkmıştır. Bitki temizliği mekanik ve ilaçlama yöntemi ile yapılmıştır. KZ07 ve KZ08 mekânlarının giriş kapılarına örülen duvarlar sökülüştür.

Şekil 4.1.5.2.10a – 4.1.5.2.10b: Batı cephesindeki bitki temizliği ve sıva raspası yapılması (R. A. Arşivi)

Külhan – Su Deposu; Su deposunun kuzey cephesi duvarında kazı ve sıva raspası yapılarak kaba yonu taş duvarın dokusu ve orijinal külhan ağzı ortaya çıkmıştır.

Şekil 4.1.5.2.11a - 4.1.5.2.11b: Su deposunun olduğu kuzey cephesindeki duvardaki sıva raspaları (R. A. Arşivi)

"Hamamın kuzey cephesinde, daha önce proje müellifleri tarafından 4 m derinlikte açılıp tespit edilen külhan kısmı temizlenip, odunluk kısımlarının ortaya çıkarılması için kazı çalışmaları yapılmıştır. Kuzeye doğru genişletilen açmada yaklaşık 1.20 m aşağıda doğu-batı istikametinde uzanan, kırma taşlardan yapılmış odunluğa ait olduğu düşünülen bir duvar ortaya çıkarılmıştır." (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [18])

Şekil 4.1.5.2.12: Kazı sonucu ortaya çıkan külhan ocağı (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [18])

Doğu cephesinde erkekler sıcaklık duvarına bitişik olan, odunluk olduğu düşünülen yapı kalıntısının derzleri sıva raspaları yapılarak temizlenmiştir.

Şekil 4.1.5.2.13a - 4.1.5.2.13b: Kazılar sonucu ortaya çıkan odunluk duvarları [2]

Şekil 4.1.5.2.14: Kazılar sonucu ortaya çıkan odunluk duvarları [2]

Hamama ait kuyunun muhdes olan korkuluk ve beton hatıllarının sökülerek temizliği yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.2.15a - 4.1.5.2.15b: Su kuyusunun muhdes eklerinin temizliği [2]

Üst Örtüde Temizleme

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; ağaç kökleri Herbisid ile kurutularak, bitki olan yerlere spreyci uygulaması yapılmıştır. Bitki oluşumunu önlemek için otsu bitkiler için mekanik yöntem, odunsu bitkiler için uygun mevsimde ilaçlama yöntemi uygulanmıştır..

Şekil 4.1.5.2.16: Kubbe kasnaklarında görülen bitkilerin temizlenmesi (R. A. Arşivi)

Kubbe dış yüzeyindeki kurşun taklidi beton sıva, kısmi çinko kaplama, altındaki beton derzlemeyle yapılmış sıva katmanı ve izolasyonun raspaları yapılarak tuğla yüzey açığa çıkarılıp, temizlenmiştir. Tüm kubbe yüzeyindeki derzler açılarak, dolgu malzemeler sökülerek, suyla yıkanıp temizlenmiştir.

Şekil 4.1.5.2.17a - 4.1.5.2.17b: Kubbedeki muhdes kaplamaların temizlenmesi (R. A. Arşivi)

Erkekler Kısmı Ilıklık Bölümü; ağaç kökleri önce sökülerek, Herbisid ile kurutulmuş, bitki olan yerlere spreyci uygulaması yapılmıştır. Bitki oluşumunu önlemek için otsu bitkiler için mekanik, odunsu bitkiler için uygun mevsimde ilaçlama yapılmıştır. Bu temizlikten sonra bazı kubbeler sonra ortaya çıkarılmıştır. Kubbe iç yüzeylerinde sıva raspası yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.2.18a - 4.1.5.2.18b: Kubbeler üzerindeki toprak dolgular ve bitkilerin temizlenmesi (R. A. Arşivi)

Kubbelerde, üstü orijinal kot seviyesine gelene kadar yaklaşık 1.50 m olan toprak dolgu alma işlemi hafriyatla temizlenmiştir. Ortaya çıkan kubbe kotlarına göre revizyonları yapılarak kurşun planı değiştirilmiştir.

Şekil 4.1.5.2.19: Kubbeler üzerindeki toprak dolgunun temizlenmesi (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.2.20: Restorasyon çalışmalarından önce kubbelerdeki hasar ve deformasyonlar (R. A. Arşivi)

Erkekler Kısmı Sıcaklık Bölümü; ılık kubbelerinde olduğu gibi toprak dolgu alma işlemi hafriyatla temizlenerek ortaya çıkan kubbe kotlarına göre kurşun planı değiştirilmiştir. Ağaç ve bitki kökleri aynı yöntemlerle temizlenmiştir. Temizlikten sonra bazı kubbeler açığa çıkmıştır.

Şekil 4.1.5.2.21a - 4.1.5.2.21b: Kubbelerdeki toprak dolgu ve bitkilerin temizlenmesi (R. A. Arşivi)

Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü; kubbelerin üstündeki toprak dolgu temizlenmiştir. Kubbe dış yüzeyindeki kurşun taklidi beton sıva ve altındaki beton derzlemeyle yapılmış sıva katmanı ile izolasyonun raspaları yapılarak tuğla yüzey açığa çıkarılıp, suyla yıkanıp temizlenmiştir.

Tüm kubbelerin iç yüzeyinde sıva raspası ile temizlemesi yapılmıştır.

Kadınlar Kısmı Ilıklık Bölümü; kubbe iç yüzeylerinde sıva raspası yapılmış, tüm kubbe yüzeyindeki iç ve dış derzler açılarak, dolgu malzemeleri hafredilerek,

suyla yıkanıp, temizlenmiştir. Yıkanma bölümlerinin kubbeleri dolgu ve bitki temizliğinden sonra orijinal çatı kotuna gelmiştir.

Şekil 4.1.5.2.22a - 4.1.5.2.22b: Kubbelerdeki toprak dolguların temizlenmesi (R. A. Arşivi)

Ağaç kökleri Herbisid ile kurutulularak, bitki olan yerlere sprej uygulaması yapılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi , EK-1 [13]).

Şekil 4.1.5.2.23: Restorasyon çalışmalarından önce kubbelerdeki hasar ve deformasyonlar (R. A. Arşivi)

Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü; incir ağacı kökleri önce mekanik olarak temizlenmiş daha sonra Herbisid ile kurutulularak, bitki olan yerlere sprej uygulaması yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.2.24a - 4.1.5.2.24b: Kubbelerdeki ağaç köklerinin sökülmesi (R. A. Arşivi)

Kubbelerin fenerlerinin yok olması ile içeri dolan moloz, çöp oluşumları mekanik olarak ve elle temizlenmiştir.

Şekil 4.1.5.2.25: Çöplerin temizlenmesi (R. A. Arşivi)

Bezemedede Temizleme;

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; kubbe eteği silmesinde ve mukarnaslı kubbe eteği kuşağında, ılıklik ve sıcaklık kubbe geçiş ögesi olan pandandif yüzeylerdeki rumi ve palmet motifli sıva üzerindeki malakârinin sıva raspası ile temizlemesi yapılmıştır.

Mimari Öğelerde Temizleme;

Mermer kurnalar mekanik ve kimyasal yöntemlerle temizlenmiştir.

Şekil 4.1.5.2.26a - 4.1.5.2.26b: Kurnaların temizlik öncesi ve sonrası (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.2.27: Temizliği yapılan mermer kurna (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Şekil 4.1.5.2. 28: Kurnaların temizlenmesi (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

4.1.5.3. Bütünleme

Döşemede Bütünleme

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; "mekânın Marmara mermeri döşemeleri özgün değildir ve zeminde 20-25 cm'lik kaplama taşı bulunması gerektiği eski raporlardan tespit edilmiştir. (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Erkekler Kısmı Ilıklık ve Sıcaklık Bölümü; "EZ03 ve EZ02E3 mekânlarındaki döşeme mermerlerinin eksik olanları, eyvanlarda (EZ02, EZ0201, EZ0202) mermerler, (EZ06E3) eyvanında, (EZ06E1) eyvanında özgün taşlar belirtme yöntemi ile korunarak, çevresi yeni mermer döşeme, göbek taşının kenarlarındaki beyaz, krem mermer ortasındaki mermer taşı bütünleme ile tamamlanmıştır. Döşemenin çöktüğü yerlerde sökülen döşeme kaplamaları eski örneklerine göre tesviye edilerek, yeniden yapılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13]).

Şekil 4.1.5.3.1: Eyvanda özgün olarak korunan desenli mermer döşeme (R. A.Arşivi)

Erkekler Kısmı Sıcaklık Bölümü; cehennemlik ayaklarının bütünlemesi ve sıva tuğla onarımları yapılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.3.2: Eyvanda özgün olarak korunan desenli mermer döşeme (R. A. Arşivi)

Yapının yeniden hamam olarak kullanılması öngörülmemekle birlikte, gerektiğinde devreye sokulmak üzere geleneksel tesisat alt yapısı döşemeye yerleştirilmiştir (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010).

Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü; belgelerden "20-25 cm kalınlığında taş olduğu belirlenerek" (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13]) yeniden mermer döşeme olarak kaplanmıştır.

Kadınlar Kısmı Ilıklık Bölümü; (KZ02E3) eyvanının bir kısım, (KZ02E2) eyvanının mermer döşeme kaplamasının tamamı bütünleme ile tamamlanmıştır. Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü; hamamın zemininde 20-25 cm'lik kaplama taşı bulunduğu tespit edilmiştir. Her iki bölümde de döşemenin çöktüğü noktalarda, özenle söküm yapılmış ve olabildiğince özgün malzeme kullanılarak, hipokast ayaklarında gerekli onarımlar yapıldıktan sonra, döşeme tesviyeye getirilerek yeniden yapılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Cehennemliklerin temizlenmesinden sonra, hipokast ayakların korunamayacak bölümleri aynı ölçüde (4x28x28 cm) tuğlalar ile tekrar yapılarak bütünlenmiştir.

Hipokast tuğla ayaklarının örgü harcı olarak aşağıdaki terkip kullanılmıştır: 1 kısım beyaz çimento, 2 kısım sönmüş kireç, 3 kısım 3 mm altı yıkanmış dere kumu, 1 kısım 3 mm altı tuğla kırığı ve tozu, 2 kısım su (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [14])

Şekil 4.1.5.3.3: Hipokast ayaklarının yeniden yapılarak bütünlenmesi (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010)

Göbek taşı ve kenarlarındaki mermer döşeme yeniden yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.4: Göbek taşının yeniden yapılarak bütünlenmesi (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.3.5: Eyvanlardaki mermer döşemelerin bütünleme ile tamamlanması (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.3.6: Eyvanlardaki mermer döşemelerin bütünleme ile tamamlanması (V.B.M. Arşivi – EK-1 [1])

Şekil 4.1.5.3.7a - 4.1.5.3.7b: Eyvandaki mermer kurnaların etrafındaki mermer sekilerin tamamlanması (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.3.8: Döşemede su oluk ve süzgeci (R. A. Arşivi)

Duvarda Bütünleme;

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; güney cephesindeki dış taç kapı üstündeki taş korniş, taç kapının her iki yanındaki sivri kemerli nişler yeniden yapılmıştır. Beden duvarlarının tamamına yakını taş dış cidarındaki aşırı yüzey kayıplarından dolayı dayanımını kaybeden taşların yenilenmesi ile bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.9a - 4.1.5.3.9b: Güney cephesi taş cidarının plastik onarım ve taşlarının yenilenmesi ile bütünlenmesi (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.3.10: Güney ve Doğu köşesinde cephenin ve üst örtünün bütünleme (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010)

Doğu cephesinde dış taç cidarda kısmi olarak plastik onarım yapılmıştır. Bunun mümkün olmadığı taşlarda, pencere kemerlerinde, taşların yenilenmesi ile

bütünleme yapılmıştır. Duvarda plastik onarım harcı aşağıda verilen terkibe göre kullanılmıştır:

1 kısım beyaz çimento, 3 kısım sönmüş kireç, 3.5 kısım 4 mm elek gözü altı yıkanmış dere kumu, 3-3.5 kısım su (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [14])

Şekil 4.1.5.3.11: Doğu cephesinde dış duvar cidarında kısmi olarak bütünleme yapılması (R. A. Arşivi)

Kuzey cephede dış taş duvar cidarında, pencere sivri kemerindeki taş yüzey kayıpları 5 cm'den fazla olduğu kısımlarda plastik onarım mümkün olmadığı için kısmi olarak taşların yenilenmesi ile bütünleme yapılmıştır. "Bozulan taşlar için taş tozu+hidrolik kireç karışımı harç ile dolgu, derinlik fazla ise elyafli epoksi çubuklar konularak dolgu yapılmıştır." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Duvarda dolgu ve düzeltme harcı için aşağıda verilen terkibe göre kullanılmıştır:

1 kısım beyaz çimento, 2 kısım sönmüş kireç, 2.5 kısım 3 mm elek altı tuğla kırığı ve tozu, 1 kısım 3 mm altı dere kumu, 2 kısım su (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [14])

Şekil 4.1.5.3.12a - 4.1.5.3.12b: Kuzey cephesinde dış duvar cidarında kısmi olarak bütünleme yapılması (R. A. Arşivi)

Güney ve doğu cephesinde pencerelerin sivri kemerleri kalıp alınıp, yeniden yapılarak bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.13a - 4.1.5.3.13b: Duvarlardaki pencere kemerlerine bütünleme yapılması (R. A.Arşivi)

Soğukluk kuzey cephesi duvarın iç yüzeyinde sıva bütünlemede, II. Bayezid dönemi orijinal duvar dokusu iki bölümde sergilenmiştir.

Şekil 4.1.5.3.14a - 4.1.5.3.14b: Orijinal duvar dokusunu belirtme

Tüm hamamda sıva raspası yapılan duvarlar önce kaba horasan sıva daha sonra ince horasan sıva ile sıvanarak tamamlanmıştır. Bu sıvaların terkipleri aşağıdaki terkipte yapılmıştır.

Kaba Horasan Sıva için; 1 kısım beyaz çimento, 2 kısım sönmüş kireç, 2.5 kısım 3 mm altı tuğla kırığı ve tozu, 1 kısım 2 mm altı dere kumu, 1.5-2 kısım %3 seyreltik akrilik reçine emülsiyonu, 700-900 gr/m³ polipropilen lif (9 mm elyaf boyu) (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [14])

Şekil 4.1.5.3.15: Kaba Horasan Sıva Yapılması Eyüpgiller, Kemal Kutgün, (2010)

İnce Horasan Sıva için; 1 kısım beyaz çimento, 2 kısım sönmüş kireç, 2.5 kısım 1 mm altı tuğla kırığı ve tozu, 1 kısım 1 mm altı dere kumu, 1.5-2 kısım %3 seyreltik akrilik reçine emülsiyonu, 700-900 gr/m³ polipropilen lif (9 mm elyaf boyu) (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [14])

Erkekler Kısmı Ilıklık ve Sıcaklık Bölümü; "ılıkliklar ve sıcakliklar kaba yonu moloz taşla inşa edilmiştir. Ilıklık ve sıcaklıkta kaba yonu moloz taşın cidar olarak kullanıldığı, iç mekân duvarlarında ise yoğun olarak tuğla kullanıldığı anlaşılmaktadır." (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010). "Doğu cephesinin kuzey kanadını oluşturan erkekler ılıklik ve sıcaklığı ile soyunmalık arasında ayrı bir kütle olarak hela grubu yer almaktadır. Bu kütle, diğer bölümlerden farklı bir duvar tekniğine sahiptir. Doğu cephesinin kuzey kanadı kuzey ve batı cepheleri gibi müdahaleler sonucu özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiştir." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13]) Batı cephesinde kısmi olarak taşa plastik onarım yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.16: Dış yüzdeki taş duvarların derz ve taş bütünlemelerinin yapılması (R. A. Arşivi)

Rekonstrüksiyonu yapılan duvar mermer kaplamaları 1.50 cm yüksekliğinde Marmara mermeri ile duvardaki izlerine göre kaplanmıştır.

Şekil 4.1.5.3.17: Duvar mermerlerinin tamamlanması (R. A. Arşivi)

Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü; batı cephesinde kısmi olarak, güney cephesinde dış taş duvar cidarında plastik onarım ile bütünleme yapılmıştır. Güney cephede kubbe kasnak altındaki özgün olmayan cidar sökülerek yeniden yapılmıştır. Kuzey cephe duvarındaki kemer profilinin eksik olan kısımları bütünleme tekniği ile tamamlanmıştır. Batı cephesinde kısmi olarak, dış taş duvar cidarında plastik onarım¹ yapılmış, bazı kısımlarda cidar bütünlemesi yapılmıştır. Batı cephesinde özelliğini yitiren taşlar yeniden yapılarak bütünlenmiştir.

Şekil 4.1.5.3.18: Yangın geçirmiş duvarlarda taşın yenilerek bütünlenmesi (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010)

Şekil 4.1.5.3.19: Saçak taş söve bütünleme (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010)

Şekil 4.1.5.3.20: Duvarda yapılan bütünleme çalışmaları (R. A. Arşivi)

¹ Plastik onarım kaybolmuş parçaların özellikle profilli, bezemeli parçaların onarılması ve tümlenmesinde, kemer taşları gibi değiştirilmesinde strüktürel açıdan problem olan alanların onarımlarında kullanılan harçlı onarım tekniğidir. Taş duvarlarda yüzey kaybının 5 cm'den fazla olduğu durumlarda taş değişimine alternatif olarak plastik onarım kararı alınabilir. [3]

Şekil 4.1.5.3.21: Kadınlar soğukluk batı cephesi dış duvar cidar bütünlemesi (R. A. Arşivi)

Kadınlar Kısmı Ilıklık Bölümü; "zaman içerisinde müdahaleler görmüş olan özgün duvar örgüsünün kaba yonu moloz taş olduğu ve yer yer tuğla kırıklarının derzlere yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Eski haritalardan hamama bitişik olarak görülen binaların diğer cephelere olduğu gibi bu cepheye de zarar verdiği mevcut izlerden anlaşılmaktadır." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Batı cephesinde kısmi olarak taştan plastik onarım yapılmıştır. Onarılamayan taşlar yenilenecek bütünlenmiştir.

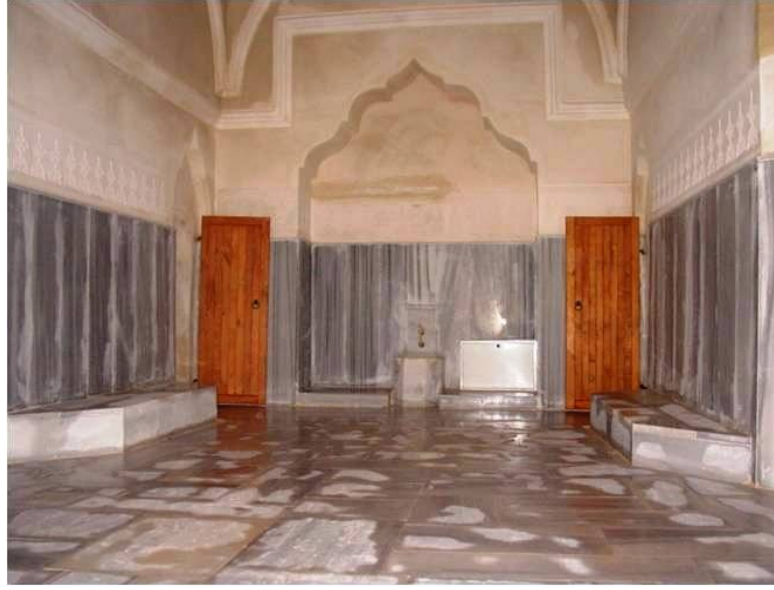

Şekil 4.1.5.3.22a - 4.1.5.3.22b: Batı cephesindeki dış duvarların bütünlenmesi (R. A. Arşivi)

Kadınlar Kısmı Ilıklık ve Sıcaklık Bölümünde, erkekler kısmında olduğu gibi; örneklerine göre rekonstrüksiyonu yapılan duvarda var olduğu tespit edilerek

duvarlara 1.5 m yüksekliğinde Marmara mermeri ile duvardaki izlerine göre kaplanmıştır.

Kadınlar ılıkta (KZ02), duvarlarda oluşan hasar için onarım harcı olarak; 1 kısım beyaz çimento, 3 kısım sönmüş kireç, 3.5 kısım 4 mm elek gözü altı tuğla kırığı ve tozu, 2 kısım 4 mm elek gözü altı yıkanmış dere kumu, 3-3.5 kısım su ile oluşan harç kullanılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [14]).

Şekil 4.1.5.3.23: Duvarlarda bütünleme ile tamamlanan mermer kaplamalar (R. A. Arşivi)

Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü; "kaba yonu moloz taşla inşa edilmiştir. Sıcaklıkta kaba yonu moloz taşın cidar olarak kullanıldığı, iç mekân duvarlarında ise yoğun olarak tuğla kullanıldığı anlaşılmaktadır." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13]).

Tüm mekânlarda sıva özgün perdah onarım tabakası-yenileme harcı olarak; 1 kısım beyaz çimento, 2 kısım sönmüş kireç, 4 kısım 2 mm altı sarı renkli dere kumu, 2-2.5 kısım su (tercihen %3 akrilik reçine emülsiyonu), 700/900 gr/m³ polipropilen lif (9mm elyaf boyu) ile oluşan harç kullanılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [14]).

Külhan ve Su Deposu:

Cephedeki saçak kornişi yeniden yapılmıştır. Kuzey cephesinde kazı yapılarak ortaya çıkarılan külhan ağzı tamamlanmış ve ocağın yüzeyden çıkık olan kısmının üstü çinko ile kaplanarak bütünlenmiştir.

Erkek sıcaklığının doğu cephesinde kazı ile ortaya çıkarılan odunluk duvarlarının, sıva derzleri açılarak tamamlanmıştır.

Şekil 4.1.5.3.24: Ortaya çıkarılan odunluk duvarının derzlerinin açılması [2]

Üst Örtüde Bütünleme

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; "Kubbe feneri, malzeme özellikleri yakın bir geçmişe ait bir onarım döneminden kaldıklarını göstermektedir." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Yok olan kubbe fenerleri 16. yy. analoji yöntemi ile yeniden yapılmıştır. Kubbe iç sıvaları onarılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.25a - 4.1.5.3.25b: Kubbe fenerinin restitüsyona dayalı olarak yeniden yapılması (R. A. Arşivi)

Kubbenin beton ile kaplanmış, üst tabakasının temizlenerek, horasan harcı ile daha sonra çamur ile sıvanarak, çamurun kuruması beklenmiş ve orijinal kaplaması olan 2 mm kurşun ile kaplanarak bütünlemesi yapılmıştır. (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.3.26a - 4.1.5.3.26b: Kubbenin önce horasan harcı, çamur ve kurşun ile kaplanarak bütünlenmesi (R. A.Arşivi)

Erkekler Kısmı Ilıklık ve Sıcaklık Bölümü; "kubbelerde olan altıgen yıldız formlarının uçları sıva onarımıyla keskinleştirilmiştir. Kubbe fenerlerinin restitüsyona dayanan rekonstrüksiyonu ile tamamlanmıştır. Kubbe dış yüzeylerinde gerekli yerlerde sıva raspası ve sıva onarımı yapılarak, altıgen yıldız formlarının biçimleri sıva onarımı teknikleriyle keskinleştirilmiştir." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Tüm kubbelerdeki filgözü denen aydınlatma camları yeniden yapılarak, tüm kubbe ve tonoz şeklindeki çatı örtülerinin kurşun kaplamaları yeniden yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.27a - 4.1.5.3.27b: Kubbe fenerlerinin, fil gözlerin ve kaplamalarının tamamlanması (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.3.28: Ilıktan geçilen hela grubunun üst örtüsü (R. A.Arşivi)

Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü; yok olan kubbe fenerleri 16. yy. analogi yöntemi ile yeniden yapılmıştır. Kubbenin beton ile kaplanmış üst tabakası temizlenip horasan harcı ile daha sonra çamur ile sıvanarak, çamurun kuruması beklenmiş ve orijinal kaplaması olan 2 mm kurşun ile kaplanarak bütünlemesi yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.29: Kubbede kurşun kaplama altına yapılan çamur sıva (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.3.30: Kubbenin kurşun ile kaplanması (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.3.31: Analoji yöntemi ile yapılan kubbe feneri (R. A. Arşivi)

"KZ01'den geçilen KZ03, 1.59x3.54 m boyutlarında ince-uzun bir geçiş mekânıdır ve doğusundaki kapıdan ılıklığa ulaşılmaktadır. Kare planlı olduğu anlaşılan KZ03'ün bilinmeyen bir tarihte üst yapısı yıkıldığından (6/11/22 cm tuğla boyutları ve su kireci bağlayıcılı duvar harcı göz önüne alındığında 19. yy. sonu, 20. yy. başında) duvar örülerek daraltıldığı ve kubbe olan üst örtüsünün aynalı tonoz ile yenilendiği anlaşılmaktadır. Bu mekânın aynalı tonozlu üst örtüsü restorasyon sırasında korunmuştur. Tuvaletin üst örtüsü olan pendentifli küçük kubbenin altıgen, tonozdaki yıldız formları, kubbenin altıgen filgözü aydınlatmalarının sıva onarımı yapılarak, formlarının biçimleri sıva onarımı teknikleriyle keskinleştirilmiştir. Tonoz

ve kubbenin üstü kurşun kaplama ile kaplanarak tamamlanmıştır." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.3.32a - 4.1.5.3.32b: KZ03 mekânının tonozlu örtünün bütünlemeden öncesi ve sonrası (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13], Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Şekil 4.1.5.3.33: Kadınlar tuvalet kubbesi (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Kadınlar Kısmı Ilıklık ve Sıcaklık Bölümü; kubbe fenerlerinin restitüsyona dayanan rekonstrüksiyonu ile tamamlanmıştır.

Şekil 4.1.5.3.34a - 4.1.5.3.34b: Kubbe fenerlerinin önceki ve bütünlemeden sonraki genel görünüşü (R. A. Arşivi)

Kubbe feneri, yıldız figözü bütünlemesi yapılan kubbeler horasan harcı ile daha sonra çamur ile sıvanarak, çamurun kuruması beklenmiştir. Geleneksel yapım tekniği ve malzemeleri kullanılmıştır. Kubbelerde olan altıgen yıldız formlarının uçları sıva onarımıyla keskinleştirilmiştir.

Şekil 4.1.5.3.35: Kubbelerdeki yıldız figözü bütünlemesi (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010)

Şekil 4.1.5.3.36a - 4.1.5.3.36b: Kubbelerdeki kurşun kaplama altına yapılan harç ve üstüne yapılan çamur harç (R. A. Arşivi)

Orijinal kaplaması olan 2 mm kurşun ile kaplanarak bütünlemesi yapılmıştır. Tüm kubbelerdeki figözü denen aydınlatma camları yeniden yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.37: Kurşun kaplamaları yapılmış kubbeler (R. A. Arşivi)

Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü; kubbelerinin üzerlerinde izleri bulunan kubbeciklerin projesine ve detaylarına uygun olarak imal edilerek bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.38a - 4.1.5.3.38b: Bütünlemesi yapılan kubbe fenerleri (R. A. Arşivi)

Kubbelerde ortaya çıkarılan yıldız fil gözlerinin yapılması projesine ve detaylarına uygun olarak imal edilerek bütünleme yapılmıştır. Kubbelerde olan altıgen yıldız formlarının uçları sıva onarımıyla keskinleştirilmiştir. Kubbeler, horasan harcı ile daha sonra çamur ile sıvanarak, çamurun kuruması beklenmiştir.

Şekil 4.1.5.3.39: Bütünlemesi yapılan yıldız figözleri (R. A. Arşivi)

Orijinal kaplaması olan 2 mm kurşun ile kaplanarak tamamlanmıştır. Kubbelerdeki figözü denen aydınlatma camları yeniden yapılarak tamamlanmıştır.

Şekil 4.1.5.3.40: Geleneksel kurşun kaplama yapılarak bütünleme uygulaması (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010)

Şekil 4.1.5.3.41: Tüm kubbelerin kurşun kaplanarak bütünlenmesi (R. A. Arşivi)

Su deposunun üst örtüsü de kurşun kaplanarak bütünlene yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.42a - 4.1.5.3.42b: Su deposunun kurşun kaplamalarının yapılarak bütünlene (R. A. Arşivi)

Mimari Öğelerde Bütünlene

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; "soyunmalık sekileri, havlu kurutma ocağı, şirvan geç devirlerde olabilecek soyunma hücreleri, şadırvanlı havuzuna dair hiçbir iz bulunamamıştır. Soğukluk giriş kapıları ve ılıkliklara geçiş kapı kanatları 16. yy. analogi yöntemi ile yeniden yapılmıştır. Aynı şekilde erkekler soyunmalığı ile EZ02E3 mekânı arasındaki duvarda açılan kapı da projede kapatılmıştır. Erkekler soyunmalığının doğu duvarında sonradan açılmış olan pencere, özgün hali olan nişe dönüştürülmüştür." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.3.43: Ilıkliğe geçiş kapısı üzerindeki davlumbaz ve nişlerin bütünlene (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Şekil 4.1.5.3.44a - 4.1.5.3.44b: Davlumbaz ahşap kapının restitüsyona dayalı olarak analogi yöntemi ile bütünlenmesi (R. A. Arşivi)

Kuzey duvarında ara kottaki pencere revzenlerinin her ikisi, doğu cephesindeki ara kottaki 3 pencerenin revzenleri ve en üst kotta kemerin altındaki küçük pencere revzeni mevcut detayına göre yeniden yapılmıştır.

Doğu duvarındaki pencere kapatılarak, özgün hali olan nişe dönüşmüştür.

Şekil 4.1.5.3.45: Doğu cephesinde bütünleme yapılan pencere revzenleri (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Kuzey cephesi üst kotta doğu yönündeki dışılık ve kasnaktaki küçük pencere dışılığı, doğu ve güney cephesindeki tüm dışılıklar yeniden yapılmıştır. Güney cephesindeki, üst pencere dışılıkları restitüsyona dayalı olarak yeniden yapılmıştır.

Soğuklukların pencerelerinin dışında bulunan lokma demir parmaklıklar yeniden yapılarak bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.46: Lokma demir parmaklıkların montajı (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010)

Güneydeki taç kapının, kapı kanatları analogi yöntemi ile yeniden yapılarak bütünlenmiştir. Dış cephede taç kapının iki yanında olan nişler, taş dış cidarındaki aşırı yüzey kayıplarından dolayı dayanımını kaybeden taşların yenilenmesi ile bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.47: Güney cephesinde bulunan taç kapının içten görünüşü (Fotoğraf: Deniz Alkan)

Şekil 4.1.5.3.48: Taç kapının yanlarındaki nişlerin yeniden yapılması (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010)

Erkekler Kısmı Sıcaklık Bölümü; "giriş eyvanında (EZ06E1) kurna sekisi ve parapeti, yeniden yapılmıştır. (EZ06E4) eyvanında kurna sekisinin bir kısmı ve parapeti ile bir kurna, (EZ0602) eyvanında mermer parapet, (EZ07) halvetinde kurna sekileri mermerleri yeniden yapılmıştır." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13]).

Sıcaklığa giriş ahşap kapıları analogi yöntemi ile yeniden yapılmıştır.

Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü; 2 katlı şirvan ve şadırvan, belge ve analogi yöntemi ile yeniden yapılmıştır. Soğukluk giriş kapıları ve ılıkliklara geçiş kapı kanatları 16. yy. analogi yöntemi ile yeniden yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.49: Ahşap şirvan yapımı (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Soğukluktan yıkanma bölümlerine giden ve tüteği olan orijinal geçiş kapı üstündeki davlumbaz yerindeki ize ve belgelere göre yeniden yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.50a - 4.1.5.3.50b: Ilıklığa giden kapının üstündeki davlumbaz ve tüteği
(Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Merkezdeki mermer şadırvan analoji yöntemi ile tamamlanmıştır.

Şekil 4.1.5.3.51: Özgün olmayan mermer şadırvan (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Kuzey duvarındaki doğu yönündeki revzen, batı duvarındaki revzenlerden her ikisi yeniden yapılmıştır. Kadın - erkek soğuklukları arasındaki özgün olmayan geçiş kapatılmamıştır. Güney cephesindeki, üst pencere dışlıkları restitüsyona dayalı olarak yeniden yapılmıştır. Kuzey cephesi orta kottaki dışlıkların her ikisi, güney ve batı cephesindeki tüm dışlıklar yeniden yapılmıştır.

Kadınlar soyunmalığının girişi batı cephesinden, Kimyager Derviş Paşa sokağındaki taç kapıdandır. Erkekler bölümünde olduğu gibi 1966'da ahşap kapı kanatları, demir olarak yenilenmişti. Bu kapılar dönemine uygun olarak ahşap olarak tamamlanmıştır. Kapı dış cephede kapı, demir dövme kabarıklarla saç kaplanarak tamamlanmıştır. Bu kapı yükseltilmiş basık kemerli bir açıklıktan altında, çökertme yüzeyindeki renk alması için basık kemerli bir açıklıktan girilmektedir. Taç kapısı kemeri ve içindeki renk alması için kemer yeniden yapılarak bütünleme yapılmıştır. Duvar sıvaları yeniden yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.52a - 4.1.5.3.52b: Batı cephesindeki taç kapının bütünleme çalışmaları (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.3.53a - 4.1.5.3.53b: Taç kapının içeriden ve dışarıdan görünüşleri (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Kadınlar tuvaleti (KZ03) mekânı kapıları analogi ile yeniden yapılarak bütünleme yapılmıştır. Hela taşlarından bir tanesi korunmak suretiyle tamamlanmıştır.

Şekil 4.1.5.3.54: Özgün olarak korunan hela taşı (R. A. Arşivi)

Kadınlar Kısmı Ilıklık Bölümü; "(KZ02E1) eyvanı kurna sekileri ve su oluklarının bir kısmı yeniden yapılmıştır. EZ03 mekânındaki kurna sekisi ve kurna yeniden yapılmıştır. Erkekler ılıkık eyvanında (EZ02E3) eksik seki, (EZ02E2) eyvanındaki kurna sekisi ve üç adet kurna yeniden yapılmıştır. Erkekler tuvaletlerinin (EZ04) kapıları ve hela taşları yeniden yapılmıştır." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Soğukluktan ılıkığa giriş kapısı analogi yöntemi ile yeniden yapılarak tamamlanmıştır.

Şekil 4.1.5.3.55: Ilıklıktan soğukluğa geçen ahşap kapı (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü; "(KZ05E1), (KZ05E4), (KZ05E3) eyvanı, (KZ07), (KZ06) ve (KZ09) halvetlerinin, kurna sekilerinin bir kısmı yeniden yapılmıştır. (KZ05E2) eyvanının döşeme mermerlerinin bir kısmı mermer parapetleri, (KZ05E4), (KZ05E3) eyvanlarının bir adet mermer parapet ve kurnası yeniden yapılmıştır." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13]).

Şekil 4.1.5.3.56a - 4.1.5.3.56b: KZ05E3 no.lu eyvandaki mermer kurna ve mermer batak havuzu etrafındaki mermer sekilerin bütünlemesi (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Ilıklıktan sıcaklığa giriş kapısı analogi yöntemi ile yeniden yapılarak tamamlanmıştır.

Şekil 4.1.5.3.57: Sıcaklıktaki ahşap kapı (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Külhan ve Su Deposu; külhan bacası analogi ile dönemine uygun olarak yeniden yapılarak tamamlanmıştır.

Şekil 4.1.5.3.58: Külhan bacasının yeniden yapılması (R. A. Arşivi)

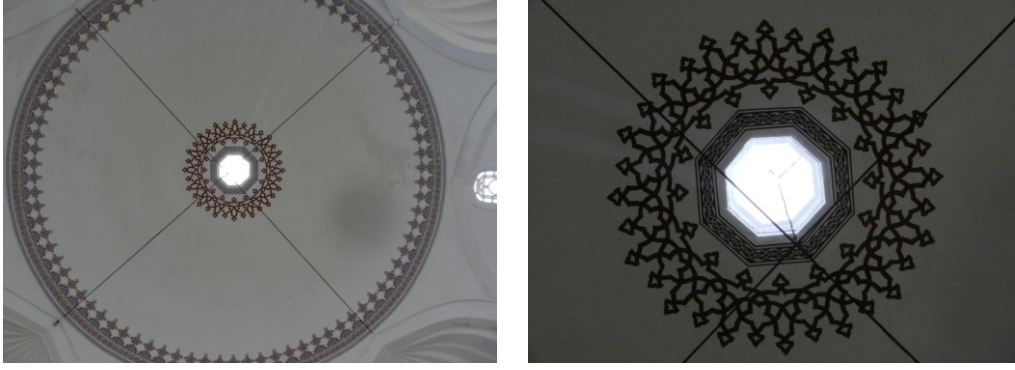
Bezeme Bütünleme;

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; mekân, dilimli ve köşelerinde mukarnas bitişleri olan tromplu bir kubbeye örtülüdür. Kare plandan kubbeye geçiş dilimli tromplarla sağlanmıştır. Tromp bezemelerinin, kubbe eteği silmeleri yakın bir geçmişe ait bir onarım döneminden kaldıklarını göstermektedir. Silmelerin yok olan parçaları, özgün olanlar şablon olarak kullanılarak bütünleme yapılmıştır. Soyunmalıkların eski restorasyonlarda yenilenmiş olan sıvaları kontrol edilerek, çürük bulunan bölgeler raspa edilerek, yeniden sıvanmıştır. (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.3.59a - 4.1.5.3.59b: Tromplarda görülen sıva bütünleme (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Palmet desenli kubbe eteği kalemişi ve kubbe feneri etrafındaki desenin kalemişi bezemeleri tamamlanmıştır.

Şekil 4.1.5.3.60a - 4.1.5.3.60b: Kubbede görülen kalemişi bezemeleri (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Güney cephesinde taç kapının iki yan tarafında olan nişlerin içinde olan mukarnas bezemeler, mevcut örnekleri şablon olarak kullanılarak, alçı olarak yenilenerek bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.61a - 4.1.5.3.61b: Taç kapı kenarlarındaki nişlerin mukarnas bezeme bütünlemesi (R. A. Arşivi)

Erkekler Kısmı Ilıklık ve Sıcaklık Bölümü; duvar mermer kaplamalarının üstünde özgün ince sıva yüzeyinde baskı halinde palmetli şeritli özgün dekorasyon kalıntıları bütünleme ile tamamlanmıştır. Plastik onarım tekniği ile donatılı profilli sıva bütünlemesi yapılmıştır. Silmelerin yok olan parçaları, özgün olanlar şablon olarak kullanılarak bütünleme yapılmıştır.

Kadınlar Kısmı Ilıklık ve Sıcaklık Bölümü; "kubbe iç yüzeyinde, kubbe eteği silmesinde ve mukarnaslı kubbe eteği kuşağında, pandantif yüzeylerindeki rumi ve palmet motifli sıva üzerindeki malakârinin temizlik + konsolidasyon + sıva bütünlemeleri yapılmıştır. ." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

“Hamamın iç duvarları taş tozu küfeki harç ile sıvanmıştır. Özgün silme formu yer yer korunmuştur. Bu noktalardan şablon alınarak gerekli yerlerde bütünleme yapılmıştır. Kubbeeye geçiş bölgelerinde sekizgen geçiş bandının köşelerindeki sarkıtlar restitüsyona göre onarılarak, gereken yerlerde yenilenmiş, pandantiflerdeki eğrisel üçgen yüzeylerin ayrıtları keskinleştirilmiştir. Pandantiflerde gereken yerlerde sıva raspası + sıvama yapılarak, pandantiflerdeki taşırma tuğla + sıva tekniğiyle yapılmış olan mukarnasların horasan + ince horasan sıva + alçı ile formları belirginleştirilmiştir." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Şekil 4.1.5.3.62: Duvardaki bezemelerin sıva tamamlanması (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.3.63: Kubbe mukarnaslarının bütünlenmesi (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

"Kubbe askı kemerlerinin kemer sırtlarındaki silmelerde yerinde kalabilen, korunmuşluk durumu iyi olan kısımlar çürütülmeyle yerinde korunmuştur."
(K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

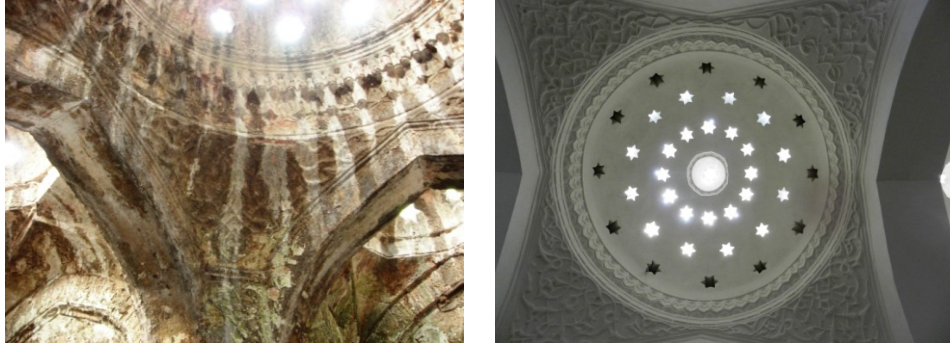

Şekil 4.1.5.3.64: Özgünlüğünü koruyan kemer sırtlarındaki silmeler (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13])

Hamamın özgün dekorasyonuna ait malakâri motiflerden korunabilecek olanların aynen korunması ve konsolidasyonu yoluna gidilmiş, yok olan bölümler özgün izlere göre tamamlanmıştır (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010).

Şekil 4.1.5.3.65: Kubbedeki mukarnasların bütünleme uygulaması (Eyüpgiller, Kemal Kutgün, 2010)

Şekil 4.1.5.3.66a - 4.1.5.3.66b: Kubbedeki mukarnasların bütünlemeden önceki ve sonraki durumları
(K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13], Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Şekil 4.1.5.3.67a - 4.1.5.3.67b: Pandantiflerde rumi ve palmet motifli malakârinin açıkta bırakılarak, sıva bütünlemesi yapılması (V.B.M. Arşivi – EK-1 [1])

Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü; kubbeye geçiş öğeleri olan pandantiflerde bezeme yoktur. Kubbe kasağında, erkekler soğuklukta olan palmet deseni kalemişi tekrarlanmıştır.

Kadınlar Kısmı Ilıklık ve Sıcaklık bölümü; eyvan kubbelerindeki mukarnaslarda kalıp alma çalışmaları yapılmış ve bu kalıplara göre bezemeler tamamlanmıştır.

Şekil 4.1.5.3.68a - 4.1.5.3.68b: Mukarnas alçı kalıp alma çalışmaları (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.3.69a - 4.1.5.3.69b: Bütünlemesi yapılan kubbe mukarnas bezemeleri
(Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Duvar mermer kaplamalarının üstünde özgün ince sıva yüzeyinde baskı halinde palmetli şeritler olan özgün dekorasyon kalıntıları bütünleme ile tamamlanmıştır. Orijinal palmetli şeritler konsolide edilerek üstleri şeffaf cam koruyucu ile korumaya alınmıştır. Plastik onarım tekniği ile donatılı profilli sıva bütünlemesi yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.3.70: Duvarlarda konsolide edilen palmet şeritli bezemeler (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

"Kubbe askı kemerlerinin kemer sırtlarındaki silmelerde yerinde kalabilen, korunmuşluk durumu iyi olan kısımlar çürütülmeyerek yerinde korunmuştur." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13]).

Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü; "kubbe iç yüzeyinde, kubbe eteği silmesinde ve mukarnaslı kubbe eteği kuşağında, pendentif yüzeylerindeki rumi ve palmet motifli sıva üzerindeki malakârinin temizlik + konsolidasyon + sıva bütünlemeleri yapılmıştır." (K.V.K.K. Arşivi – EK-1 [13]). Duvarda mermer kaplamalarının üstünde özgün ince sıva yüzeyinde baskı halinde palmetli şeritli özgün dekorasyon kalıntıları bütünleme ile tamamlanmıştır.

Şekil 4.1.5.3.71: Duvarlarda bulunan palmet şeritli desenler tamamlanmıştır. (V.B.M. Arşivi – EK-1 [1])

Şekil 4.1.5.3.72a - 4.1.5.3.72b: Eyvan ve merkezdeki kubbe bezemeleri (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.3.73a - 4.1.5.3.73b: Gökbeşik üzerindeki kubbenin pandatiflerindeki rumi bezemelerin tamamlanması (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Şekil 4.1.5.3.74a - 4.1.5.3.74b: Halvet ve eyvanlardaki kubbelerin bezemelerin tamamlanması (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

4.1.5.4. Yenileme - Yeniden İşlevlendirme

Hamamın mülk sahibi olan İstanbul Üniversitesi ile yapılan görüşmelerde, II. Bayezid Hamamı'nın İstanbul Üniversitesi bünyesinde hizmet verecek bir "Kültür Mirası Merkezi" olarak yeniden işlevlendirilmesine karar verilmiştir. Bu bağlamda, hamamın İstanbul Üniversitesi'nin sahip olduğu çeşitli koleksiyonların zaman zaman sergileneceği bir müze/sergi binası olarak düzenlenmesi öngörülmektedir. Erkekler soyunmalığı ana sergi mekânını oluşturacak, ılıkılık ve sıcaklık mekânları ikincil sergi alanları olarak değerlendirilecektir. Sergi/müze binasının ana girişi kadınlar soyunmalığı tarafından düzenlenecektir. Su deposu müze işlevinin ısıtma, soğutma, havalandırma tesisatları için kullanılacaktır. Çağdaş ek olarak tamamlanan külhan ve odunluk yapısı ise kafe olarak işlevlendirilmek üzere halen çalışmalar devam etmektedir. (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [27])

Döşemede Yenileme

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; ana sergi mekânı olarak düzenlenmiştir. Bu amaçla çeşitli sergi üniteleri kullanılarak farklı boyutlarda objelerin sergilenebilmesi için olanak yaratılması hedeflenmiştir.

Sergi işlevinin zorunlu kıldığı tesisat alt yapısını gizlemek ve mevcut mermer döşemenin zarar görmesini engellemek amacıyla bu mekân yükseltilmiş ahşap döşemeye kaplanmıştır. Sergi üniteleri bu döşemeye oturup, her türlü tesisat alttan ulaşmaktadır. Belirlenen bölgelerde mermer döşemenin görülebilmesi için gerekli düzenleme yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.4.1a - 4.1.5.4.1b: Yükseltilmiş döşeme yapılması (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Kadınlar Kısmı Ilıklık Bölümü; hamamın yeni işlevi olacak kent müzesinin ısıtılması için yerden ısıtma yöntemi seçilmiş ve döşeme altına sıcak su boruları tesisatı döşenmiştir. Hamamın orijinal ısıtma sistemi olan döşeme altındaki cehennemlik ve duvarlarda dolaşan sıcak hava, sıcak su boruları sistemi kullanılmamıştır.

Şekil 4.1.5.4.2: Yerden ısıtma için yapılan tesisat (R. A. Arşivi)

Külhan-Su Deposu; araştırma kazıları sonucu su deposunun döşemesinde ortaya çıkarılan orijinal su kazanı üzerine gelen kısmı cam ile örtülerek sergilenmiştir.

Şekil 4.1.5.4.3: Özgün bakır su kazanı üzerindeki cam örtü (R. A. Arşivi)

Duvarda Yenileme

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; yeni işlevinden dolayı, kadınlar ve erkekler soyunmalıkları arasında daha önceden açılan kapı geçişi kapatılmamıştır.

Çıplak bir mekân olarak soyunmalık akustik açıdan çınlamaya elverişli bir yapıya sahip olduğu düşünülerek, hem akustik sorunları çözmek hem de sergi mekânına katkıda bulunmak üzere erkekler soyunmalığının dört duvarında akustik

panolarla kaplanmıştır. Bu panolar, Taşıyıcı duvarlara zarar vermemek için, az sayıda bağlantı elemanı kullanılarak, 70x70 mm kutu profillerden 1 m aralıklarla ve 3 m yükseklikte kumaş kaplı akustik ahşap panolar olarak düzenlenmiştir.

Şekil 4.1.5.4.4: Soğukluklar arasındaki kapı ve duvar panelleri için yapılan konstrüksiyon (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Panolar ile duvar arasında yeterli boşluk bırakılarak, çeşitli tesisatın buralardan geçirilmesi sağlanmıştır. Söz konusu panolar, zaman içerisinde düzenlenecek çeşitli sergilerin niteliğine göre farklı desenlerde giydirilecektir.

Şekil 4.1.5.4.5a - 4.1.5.4.5b: Sergi amaçlı duvar panoları (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Ilıklık, Sıcaklık Bölümleri; yeni işlevin gerektirdiği elektrik, yangın, ısıtma tesisatı, duvarlarda bütünlemesi yapılan mermerin arkasından geçirilerek, tesisata ulaşabilmek için duvar mermerlerine kapaklı panolar yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.4.6a - 4.1.5.4.6b: Yeni işleve uygun tesisatlar (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Şekil 4.1.5.4.7: Duvara gömülen tesisat panoları (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Şekil 4.1.5.4.8: Tesisat panoları (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Üst Örtüde Yenileme

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; sergi alanı işlevi dolayısıyla, "15 m çapındaki ana kubbe yoğun çınlamaya engel olmak için uygun akustik düzey sağlamak amacıyla, Akustik uzmanlarının görüşü sonucunda ses tutucu düzenlemeler için alt yapı oluşturulmuştur. Kubbe tromplarının alt hizasında karşılıklı bağlanacak ikişer çelik halat/gerginin bu alt yapıyı oluşturması, anılan çelik halatlara bağlanacak, sarılacak veya asılacak tekstil ürünleri ile ses düzeyinin kontrol altına alınması

planlanmıştır. Kubbe örtülü hacimlerde çınlamanın en çok kubbe merkezinde olduğu bilgisinden yola çıkılarak, 6 m çapında metal bir çemberin yukarıda anılan çelik halatlarla aynı noktalara, ancak daha alt kotta yer alacak biçimde asılması ve bu çemberin akustik düzenleme tasarımında olduğu kadar, aydınlatma elemanlarını taşımak üzere de kullanılması" öngörülmüştür. (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [27])

Külhan-Su Deposu; bu mekânın havalandırılması için tonoz örtüye bir hava bacası ağızı açılmıştır. Tonozun üstü kurşun kaplanmış ve bu hava bacası farklı bir tasarımla yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.4.9: Yeni işlev gereği su deposuna yapılan hava bacası (R. A. Arşivi)

Şekil 4.1.5.4.10: Üst örtüde hava bacası (V.B.M. Arşivi-) EK-1 [1])

Mimari Öğelerde Yenileme

Erkekler Kısmı Soğukluk, Ilıklık, Sıcaklık Bölümü; "Kültür Mirası Merkezi" işlevinde sergilenmek amacıyla konulacak eşyalar için taşınabilir vitrinler eklenmiştir. İçlerine nem alma cihazları yerleştirilen bu vitrinler, eyvan ve halvetlerin merkezlerinde olacak şekilde tasarlanmış ve vitrinlerin yanına plexi levhalar ile bilgilendirme panoları yapılması tasarlanmıştır.

Şekil 4.1.5.4.11: Sergi amaçlı vitrinler (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Şekil 4.1.5.4.12a - 4.1.5.4.12b: Sergi amaçlı vitrinler (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Usturalık mekânlarının (EZ06) içine çağdaş klozet ve lavabolar eklenmiştir.

Şekil 4.1.5.4.13a - 4.1.5.4.13b: Çağdaş klozet ve lavabolar (R. A. Arşivi)

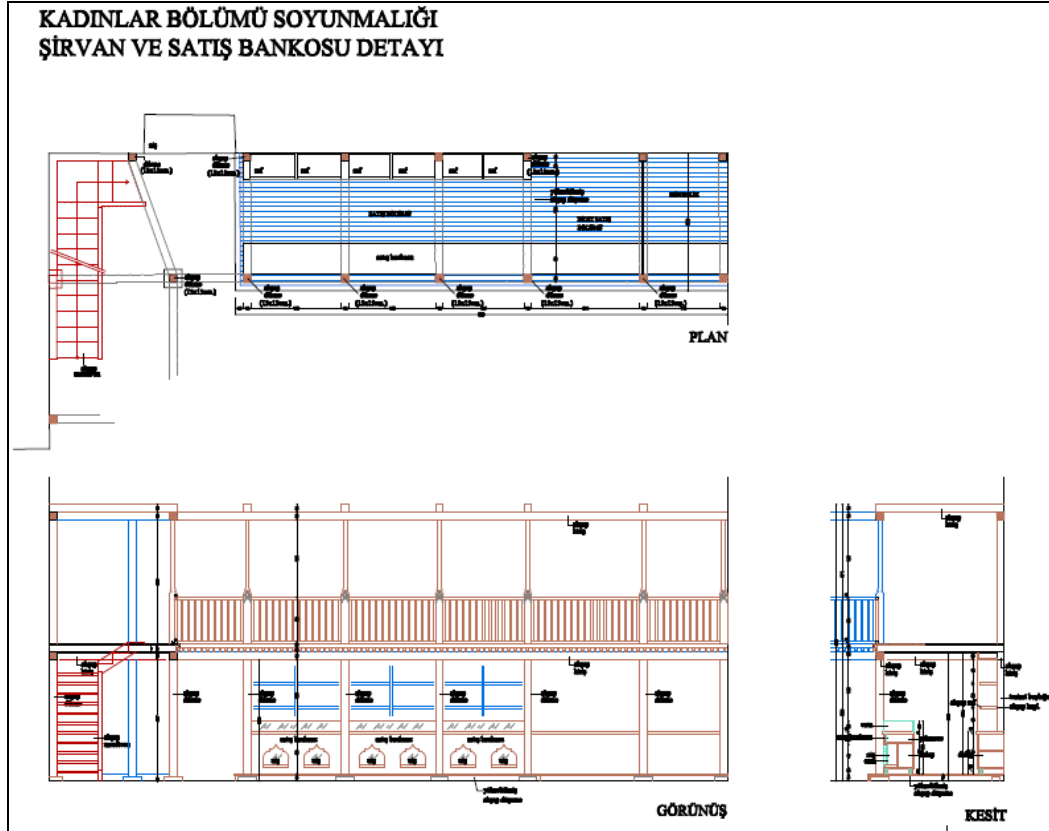
Şekil 4.1.5.4.14: Göbektaşının merkezine konulan sergi vitrini (Fotoğraf: Deniz ALKAN)

Şekil 4.1.5.4.15a - 4.1.5.4.15b: Halvet ve eyvanlara konulan sergi vitrinleri (Deniz Alkan, Temmuz

2014)

Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü; "giriş mekânı / fuaye olarak düzenlenen kadınlar soyunmalığında, yeni işlevin çeşitli gereksinimlerini üstlenmesi amacıyla şirvan oluşturulmasına karar verilmiştir. Şirvan, geleneksel hamam mimarisinin bilinen bir ögesi olarak Osmanlı döneminde yaygınlıkla kullanılmıştır. Bayezid Hamamı'nın şirvanı hakkında bir bulgu olmadığı için Osmanlı hamamlarının diğer örnekleri incelenerek, analogi yoluyla geleneksel şirvan tasarlanmıştır. Hamamın yeni işlevi için gerekli olacak mekânlar, şirvan katlarında bulunmaktadır. Bu nedenle, şirvana mekânın güneydoğusundaki merdivenden çıkış verilmiş, çıkılan noktada güney doğrultuda müze kütüphanesine, diğer yönde ise çeşitli arşiv hacimlerine yer verilmiştir." (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [27])

Şekil 4.1.5.4.16: Şirvan ve satış bankosu detayları (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [27])

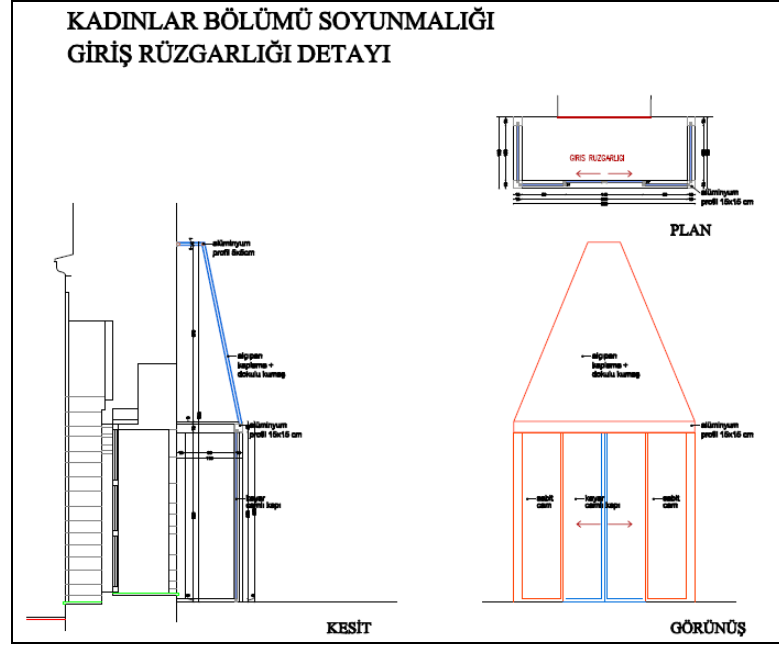
Şekil 4.1.5.4.17a - 4.1.5.4.17b: Ahşap şirvan (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Soyunmalığın güneydoğu köşesinde şirvana çıkış sağlayan merdiven düzenlenmiştir.

Şekil 4.1.5.4.18a - 4.1.5.4.18b: Şirvanın üst katına çıkan merdivenler (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Ayrıca, kadınlar soyunmalık kısmına, sergi alanı için camlı çelik taşıyıcı cam rüzgârlık, güvenlik odası, x-ray cihazı, bilet satış, kartlı giriş ve danışma birimi eklenmiştir. Kuzey yönde, vestiyer ve ziyaretçi dolapları konumlandırılmıştır.

Şekil 4.1.5.4.19: Sergi giriş kapısı rüzgârlığı (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [27])

Şekil 4.1.5.4.20: Rüzgârlığın çelik konstrüksiyonu (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Kadınlar Kısmı Ilıklık ve Sıcaklık Bölümü; sergilenmek amacıyla konulacak eşyalar için taşınabilir vitrinler eklenmiştir. İçlerine nem alma cihazları yerleştirilen bu vitrinler, eyvan ve halvetlerin merkezlerinde olacak şekilde tasarlanmış ve vitrinlerin yanına plexi levhalar ile bilgilendirme panoları yapılmıştır.

Şekil 4.1.5.4.23a - 4.1.5.4.23b: Göbektaşına ve halvete konulan sergi vitrinleri
(Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Külhan – Su Deposu:

Kazılarda açığa çıkan külhan ağzının üstünde bulunan su deposu "Kent Mirası Merkezi"nin tesisat dairesi olarak değerlendirilmiş, çağdaş ısıtma, soğutma ve aydınlatma ekipmanları, projesine göre bu mekâna yerleştirilmiştir.

Şekil 4.1.5.4.24a - 4.1.5.4.24b: Yeni işlev için gerekli olan çağdaş ısıtma, soğutma ve aydınlatma ekipmanları (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Şekil 4.1.5.4.24c: Yeni işlev için gerekli olan çağdaş ısıtma, soğutma ve aydınlatma ekipmanları
(Deniz Alkan, Temmuz 2014)

4.1.5.5. Çağdaş Ek

Külhan – Su Deposu:

"Hamamın çevresinde son dönemde yapılan kazılarda kuzeyde bulunduğu öngörülen külhan ve odun deposunun dış duvarı net bir biçimde açığa çıkarılmıştır. Böylelikle, 2003–2004 döneminde yapılan rölöve – restitüsyon aşamasında analogik yöntemle çizimlerde yer verilen külhan dış duvarı kesinlik kazanmıştır. Kazılarda külhan dış duvarıyla birlikte başka yapı kalıntılarına da ulaşılmıştır. Külhan bölümünün doğusunda yer alan ve anlamlı bir bütün oluşturmayan kalıntıların ağırlıklı olarak geç dönem (20. yy.) konutlarına ait olduğu düşünülmektedir. Kazı neticesinde doğu cephenin kuzey ucunda ulaşılan tonozlu mekânın 20. yy. başlarında o noktada yer aldığı bilinen geleneksel konutun alt yapısı olabileceği gibi, daha önceki yüzyıllarda hamama çeşitli ihtiyaçları karşılamak üzere eklenmiş bir mekân olabileceği de düşünülmektedir. Bu yapı kalıntısının onarılarak hamam bütünü içerisinde değerlendirilmesine karar verilmiştir." (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [13])

Külhan ve odun deposu bölümünün zemin kotu, çevre düzenlemesi kotunun 2.86 m altında kalmaktadır.

Şekil 4.1.5.5.1: Külhan kısmına yapılan yiyecek-içecek yapısının döşemesinin yapılması [2]

"Bu mekânın kazıdan çıktığı haliyle bırakılması halinde çöplüğe dönüşeceği, su birikintisi oluşacağı ve bu mekânın tekrar toprak doldurulması, geleneksel hamam mimarisinin ayrılmaz / asli bir unsuru olan külhan bölümünün yok edilmesi anlamına geleceği için, külhanın geleneksel konturlarında, geleneksel malzeme kullanılarak (ahşap taşıyıcılı çatı sistemi ve kurşun kaplama) özgün kütlesinde ayağa kaldırılması ve bu mekânın yeni işlevine kafeterya olarak yapılmasına karar verilmiştir." (K.V.K.K. Arşivi - EK-1 [13]).

Şekil 4.1.5.5.2a - 4.1.5.5.2b: Kazılarda ortaya çıkan külhan ocağı (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Külhan bölümü, ahşap taşıyıcı dikmeler üzerinde, ahşap makaslı çatı sistemi ile kapatılmış, makasların arası ahşap ile kaplanmıştır. Üst örtü su deposunun kurşun kaplamasının bittiği saçak kotu altından başlayarak aynı yöne eğimli kurşun kaplanmıştır.

Şekil 4.1.5.5.3a - 4.1.5.5.3b: Su deposu duvarına bitişik yapılan çağdaş ek (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

Şekil 4.1.5.5.4a - 4.1.5.5.4b: Yiyecek – içecek satış yeri olarak kullanılacak çağdaş ekin içeriden görünüşü (Deniz Alkan, Temmuz 2014)

4.2. Haseki Hürrem Sultan Hamamı

4.2.1. Konumu

Haseki Hürrem Sultan Hamamı, Hürrem Sultan veya Ayasofya Hamamı da denen hamam, İstanbul ili, Fatih ilçesi, Sultanahmet mahallesi, 59 ada, 1 nolu parselde, iki önemli yapı olan Ayasofya Müzesi ile Sultanahmet Camii arasında bulunmaktadır. Hamamın kuzeybatı cephesinde Ayasofya Meydanı, kuzeydoğu ve güneydoğu cephesinde Sultanahmet Parkı, güneybatı cephesinde Kabasakal Caddesi yer almaktadır. Günümüzde bulunduğu Sultanahmet Mahallesi'nin Fatih Sultan Mehmet dönemindeki adı Güngörmez Mescidi Mahallesi idi.

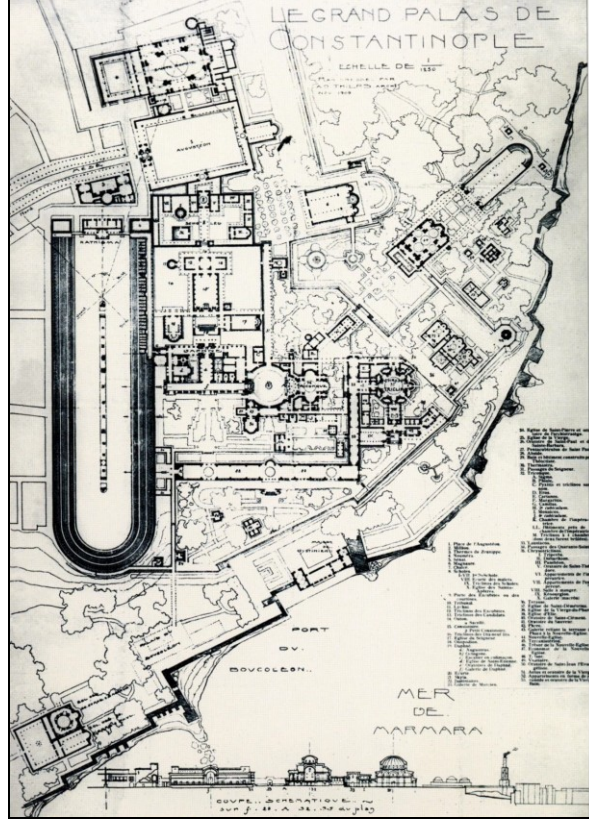
Hamamın kuzeybatı cephesinin önündeki Sultanahmet Parkı etrafında önemli birçok tarihi yapı bulunmaktadır. Ayasofya Müzesi, Yerebatan Sarnıcı, Sultanahmet, Küçük Ayasofya, Sokullu Mehmet Paşa, Firuz Ağa Camileri, İshak Paşa Camii ve Hamamı, İbrahim Paşa Sarayı, Atmeydanı'nda bulunan dikilitaşlar, Hipodrom kalıntıları, Mozaik Müzesi, Sultan 3. Ahmet Çeşmesi ve Topkapı Sarayı bunlardandır.

Şekil 4.2.1.1a - 4.2.1.1b: Hamamın günümüzde uydu fotoğrafları[11]

Hamam yaklaşık olarak Khalke Kapısı ile Zeuxippos Hamamı arasındadır. (Muslubaş, Ali, 2007) Mimar Sinan'ın Haseki Hamamı'nın yeri için Aslanhane'ye yakın olan bu bölgeyi seçmesi, Zeuxippos hamamlarının su temini imkânlarından ya da Ayasofya ile Yerebatan Sarayı arasında mevcut olduğu sanılan sarnıçlardan

yararlanma amaçlı olduğu düşünülmektedir (Obruk, A. İnkılap, 1989). (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

Şekil 4.2.1.2: Mimar Thiers (1909) tarafından tasarlanmış Tarihi Alan Öneri Haritası (Muslubaş, Ali, 2007)

4.2.2. Tarihçesi

Haseki Hürrem Sultan Hamamı, 16. yüzyılda yapılmış bir çifte hamamdır. Erkekler kısmının kapısının üstünde bulunan ve Hüdayi mahlaslı şair tarafından yazılan manzum kitabesindeki "sultani" şeklinde bahsedilmiştir. Mimar Sinan'ın eserlerini bildiren tezkirelerde ise "merhume Haseki Sultan Hamamı" olarak adlandırılmıştır. Bu bilgiler çifte hamamın Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Haseki Hürrem Sultan için, onun vakıflarına gelir sağlamak üzere Mimar Sinan tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

Hamamın yapılış tarihi bazı kaynaklarda H. 960/1553 olarak verilmektedir. (Eyice, Semavi, 1992), (Aslanapa, Oktay, 1986)

İstanbul'daki hamamların en güzel ve büyüklerinden olan hamam için bazı kaynaklarda ise H. 964 / 1556-1557 tarihinde inşa edildiği bilgisi vardır. (Tanman M. Baha, 1993-1994),(Kuban, Doğan, 2007).

Yapılış tarihindeki farklılık, kitabenin sonundaki hicri tarih H. 960 / 1553 verirken, kitabedeki "Hammam behişt abad-ı sultani" mısramın ebced hesabına göre H. 964 / 1557 çıkmaktadır. Bu bir taşçı hatası olabileceği gibi hamamın başlangıç ve bitiş tarihini göstermekte olabilir (Yüksel, İ. Aydın, 2014).

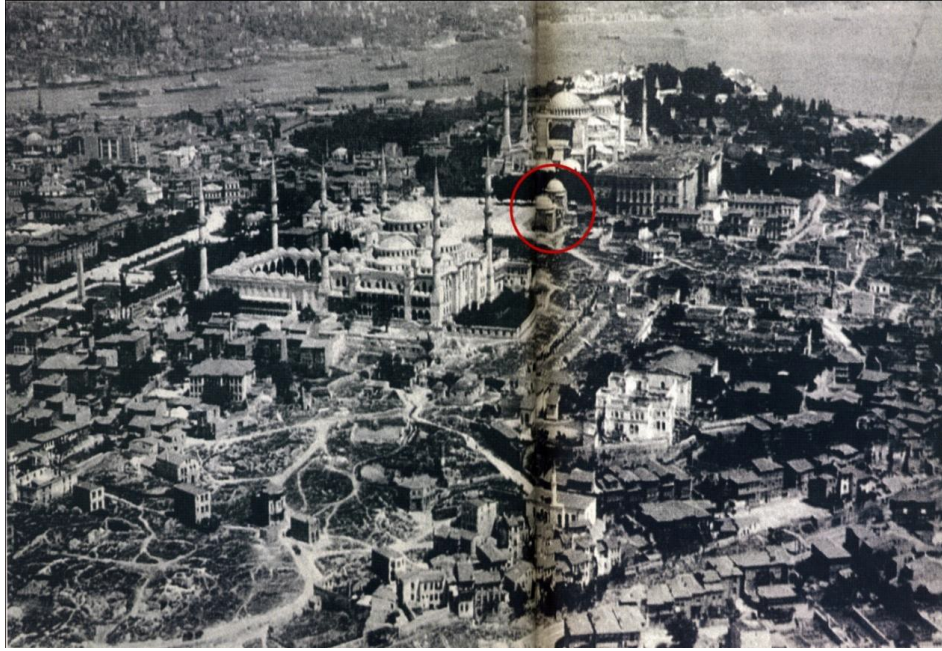
Evliya Çelebi hamamdan, "Şeyhlere Ayasofya Hamamı" diye bahseder ve saydığı diğer üç hamamla birlikte, "diğer hamamlardan her şeyi daha temiz ve seçkindir" der. (Kahraman, Seyit Ali, Dağlı, Yücel, 2011),

1814'te İstanbul'a gelen Polonyalı Kont E. Raczynski, seyahatnamesinde, içinde yıkandığı hamamı anlattığı ve 1824'te basılan kitabının levhaları arasında hamamın planını da yayınlamıştır. (E. Racizynski, Malerische Reise in einigen Provinzen des Osmanischen Reiches (tre. F.H. von de Hagen), Breslau 1824, s.40, Iv.22 (Fuhrmann), Iv. 23 (plan), (Eyice, Semavi, 1992).

Kanuni Sultan Süleyman'ın hasekisi Hürrem Sultan, adı pek çok siyasi olayla anılmakla birlikte, yaptırdığı eser ve hayratlardan biri olan bu hamamla, Osmanlı'da hanım sultanların hamam yaptırma geleneğini sürdürmüştür. (Ural, Başak Oğuz, 2011).

4.2.3. Mekân ile İlgili Değişen İşlev Bilgileri

Hamam, 1913 yılındaki İshak Paşa yangınına kadar, Ayasofya ve Sultan Ahmed camileri arasında yoğun bir yerleşmenin ortasında kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı kullanılan çifte hamam olarak halk tarafından kullanılıyordu.

Şekil 4.2.3.1: Sultanahmet Meydanı 1927 (Muslubaş, Ali, 2007)

Yangından sonra etrafındaki mahalle ortadan kalmasıyla, boş ve bakımsız kalan Ayasofya Hamamı da denen hamam, 1916-1917 yıllarına doğru müze olmak üzere onarıma alınmıştır. Erkekler ve kadınlar kısmı arasındaki duvarda bir geçiş açılmış, erkekler kısmı soğukluk bölümü önündeki revak yenilenmiştir. Bu revaklı girişteki revak aslında üç bölümlü iken 1916-17 yıllarında buraya bütün cepheyi kaplayan altı mermer sütunlu beş bölümlü revak eklenmiştir.

Cemil Topuzlu Paşa, 1918 ve 1919-20 yıllarında iki dönem olarak İstanbul şehremini yani belediye başkanlığı döneminde, hamamı yıktırarak, Ayasofya ile Sultan Ahmed Camii arasındaki park alanını genişletmek istemişse de Eski Eserler Encümeni başkanı Küçük Said Paşa'nın mücadelesi sonucu hamam yıkılmadan günümüze gelmiştir (Göncüoğlu, Süleyman Faruk, 2008).

Hamamın müze yapılma tasarısı gerçekleşmemiş, yalnız 1930 yıllarında hamamın içinde bir halı sergisi düzenlenmiştir. Daha sonraki yıllarda belediyenin gaz ve benzin deposu, daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi'nin kağıt deposu, ve kömür deposu olarak kullanılmıştır. Bu kullanımlarda hamam hasar görmüş, döşeme yer yer çökmüştür. (Eyice, Semavi, 1992).

1947 senesinde İstanbul Ansiklopedisi'nde erkekler ve kadınlar kısmının yıkanma bölümlerinin Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi'nin kağıt deposu, kadınlar soğukluk bölümünün ise kitap deposu olarak kullanıldığını ve revaklardan su alan hamamın harap halde ve tamire acil ihtiyacı olduğu belirtilir. Erkekler soğukluğunda havuzun fıskiyesinin yerinde olmadığı, soğuklukta durduğu, yekpare mermer havuzunun ise bir halvette durduğu, tüm ahşap soyunma kabinlerinin yok olduğu, sadece 21 adet ayakkabı nişinin ve yıkanma yerinde de 21 adet kurna olduğu belirtilmektedir. Kurnaların ise bazılarının ağır hasarlı olduğu, göbek taşı ve döşemenin çöktüğü anlatılmaktadır. (Koçu, Reşat Ekrem, Akbay, Mehmet Ali, 1960).

1957-1958'de onarılan hamamda kubbe tepesindeki konik fenerler, kapalı kubbeciklere dönüşmüştür. 1986'daki onarımda soğukluk bölümlerine yeni ahşap bölmeler yapılmıştır. Erkek soğuklukta batıdan ganimet malı olarak getirilen, mermerden dilimli çanağa su fışkırtan üç yunus heykeli fıskiye, yerine yerleştirilmiştir. Hamam, Kültür Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden kiralanmıştır (Eyice, Semavi, 1992). 1988 yılı içinde Uluslararası İstanbul Bienali kapsamında bazı çağdaş sanat sergileri düzenlenmiştir (Tanman M. Baha, 1993-1994).

Yapı son olarak 2008 yılına kadar Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Ürünleri Satış Mağazası olarak kullanılmış olup 2008 yılında hamam olarak restorasyonu yapılmak üzere kapatılmıştır. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan hamam, bakım ve restorasyon karşılığı kiraya verilme şeklinde restorasyonu yapılmıştır [13]. 2007 yılında başlayan restorasyon proje çalışmaları, Kocaeli

Üniversitesi Mimarlık Fakültesi tarafından yürütülerek, 2011 yılında çifte turistik hamam olarak faaliyete açılmıştır.

4.2.4. Restorasyon Öncesi Hamamın Tanımlanması

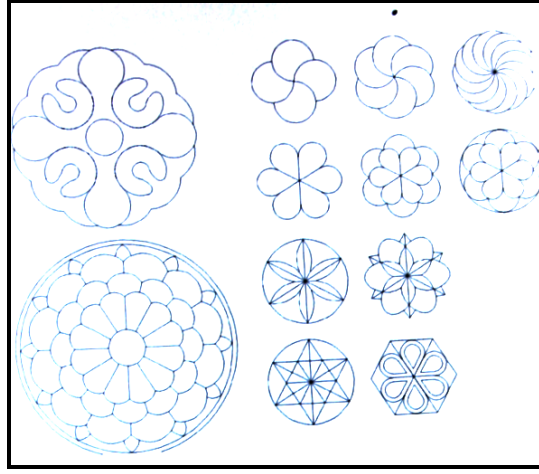
Mekânsal Özellikler

Çifte hamam, örneği çok az olan, Mimar Sinan'ın farklı bir tasarım ile erkekler ve kadınlar kısmını birbirine ekleyerek yaptığı özgün bir yapıdır. Yaklaşık 75 m uzunluğunda tek aksta planlanan hamamda, erkekler ve kadınlar kısmının birbirine bitişik olan plan tipine göre ısı kayıpları daha fazla olduğu için Mimar Sinan bu tipi bir daha tekrarlamamıştır.

Erkekler girişi revaklı olup, kubbe altında fiskiyeli havuzun olduğu, soğukluklar, tek sırada üç kubbeli ılıkılık ve haçvari plan tipinde sıcaklık bölümlerinden meydana gelmiştir. Haseki Hamamı'nda Mimari Sinan her iki sıcaklık bölümünü kare plan yorumu içinde sekizgen şemayla çözmüş ve sekizgenin kenarlarına atlamalı olarak eyvanları ve köşe boşluklarında da halvet mekânlarını planlamıştır.

Soğukluk

Erkekler kısmının revaklı girişi mermer sütunların ters lale ayakları ve üzerinde farklı 12 adet çiçek motiflerinin olduğu, baklava dilimli sütun başlıkları bulunmaktadır.

Şekil 4.2.4.1: Revak sütun başlarında bulunan çiçek motifleri(K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Revak altından soğukluğa giriş kapısının üzerinde bir kitabe bulunmaktadır. İki renkli geçme taştan yapılmış kemerin üstünde taç kapı şeklinde bir portal ile EZ01 mekânına, soğukluğa girilir. Soğukluk kubbesi yerden 20.70 m yüksekliğinde ve 12.90 m genişliğinde, kasmağında üçlü palmet tepelikli taş bezeme dolanmaktadır. Kubbenin trompların kemer sarkıtlarında ve mukarnas nişleri vardır. Kadınlar kısmı KZ01 mekânının kubbesinde, bu taş kasnak bulunmakla birlikte üzerinde bezeme yoktur. Soğukluk kubbelerinin üzerinde fenerler vardır. Kubbelerin üstündeki kurşun kaplama meridyenler şeklindedir. Erkekler kısmında, zemin kat seviyesinde kuzeydoğu cephesinde 2 adet, güneydoğu cephesinde 3 adet, iç ve dış çift pencere vardır. Pencereelerde lokma demir parmaklıklar vardır. Zemin katın üst kotunda her cephede 4 pencere, toplamda 16 adet pencere vardır. Kadınlar kısmında kuzeybatı, güneydoğu, güneybatı cephelerinde 3 adet, kuzeydoğu cephesinde 1 adet olmak üzere toplam 10 adet pencere vardır. Pencereelerin zemin kotunun üstünde olanlarda, dışta dışlık penceresi, içte revzen denen içlik pencereler vardır.

Giriş kapısının karşısında, ılıklik bölümüne geçiş kapısının üstünde, buharı dışarı atan hava bacasının olduğu yaşmak vardır. Erkekler kısmı (EZ01) 13.17 x 13.40 m boyutlarında bir mekândır. Üç balıklı fiskiye ve dilimli çanağı olan mermer havuz, mekânın ortasında bulunmaktadır. Kadınlar kısmın (KZ01) 12.70 x 12.50 m boyutlarında bir mekândır. Aynı şekilde ortada orijinal olmayan tek çanaklı bir havuz

bulunur. Her iki kısımda, ayakkabı nişlerinin olduğu sekilerin üstünde, orijinal olmayan sonraki onarımlarda yapılan iki katlı ahşap şirvan mevcuttur.

Ilıklık

Ilıklıklar ortada (EZ04), (KZ04) mekânlarında daha büyük, yanlarda (EZ03), (EZ05), (KZ03), (KZ05) mekânlarında daha küçük iki kubbe, toplamda üç kubbenin yan yana olduğu dikdörtgen bir mekândır. Kubbelerde ortada yıldız, iki sıra sekizer adet altıgen formda fil gözü aydınlatma fanusları vardır. Erkekler kısmında kotun düşük olması sebebiyle oturma sekileri yoktur. Kapının bir tarafında 4 adet, diğer tarafında 5 adet kurna bulunmaktadır. Her iki ılıklıktan geçilen sıcak su deposuna bitişik olan soğuk yıkanma mekânında (EZ02), (KZ02) iki adet kurna vardır. İçindeki nişte mukarnaslı sarkıtlar vardır. Kuzeybatı cephesi tarafından tuvaletlere geçilir. Tuvaletler üç bölümlü olup (EZ05-2), (KZ05-2) hela taşları vardır. Bunlardan dar olanının traşlık olabileceği düşünülmektedir. Ilıklıkların ortasında bir kapı ile sıcaklıklara geçilmektedir.

Sıcaklık

Sıcaklıklara eyvanın ortasından girilmektedir(EZ06-E1), (KZ06-E1). Bu eyvanın karşısında (EZ06-E4), (KZ06-E4) 1 adet, yanlarda (EZ06-E2), (EZ06-E3), (KZ06-E2), (KZ06-E3) 2 adet olmak üzere 4 adet eyvan vardır. Eyvanlara basamakla çıkılmakta ve üç tarafında oturma sekileri ve bu sekilerde 3 adet kurna bulunmaktadır. Haçvari plan tipinde, 45 derecelik köşelerinden halvetlere girilmektedir (EZ07), (EZ08), (EZ09), (EZ10), (KZ07), (KZ08), (KZ09), (KZ10). Halvet girişlerine mukarnaslı kavsaralı alçı sövelerin olduğu kemerlerden girilmektedir. Halvetlerdeki sekilerde 3 adet kurna bulunmaktadır. Halvetlerin kubbelерinde ortada 1 adet altıgen ve kenarlarda 8 adet altıgen formda fil gözü aydınlatma fanusları vardır. Eyvanlardaki aynalı tonozlarda ortada yıldız ve iki yanda altıgen filgözü aydınlatma vardır.

Kadınlar ve erkekler sıcaklık bölümlerinde (EZ06), (KZ06), yer alan sekizgen göbek taşları ter atma mahalleridir. Sıcaklık kubbelерinin üstündeki kubbeciklerde

ortada bir yıldız kenarlarda 8 adet altıgen formda fil gözü aydınlatma vardır. Kubbelerde, içte 8 adet, dışa doğru üç sıra 16 adet altıgen formda fil gözü aydınlatma vardır.

Malzeme ve yapım tekniği

Hamam ilk yapılışında soğukluk bölümlerinin duvarları, tuğla ve taş örgü, diğer bölümleri kaba yonu taş, kubbeler, tonozlar tuğla olup, üst örtüsü kurşun kaplamadır.

Restorasyon öncesi; hamamın revaklı girişinin olduğu kuzeydoğu cephesinin tamamı 2 sıra tuğla-taş olan almalı duvardır. Revakların bitişi tek sıra ve soğukluk kubbelerinin bitişi iki sıra kirpi saçak ile bitmektedir. Soğukluk bölümünün, erkekler kısmı girişi 6 mermer sütunun üstüne oturan, ortada kubbe ve yanlarda aynalı tonozların üst örtüsü olduğu bir revak bulunmaktadır. Revaklı girişin üst örtüsü kurşun taklidi sıva ile sıvanmıştır. Soğukluk kubbeleri kurşun kaplama, fenerleri betonarme, fenerlerin doğramaları alüminyumdur. Kubbelere geçiş öğeleri tromptur¹ (EZ01), (KZ01).

Ilıklık kubbeleri tuğla olup, geçiş öğeleri taşıma, tromp ve pandantiftir². Tuvaletlerde (EZ05-2), (KZ05-2) iki kubbe ve bir düz bölüm vardır. Ilıklıklarda, sıcaklıklarda olduğu gibi, üst örtüleri kurşun taklidi sıvadır. Duvarlar kaba yontulmuş

¹ Tromp (Tonoz – bingi): Kubbe mimarlığının en önemli geçiş öğesi olan tonoz bingi, gelişmiş olarak güneybatı İran'da İ.S. ilk yüzyılda görülüyor. Kare planlı bir hacmin üzerine oturan bir kubbenin, köşe dayanaklarını meydana getirmek için , hacmin köşelerine diyagonal olarak konan bir baş kemer ve kemerle köşe arasını dolduran konik bir tonoz parçasından oluşur. Genel olarak tromp, taşıyıcı olmaktan çok biçimsel bir görevi vardır (Kuban, Doğan, 2007). Hamamların genellikle soğukluk kubbelerinde geçiş öğesi olarak kullanılan tromplar, mukarnas denen dekoratif bezeme ile bezenmiştir.

² Pandantif (Küresel- bingi): Tonoz-bingiye göre daha ileri bir aşama olan küresel-binginin gelişim örnekleri Yakınoğu'nun çeşitli ülkelerinde görülür. Genel olarak küçük çaplı kubbeler altında, taşıma tekniğinde geçiş öğeleri denenmesi, küresel örgü ile kare taban arasında ideal bir bağlantı sağlayan küresel üçgenlerin kullanılmasına yol açmıştır. Alt yapıdan çok örtünün biçimine bağlı olan küresel-binginin geometrik tasarımı iki şekildedir: Kubbenin çapı ile aynı çapta bir küresel üçgen olarak, bu durumda küresel-bingi ile kubbe sürekli bir yüzey oluşur. Bu örtü biçimine yelken tonoz denir. İkinci durum, kubbenin örttüğü karenin dışına daire çapında bir küresel üçgen olarak, bu durumda küresel-bingi kubbeden ayrılır (Kuban, Doğan, 2007). Hamamların soğukluk, ılıklık, sıcaklık kubbelerinde geçiş öğesi olarak kullanılmıştır.

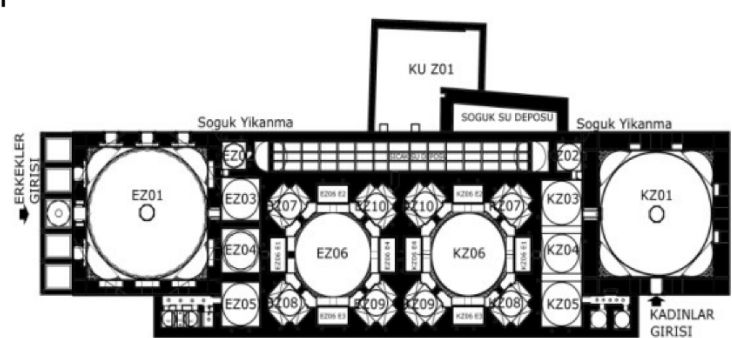
taş olup, dış ve içten sıvalıdır. Ilıklıklar ve sıcaklılarda duvarlar, 1.80 m yüksekliğe kadar ve tüm hamamda döşemeler Marmara mermeri ile kaplıdır.

Sıcaklık halvetlerinin üstü kubbe, geçiş öğeleri pandantif, eyvanların Bursa kemerlerinin üstü aynalı tonozdur. Erkekler bölümü göbek taşı yüzeyinde (EZ06), çok ışınlı geometrik geçme rneği, çok renkli mermer kakma olarak yer alırken, 1957 onarımında yerinde sökülerek, yeni bir kurgu ile mermer kaplamalı bezeme yapılmış bulunmaktadı. Sıcaklık kubbeleri sekizgen bir kasnağa oturmaktadır. Geçiş Ğeleri taşırma tuğla ile sağlanarak, bu kısımlar mukarnaslar ile bezemelidir.

Hamamın zeri elik konstrüksiyon ile kapalı olan külhanı ve tonoz örtülü sıcak ve soğuk su depoları, sıcak su deposunda mevcut bakır kazanı bulunmaktadı.

4.2.5. Restorasyon Müdahale Teknikleri

Tablo IV. Haseki Hürrem Sultan Hamamı Mekânlara Göre Müdahale Teknikleri Tablosu

HASEKİ HÜRREM SULTAN HAMAMI - İSTANBUL, FATİH, 67 PAFTA, 59 ADA, 1 PARSEL-																														
		Genel Bilgiler		KONUM	YAPIM TARİHİ/MİMARİ	YAPTIRAN	MÜDAHALELER	ÖZGÜN	DEĞİŞEN	GÜNÜMÜZDE KULLANIM																				
		Mekan Bilgileri		İstanbul, Fatih ilçesi, Sultanahmet Meydanı'nda, Ayasofya'nın güneyindedir.	1556 yılında yapılmıştır. Hamam Mimar Sinan eseridir.	Kanuni Sultan Süleyman tarafından, Hürrem Sultan için yaptırılmıştır.	1957-58 restorasyonda kubbe fenerleri değişmiş, 1986 restorasyonda betonarme döşeme ve çimentolu ekler yapılmıştır ve	Çiftelhamam (Tek aksta)	1915'e kadar hamam olarak kullanılmış daha sonra Benzin deposu, 1940'da devlet matbaası deposu, 1986'da Kültür Bakanlığı satış yeri olarak kullanılmıştır. 2011'de tekrar hamam işlevi ile kullanılmaya başlanmıştır...	Turistik ÇifteHamam																				
		ERKEKLER KISMI					KADINLAR KISMI					KÜLHAN																		
Yapı Öğeleri		SOĞUKLUK BÖLÜMÜ		ILIKLIK BÖLÜMÜ		SICAKLIK BÖLÜMÜ		SOĞUKLUK BÖLÜMÜ		ILIKLIK BÖLÜMÜ		SICAKLIK BÖLÜMÜ		KÜLHAN-SICAK SU DEPOSU																
ŞEKİL NO (4.2.5.1)		EZ01		EZ02 - EZ03 - EZ04 - EZ05 - 1 - EZ05 -2		EZ06 - EZ07 - EZ08 - EZ09 - EZ10 - EZ06 E1 - EZ06 E2 - EZ06 E3 - EZ06 E4		KZ01		KZ02 - KZ03 - KZ04 - KZ05 - KZ05 -1 - KZ05 -2 - KZ05 -3		KZ06 - KZ07 - KZ08 - KZ09 - KZ10 - KZ06 E1 - KZ06 E2 - KZ06 E3 - KZ06 E4		KU Z01																
		TEMEL	DÖŞEME	DUVAR	SÜTUN	Geçiş Öğeleri	ÜST ÖRTÜ	MİMARİ ÖĞELER	BEZEME	TEMEL	DÖŞEME	DUVAR	Geçiş Öğeleri	ÜST ÖRTÜ	MİMARİ ÖĞELER	BEZEME	TEMEL	DÖŞEME	DUVAR	Geçiş Öğeleri	ÜST ÖRTÜ	MİMARİ ÖĞELER	BEZEME	TEMEL	DÖŞEME	DUVAR	Geçiş Öğeleri	ÜST ÖRTÜ	MİMARİ ÖĞELER	BEZEME
25,34	SAGLAMLAŞTIRMA	Tasıyıcı Sistem	Bağlantı Çubukları-Kare Demir Mıh Çakımı																											
36,89			Gergi																											
7,8			Cemberleme																											
29,31,35,44,50,58,59,62-82			Kuşaklama(Enjeksiyon + Karbon (Elyaf)Kumaş + Epoksi)																											
87,88			Payandalama																											
13,14,15			Enjeksiyon + Karbon Plak + Epoksi																											
26			Enjeksiyon + Karbon Çubuk + Epoksi																											
16			İnce Çatlaklarda Enjeksiyon (onarım harcı) + Epoksi																											
4.2.5.2.7,46,55			TEMİZLEME	Malzeme	Taş Malzeme																									
4.2.5.2.9,10					Ahşap Malzeme																									
4.2.5.2.1-6,8,12,14-45	Tuğla Malzeme																													
4.2.5.3.5-122	Mekanik Temizlik																													
4.2.5.4.1-10	Kimyasal Temizlik																													
	Suyla temizleme																													
	Eklerin Temizlenmesi																													
	BÜTÜNLEME																													
	YENİLEME - YENİ İŞLEVE UYARLAMA																													

Çizim için Kaynak: Güçlendirme Projesi (Y. Mimar Tevfik İlder Arşivi)

4.2.5.1. Sağlamlaştırma

Temel Sağlamlaştırma;

Hamamın Sultanahmet parkına bakan ve toprak altında kalan yüzeyinden aldığı zemin suyu içeride malzeme genişmesine neden olarak mermer kaplamanın patlamasına yol açtığından yapının bu cephesinde zeminin tamamen açılarak drenaj yapılması ve yüzeyin su geçirimsizliğinin sağlanması gerektiği, ayrıca, yakın geçmiş dönemde, aşırı yağışlı havalarda Ayasofya tarafında kanal yetersizliğinden birkaç defa su baskını olması sebepleri ile yapının çevresinde drenaj yapılması gerektiği raporlarda belirtilmiştir (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

Hamamın Sultanahmet parkına bakan ve toprak altında kalan yüzeyinden aldığı zemin suyu kesmek için ve su baskınlarını önlemek amacıyla, yapının çevresinde drenaj yapılmıştır. Açılan duvarlara su yalıtımı yapılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

"Mimar Sinan tarafından yapılan drenaj kanalları yerin 2 m aşağısında, yaklaşık 80 cm genişliğinde ve 1.50 m derinliğinde olduğu kazılarda bulundu. Yanlış uygulamalar sonucunda toprakla dolduğu ve hamamın orijinal yapısına ciddi hasar verdiği tespit edilmiştir." [4]

Kanalların üstündeki taşlar kaldırılarak, temizlendi. Hamamın atık sularının geçtiği bu kanallardan aynı zamanda yağmur suyunu da toplayan kanallar geçiyordu. Temizlenen kanallar aynı taşlarla kapandı. Böylece, hamamın rutubet altında kalması önlendi. (Y. Mimar Tefik İlter).

Şekil 4.2.5.1.1: Hamamın çevresinde kazı ile ulaşılan orijinal drenaj kanalları
(Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.2: Orijinal drenaj kanallarının içindeki ayrı akan yağmur suyu ve pis su kanalları
(Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Döşeme Sağlamaştırma;

Erkekler ve Kadınlar Kısımının, ılıkılık ve sıcaklık bölümlerinde cehennemlik ayakları (hipokast) üzerinde 1957 yılında restorasyonda yapılan betonarme döşemenin kaldırılmasını tetkik için, 01.07.2009 tarihli Kocaeli Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü tarafından "Betonarme Taban Döşemesi Statik Değerlendirme Raporu" hazırlanmıştır. Bu raporda konu statik olarak değerlendirilmiştir.

"Yıkama mahallerinde ve diğer mahallerde taban döşemesi cehennemlik ayaklarının üzerine yerleştirilmiş donatılı beton (betonarme) döşemeden oluşturulmuş durumdadır. Bu döşeme aynı zamanda kendi kotundaki duvar çürütülerek duvar içerisine de oturtulmuştur. Haseki Hamamı'nın şimdiye kadar yaşadığı oturma hasarları, deprem hasarları veya bozulma hasarları ile birlikte bir hasarlar topluluğu taşıdığı ve bu hasarlar topluluğunu da bünyesinde barındırarak hali hazırda bir dengede olduğu kolaylıkla söylenebilir. Yığma yapılarda, hasarın oluşumundan yüklerin hangi elemanlara aktığı tam ve doğru olarak öngörülemez. Bu sebeple Haseki Hamamı'nda döşemelerin kaldırılması esnasında mevcut hasarların daha da artırılması ihtimali mevcut olup bunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir." (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[6]). Rapordan çıkan sonuç

gereği yapıda mevcut olan önceki restorasyon sırasında yapılan betonarme döşeme kaldırılmamıştır. Cehennemlik ayakları arasında sonradan örülerek kapatılan ve hava dolaşımını engelleyen duvarlar kaldırılmıştır. Cehennemlikten başlayan hava ve ateş bacaları tespit edilerek temizlenmiştir. Cehennemliğin havalandırılması sağlanarak, nem oluşumunun verdiği hasarın önlenmesi amaçlanmıştır.

Şekil 4.2.5.1.3a - 4.2.5.1.3b - 4.2.5.1.3c: Cehennemlik ayakları (hipokast) üzerindeki betonarme döşemesi (V.B.M.Arşivi EK-2[9])

Şekil 4.2.5.1.4: Cehennemlik içinde bulunan hava bacası
Şekil 4.2.5.1.5: Cehennemlik üstündeki betonarme döşeme (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Duvar Sağlamaştırma;

Erkekler Kısmı Soğukluk Duvar Sağlamaştırma;

1988 yılında yapılan restorasyon sırasında, yapının Ayasofya cephesindeki revakların çatı kaplamasından kurşun sökülerek, yerine harç yapılması sonucu yapının yağmur suyu alması neticesinde hem içeride kabarmalara neden olmuş, hem de revak çatısındaki malzeme genişmesiyle revak sütun başının oynamasına yol açmıştır (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Hamamın erkekler giriş kısmında yer alan revak bölümündeki sütun başlarında çatlaklar, sütun başlarının üst kısmındaki taşlarda çatlaklar görülmüş ve bu bölgedeki gergilerin boşaldığı tahmin edilmektedir. Sütun başlarının üstündeki taşlara statik projesinde gösterildiği şekilde çelik kasnak detayı tasarlanmıştır (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[2]).

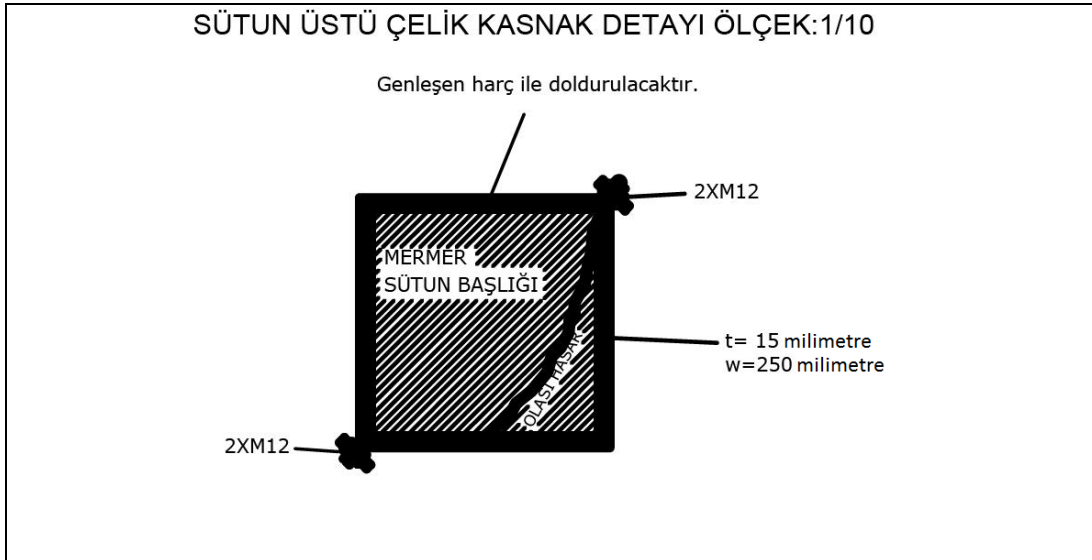
Kuzeydoğu cephesinde bulunan revaklı girişin mermer sütun başlıklarından sol baştan üç adet mermer başlıkta çatlak hasarları tespit edilmiştir. 25 cm genişliğinde çelik kasnak ile iki köşeden sıkılarak ve ara genişen harç ile doldurulmak sureti çemberleme ile sağlamaştırma yapılmıştır (V.B.M.Arşivi EK-2[8]).

Şekil 4.2.5.1.6a - 4.2.5.1.6b: Revaklı girişin sütun başlıklarında oluşan çatlaklar(Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.7: Sütun başlıkların çelik kasnak ile çemberleme ile sağlamlaştırılması (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Şekil 4.2.5.1.8: Revaklı girişin sütun başlıklarının çelik kasnak ile sağlamlaştırma detayı (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Yapının ağırlıklı olarak soğukluk beden duvarlarında düşey çatlaklar tespit edilmiştir. Bu hasarın temel nedeni, beden duvarlarının inşaatı sırasında iç ve dış yüzlerine konulan ahşap kuşakların ve bu kuşakları birbirine bağlayan karşılıklı kayıtların çürümüş hatta toz haline gelmiş olmasıdır. Bu kuşaklar, düşey ve yatay yükler altında oluşan çekme gerilmelerini taşımaktadır. Kuşakların çürümesiyle, soğukluk kubbesinin ağırlığı altında duvarın yanal genişmesini engelleyecek ve oluşan çekme kuvvetlerini karşılayabilecek herhangi bir taşıyıcı eleman kalmamıştır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[2]).

Şekil 4.2.5.1.9: Soğukluk beden duvarında iç yüzeye konan mevcutta kalan ahşap kuşak (Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.10: Erkek soğukluk Kuzeybatı cephesi iç kemer raspa öncesi
Şekil 4.2.5.1.11: Erkek soğukluk Kuzeybatı cephesi iç kemer çatlağı raspa sonrası ortaya çıkan çatlak (Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Yapı hasarların tespiti için yapılan çalışmalarda, bahsedilen ahşap kuşak ve kayıtların birbirini dik kestiği noktasına çakılan demir mıhların halen sağlam olarak durduğu, ancak ahşapların çürüyerek yok olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4.2.5.1.12: Çürüyüp yok olan ahşap kuşak ve kayıtların kestiği noktada kalan demir mih(Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Duvarların içinde yok olan ahşap hatılların işlevini yapıda tekrar sağlayabilmek adına, dış cephe duvarlarının her iki yüzünde, derzleri takip edecek şekilde kılıçlamasına karbon plak (kalınlığı 0.14 cm, genişliği 5 cm olan karbon plakalar) yerleştirilmiştir.³

Güneydoğu ve kuzeybatı dış cephe duvarların iç ve dış yüzeyinde, derzleri takip edecek şekilde kılıçlamasına, çürüyen ahşap hatılların görevini yapan, tüm cephe boyunca, dört sıra halinde sürekli CP (karbon plak) uygulaması yapılmıştır.³ Aynı uygulama, kuzeydoğu cephesinin dış yüzeyinde kare planlı yapının kubbesine geçişte dört köşede bulunan saçak hizasında ve altında iki sıra olarak sürekli CP (karbon plak) uygulaması yapılmıştır. Güneybatıya bakan duvarda iki sıra ve kubbelerin oturduğu sekiz köşeli tamburun arasına sürekli CP (karbon plak) uygulaması yapılmıştır. (V.B.M.Arşivi EK-2[8]).

Şekil 4.2.5.1.13: Soğukluk duvarlarına içten yapılan karbon plak uygulaması (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

³ Duvarda CP (karbon plak) uygulama detayı: Duvar belirlenen kotta 5 mm kalınlığında ve 80 mm derinliğinde olmak üzere tercihen elektrikli jet taşı ile kesilip, açılan kanal basınçlı su ile yıkanır. Oluşturulan kanallar karbon plak yapıştırma epoksi ile doldurulduktan sonra, karbon plak bu kanallara itilerek yerleştirilir. İmalat esnasında duvar ve ortam rutubetsiz olmalıdır. Epoksinin kuruması için yüzey 7-10 gün açıkta bırakıldıktan sonra, yüzeyde kalan 5 mm kalınlığındaki iz, duvar yüzeyine uygun malzeme ile doldurularak sıvanır (V.B.M. Arşivi EK-2[8]).

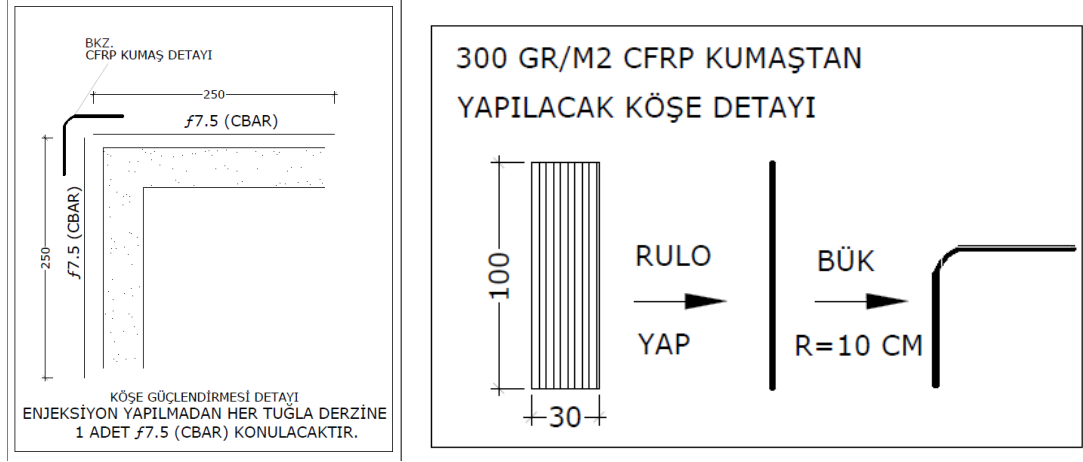

Şekil 4.2.5.1.14: Soğukluk duvarına dıştan yapılan sürekli karbon plak uygulaması (Tevfik İlater Arşivi EK-2[12])

Aynı zamanda, erkekler soğukluk kısmının ön cephesinde bu uygulama sağlıklı bir şekilde yapılamamasından ötürü kuzeydoğu cephesinin her iki köşesine, derzler enjeksiyon yapılmadan her tuğla derzine bir adet $\varnothing 7.5$ mm karbon donatı çubuğu (CBAR) konulmuştur.⁴ Bu donatı ile, köşelerde oluşan gerilim birikimi karşılanmıştır. Buna ek olarak, köşelere 300 gr/m^2 karbon kumaşından (CFRP)⁵ 30×100 cm ölçülerinde karbon kumaşı rulo yaparak, yarıçapı 10 cm olacak şekilde bükülerek duvarların köşeleri güçlendirilmiştir. (V.B.M.Arşivi EK-2[8])

⁴ Duvarda karbon donatı çubuğu (CBAR) uygulaması: Duvar-derz arasında belirlenen kotta 10 mm kalınlığında, 8 mm duvarın içine doğru bir kanal boşaltılır. Bu kanal, basınçlı su ile yıkanmalıdır. Kanalın dibindeki yaklaşık 30 mm'lik kısmı epoksi ile doldurulduktan sonra $\varnothing 7.5$ mm (CBAR) karbon donatı çubuğu, kanalın içine itilir. İmalat esnasında duvar ve ortam rutubetsiz olmalıdır. Epoksinin kuruması için yüzey 7-10 gün açıkta bırakıldıktan sonra, yüzeyde kalan 5 mm kalınlığındaki iz, duvar yüzeyine uygun malzeme ile doldurularak sıvanır (V.B.M. Arşivi EK-2[8]).

⁵ Karbon fiber takviyeli polimer (CFRP) uygulaması: Bu kompozit malzemeler karbon fiberleriyle takviye edilmiş reçine karışımından oluşurlar. Fiberler yük taşıyan elemanlardır, reçine karışımı fiberlerin arasına yükün dağılması sağlar ve ayrıca fiberleri çevresel etkenlerden korur. Düşük oranlarına rağmen yüksek dayanım göstermeleri, yorulmaya karşı olan dirençleri, karmaşık şekillerde uygulanabilirliği gibi avantajları vardır. Malzemeyi uygulamak çok kolaydır, çünkü sadece yapının yüzeyine yapıştırılmalarıyla uygulama tamamlanır. Sakıncalı yönleri de vardır halen araştırmakla birlikte: yüksek elastisite modülü, sünmede ve yorulmada yetersiz davranış olarak sayılabilir. Levha ve dokuma şeklinde üretilen FRP'ler duvar yüzeyine epoksi esaslı yapıştırıcıyla uygulanır. Epoksi esaslı yapıştırıcı sürülmeden önce astar malzemesi duvar yüzeyine uygulanır. Böylece epoksi, FRP ve duvar yüzeyi ile olan aderans artırılmış olur. Levha FRP'ler 5 ve 10 cm genişliğinde plakalardır, dokumalar tek yönde kuvvetli 50 cm genişliğinde malzemelerdir.

Şekil 4.2.5.1.15: Erkekler kısmı soyunmalık bölümü kuzeydoğu cephesinin her iki köşesinde derzlere yapılan karbon çubuk uygulama detayı (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

1766 ve 1894 yıllarında yaşanan depremlerde hasar gören hamamın, Osmanlı Devleti tarafından, deprem güçlendirmesi yapıldığı görülmüş ve güçlendirme için yapıya 6874 adet mih demiri çakıldığı tespit edilmiştir [4].

Şekil 4.2.5.1.16: Kuzeydoğu cephesine bakan iç duvar kemer çatlağı ve depremler sonrası güçlendirme için çakılan mihlar (Tevfik İltar Arşivi EK-2[12]).

‘1766 ve 1894 depremlerinden sonra da yapıda sürekli bir hareket olmuş, 20-30-50 yıl aralıklarında, oluşan çatlakların arası harçla doldurulmuştur. Maket üzerinde gelecekte olabilecek deprem simülasyonu yapıldığında hasar alacak yerlerin

geçmiş depremler sonrası çakılan demir mihların çakıldığı yerler olduğu görülmüştür. (Tevfik İlder'in sözlü bilgilendirmesi)

Şekil 4.2.5.1.17: Çatlakların gösterildiği şeffaf maket (Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Üzerinde ağır kaplama yükleri altında kesitin minimuma düştüğü nokta olan kemer ortalarında çatlaklar oluşmuştur. Aynı zamanda hareketlendiği tespit edilmiştir. "Ayrıca, bu hasar türüne ek olarak, muhtemelen deprem yükleri altında veya büyük soğukluk kubbelerinin beden duvarlarına yaptığı baskının sonucunda büyük beden duvarlarının yana doğru genleşme isteği doğrultusunda kemerlerde yaratmış olduğu yatay yükün etkisiyle kemerlerin yüksekliklerinin 1/3 'ünde yapısal çatlaklar görülmüştür." (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[2]).

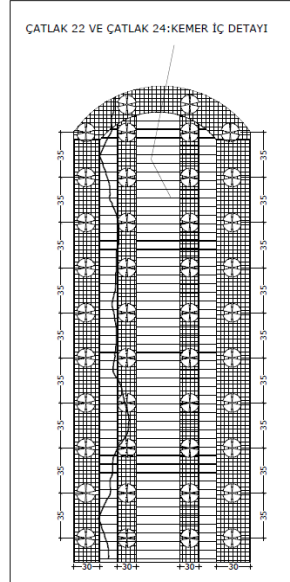

Şekil 4.2.5.1.18: Erkek soğukluk Kuzeybatı cephesi iç duvar kemer çatlağı

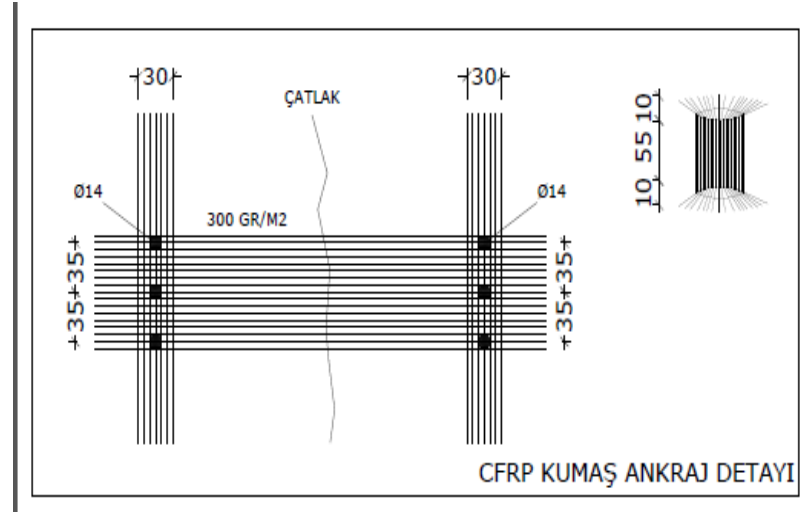

Şekil 4.2.5.1.19: Erkek soğukluk Güneybatı cephesi iç kemer çatlağı (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Erkekler soğukluk, güneydoğu cephesine bakan, ılıklığa geçiş kısmındaki duvarda, kapının iki tarafında bulunan kemerlerin duvarlarında oluşan çatlakların sağlamlaştırılması için; kemerin içi tamir harcı ile sıvanmıştır. Üstüne 300 gr/m² yatay lifli CFRP karbon kumaş konmuş, köşe ve orta ankrajlar için düşey yönlü 30 cm genişliğinde 300 gr/m² CFRP karbon kumaş yapıştirilmiştir. Kenarlarda ve ortada 35 cm ve 20 cm genişliğinde ankrajlanmıştır (V.B.M.Arşivi EK-2[8]).

Şekil 4.2.5.1.20: Erkekler kısmı soğukluk bölümü güneybatı duvarındaki kemerlerde olan çatlakların sağlamlaştırma detayı

Şekil 4.2.5.1.21: CFRP Karbon kumaş ankraj detayı (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Erkekler Kısmı Ilıklık Bölümü

Erkekler ıııklık kısmına geçildikten sonra, sol taraftaki soğuk yıkanma mahallinin duvarında yatayla düşük açılı bir çatlak takip edilmektedir. Bahis konusu çatlak bir miktar pandantife de uzamıştır. Bu çatlağın olası bir duvar oturmasından meydana gelmiş olduğu düşünülmektedir. Bu çatlağın daha fazla açılması ve ilerlemesinin önlenmesi amacıyla, sağlamlaştırma yapılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[1]).

Şekil 4.2.5.1.22: Kuzeybatı cephesi ıııklık dış duvar çatlağı

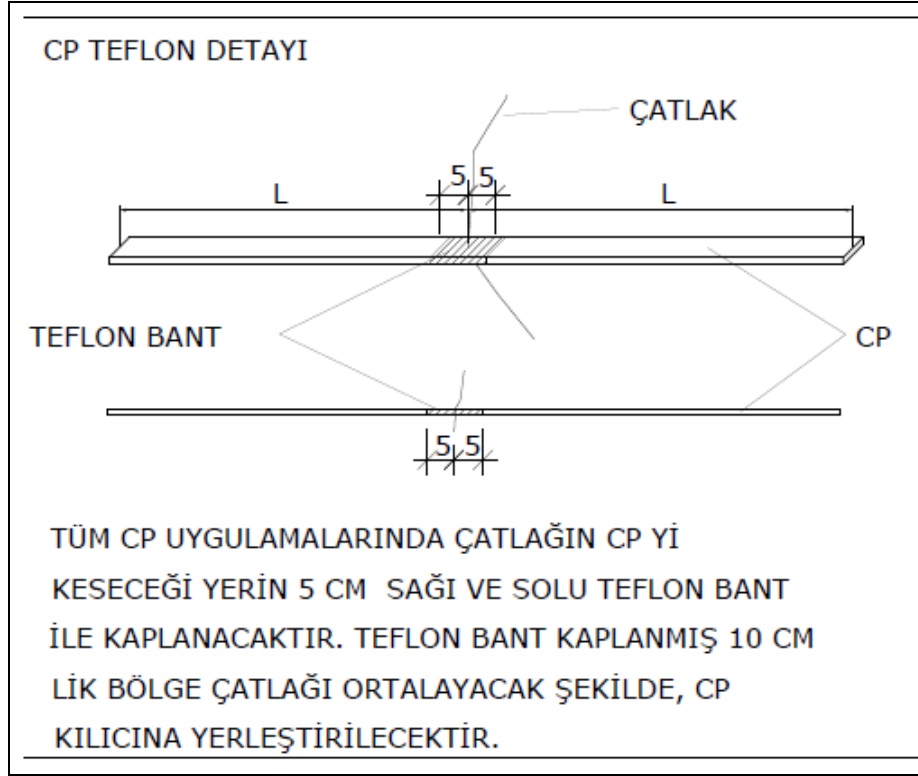
Şekil 4.2.5.1.23: Kuzeybatı cephesine bakan sağ kubbe duvarı iç duvar çatlağı (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.24a - 4.2.5.1.24b: Güneydoğu cephesi iç duvar çatlağı (Tevfik İlater Arşivi EK-2[12])

Erkekler ılıklik bölümünün içinde bulunan soğuk yıkanma hacminin duvarından kubbedeki pandantife uzanan çatlakda, kubbenin içinden pandantifin dibine kadar olan kısmına yatay iki kat 300 gr/m^2 olan boyu 100 cm olan CFRP kumaş uygulaması yapılmış, çatlağın tamamı tamir harcı ile sıvanarak, yukardan aşağıya epoksi enjeksiyonu yapılmıştır. Aynı duvarda farklı bir çatlak, yatayla düşük açılı olarak diğer pandantife devam etmekteydi. Bu çatlak, yatayla 30 derece açı yapan CP (karbon plak) çatlağı dik kesecek şekilde, 60 cm ara ile konmuş, çatlağın pandantife girdiği yerde yatay iki kat 300 gr/m^2 olan boyu 100 cm olan CFRP karbon kumaş uygulaması yapılmış, CP karbon plak uygulaması yapılan tüm çatlaklarda, CP karbon plak teflon detayı uygulaması yapılmıştır.

CP karbon plak, teflon uygulama detayı; çatlağın, karbon plağı keseceği yerin iki tarafına doğru 5 cm olarak teflon bant ile kaplanıp, teflon bant kaplanmış 10 cm'lik bölge çatlağı ortalayarak ve karbon plak kılıcına yerleştirilmiştir. (Şekil 4.2.5.1.25.)

Şekil 4.2.5.1.25: CP (Karbon Plak) Uygulamasında teflon detayı (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

İç mekânda duvarlarda olan çatlaklar, enjeksiyon hortumları yardımı ile epoksi enjeksiyonu yapılmıştır.

Duvarlarda yapılacak olan onarımlarda, onarım harcı kullanılmıştır. Onarım harcında kullanılacak harç terkihi aşağıda verilmiştir.

Harç terkihi:

1 kısım söndürülmüş kaymak kireç + 1/3 kısım hidrolik kireç (NHL 3,5 Mpa)

3 kısım 8 mm elek altı tuğla kırığı ve tozu

1 kısım 3 mm elek altı mermer kırığı ve tozu (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7]).

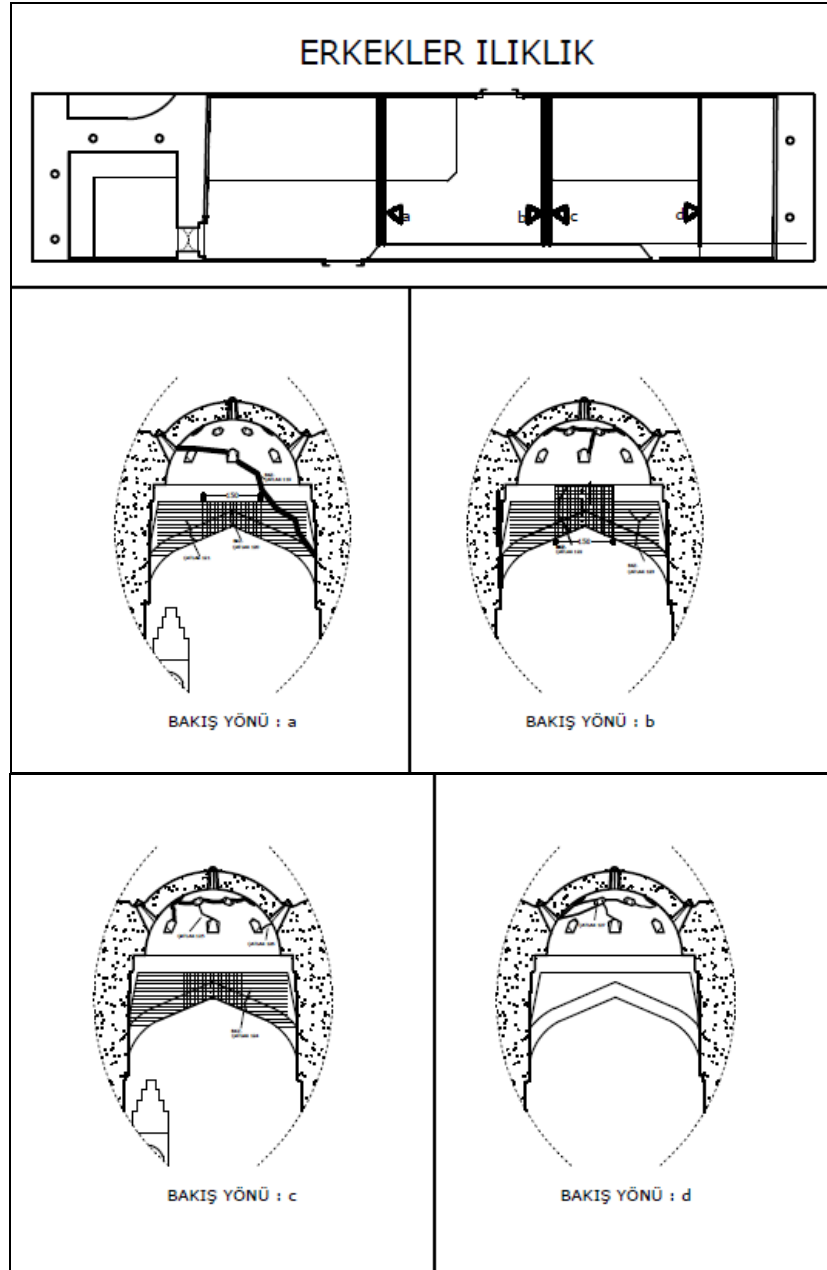

Şekil 4.2.5.1.26: Duvardaki çatlaklara tamir harcı ve enjeksiyon hortumları yardımı ile epoksi enjeksiyonu yapılması (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Erkekler ılıkılık kısmında, iki ayrı kemerde de kılcal çekme çatlakları ve Erkekler ılıkılık kısmından, erkekler sıcaklık kısmına geçilen bölgedeki kemerde çatlaklar gözlemlenmiştir.

Şekil 4.2.5.1.27: ılıkılık kubbeler arasındaki kemer çatlağı (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.28: Ilıklık kubbeler arasındaki kemer çatlağının sağlamlaştırma detayları (Tevfik İltter Arşivi EK-2[12])

Çatlağın daha fazla açılması ve ilerlemesinin önlenmesi amacıyla kemerin her iki yüzünde ve altında, çatlağı sol ve sağına doğru yaklaşık 50 cm geçecek şekilde ve lifler çatlağa yaklaşık dik gelecek şekilde karbon elyaf kumaş yapıştırarak güçlendirilmiştir. Burada uygulanacak elyaf 2 kat olarak uygulanmıştır. Bu uygulamayı takiben, kemerin üzeri yalnızca karbon elyaf kumaş yapıştırılan kısımda

U şeklinde ve 1 kat karbon elyaf kumaş sarılmıştır. Bu sarılma esnasında lif doğrultusu ile çatlak doğrultusu yaklaşık aynı olacaktır. Kullanılacak karbon elyaf kumaşın metrekare ağırlığı 300gr /m² dir (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[1]).

Şekil 4.2.5.1.29: İlklik kubbelerini taşıyan kemerlerde oluşan çatlaklar (Tevfik İter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.30: İlklik kubbelerini taşıyan kemerlerde oluşan çatlakların sağlamlaştırılması (Tevfik İter Arşivi EK-2[12])

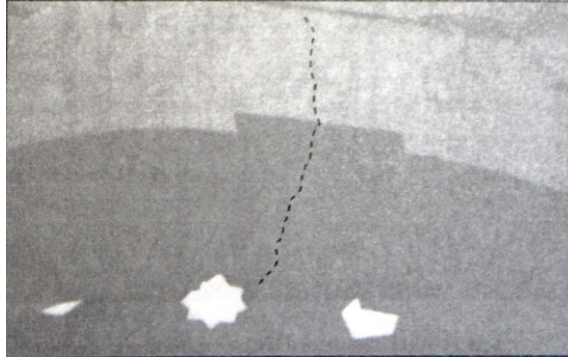

Şekil 4.2.5.1.31: İlklik kubbelerini taşıyan kemerlerin sağlamlaştırılması [10]

"Tonozun çökmesi ve duvarının yanal olarak yatması ile ılıklik duvarında oluşan çatlak (yarık) ve bunun gibi hamamın bazı taşıyıcı duvarlarında oluşan kritik çatlaklara, çatlak doğrultusuna dik olarak kılıçlamasına karbon plak veya karbon lifli polimer yani karbon kumaş uygulanmıştır. İkincil derecede önem arz eden duvardaki çatlaklara lokal cam elyaf uygulaması, üçüncü derece önem arz eden çatlaklara ise dokunulmamasının uygun olacağı düşünülmüştür." (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[2])

Erkekler Kısmı Sıcaklık Bölümü Duvar Sağlamaştırma

Sıcaklık eyvanlarının Bursa kemerlerinde çatlaklar tespit edilmiştir.

Şekil 4.2.5.1.32: Sıcaklık eyvanlarının Bursa kemerlerinde oluşan çatlaklar (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[1])

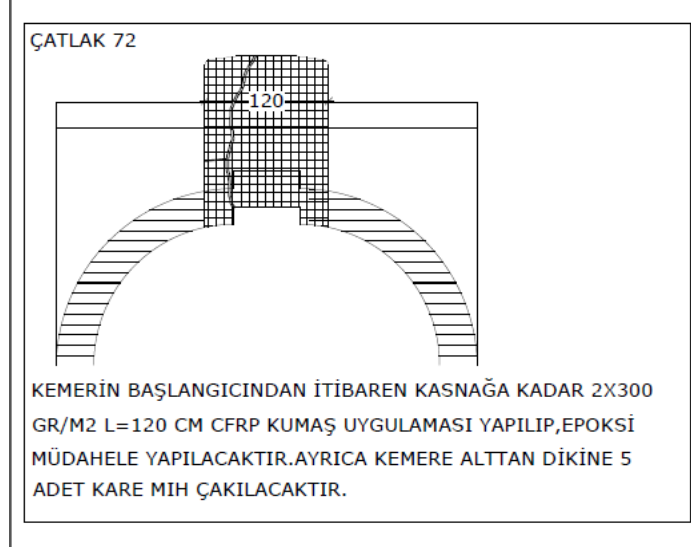
Şekil 4.2.5.1.33: Sıcaklık eyvanlarının Bursa kemerlerinde oluşan çatlaklar (Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Sıcaklıklarda bulunan Bursa kemerlerine statik projesinde gösterildiği gibi birkaç farklı aşaması olan iyileştirme detayı uygulanmıştır. Bunlardan ilki, kemer iç

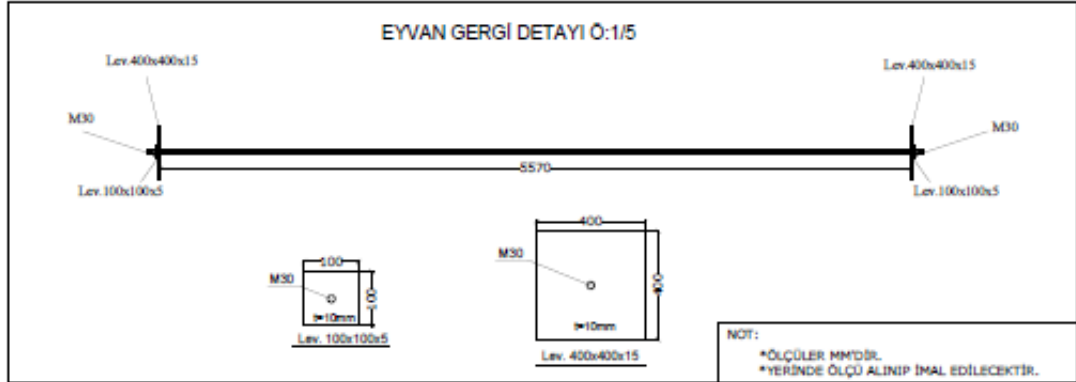
yüzey çeperinde aksenal gerilmeyi arttırabilmek ve yüzeylerin birbirlerine yük aktarımının daha sağlıklı bir hale getirilebilmesi adına kare mıhlar çakılmıştır. Çatlaklara epoksi enjeksiyonu yapılmıştır. Çatlakların tekrar zayıf kesitte oluşmaması için lifli polimer olan karbon kumaş ile sarılmıştır. Söz konusu kemerlerdeki rölatif hareketin devamını engelleyebilmek adına, eyvanlarda, Bursa kemerinin arka yüzünde kalacak şekilde gergiler yerleştirilmiştir. Yerleştirilen lifli polimer karbon kumaş sıva altında kalmıştır (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[1]).

Şekil 4.2.5.1.34: Kemer çatlaklarını sağlamlaştırmada kullanılan kare demir mıhlar (Tevfik İltter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.35: Sıcaklıkta bulunan Bursa kemerlerinde oluşan çatlakın sağlamlaştırılması detayı (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.1.36: Bursa kemerlerinin arkasına konan eyvan gergi detayı (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

İkincil derecede önem arz eden duvardaki çatlaklara lokal cam elyaf uygulaması yapılmış, üçüncül derece önem arz eden çatlaklara ise müdahale edilmemiştir. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[2])

Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü Duvar Sağlama

Güneybatı, Kuzeybatı, Güneydoğu cephelerinin dış duvarlarında, güçlendirme projesinde gösterilen, aynı kotları takip ederek, dört sıra olarak sürekli CP (Karbon Plak) uygulaması yapılmıştır. Kuzeydoğu cephesinde, ılık kubbelerinin bitiminden itibaren güçlendirme projesinde gösterilen, iki sıra olarak sürekli CP (Karbon Plak) uygulaması yapılmıştır. Ayrıca dört cephede, kasnak hizasındaki üst pencere kemer hizasında ve kemer üstünde CP (Karbon Plak) uygulaması yapılmıştır.

Yapının ilk incelemelerinde, dış pencerelerde görülen çatlakların önce 1999 depreminde gördüğü hasar sonucu meydana geldiği düşünülmüş ama Kocaeli Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nin yaptığı inceleme sonucu bu çatlakların, yapının deformasyonu ile ilgili olmadığı, kullanılan malzemeyle ilişkili olduğu, ve malzemenin buna yol açtığı anlaşılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Kadınların soğukluk kısmının kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarlarında bulunan pencerelerin kemer tepelerinde (Şekil4.2.5.1.38) ve yukarı doğru çatlaklar

gözlenmiştir. Bu çatlakların da 1 kat ve çatlağı her iki tarafında yaklaşık 50 cm aşan ve çatlağa dik karbon elyaf kumaş yapıştırımayla güçlendirilmesi yapılmıştır.

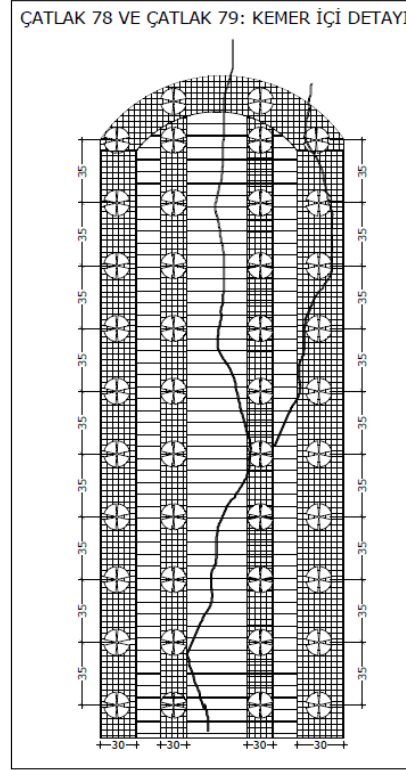
Şekil 4.2.5.1.37a - 4.2.5.1.37b: Kuzeybatı cephesi dış duvar çatlağı (Tevfik İter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.38: Güneydoğu cephesi iç duvar çatlağı (Tevfik İter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.39: Kuzeydoğu ve kuzeybatı duvarlarında pencere kemerlerinde oluşan çatlaklar (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[1])

Şekil 4.2.5.1.40: Kadınlar kısmı soğukluk bölümü Güneydoğu cephesinde iç duvardaki alt kottaki nişin kemerinin içinde ve üstünde olan çatlakların sağlamlaştırma detayı (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Güneydoğu duvarının iç tarafındaki niş kemerin içindeki çatlak sağlamlaştırılması için, önce kemerin içi lifli tamir harcı ile sıvanmış, üstüne 300 gr/m^2 CFRP karbon elyaf kumaş konulup kenarlardan 35 cm ara ile ankraj yapılmıştır. Üstteki pencereye doğru devam eden bu çatlakların sağlamlaştırılması için, kemerin üstünden pencerenin altına kadar 50 cm ara ile 150 cm boyunda iki sıra CP Karbon plak uygulaması yapılmıştır. İki düşey sıra halinde 50 cm ara 20 cm boyunda kare mih çakılmıştır.

Kadınlar Kısmı Ilıklık Bölümü Duvar Sağlamlaştırma

Kadınlar ilıklık bölümünün kuzeybatı duvardan başlayıp pandantife de sirayet eden bir çatlak sağlamlaştırması için; tütek kapağının 30 cm altına ve üstüne 1 adet, 150 cm uzunluğunda CP karbon plak konulmuş; çatlağın kemeri bulduğu yerden aşağı doğru 30 cm ara ile 4 adet, 150 cm boyunda CP karbon plak, kılıcına

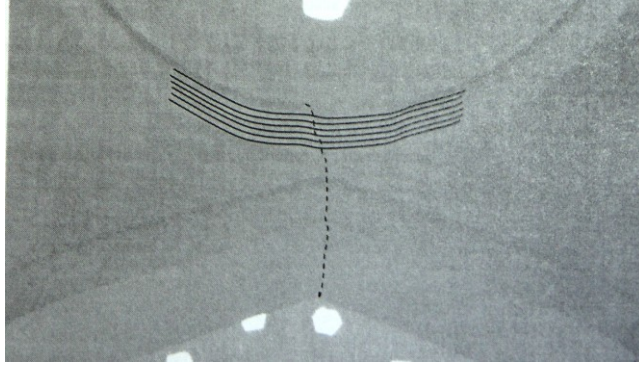
konulmuştur. Çatlak boyunca 100 cm yatay CFRP karbon kumaş ile kaplama yapılmıştır.

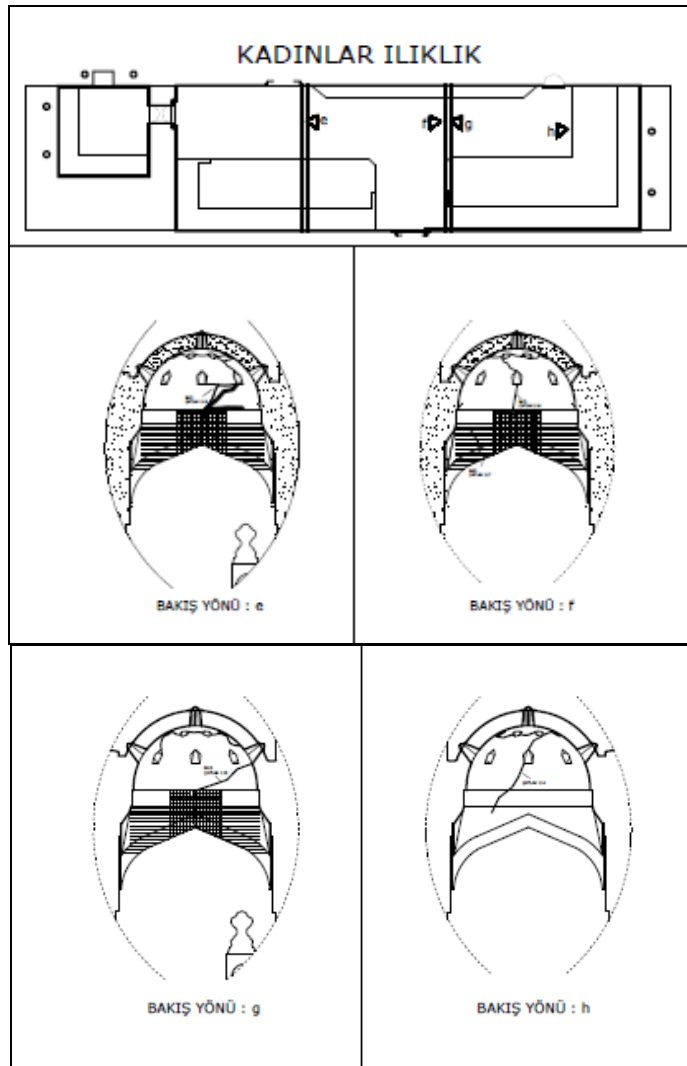
Şekil 4.2.5.1.41: Kuzeybatı duvarından başlayıp pandantife ulaşan çatlak (K.V.K.K.Arşivi, EK-2[1])

Şekil 4.2.5.1.42: Kadın ılıkık kuzeybatı cephesi dış duvar çatlağı (Tevfik İltar Arşivi EK-2[12])

Kadınlar ılıkık kısmında 2 adet açık kemer bulunmaktadır. Üzerlerindeki küçük kubbeleri taşıyan bu kemerlerden soğuk yıkanma bölümüne yakın olanında çatlak sadece kemerde, uzak olan, kuzeybatı duvarına yakın olan kemerde çatlak kemer tepesine kadar ulaşmıştır. Çatlaklara epoksi enjeksiyonu yapılmış, çatlağın arka yüzeyleri dahil U şeklinde, önce yatay yönde, daha sonra düşey yönde 300 g/m^2 olan CFRP karbon kumaş uygulaması yapılmıştır. Ayrıca 2. kemerin taşıdığı sol ve sağ kubbelerin içine, lif doğrultuları Şekil 4.2.5.1.44'te gösterilen şekilde ve çatlağın her iki tarafına da 50 cm geçilerek karbon elyaf kumaş yapıştırılmıştır.

Şekil 4.2.5.1.43: ılıklık kubbelerini taşıyan kemerlerde oluşan çatlaklar (K.V.K.K.Arşivi, EK-2[1])

Şekil 4.2.5.1.44: Kadınlar ılıklık kemerlerinin sağlamlaştırılması detayı (V.B.M.Arşivi EK-2[8])

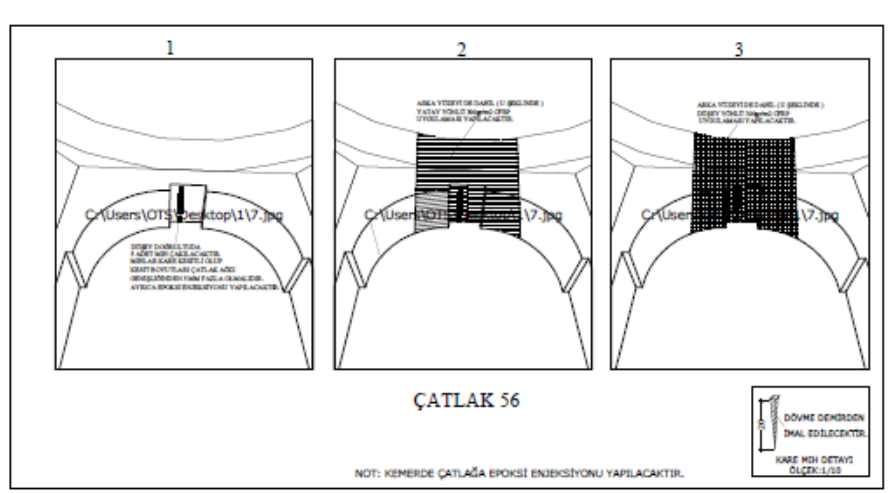
Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü

Kadınlar sıcaklık kısmında, kubbenin oturduğu kemerlerin kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneybatı taraflarında çatlaklar mevcuttur.

Şekil 4.2.5.1.45: Sıcaklık kemerlerindeki çatlaklar (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Çatlaklara, Şekil 4.2.5.1.46'da gösterilen güçlendirme projesinde detayı verilen şekilde sağlamlaştırma yapılmıştır. Boyu 20 cm olan dövme demirden kare kesitli imal edilen mıhlardan, Bursa Kemerinde çatlağa, düşey doğrultuda 5 adet mih çakılmıştır. Mıhların kare kesit boyutları, çatlak ağız genişliğinden 5 mm fazla yapılmıştır. Ayrıca çatlağa epoksi enjeksiyonu yapılmıştır. Daha sonra kemerin arka yüzeyi dahil U şeklinde yatay yönlü ve daha sonra aynı şekilde düşey yönde, 300 g/m² CFRP karbon elyaf kumaş uygulaması yapılmıştır. Eyvanlarda ise erkekler sıcaklık eyvanlarında olduğu gibi kemerlerin arka yüzünde gergi çubukları ankrajları yapılmıştır (V.B.M.Arşivi EK-2[8]).

Şekil 4.2.5.1.46: Kadınlar kısmı sıcaklık bölümü eyvanlardaki Bursa kemerlerindeki çatlakların sağlamaştırılması (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Kadınlar sıcaklık kısmındaki, kuzeybatı tarafındaki halvetin kuzeybatı duvarında mermer kaplamaların hasarlandığı bu duvarda gözlenen hasar, herhangi bir yapısal hasarın göstergesi değil; dış cepheden su emen duvarın olası kimyasallar etkisinde şişmesi ve iç kaplamayı patlatması şeklinde oluşmuştur. Bu tür hasarların sebebi statik sebepler değildir. Hamamın kısmen toprak altında olan kuzeybatı duvarının dışarıdan aldığı su neticesindedir.

Şekil 4.2.5.1.47: Kuzeybatı halvet duvarında dışarıdan aldığı su neticesinde mermer kaplamada oluşan hasar (K.V.K.K.Arşivi, EK-2[1])

Üst Örtüde Sağlamaştırma;

Kubbe hasarları genelde tarihi yapılarda görülen klasik hasar tipi olarak nitelendirilebilir. Kubbe çatlakları iki farklı tipte görülmektedir. Bunlardan birincisi, kubbe ışıklıkları çevreleyen yatay çatlaklar ile kubbenin yaklaşık yarı yüksekliğinden başlayan aşağı doğru inen düşey çatlaklar olup kaplaması açılan tüm kubbelerde gözlenmiştir. Kubbe hasarlarının genelde düşey yüklerden oluştuğu çatlak yönleri ve açılma şekilleri gözlemlenerek, kubbenin kendi ağırlığı ve 1986 yılında üzerine yapılan beton kaplama yükü altında yana doğru açılma isteği ile oluştuğu raporda belirtilmiştir (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[2]).

Statik olarak problem teşkil etmeyen çatlaklar için çatlağın boyutuna ve derinliğine bağlı olarak dikiş yöntemi veya enjeksiyon yöntemi uygulanmıştır. Enjeksiyon terkibi şöyledir: 1kısım hidrolik kireç (Hidrolik kirecin su/katı oranı %35 olarak hesap edilmiştir.), 1 kısım 1 mm elek altı dere kumu, 1,5 kısım 1 mm elek altı tuğla kırığı ve tozu, Harç suyuna %3-5'lik Primal AC 33 (1 kısım saf Primal AC 33 içerisine 17 kısım su konularak) karıştırılmalıdır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7]).

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü Üst Örtüde Sağlamaştırma;

Yapının Ayasofya cephesindeki revakların kurşun çatı kaplamasının sökülerek yerine harç yapılması sonucu yapının yağmur suyu alması neticesinde iç tarafta kabarmalar oluşmuştur. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

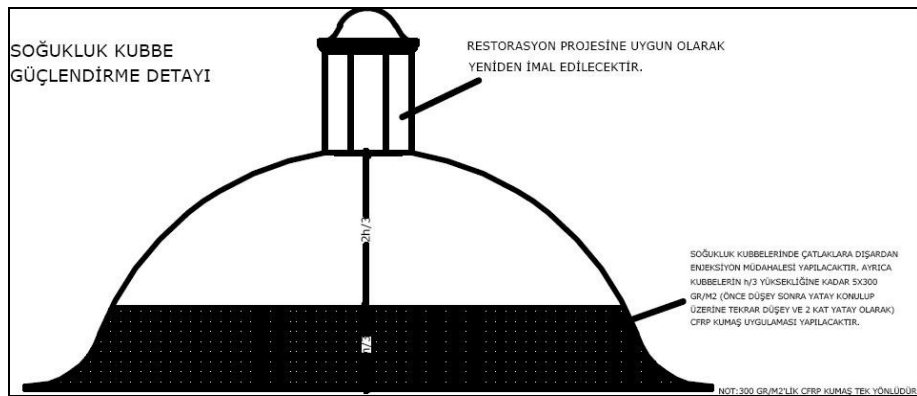
Şekil 4.2.5.1.48a - 4.2.5.1.48b : Revakların tonozlarında oluşan hasarlar(Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Soğukluk kubbelerinde çatlaklara dışardan enjeksiyon müdahalesi ve CFRP tek yönlü karbon kumaş uygulaması yapılmıştır. (V.B.M.Arşivi EK-2[8]).

(CFRP) Karbon Elyaf uygulanmadan önce yüzeydeki döküntüler temizlenip, 300 gr/m² tek yönlü karbon elyaf kumaş kullanılmıştır. Karbon elyafın yapıştırılmasında üretici firmanın uygulama tarifleri ve uygulama projesine göre uygulama yapılmıştır. Soğukluk kubbelerinde çatlaklara dışardan enjeksiyon müdahalesi yapılarak, kubbelerin yüksekliklerinin üçte biri yüksekliğinde, elyafın yönü çatlak formasyonuna dik olarak, 5x300 gr/m² (önce düşey, sonra yatay konulup, üzerine tekrar düşey ve iki kat yatay olarak) karbon lifli polimer (karbon elyaf kumaş-kanaviçe) (CFRP) tek yönlü karbon kumaş uygulaması yapılmıştır. Karbon elyaf kumaş uygulaması yapılmadan önce çatlaklar puzzolanik esaslı kireç enjeksiyonu ile doldurulmuş, karbon elyaf kumaşların yapıştırılmasında üretici firmanın önerdiği epoksi malzemesi kullanılmıştır. (V.B.M.Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.1.49: Raspadan sonra ortaya çıkan kubbelerin görünüşü (Tevfik İltir Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.50: Soğukluk kubbe sağlamlaştırma detayı (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.1.51: Soğukluk kubbesinde karbon kumaş ile sağlamlaştırma [10]

Şekil 4.2.5.1.52: Kubbeye karbon kumaş uygulaması yapılması (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Erkekler Kısmı Ilıklık Bölümü Üst Örtü Sağlamaştırma

Şekil 4.2.5.1.53: Erkek ilıklık orta kubbe çatlağı

Şekil 4.2.5.1.54: Erkek ilıklık sağ yan kubbe çatlağı (Tevfik İlater Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.55: Erkek ılıkık sol yan kubbe çatlağı
 Şekil 4.2.5.1.56: Erkek ılıkık soğuk yıkanma kubbe çatlağı (Tevfik İltter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.57: Erkek ılıkık sol yan kubbe çatlağı içten görünüşü
 (Tevfik İltter Arşivi EK-2[12])

Ilıklık kubbelerinde çatlaklara dışarıdan enjeksiyon yapılmıştır. Ayrıca, kubbelerin yüksekliklerinin üçte biri kadar önce düşey, üzerine yatay yönde 2x300 gr/m² CFRP karbon kumaş uygulaması yapılmıştır.

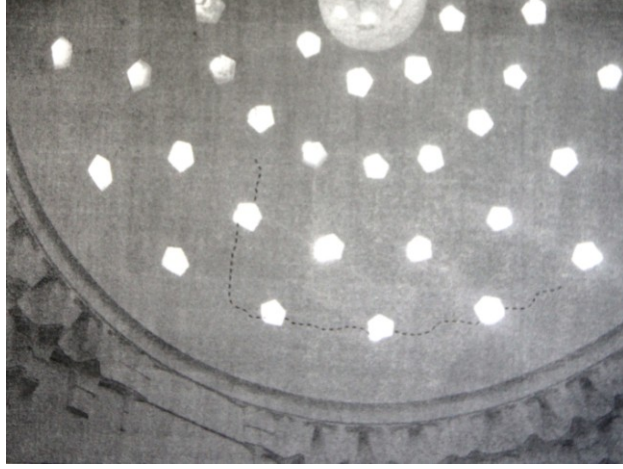
Şekil 4.2.5.1.58: Ilıklık kubbe sağlamlaştırma detayı (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.1.59: Ilıklık kubbeleri karbon kumaş ile kuşaklama yapılarak sağlamlaştırması
(Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Erkekler Kısmı Sıcaklık Bölümü Üst Örtü Sağlamaştırma

Erkekler sıcaklık kısmında, ana kubbe kasnağının yaklaşık 1 m yukarısında yatay, bu çatlak bir ucunda yatay çatlak düşeye dönüşmektedir. Bu çatlak, bilgisayar ortamında belirginleştirmek için üzeri çizilmiş şekliyle (Şekil 4.2.5.1.61) verilmiştir. Yapının iç yüzeyinden takip edilen bu çatlakın düşey olan kısmının kubbenin açılma yüzeyi, yatay olan kısmının ise kubbenin kayma düzlemi olduğu düşünülmüştür. Kubbenin üzerinde çatlak takibi dış yüzeyden de yapılmıştır. Dış yüzeydeki izolasyon imalatlarından, bu çatlakın kullanıcılar tarafından daha önce fark edilmiş olduğu ve su izolasyonu amacıyla tamir edildiği gözlenmiştir. Bu çatlakın kubbe harcının zamanla bozularak, kubbeyi oluşturan tuğlaların birbirleri üzerinde kaymaya başlaması ile oluştuğu düşünülmektedir.

Şekil 4.2.5.1.60: Sıcaklık orta kubbeye olan çatlak izi (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[1])

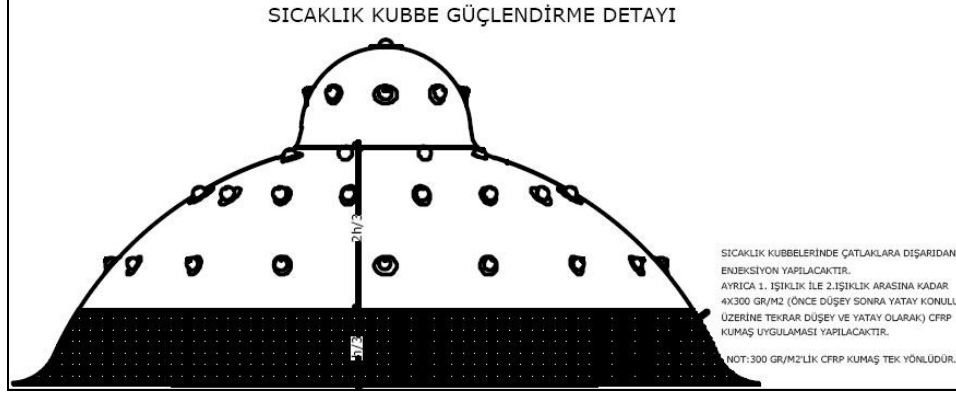

Şekil 4.2.5.1.61: Erkek sıcaklık orta kubbe hasarları (Tevfik İltter Arşivi EK-2[12])

Kubbenin radyal yönde açılmasının, uzun vadede, önemli seviyede hasar biriktireceği öngörüsü ile bu açılmanın engellenmesi için kubbeye sağlamlaştırma yapılmıştır.

Sıcaklık kubbelerinde çatlaklara dışarıdan enjeksiyon yapılmıştır. Ayrıca 1. sıra ile 2. sıra filgözü aydınlatmaları arasına kadar kubbenin 1/3'ü yüksekliğinde, dışından olmak kaydıyla lif doğrultusu bu çatlakları yaklaşık dik kesen $4 \times 300 \text{ gr/m}^2$ (önce düşey sonra yatay konulup, üzerine tekrar düşey ve yatay olarak) CFRP karbon elyaf kumaş uygulaması yapılmıştır. (300 gr/m^2 'lik CFRP kumaş tek yönlüdür.) Kubbeye yaklaşık çatlak seviyesinde yeni bir çember geçirmek amaçlı

olan bu işlemin, hedeflenen faydayı sağlayabilmesi için, kubbenin CFRP karbon elyaf kumaş şerit yapıştırılacak kısmının iyi bir sıva ile sıvanması ve elyafın gergin ve boşluksuz yapıştırılması gerekmektedir (V.B.M. Arşivi EK-2[8]).

Şekil 4.2.5.1.62: Sıcaklık orta kubbe sağlamlaştırma detayı (V.B.M.Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.1.63: Sıcaklık orta kubbe karbon kumaş ile kuşaklama yapılarak sağlamlaştırılması (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.64: Sıcaklık orta kubbe karbon kumaş ile kuşaklama yapılarak sağlaştırılması (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

İç ve dış sıva raspaları sonrasında halvet kubbelerinde yatay çatlaklar tespit edilmiştir. Bu çatlaklar, kubbe çatlaklarında görülen iki farklı çatlak tipinde, kubbe ışıklıklarını çevreleyen yatay çatlaklar ve kubbenin yaklaşık yarı yüksekliğinden başlayan aşağı doğru inen düşey çatlaklardır. Bu çatlak tipleri kaplaması açılan tüm kubbelerde gözlenmiştir.

Şekil 4.2.5.1.65: Halvet (EZ08) kubbe çatlağı

Şekil 4.2.5.1.66: Halvet (EZ09) kubbe çatlağı (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

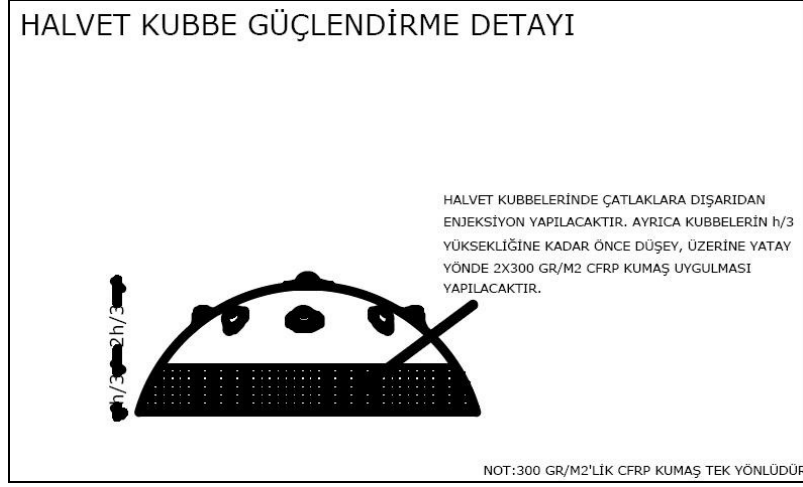
Şekil 4.2.5.1.67: Halvet (EZ07)kubbe çatlağı
Şekil 4.2.5.1.68: Halvet (EZ10) kubbe çatlağı (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Sıcaklık eyvanlarının üst örtüleri olan tonozlarda çatlak ve hasar tespiti yapılmamıştır. Bu sebeple, tonozlarda sağlamlaştırma müdahale tekniği uygulanmamıştır.

Şekil 4.2.5.1.69: Eyvan tonozu (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Güçlendirme projesinde detayı verilen halvet kubbelerini kuşaklama yaparak, sağlamlaştırma detayına göre, önce çatlağa verilen terkibe göre enjeksiyon yapılmıştır. Daha sonra tek yönlü 300 gr/m^2 olan CFRP karbon elyaf kumaş ile kubbenin yüksekliğinin üçte birine kadar önce düşey, üzerine yatay yönde $2 \times 300 \text{ gr/m}^2$ CFRP karbon elyaf kumaş uygulaması yapılmıştır.

Şekil 4.2.5.1.70: Halvet kubbelerini sağlamlaştırma-kuşaklama detayı (V.B.M.Arşivi EK-2[8])

Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü Üst Örtüde Sağlamlaştırma;

Erkekler kısmı soğukluk kubbesinde yapılan karbon elyaf kumaş-kaneviçe ile kuşaklama yapılan sağlamlaştırma yöntemleri, aynı şekilde kadınlar kısmı soğukluk kubbesinde de uygulanmıştır.

Şekil 4.2.5.1.71: Soğukluk kubbeleri enjeksiyon ve karbon kumaş ile kuşaklama yapılarak sağlamlaştırılma yapılması (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.1.72: Kubbe sağlamlaştırma için kullanılan tek yönlü CFRP, karbon elyaf kumaş-kanaviçe malzemesi (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Kadınlar Kısmı ılıklık Bölümü Üst Örtüde Sağlamlaştırma;

ılıklık kubbelerinde çatlaklara dışarıdan enjeksiyon yapılmıştır. Ayrıca kubbelerin yüksekliklerinin üçte biri kadar önce düşey, üzerine yatay yönde 2x300 gr/m² CFRP karbon elyaf kumaş uygulaması yapılmıştır.

Şekil 4.2.5.1.73: Kadınlar ılıklık orta kubbe çatlağı

Şekil 4.2.5.1.74: Kadınlar ılıklık sağ kubbe çatlağı (Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.75: Kadınlar ılıklık sol kubbe çatlağı

Şekil 4.2.5.1.76: Kadınlar ılıklık soğuk yıkanma kubbe çatlağı (Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü Üst Örtüde Sağlamaştırma

Şekil 4.2.5.1.77: Orta kubbe (Tevfik İlater Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.78: Kadınlar sıcaklık sağ halvet 1

Şekil 4.2.5.1.79: Kubbe çatlağı kadınlar sıcaklık sağ halvet 2 kubbe çatlağı (Tevfik İlater Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.80: Kadınlar sıcaklık sol halvet 1

Şekil 4.2.5.1.81: Kubbe çatlağı kadınlar sıcaklık sol halvet 2 kubbe çatlağı (Tevfik İlater Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.82: Kadınlar sıcaklık orta kubbe enjeksiyon ve karbon kumaş ile kuşaklama yapılarak sağlamlaştırılması (Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Külhan – Su Deposu Duvar ve Üst Örtüde Sağlamaştırma

Yapıda tespit edilen en ciddi hasarlardan biri sıcak su deposunun tonozunda meydana gelen çökmedir. Hasarın oluşma dönemi tespit edilememekle birlikte, dış beden duvarının dış yüzündeki kaplamanın yıkıldığı dönemde oluştuğu belirlenmiştir. Çünkü, mevcut halinde dış beden duvarının dış yüzünün şekülünün düz olmasına rağmen, aynı duvarın iç yüzünde, en fazla tonoz çökmesi olan bölgede % 1,25 lik duvarda yatıklık ölçülmüştür. Aynı zamanda sıcak su deposunun içinde bulunan mevcut gergilerin bir kısmının da iptal edildiği görülmüştür. Tonozda meydana gelen bu hasarın erkekler soğukluk kısmına kadar beden duvarlarına da tesir ettiği tespit edilmiştir (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[2]).

Şekil 4.2.5.1.83a - 4.2.5.1.83b: Sıcak su deposu iç duvar çatlağı (Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.84a - 4.2.5.1.84b: Sıcak su deposunun tonozunda oluşan çatlaklar
(Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

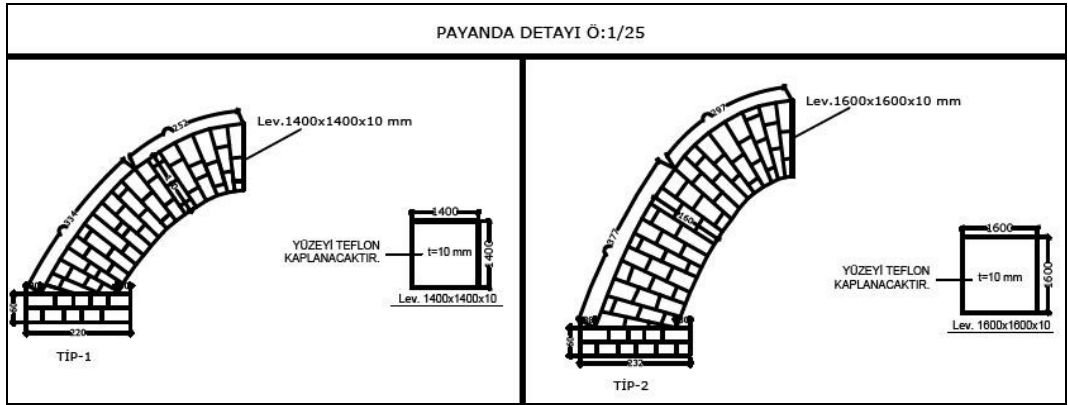
Şekil 4.2.5.1.85a - 4.2.5.1.85b: Sıcak su deposunun tonozunda oluşan çatlaklar
(Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.1.86a - 4.2.5.1.86b: Su deposunun tonozunun üstünde oluşan çökme ve çatlaklar
(Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

"Tonozda oluşan çökme ve bu çökmenin tetikleyebileceği için ileriki hasarları engelleyebilmek adına, iki farklı yöntem aynı anda uygulanmıştır. Bunlardan ilki,

tonozun içine tonoz formunda çelik konstrüksiyon çerçeve yerleştirilmiş ve tonozun üst yüzeyine tam temas etmesi planlanmıştır. Aynı zamanda bu çelik konstrüksiyon sistem, duvara da ankraj edilmiştir. İkinci adımda ise, tonozun oluşturduğu yatay itki sebebiyle beden dış duvarının açılmasını tutabilmek adına, taş uçan payandalar tasarlanmıştır. Böylelikle, uçan payandanın yatayda yaratacağı yatay yük etkisi ile duvarın dışa doğru hareketi ile açılmaya çalışan tonozun meydana getirdiği itkinin dengelenmesi amaçlanmıştır.’ (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[2]).

Şekil 4.2.5.1.87: Sıcak su deposunu payandalama detayı(V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.1.88: Sıcak su deposunun yan duvarlarının payandalar ile desteklenmesi (V.B.M.Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.1.89: Sıcak su deposunun içine çelik kasnak ile desteklenmesi (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Mimari Ögelerde Sağlamaştırma

Soğukluk kubbe fenerlerinin sağlamaştırılması

Erkekler ve kadınlar soyunmalık kubbelerinin tepelerindeki fenerlerin her ikisi de betonarme olarak yapılmış ve zamanla içerisinde bulunan donatının paslanma ve çürümesi sonucu betonu patlatarak bozulmaya neden olmuştur. Ayrıca burada kullanılan doğramalar, alüminyumdan yapılmış olup, özgün değildir. Restorasyon sırasında fenerler yeniden inşa edilirken, doğramaların emprenyeli ahşaptan ve uzaktan kumandalı açılabilir (havalandırma amaçlı) olması tasarlanmıştır (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]). Formları bozulmuş olan, soğukluk kubbelerinin aydınlatma fenerlerinin, belgelere ve analogjiye uygun restitüsyonları yapılarak uygulanması raporlarda belirtilmiştir. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7]).

Soğukluk kubbelerinin orijinaline uygun olarak yeniden yapılması yönünde verilen raporlara rağmen, betonarme yapılan fenerlerin yıkılmasının kubbelere vereceği tahribat hesaplanarak, yıkılarak yeniden yapılmasının sakıncalı olacağı raporuna göre yıkılarak yeniden yapılmasından vazgeçilmiştir. Mevcut fenerler, karbon elyaf kumaş ile sarılarak sağlamaştırılmıştır.

Şekil 4.2.5.1.90: Kubbe feneri restorasyondan önce (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5])

Şekil 4.2.5.1.91: Erkek soyunmalık kubbe feneri (Deniz Alkan, Ocak 2015)

4.2.5.2. Temizleme

Temelde Temizleme;

Mimar Sinan tarafından yapılan drenaj kanalları kazı sonucunda açılarak, yanlış uygulamalar sonucunda kanallara dolan topraklar ve atıklar temizlenmiş, kanalların arasına sonradan örülen duvarlar kaldırılmış ve tekrar üstündeki taş kapaklar kapatılmıştır.

Şekil 4.2.5.2.1: Hamamın tüm çevresinde mevcut olan, toprak ve atıklar ,sonradan örülen duvarlarla kapanan orijinal drenaj kanalları (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Külhanın önüne toprak altına yapılan önceki restorasyon sırasında yapılan eski yakıt tankları sökülerek yapıdan uzaklaştırılarak temizlenmiştir.

Şekil 4.2.5.2.2: Külhanın önünde toprağın altına gömülen eski yakıt kazanları (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.2.3: Külhanın önünde toprak altına yapılan eski yakıt tanklarının sökülerek temizlenmesi (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Haseki Hürrem Sultan Hamamı inşa edildiği alan-arsa itibariyle arkeolojik sit alanında bulunmaktadır. İnşa edildiği 16. yüzyıl ortalarında bu çevrede Osmanlı devlet adamlarının saray ve köşkleri-kasırları bulunmakta, Topkapı Sarayı, Ayasofya ve İbrahim Paşa Sarayı'nın bu çevrede bulunmaları da düşünüldüğünde, bir Haseki Sultan'ın burada bu hamamı inşa ettirme nedeni doğal olarak açıklık kazanmaktadır.

Yapının çevresinin park alanı olarak düzenlenmesinde, ağaçlandırma ve büyük çim alanının varlığı hem yapıya, hem de arkeolojik sit alanına zarar vermiştir (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5]).

Bu sebeple yapının kuzeybatı cephesine bitişik çim alan kaldırılarak parke taş ile yürüme yolu olarak düzenlenmiştir. Hamamın çevresinde düzenlenen parke taş alan Kuzeybatı cephesi boyunca 5 m genişliğinde olup, hamamın arsasına katılmak suretiyle hamamın arsa alanı büyümüştür.

Şekil 4.2.5.2.4: Restorasyon öncesi kuzeybatı cephesinde yapılan yeşil alan düzenlenmesi [4]
Şekil 4.2.5.2.5: Restorasyon sonrası ağaç ve çim alandan temizlenen Kuzeybatı cephesi (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Döşemede Temizleme

Hamamın erkekler ve kadınlar kısmı soğukluk, ılıkılık, sıcaklık bölümlerinde taban döşemeleri yakın dönemde yapılan onarımlarda yapılan, mermer plakalar ve yüksek dozlu Portland çimento katkılı harçlar sökülerek temizlenmiştir.

Şekil 4.2.5.2.6: Sökülen mermerler ve harcı (V.B.M.Arşivi EK-2[8])

Revaklı girişin önünde bulunan taşlar, düşük basınçlı püskürtme sistemi, 0.1 bar ile kumlanarak mekanik yöntemle temizlenmiştir [7].

Şekil 4.2.5.2.7: Döşeme taşların kumlama ile temizlenmesi [7]

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Ilıklık ve Sıcaklık Bölümü

Erkek ılıklıktan başlayıp kesintisiz olarak kadınlar ılıklıık kısmının sonuna kadar devam eden cehennemlikteki hipokast ayakları⁶ arasında sonradan örülerek kapatılan ve hava dolaşımını engelleyen duvarlar kaldırılmıştır. Hava bacalarının kapalı olmasından dolayı oluşan nem, ana taşıyıcı duvarlarda yosunlaşmaya ve taş dökülmelerine sebep olmuştur. Cehennemlikten başlayan hava ve ateş bacaları tespit edilerek temizlenmiştir.

Şekil 4.2.5.2.8: Hipokast ayaklar arasına örülen duvarlar (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

⁶ Hipokast ayakları; Külhandan gelen sıcak havanın dolaştığı cehennemlik denen galerilerde, üsteki döşemeyi taşıyan belli aralıklarda yapılan tuğla ayaklar

Duvarda Temizleme

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü

Erkekler Kısmı Soğukluk Bölümü; revaklı girişteki mermer sütun, ters lale mermer ayak ve baklava dilimi mermer başlıkların temizliklerinde modifiye edilmiş AB 57 adlı kimyasal madde kullanılarak temizlenmesi önerilmiştir..

Şekil 4.2.5.2.9a - 4.2.5.2.9b - 4.2.5.2.9c: Revaklı erkek soğukluk girişindeki mermer ters lale ayak, sütun , baklava dilimi başlık ve kaidelerinde oluşan kirlenmeler (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5])

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Soğukluk dış cephesindeki almalı duvarlarda bulunan kirliliklerin temizlikleri için yüzeylerde kirlenmenin olduğu yerlerde kısmi olarak, özellikle fazla tuz bulunan kısımlarda kuru mekanik yöntemi olan kontrollü kumlama yapılmıştır. Kumlama ile temizlemede kullanılan kum garnet veya organik agregalı parçacıklar ile, kullanılan basınç 1.5 atm'yi geçmeyip, işlemi yapan deneyimli ekibin, yüzeyi yıpranmış ve zayıflamış kısımlara zarar verilmeden çalışması önerilmiş ve uygulanmıştır.

Revakların mermer sütunları kimyasal temizlik ile, dış duvardaki almasıık duvarlar da kontrollü kuru mekanik temizlikle temizlenmiştir.

Şekil 4.2.5.2.10: Revak Kemerlerinde oluşan kir ve su almadan dolayı oluşan tuz oluşumları
(K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7])

Şekil 4.2.5.2.11: Revaklı giriş (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Duvarların içlerinde Portland çimento esaslı sıvalar mekanik yöntemle sökülmüş ve yapıdan uzaklaştırılmıştır.

Şekil 4.2.5.2.12: Soğukluk duvarlarında çimento esaslı sıvanın raspa yapılması (Tevfik İlater Arşivi EK-2[12])

Her iki soğukluk kubbelerinin dış mekân örtü sistemi altında etek detayı olarak kullanılan çift sıra testere dişi (kirpi saçak) saçak, dökme çimento tuğladan yapılmıştır. Özgün olarak pişmiş tuğladan yapılması gereken bu kısım üst örtünün raspalanması sırasında yapıdan uzaklaştırılarak temizlenmiştir. Revaklı erkekler kısmı soğukluk girişinin örtü sisteminin eteklerinde olan tek sıra testere dişi (kirpi saçak) aynı şekilde yapıdan uzaklaştırılarak temizlenmiştir.

Şekil 4.2.5.2.13: Soğukluk kubbelerinin etek detayı olan çift sıra kirpi saçığında kullanılan dökme çimento tuğlalar (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5])

Şekil 4.2.5.2.14: Soğukluk kubbelerinin etek detayı olan çift sıra kirpi saçağında kullanılan dökme çimento tuğlaların temizlenmesi (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Ilıklık Bölümü

Ilıklık duvarlarının Kuzeydoğu cephesindeki Portland çimento esaslı dış duvar sıvaları raspa yapılarak temizlenmiştir. Tüm duvarlardaki çimento esaslı iç sıvalar raspalanarak temizlenmiştir.

Şekil 4.2.5.2.15: Çimento esaslı iç sıvaların raspalanarak temizlenmesi (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Ilıklık duvarlarında bulunan ortalama 150-180 cm yüksekliğinde duvara döşenen Marmara mermerlerinin kalitesinin ve işçiliğinin iyi olmaması sebebi ve hamam işlevi için gerekli olan sıcak ve soğuk su tesisatının duvarda yapılabilmesi amacıyla sökülüştür. Mermerlerin duvara montajı esnasında kullanılan çimentolu harç ta raspanarak, duvardan sökülüş, temizlenmiştir.

Sıva rasparları sırasında duvarlarda ortaya çıkan tütek kapakları yenileri yapılmak üzere sökülüştür.

Cehennemlik tütekleri kapatıldığından, gerek cehennemlikte, gerek yapı ana mekânlarında yüksek rutubet ortamı oluşmuştur. Bu nedenle tüteklerin ağzı ve kapakları temizlenerek açılmıştır.

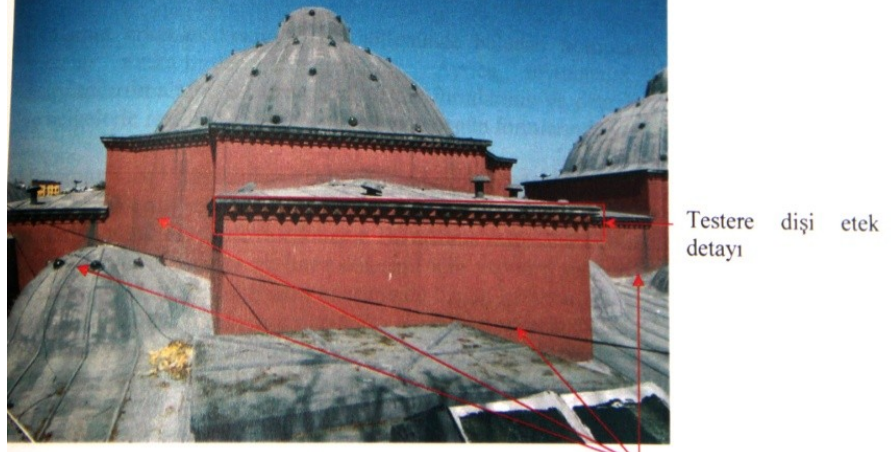

Şekil 4.2.5.2.16: Sıva rasparlarından sonra ılıkık ve sıcakık duvarlarında bulunan tütek kapakları (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü

Her iki sıcaklık orta kubbelerinin dış mekân örtü sistemi altında ve sıcaklık eyvanlarının tonozlarının dış mekân duvarlarının etek detayı olarak, tek sıra testere dişi (kirpi saçak) şeklinde dökme çimento tuğla kullanılarak yapılmıştır. Özgün olarak pişmiş tuğladan yapılması gereken bu kısımlar, üst örtünün raspanması sırasında raspanarak yapıdan uzaklaştırılmış, temizlenmiştir.

Sıcaklık orta kubbelerinin oturduğu kasnak duvarlar ve eyvanların tonozlarının oturduğu duvarların, çimento esaslı dış duvar sıvaları raspalanarak temizlenmiştir. İç duvarlardaki sıvaların tamamı raspalanarak temizlenmiştir.

Raspa yapıldıktan sonra çıkan duvara göre restitüsyon yapılacak sıvalı duvarlar

Şekil 4.2.5.2.17: Sıcaklık orta kubbe ve eyvanların tonoz duvarlarının etek detayında olan tek sıra testere dişi (kirpi saçak) dökme çimento tuğlalar ve çimento esaslı dış duvar sıvaları (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7])

Şekil 4.2.5.2.18: Sıcaklık kubbelerinin kurşun taklidi sıva ile örtülü ve dökme çimento tuğla olan kirpi saçakları (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Sıcaklık duvarlarında bulunan ortalama 150-180 cm yüksekliğinde duvara döşenen Marmara mermerlerinin kalitesinin ve işçiliğinin iyi olmaması sebebi ve hamam işlevi için gerekli olan sıcak ve soğuk su tesisatının duvarda yapılabilmesi amacıyla sökülüştür. Mermerlerin duvara montajı esnasında kullanılan çimentolu harç ta raspanarak duvardan sökülüş, temizlenmiştir.

Şekil 4.2.5.2.19: Sıcaklık duvarlarından sökülerek temizlenen mermerler Ergin, Nina, (2012)

Şekil 4.2.5.2.20: Sıcaklık duvarlarından sökülerek temizlenen mermerler Ortaylı, İlber, Engin, Vahdettin, Afyoncu, Erhan, (2008)

1916-1917 yıllarına doğru müze olmak üzere, erkekler ve kadınlar sıcaklık bölümleri eyvanlar arasında bölme duvarında geçit açılmıştır (Eyice, Semavi, 1992). Bu duvarın açılması sırasında oluşan çökme sonucu oluşan boşluğu kapatmak için kullanılan delikli tuğlalar sökülerek temizlenmiştir.

Şekil 4.2.5.2.21: Erkek-Kadın sıcaklık eyvanları arasında açılan geçit (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Üst Örtüde Temizleme;

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü

Restorasyon öncesinde soğukluk kubbelerinin üst örtü kaplaması, meridyenler şeklinde kurşun kaplama yapılmıştır. Kubbelerdeki çatlakların ve hasarların tespiti, hasarların sağlamlştırılması ve kurşunların yenilenmesi amacıyla kurşun kaplama sökülerek, altındaki izolasyon malzemeleri raspanarak, yapıdan uzaklaştırılarak temizlenmiştir.

Şekil 4.2.5.2.22: Duvarda taş derzleri (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Erkekler soğukluk kubbelerinin 1988 yılında yapılan restorasyonu sırasında, yapının Ayasofya cephesindeki revaklarının kurşun çatı kaplamasının sökülerek, yerine harç yapılması sonucu yapının yağmur suyu alması, revak kubbe ve tonozlarının tuğlalarında tuz oluşumlarına ve kabarmalara neden olmuştur. Revakların üstünde yapılan harçlı izolasyon kaplaması sökülüp yapıdan uzaklaştırılarak temizlenmiştir (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

Şekil 4.2.5.2.23: Revaklı girişin ortasındaki kubbe

Şekil 4.2.5.2.24: Revaklı girişin yan tonoz bölümlerden birinde su almadan dolayı tuz oluşumları (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Ilıklık Bölümü

Ilıklık kubbelerinin üst örtüleri kurşun taklidi ve kurşun rengine boyanmış Portland çimentolu harç ile sıvanmış ve üzerine su izolasyon malzemesi sürülmüştür. Dıştan ve içten sıva raspası yapılarak, tuğla kubbelerdeki çatlak ve hasarlar tespiti yapılmıştır. Yapılan onarımlarda değiştirilmiş olan kubbedeki fil gözleri sökülmüştür.

Şekil 4.2.5.2.25: Kubbelerin üstündeki çimento katkılı sıvalar ve orijinal olmayan filgözleri (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.2.26: Kubbelerin üstündeki çimento katkılı sıvalar ve orijinal olmayan filgözü(V.B.M.Arşivi EK-2[8])

Kubbelerin kenarlarındaki üst örtüde yapılmış olan ve sökülerek yapıdan uzaklaştırılan çimentolu harcın 15 cm'yi bulan kalınlığı olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4.2.5.2.27: Kubbe aralarında yapılmış olan çimentolu harçların sökülmesi (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.2.28: Çimentolu harçların sökülmesi (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

İç sıvalar kubbelerin iç yüzeylerinde de raspa yapılarak temizlenmiştir. Çimento katkılı sıvalar yapıdan uzaklaştırılmış, aynı zamanda, kubbe hasarları da tespit edilebilmiştir.

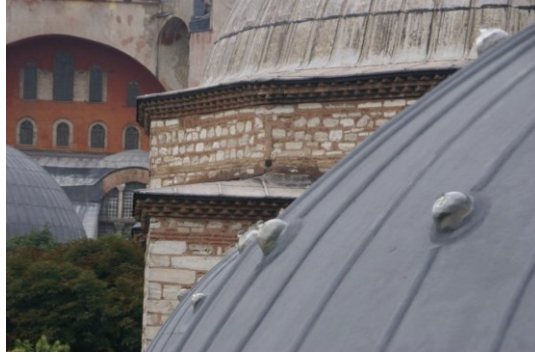
Şekil 4.2.5.2.29: Kubbelerin iç sıvalarının raspa yapılarak temizlenmesi (Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.2.30: Kubbelerin altıgen ve yıldız formlardaki fil gözlerinin sökülerek temizlenmesi (Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü

Sıcaklık kubbelerinin üst örtüleri kurşun taklidi ve kurşun rengine boyanmış Portland çimentolu harç ile sıvanmış ve üzerine su izolasyon malzemesi sürülmüştür.

Şekil 4.2.5.2.31: Kurşun kaplı soğukluk kubbesi ve kurşun taklidi sıva ile kaplı sıcaklık kubbesi (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.2.32: Kurşun taklidi sıva ile kaplı ılık ve sıcaklık üst örtüleri (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Üst örtü üzerinde yer alan Portland çimento esaslı sıvalar mekanik yöntemle sökülmüş ve yapıdan uzaklaştırılarak temizlenmiştir.

Şekil 4.2.5.2.33: Kadınlar ve erkekler sıcaklık orta kubbelerinin sıva raspaası yapılarak temizlenmesi (V.B.M.Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.2.34: Kadınlar sıcaklık orta kubbe, eyvan tonozu ve halvet kubbesi sıva raspa yapılarak temizlenmesi (V.B.M.Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.2.35: Kurşunu sökülen ve sıva raspa yapılan sıcaklık kubbesi (V.B.M.Arşivi EK-2[8])

Çatlakların ve hasarların tespiti için ve özgün malzemesi olmayan kaplama ve harçlar temizlenerek uzaklaştırılması için kubbe ve tonozların üst örtü yüzeylerinin dış ve iç sıvalarının raspası yapılarak temizlenmiştir.

Şekil 4.2.5.2.36: Kurşun taklidi sıva ile kaplı sıcaklık eyvan tonoz üst örtüsünün raspalanarak temizlenmesi (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.2.37a - 4.2.5.2.37b : Sıva raspası yapılmış sıcaklık kubbesi(Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Yapılan onarımlarda değiştirilmiş olan kubbedeki fil gözleri denen cam fanuslar sökülmüştür.

şekil 4.2.5.2.38: Sökülen aydınlatma fil gözü fanuslar (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Külhan-Sıcak ve Soğuk Su Deposu Temizliği

Soğuk su deposu, yapıda sıcak su deposundan daha yüksek bir kotta, altı dehliz şeklinde bir mekândır. Soğuk su deposunun girişi çatıdandır. Sıcak su deposuna dışarıdan, soğuk su deposuna ise içeriden giriş yoktur. Bunun nedeni, yapının ısı kaybını önlemektir. Soğuk su deposu restorasyondan önce kullanılır halde değildi.

Sıcak su ve soğuk su deposundaki tonoz ve duvarlarda iğer ve dış sıvalar raspa yapılarak yapıdan uzaklaştırılarak temizlenmiştir.

şekil 4.2.5.2.39: Soğuk su deposunun duvar ve tonozun iğer sıvalarının raspa ile temizlenmesi (Tevfik İter Arşivi EK-2[12])

Sıcak su deposuna girildiğinde ortadaki bakır kazan hala durmaktadır. Bakır kazanın hemen iki yanında sıcak suyun çok fazla kaynamaması için sirkülasyonu sağlaması amacıyla, yerden yaklaşık 15-60 cm yüksekliğindeki delikli duvar bulunmaktadır. Yeniden hamam işlevi verilen hamamda, sıcak su deposu personel için ayrılmış servis mekânları olarak kullanılmıştır. Bakır kazan temizlenerek koruma altına alınmıştır.

Şekil 4.2.5.2.40: Sıcak su deposunda bulunan kazan

Şekil 4.2.5.2.41: Suyun fazla ısınmasını engellemek amacıyla sirkülasyonu sağlayan duvardaki delikler(K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Sıcak su deposunun tonozunda ve duvarında çimento katkılı iç sıva rasparları yapılarak çatlak ve hasarların tespiti yapılmış, aynı zamanda tonozun üstündeki Portland çimentolu üst örtüdeki harçlar sökülerek temizlenmiştir.

Şekil 4.2.5.2.42a - 4.2.5.2.42b: Sıcak su deposunun tonozunda iç sıvaların raspa ile temizlenmesi (V.B.M.Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.2.43: Raspa yapılarak yapıdan uzaklaştırılmış olan sıcak su deposunun üstündeki çimentolu harçların çökme sonucu parçalanması(Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Külhanın üstündeki çelik konstrüksiyon kaldırılmıştır, önceki restorasyondaki halı satış mağazası işlevinden kalan ısıtma kazanı ve tesisatları sökülümüştür

Şekil 4.2.5.2.44: Son yapılan restorasyondan sonra külhanda bulunan mevcut kazan

Şekil 4.2.5.2.45: Külhanın çatısını taşıyan çelik konstrüksiyon (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Mimari Öğelerde Temizleme

Mermer kaplamanın değişimi sırasında erkek ve kadın soyunmalık bölümü havuzları da yenilenmesi amacıyla sökülümüştür. Erkekler ve kadınlar soyunmalık bölümündeki havuzun hem kullanılan mermer, hem eteğindeki su toplanan

bölgesinin mermerle uyumsuzluğu sebebiyle sökülerek yapıdan uzaklaştırılarak temizlenmiştir.

Her iki soyunmalık bölümünde yer alan havuzlardan erkekler bölümündeki yivli çanaktan yükselen balık figürlü fiskiyesi, yapının onarımı sürecinde korumaya alınarak, tekniğine uygun olarak temizlenmiştir.

Şekil 4.2.5.2.46: Erkekler soyunmalık havuzu balık figürü fiskiye (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5])

Hamamda, 1980 sonrasında Uluslararası İstanbul Bienali kapsamında bazı çağdaş sanat sergileri düzenlenmiştir (İstanbul Ansiklopedisi,1994). Yapı son olarak Kültür Bakanlığı tarafından halı satış mağazası olarak kullanılmıştır.

Hamamda kadınlar ve erkekler bölümlerinin özgün durumlarını belirleyen unsurlar olarak pabuçluk nişli sekiler, gene 1957 onarımında kazandırılan durumlarıyla bulunmaktadır. Bu taş sekiler üzerinde yer alması gereken ahşap camekân sıralı mekânları ile açık ahşap sekiler ve ahşap askılıklar yerine 1957 onarımında iki kademeli ve sergilemeye uygun olacak şekilde bir ahşap konstrüksiyon uygulanmış olduğu görsel bulgu ve belgelerden anlaşılmaktadır (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5]).

Soyunmalık pencerelerin durumuna bakıldığında, zemin katta özel soyunma odalarının olmadığı düşünülmektedir. Pencere sövesi üstünde yer alması gereken üst katın kotuna bakıldığında bu mesafenin tek kollu merdivenle çıkılması imkansız görünmektedir. Son yapılan restorasyonda erkekler ve kadınlar kısmı soyunmalık bölümlerinde yapılan şirvanların, dönem eki olmadığı ve mevcut pencereler ve

ılıklığa geçişteki yağmurlu hava bacası ile uyumlu olmaması sebebi ile sökülerek yapıdan uzaklaştırılmıştır.

Şekil 4.2.5.2.47: Kadınlar kısmı soyunmalık bölümünde bulunan şirvan ve havuz (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.2.48: Kadınlar kısmı soyunmalık bölümünde bulunan şirvan ve havuz (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5])

Şekil 4.2.5.2.49: Kadınlar kısmı soyunmalık bölümünde bulunan temizlenen şirvan ve havuz[4]

Şekil 4.2.5.2.50: Kadınlar kısmı soyunmalık bölümünde bulunan temizlenen şirvan (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.2.51: Erkekler kısmı soyunmalık bölümünde bulunan şirvan ve havuz (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Soyunmalık mekânlarında bulunan hasarlı ve tekniğine uygun olarak yapılmayan dış pencereler sökülerek yapıdan uzaklaştırılmıştır.

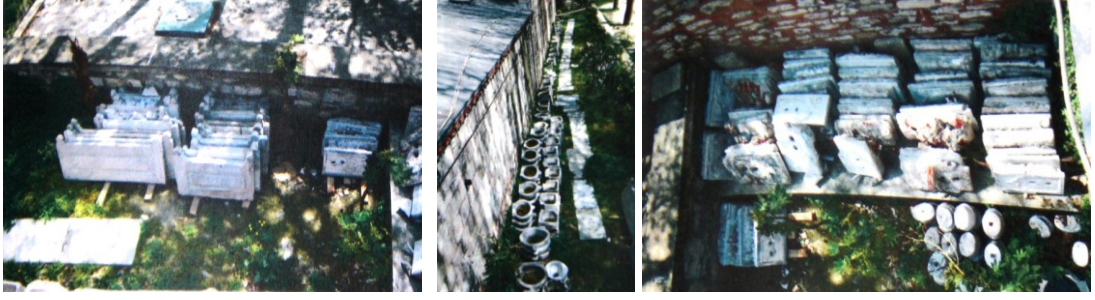

Şekil 4.2.5.2.52a - 4.2.5.2.52b: Dışlık pencerelerin yenilemeden önceki hasarlı durumu (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Ilıklık ve sıcaklıklarda bulunan orijinal olmayan, son onarımlarda yapılan mermer kurnalar, yıkanma seki korkulukları, çeşme aynalarından malzeme ve işçilik kalitesi ve detayına uygun olmayanlar yerlerinden sökülmüştür. Kullanılacak olanlar düşük basınçla rotasyon püskürtme tekniği, 0.1 bar basınç ile kumlanarak mekanik yöntemle temizlenmiştir [7].

Şekil 4.2.5.2.53a - 4.2.5.2.53b: Sıcaklık bölümünde bulunan eyvan yıkanma sekilerinin mermer korkulukları (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.2.54a - 4.2.5.2.54b - 4.2.5.2.54c: Hamamın bahçesinde sökülerek toplanan mermer kurnalar, çeşme aynaları ve seki korkulukları (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.2.55a - 4.2.5.2.55b.: Mermer seki korkuluk ve kurnalar, düşük basınçla rotasyon püskürtme tekniği ile temizlenmesi [7]

Yapının tamamındaki doğramaların nitelik kaybına uğradığı tespit edilmiştir. Pencere doğramalarının tamamı sökülerek yapıdan uzaklaştırılarak temizlenmiştir.

Şekil 4.2.5.2.56a - 4.2.5.2.56b: Pencere doğramalarının hasarlı durumları (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Bezemde Temizleme

Yapıda bezeme amaçlı unsurlar, ayna taşları yüzeylerinde, özgün kurna yüzeylerinde mimariye bağlı olarak da göbek taşı yüzeyinde ve erkekler soyunmalık bölümünün eteğinde bulunmaktadır (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5]).

Mimariye bağlı olarak kubbelerin geçiş bölgelerini oluşturan trompların kemer sarkıtlarında ve mukarnas nişleri ile soğukluktan ılıklığa ve ılıklıktan sıcaklığa geçiş kapıları, halvet kapıları, ılıklıktaki soğuk yıkanma mekânlarına giriş kapılarının mukarnas kavsaralı nişler şeklindeki alçı düzenlemeleri duvar ve kapı söve dokuları beyaz çimento ve pirinç tozundan yapılan sıvaları raspalanarak sökülerek temizlenmiştir (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5]).

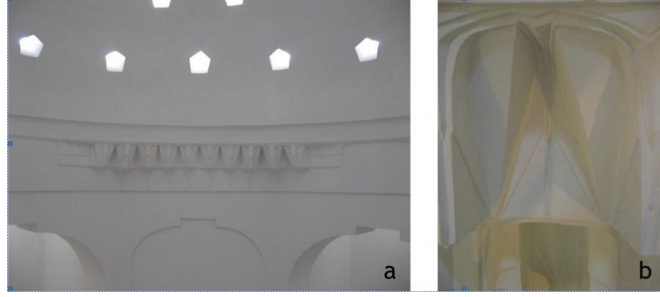
Şekil 4.2.5.2.57: Restorasyon öncesi halvet girişi alçı sövesi(K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.2.58a - 4.2.5.2.58b: Ilıklıkta bulunan soğuk yıkanma yeri mukarnas kavsaralı nişler şeklindeki girişi (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Soğukluk kubbelerine geçiş elemanı olan trompların mukarnaslı bezemeleri, sıcaklık kubbelerinin eteğindeki mukarnas bezemelerinde olan çimentolu sıvalar raspalanarak temizlenmiştir.

Erkekler Kısmı soğukluk kubbe kasnağını dolanan üçlü palmet tepelikli taş bezeme (oluklu oyma tekniğinde rumi-palmet bezeme) bordürünün, çimentolu sıva söküm ve horasan sıva yapım ve badana sürecinde korunmaya alınmıştır.

Orijinal olmayan ve geçmiş dönem onarımlarında kötü mermer ve işçilikle yapılan, ılıklik ve sıcaklıklarda bulunan çeşme ayna taşları, kurna taşları ve göbek taşlarında temizlik yapılmamış, yeniden yapım ile bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.2.5.2.59a - 4.2.5.2.59b: Mukarnaslar, a sıcaklık orta kubbesi, b mukarnas modülü (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.2.60: Erkekler kısmı soğukluk bölümü kubbe kasağını dolanan üçlü palmet tepelikli taş bezeme bordürü ve köşe tromplarının alçı mukarnaslı bezemeler (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])
d) Soğukluk köşe trompu e) Mukarnas detayı (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5])

Şekil 4.2.5.2.61: Kadınlar Sıcaklık Bölümü Kubbesi mukarnasları ve çimentolu sıva ile yapılan halvet sövesi (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

4.2.5.3. Bütünleme

Döşemede Bütünleme

Restorasyondan önce, yerinde yapılan tespitler ve raporlara göre döşeme mermerleri ve su tesisatı ile ilgili durum belirlenmiştir; 1957 onarımı sırasında duvar dokusu içindeki su sisteminde olduğu gibi döşeme ve sekilerin de betonarmeye dönüştürülmesiyle zarar görmüş, olması gereken mermer-taş döşemelerin yerini özgün ölçüleriyle örtüşmeyen beton döşeme ve mermer kaplamalar almıştır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5])

Önceki restorasyonda satış mağazası işlevi verilen hamamda, yerde bulunan mermer kalitesinin çok düşük olması, derz düzensizliği, çok kötü işçilik nedeniyle hem kötü görüntü hem hijyen problemleri; ayrıca, yıkanma suyu içinde gider sisteminin ve sıcak, soğuk su tesisatının olmaması raporlarda belirtilmiştir.

Yeniden yıkanma amaçlı faaliyete geçecek olan hamamda mekânların ısıtılması için eskiden olduğu gibi külhanda yakılan fosil yakıtların ısısının cehennemlik ve ateş bacaları vasıtasıyla ısı dolanımı mümkün olmayacağı, proje müellifleri tarafından belirtilerek, yoğunmalı kombi kazan sistemi ile yerden ısıtma teknolojisi uygulanmıştır. Bu uygulamaya göre hem döşemede, hem de duvarlarda ısıtma boruları mermer arkasında dolaşmıştır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Bütün bu nedenlerden dolayı mermer kaplamanın tamamı söküldükten sonra, temiz ve pis su tesisatları ve gider sistemi oluşturularak yerde ve duvarda her mekânın kendi ihtiyacına yönelik farklı sıcaklıkları sağlayacak şekilde (göbek taşı 40–44, halvet 37–40, eyvan 35–37, ılıklik 32–35), farklı mekânların farklı ısıtılması düşünülerek, aynı zamanda hijyen koşullarını sağlayacak birleşim detayları ile birlikte mermer kaplamalar yenilenmiştir. Kısmi parçalar dışında orijinal döşeme örneği kalmadığı için mevcut hamamların döşeme örneklerine göre analogi yöntemi ile restitüsyona dayalı yeniden yapılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Yapının cehennemlikte girilebilen kısmında, çatıya çıkan hava bacalarının önceki yenileme esnasında kapatılmasından dolayı, oldukça fazla rutubet bulunduğu saptanmıştır. Buna bağlı olarak yapının ana taşıyıcı duvarlarının üstünde yosunlaşma ve taş dökülmeleri meydana gelmiştir.

Cehennemlik, erkekler ılıklik bölümünden kadınlar ılıklik bölümüne kadar kesintisiz devam etmektedir. Cehennemliğin ana bölümüne geçişin kapalı olmasından dolayı, elde bulunan tesisat planlarının doğruluğu kontrol edilememektedir. Cehennemlikten bir kolun tuvaletlere gittiği; bunun muhtemelen, tuvaletleri de ısıtma amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

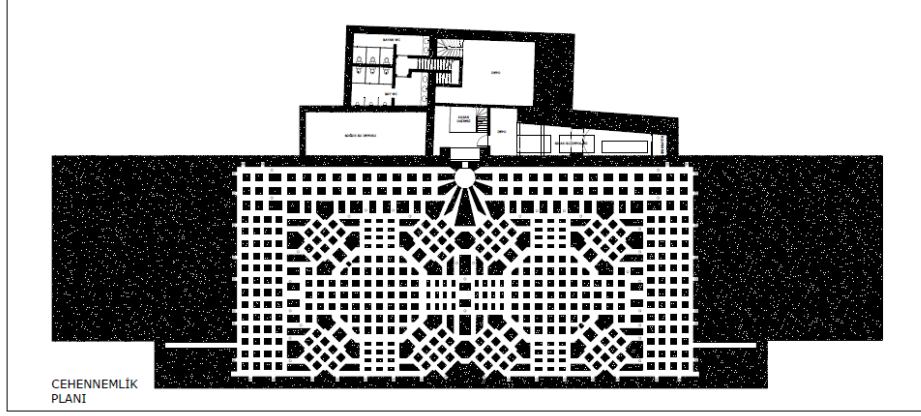
Restorasyon esnasında birkaç noktadan ulaşılabilen cehennemliğe giriş yapılarak hem cehennemlik bakım ve onarımı yapılmış, vakıflar arşivinden elde edilen projede varlığına dair çizimler olan hava kanallarının olup olmadığı tespit edilerek cehennemlik projesi hazırlanmıştır. Hipokast ayakları arasına örülerek kapatılan duvarlar kaldırılarak, cehennemliğin havalandırılması sağlanmıştır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

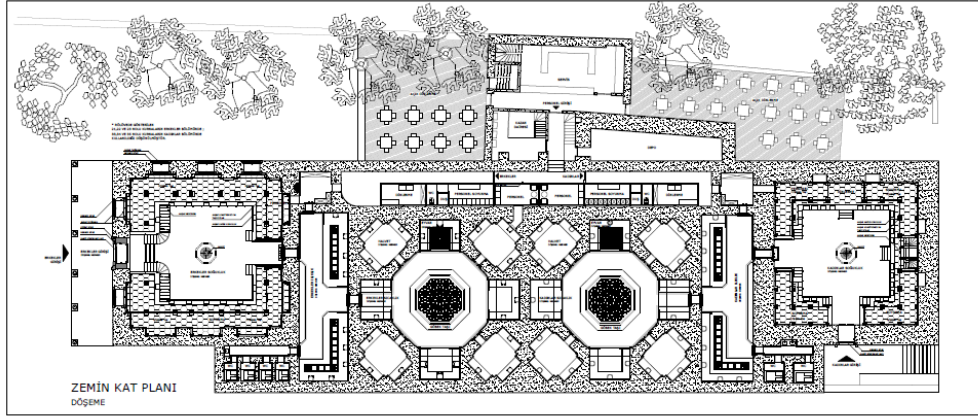
Şekil 4.2.5.3.1: Cehennemlikte bulunan hava bacası (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Hipokast taşıyıcı ayakların boyutları ve adetleri restitüsyon projesine bağlı olarak özgün malzeme ve tekniğine uygun olarak yeniden imal edilmesi, bu kısımda kullanılacak olan tuğlaların, özgün tuğlalar ile aynı özellikte, nitelikte ve boyutta olmaları gerektiği ve bu ayakların yapımında kullanılacak olan harç terkibi (1 kısım hidrolik kireç, 2,5 kısım 4 mm elek altı tuğla kırığı) verilmiştir. Ayrıca yeniden imali yapılan altyapı sisteminin üzerinin taş plakalar ile kapatılması, kullanılacak olan taşların kalınlıklarının 10-12 cm'den az olmaması ve 60–70 megapascal basınç dayanımına sahip kireç taşı plakalar olması gerektiği Koruma Uygulama Müdürlüğü'nün raporunda belirtilmiştir (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7]).

Ancak, hipokast ayakları üzerindeki betonarme döşemenin kaldırılamamasından dolayı, cehennemlik ayakları ve üstüne konacak taşlarla ilgili bahsedilen bütünleme müdahale teknikleri uygulanamamıştır.

Şekil 4.2.5.3.2: Restorasyon projesi cehennemlik planı (Tevfik İltter Arşivi EK-2[11])

Şekil 4.2.5.3.3: Restorasyon projesi döşeme planı (Tevfik İltter Arşivi EK-2[11])

Döşeme bütünlemesi analoji yöntemi ile restitüsyona dayalı olarak yapılmıştır. Ayasofya Haseki Hürrem Sultan Hamamı mermer döşemelerinin 1986 restorasyonu sırasında tamamı yenilenmiş olduğundan restitüsyona esas herhangi bir dizilik, bezeme veya parçaya rastlanmamıştır. Dönemsel ya da genel bir döşeme tipolojisine ait ortak nokta bulunmaya çalışılarak bu çalışma sonucunda elde edilen belge ve bilgilere göre; Osmanlı hamamları döşeme kaplamalarında kullanılan malzeme Marmara mermeridir. Kullanılan mermer kaplamanın duvar kenarlarında genel olarak 15–60 cm genişliğinde bordür olarak kullanıldığı görülmektedir. Renkli mermer çoğunlukla sadece göbek taşında kullanılmakta, bazen düşey yüzeylerde bir

sıra halinde kullanılmaktadır. Döşeme kaplaması mermer ölçüleri 40–60–80 cm gibi farklı genişliklerde ve boy serbest olarak kullanılırken, belli bir diziliş sırası yoktur. Birbirinin üzerine rastlayan köşelerde geçme yapılmaktadır. Bazı hamamlarda bordür içerisinde renkli ikinci bir bordür görülmektedir. Duvar yüzeylerindeki mermer kaplama yüksekliği 40-200 cm arasında değişiklik göstermektedir (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü Döşeme Bütünlemesi

Soyunmalıkların zemin kattaki sekileri altıgen taş döşeme ile kaplanmıştır. Şirvan katlarının döşemeleri ise ahşaptır. Havuzun olduğu, soyunma sekilerinin ortasındaki alanda döşeme mermerleri ve havuzların mermerleri sökülerek, erkekler kısmı havuz fiskiyesindeki balık figürü ve dilimli çanağı dışında yeniden mermer olarak döşenmiştir.

Şekil 4.2.5.3.4: Erkekler soğukluk mermer döşeme ve fiskiyeli mermer havuzu [5]

Erkekler revaklı girişinin dışındaki taşlardan hasarlı ve kırık olanlar sökülerek, içlerine çelik donatı koyulmuş ve sıkıştırılarak birbirine yapıştırılarak, hidrolik kireçli harçlar ile yerine konmuştur.

Şekil 4.2.5.3.5a - 4.2.5.3.5b - 4.2.5.3.5c: Revaklı erkekler girişinin dışındaki taşların bütünleme yapılması [8]

Revakların dışındaki alana orijinal döşeme ve duvar taşlarının renk ve dokusuna uyumlu yeni taşlar ile farklı desende taşlar döşenmiştir.

Şekil 4.2.5.3.6a - 4.2.5.3.6b: Revakların dışına döşenen taşlar [9]

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Ilıklık Bölümü Döşeme Bütünlemesi

Erkekler ılıklığa ilk girildiğinde göze çarpan, bu bölümde oturma sekisinin bulunmamasıdır. Kadınlar ılıklık ve hamamın diğer bütün bölümlerinde oturma yerinin erkekler ılıklık bölümünde olmamasının nedeni, hamamın oturduğu zeminden kaynaklanan kot farkıdır. Su deposu ve erkekler ılıklık bölümünün kot farkından dolayı bir de oturma bölümü yapılması halinde kurnalar, yere çok yakın veya gömülü yapılmak zorunda kalacaktı. Bu nedenle erkekler ılıklıkta oturma bölümü yapılmamıştır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

Ilıklık sekilerinin bordür içinde kare renkli mermer döşemeleri ve sıralama olarak döşenen Marmara mermerleri sökülerek, yeniden daha kaliteli mermer ve iyi işçilikle döşeme planına göre ve analogi yöntemi ile restitüsyona dayalı yeniden yapılmıştır.

Şekil 4.2.5.3.7: Kadınlar ılıklik restorasyondan önce döşeme ve duvar mermer kaplamaları
Şekil 4.2.5.3.8: Erkekler ılıklik restorasyondan önce döşeme ve duvar mermer kaplamaları
(K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.9: Kadınlar ılıklik eyvan döşeme ve seki mermerlerinin yeniden yapımı (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

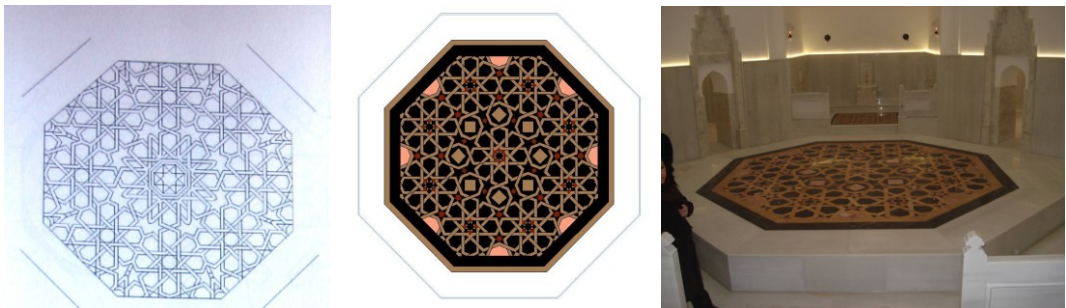
Şekil 4.2.5.3.10: Kadınlar ılıklik eyvan döşeme ve seki mermer döşemeleri

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü Döşeme Bütünlemesi

Her iki sıcaklık bölümünde yapılan döşeme bütünlemesi ile ortada renkli mermerden yapılmış, ışınlı geometrik geçme desenli sekizgen göbek taşı bulunmaktadır. Dört adet eyvandan sadece sıcak su deposuna bitişik olan eyvanın seki arasında kare planlı renkli mermerden yapılmış ışınlı geometrik geçme desenli döşeme bulunmaktadır. Diğer üçer eyvan, dört halvet ve göbek taşı kenarlarında bulunan mermerler sıralama olarak Marmara mermeri ile döşenmiştir.

Kadınlar ve erkekler sıcaklık bölümlerinde yer alan sekizgen göbek taşları ter atma mahalleri olmakta, erkekler bölümü göbek taşı yüzeyinde çok ışınlı geometrik geçme örneği çok renkli mermer kakma olarak yer alırken, 1957 onarımında yerinden sökülerek, yeni bir kurgu ile mermer kaplamalı bezeme yapılmış bulunmaktadır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5])

Erkekler bölümünün sıcaklığının ortasındaki sekizgen mermer göbek taşının Selçuklu motiflerinin orijinal olmadığı, Mimar Sinan'ın o dönem (en önemli özelliği Süleymaniye Camii'nde görülür) uyguladığı motiflerle karşılaştırıldığında ve de benzer Selçuklu motifleriyle karşılaştırıldığında motifin hatalı olduğu ortaya çıkmaktadır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

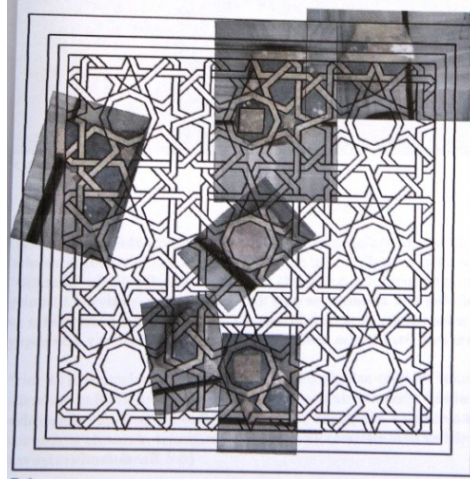

Şekil 4.2.5.3.11: Restorasyondan önce erkekler sıcaklık göbek taşı motifi çizimi (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.12: Erkekler sıcaklık ışınlı geometrik geçme motifli göbek taşı döşeme çizimi (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.3.13: Restorasyondan sonra erkekler sıcaklık göbek taşı uygulaması (V.B.M.Arşivi EK-2[8])

Yapının cehennemliğinden çıkan göbek taşı parçaları da bu saptamayı doğrulamaktadır. Ancak, bu parçaların sıcaklık bölümündeki sekizgen göbek taşına ait olmadığı, birkaç kaynaktaki da belirtildiği üzere eyvanlardan birinin döşemesine ait olduğu düşünülmektedir. Bazı kaynaklarda "sultan yıkanma yeri" olarak tanımlanan bu kısma ait kadınlar bölümünde bir de özel kurna bulunmaktadır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.14: Sıcaklık eyvanlarından sadece birinde olan mermer döşemesi ve bulunan orijinal parçaları (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5])

Şekil 4.2.5.3.15: Sıcaklık eyvanlarından sadece birinde olan yeniden yapılan ışıklı geometrik geçme motifli mermer yer döşemesi [5]

Şekil 4.2.5.3.16: Sıcaklık eyvanı Selçuklu motifli mermer yer döşemesi (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.3.17: Sıcaklık eyvanlarının restorasyondan önceki mermer döşemesi (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

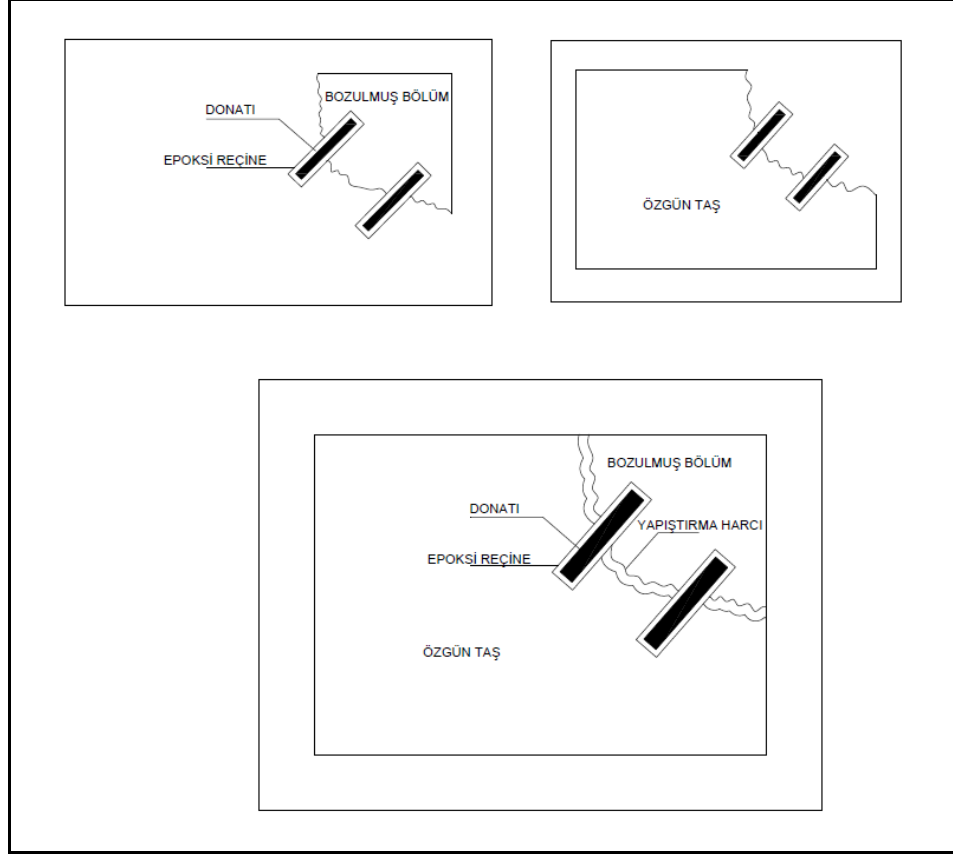
Duvarda Bütünleme

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü Duvar Bütünlemesi

Duvarlarda bir sıra taş, iki sıra tuğla prensibi olan almaşık duvar tekniği devam etmektedir. Soyunmalık duvarlarındaki taş ve tuğla örgüsü homojen değildir. Kesme taşların köşelerde iriliğini ve düzgünlüğünü korumasına rağmen, duvar ortalarına doğru gayri muntazam yonu taşlar hakimdir. Pencere kenarlarında da köşelerde olduğu gibi yine muntazam kesme taşlar özellikle seçilmiş ve kullanılmıştır.

Hamamın dış duvarlarında bulunan taş derzlerinde herhangi bir derz açma işlemi yapılmamıştır. Ancak boşalmış ve problemlili olan kısımlarda kısmi derz

onarım yapılmıştır. Taş yüzeylerinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün "Plastik Onarım Yapılmaması" konusundaki genelgesine uygun olarak plastik onarımlardan kaçınılmıştır.

Şekil 4.2.5.3.19: Bozulan taşlarda kozmetik onarım yapılması detayı (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7])

Kozmetik onarım harcı:

1 kısım hidrolik kireç, hidrolik kirecin su/katı oranı %35 olarak hesap edilmiştir. 2,5 kısım 3 mm elek altı taşın kendi rengindeki kireç taşı tozu. Harç suyuna %3–5 Primal AC 33 emülsiyonu karıştırılmalıdır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7]).

Dış mekân örtü sistemi altında etek detayı olarak kullanılan testere dişi (kirpi saçak) şeklinde dökme çimento tuğlalar temizlendikten sonra, özgün olarak pişmiş tuğla kullanılarak restitüsyon projesine uygun olarak yeniden yapılmıştır. Tuğlaların,

harç terkibi, taş ve taş-tuğla almaşık duvarda kullanılacak derz harcı terkibi gibi yapılmıştır.

Kuzeydoğu Cephesi

Erkekler soğukluk girişinde almaşık duvarlarda kısmi olarak kozmetik onarım yapılmıştır.

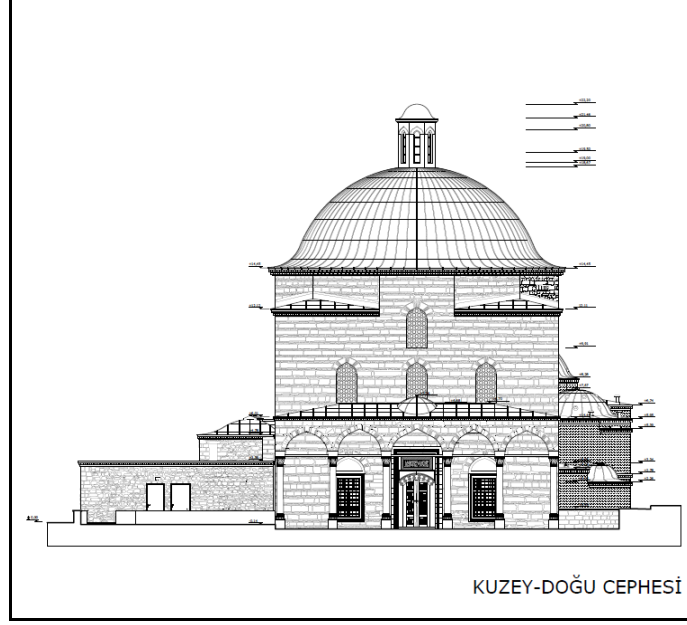
Şekil 4.2.5.3.20a - 4.2.5.3.20b: Kuzeydoğu erkek soğukluk revaklı giriş cephesi yenilemeden önce (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Revaklı girişin mermer sütun başlıklarında ve erkekler soğukluk giriş kapısı üstündeki kitabenin yazılarında altın varak işleri bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.2.5.3.21: Revaklı girişin mermer sütunlarında altın varak bütünlemesi

Şekil 4.2.5.3.22: Erkekler girişi üstündeki kitabenin altın varak bütünlemesi [8]

Şekil 4.2.5.3.23: Restorasyon projesi kuzeydoğu cephesi (Tevfik İter Arşivi EK-2[11])

Şekil 4.2.5.3.24: Kuzeydoğu erkek soğukluk revaklı giriş cephesi yenilemeden sonra (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Şekil 4.2.5.3.25: Kuzeydoğu erkek soğukluk revaklı giriş cephesi [6]

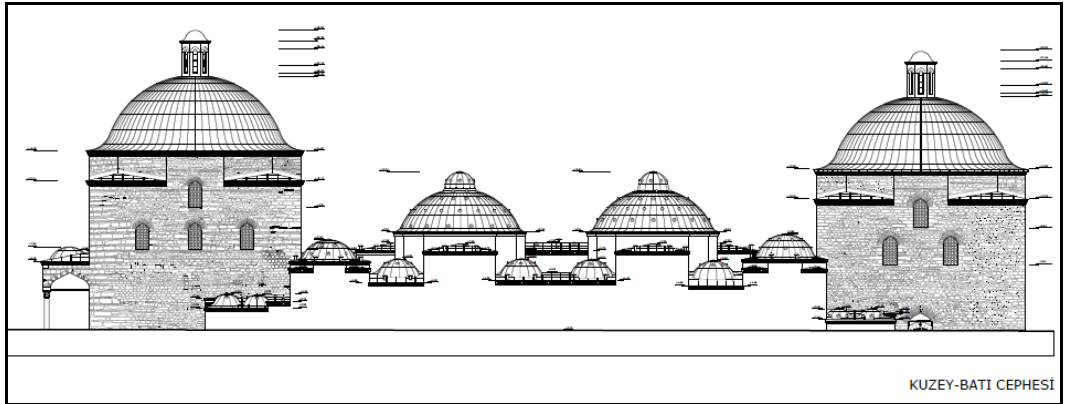
Kuzeybatı Cephesi

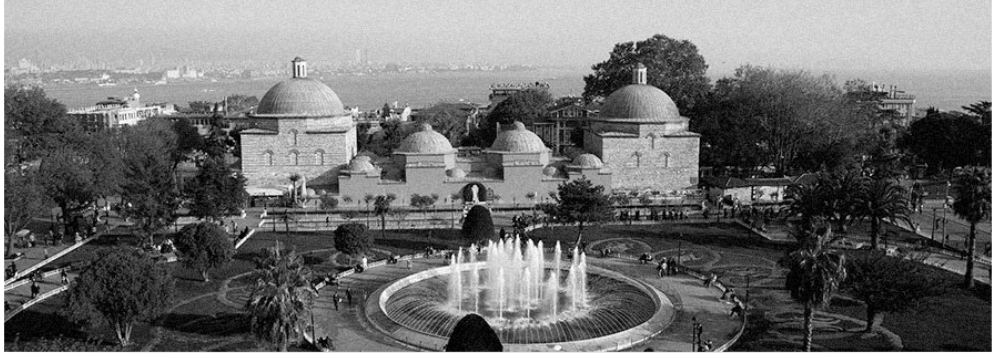
Şekil 4.2.5.3.26: Kuzeybatı cephesi erkekler soğukluk köşesi yenilemeden önce (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.27: Kuzeybatı cephesi erkekler soğukluk köşesi yenilemeden sonra (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Şekil 4.2.5.3.28: Restorasyon projesi kuzeybatı cephesi (Tevfik İlter Arşivi EK-2[11])

Şekil 4.2.5.3.29: Hamamın kuzeybatı cephesine panoramik bakış [6]

Şekil 4.2.5.3.30: Kuzeybatı cephesi erkekler soğukluk bölümü (Deniz Alkan, Ocak 2015)

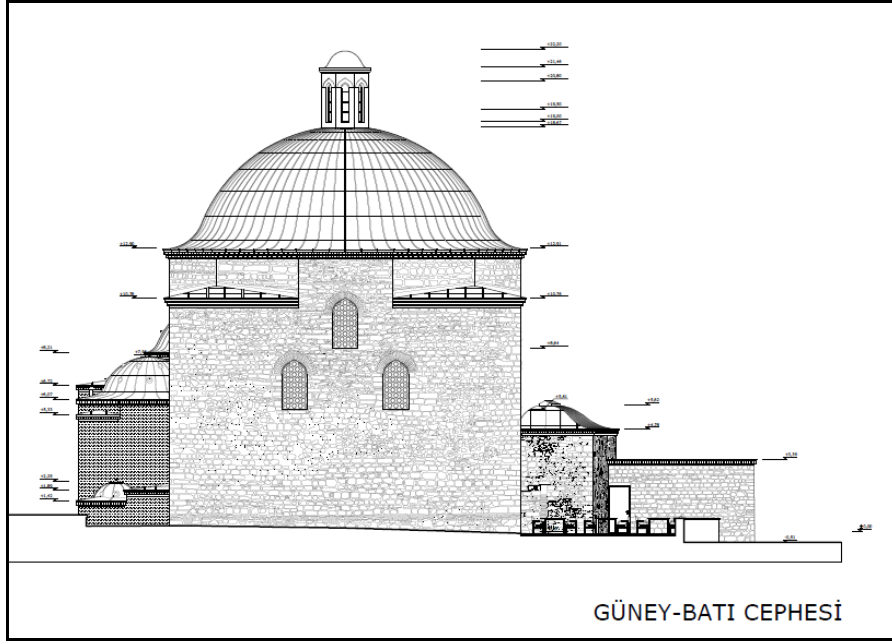

Şekil 4.2.5.3.31: Kuzeybatı cephesi kadınlar soğukluk bölümü (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Güneybatı Cephesi

Şekil 4.2.5.3.32: Binanın güneybatı cephesi kadınlar soğukluk bölümü (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.33: Restorasyon projesi güneybatı cephesi(Tevfik İltter Arşivi EK-2[11])

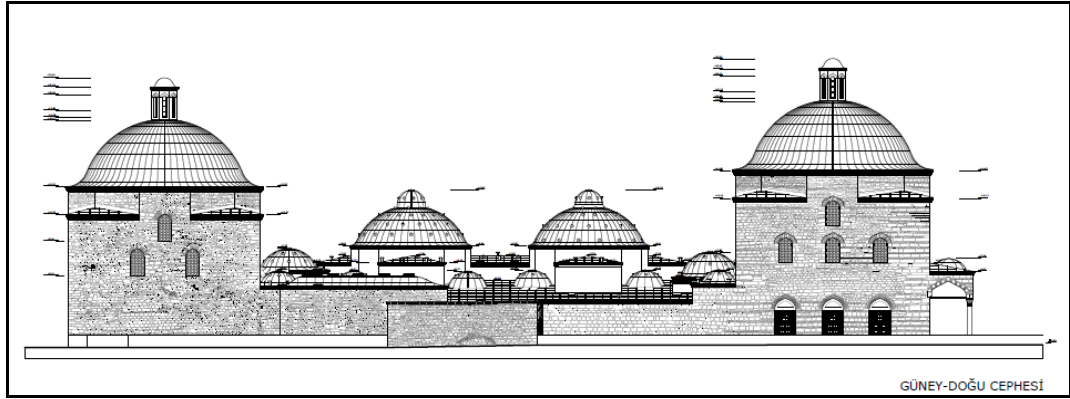

Şekil 4.2.5.3.34: Güneybatı-güneydoğu köşesi cephesinde kadınlar soğukluk duvarı (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Güneydoğu Cephesi

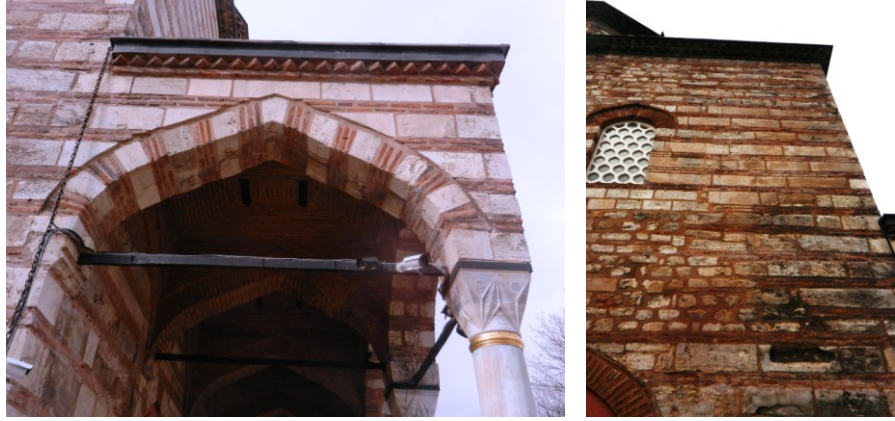
Şekil 4.2.5.3.35: Güneydoğu cephesi sıcak su deposu külhan ve arkada kadınlar soğukluk bölümü cephesi restorasyon öncesi (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.36: Restorasyon projesi Güneydoğu cephesi (Tevfik İlter Arşivi EK-2[11])

Şekil 4.2.5.3.37a - 4.2.5.3.37b : Güneydoğu cephesi revak kemerleri restorasyon öncesi (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.38a: Güneydoğu cephesi erkekler kısmı soğukluk bölümü giriş revakları restorasyon sonrası (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Şekil 4.2.5.3.38b: Güneydoğu cephesi erkekler kısmı soğukluk bölümü restorasyon sonrası (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Şekil 4.2.5.3.39: Güneydoğu cephesinde kadınlar soğukluk duvarı (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Şekil 4.2.5.3.40: Güneydoğu cephesinde erkekler soğukluk duvarı (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Erkekler ve Kadınlar kısmı soğukluk bölümünün iç mekânlarının kireç harçlı sıva yapılarak bütünleme yapılmıştır. Hamamın çeşitli dönemlerde geçirmiş olduğu onarımlarda kullanılan Portland çimento katkılı sıva ve harçların raspalanarak yerine özgün sıva ve harç terkipleri kullanılarak onarımları yapılmıştır. Hamam yapısının iç mekânlarında yapılacak olan onarımlarda kullanılacak harç ve sıva terkipleri aşağıda verilmiştir.

Harç terkiibi:

1 kısım söndürülmüş kaymak kireç + 1/3 kısım hidrolik kireç, (söndürülmüş kaymak kirecin %35–50 oranları arasında su içerdiği düşünülerek hazırlanmıştır. Hidrolik kirecin su/katı oranı %35 olarak hesap edilmiştir) 3 kısım 8 mm elek altı tuğla kırığı ve tozu, 1 kısım 3 mm elek altı mermer kırığı ve tozu.

İç mekân sıva terkiibi:

1 kısım hidrolik kireç. Hidrolik kirecin su/katı oranı %35 olarak hesap edilmiştir, 2,5 kısım 1 mm elek altı tuğla kırığı ve tozu, 1,5 kısım 3 mm elek altı mermer kırığı ve tozu (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7]).

Şekil 4.2.5.3.41: Kadınlar kısmı soğukluk bölümünün iç sıva bütünlemesi [5]

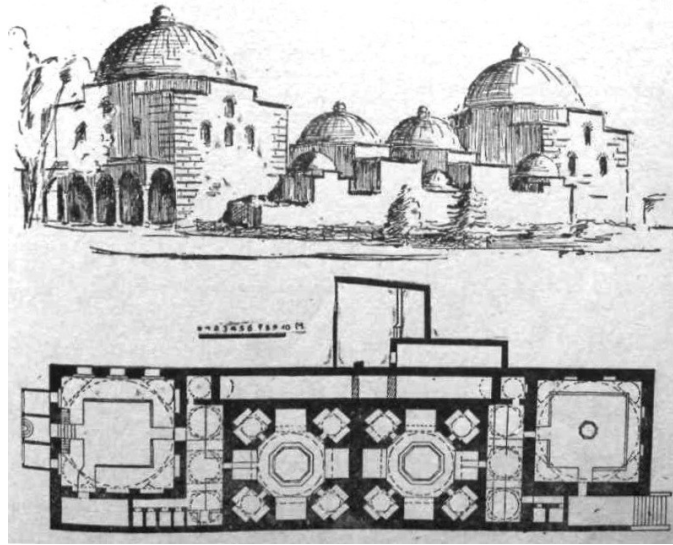

Şekil 4.2.5.3.42: Erkekler kısmı soğukluk bölümünde yapılan iç sıva bütünlemesi [7]

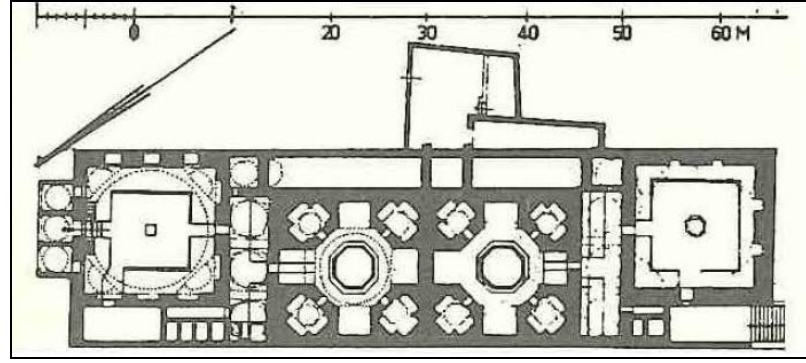
Reşat Sevinçsoy'un çizdiği hamamın resim ve planı yayınlanmıştır. (Koçu, Reşat Ekrem, Akbay, Mehmet Ali, (1960)). Bu resimde revaklı giriş beşli iken, planda üçlü olarak gösterilmiştir.

Polonyalı Kont E. Raczynski, 1824'te kitap olarak basılan seyahatnamesinde, içinde yıkandığı hamamı anlatmıştır ve kitabın levhaları arasında hamamın planı da bulunmaktadır. 1916-17 yıllarında buraya bütün cepheyi kaplayan altı mermer sütunlu bir revak eklenmiştir. (Eyice, Semavi, (1992))

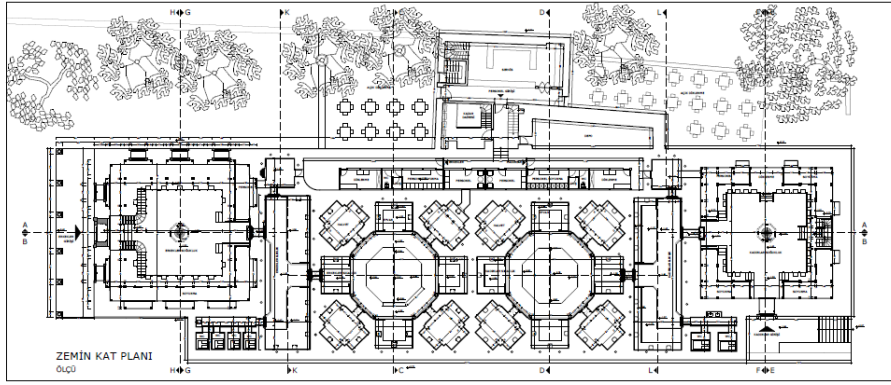
Ancak eklenen revaklar dönem eki olduğu için yenilemede olduğu gibi korunmuştur.

Şekil 4.2.5.3.43: Hamamın resim ve planı. Çizen: Reşat Sevinçsoy (Koçu, Reşat Ekrem, Akbay, Mehmet Ali, (1960))

Şekil 4.2.5.3.44: Hamamın planı Eyice, Semavi, (1992)

Şekil 4.2.5.3.45: Restorasyon projesi zemin kat planı (Tevfik İlder Arşivi EK-2[11])

Hamamın planında erkekler ılıkıktan girilen tuvaletlerin yanında, erkekler kısmı soğukluk bölümünün kuzeybatı cephesine bitişik bir mekân görülmektedir (Şekil 4.2.5.3.44). Ancak bu mekâna ait elde bulunan fotoğraflarda bu yapıya ait belge bulunamadığı için bu yapının bütünlemesi yapılmamıştır (Şekil 4.2.5.3.46).

Şekil 4.2.5.3.46: Eski planlarda görülen erkekler soyunmalık bölümüne ek yapının görülmediği Vakıflar arşivi fotoğrafı (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Erkekler ve Kadınlar Kısmı ılıklık ve Sıcaklık Bölümü Duvar Bütünleme

1916-1917 yıllarına doğru müze olmak üzere, erkekler ve kadınlar sıcaklık bölmelerinde eyvanlar arasındaki bölme duvarında geçit açılmıştır (Eyice, Semavi, (1992)). Bu geçiş duvar örülerek kapatılmıştır.

Dış mekânda bulunan Portland çimentolu iç ve dış sıvalar raspanmış ve altından çıkan duvar kaba yonu taş duvar olduğu için ve bulunan dokümanlarda ılıklık ve sıcaklık bölümlerinin dış duvarları sıvalı olduğu için, dış duvarda sıva bütünleme Horasan sıva ile sıvanmıştır. Dış duvar sıva terkibi aşağıda verilmiştir.

Dış duvar sıva terkibi: 1 kısım hidrolik kireç, 1,5 kısım 6 mm elek altı tuğla kırığı ve tozu, 1 kısım 6 mm elek altı dere kumu (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7]).

Şekil 4.2.5.3.47: Kuzeybatı cephesi erkek ılıklık bölümü duvarı (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Şekil 4.2.5.3.48: Kuzeybatı cephesi erkek ılıklık-sıcaklık bölümü duvarı (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Şekil 4.2.5.3.49: Kuzeybatı cephesi kadınlar ılık-ılık sıcaklık duvarı (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Şekil 4.2.5.3.50: Kuzeybatı cephesinde kadınlar soğukluk girişi(Deniz Alkan Ocak 2015)

Kuzeybatı cephesi ılık ve sıcaklık dış duvarları Horasan harcı ile sıvanmıştır. Kadın ve erkek sıcaklık birleştiği aksta, kuzeybatı cephesine barok dönem bir kaskatlı çeşme ilave edilmiştir. Bu çeşme restorasyon projesinde yoktur.

Şekil 4.2.5.3.51: Kuzeybatı cephesi sıcaklık duvarına eklenen kaskatlı çeşme (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Şekil 4.2.5.3.52: Kaskatlı Çeşme[6]

Dış mekân örtü sistemi altında etek detayı olarak kullanılan testere dişi (kirpi saçak) şeklinde dökme çimento tuğlalar temizlendikten sonra, özgün olarak pişmiş tuğla kullanılarak restitüsyon projesine uygun olarak yeniden yapılmıştır. Tuğlaların, harç terkibi verildiği gibi yapılmıştır.

Şekil 4.2.5.3.53: Kirpi saçakların özgün olan pişmiş tuğla ile yeniden örülmesi (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

İç sıvaların Portland çimento esaslı sıvalarının tamamı raspa yapılmış, duvardaki mermerler sökülmüştür. 180 cm yüksekliğe kadar duvarlardan sökülen mermerlerin yerine daha kaliteli ve işçiliği daha iyi olan Marmara mermeri duvarlara döşenmiştir. Mermerlerin üstüne verilen terkibe göre hidrolik kireç katkılı horasan sıva ile iç sıvalar yapılarak bütünleme yapılmıştır.

Hamamların yıkanma mekânları olan ılık ve sıcak mekânlarında, ortamda yüksek oranda nem vardır. Duvar yüzeylerinde yoğuşma olmaması için sıvaların, hidrolik kireç katkılı horasan sıvada olduğu gibi, su buharını geçirimsiz olması gerekir. Sıva üzerine yapılan boyanın da su buharını geçirmesi için kireç badana olması gerekmektedir. Ancak hamamda boya olarak kireç badana kullanılmamıştır. (Y. Mimar Tevfik İlter)

Şekil 4.2.5.3.54: Sıcaklık halvetinin Horasan harcı ile sıvanması (Tevfik İltter Arşivi EK-2[12])

Duvardaki mermer plakaların yapıştırılmasında kullanılacak olan yapıştırma harcı aşağıda verilmiştir.

Mermer yapıştırma harcı: 1 kısım hidrolik kireç, 2 kısım 6 mm elek altı dere kumu, ½ kısım 3 mm elek altı tuğla kırığı, Harç suyuna %3-5'lik Primal AC 33 karıştırılmalıdır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7]).

Şekil 4.2.5.3.55: Erkekler kısmı sıcaklık bölümünde duvarlara döşenen mermerlerin bittiği kottan itibaren iç sıvalar horasan sıva ile bütünleme yapılmıştır [6]

Ilıklık ve sıcaklık eyvanlarının duvarlarında bulunan tütek kapakları, duvar ve sıva bütünlemesi yapımı sırasında değiştirilerek, koyu renk boyalı, dekoratif etkisi fazla olan kapaklar takılmıştır.

Şekil 4.2.5.3.56: Ilıklık eyvanında değişen tütek kapakları ve çırağmanlar (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Külhan-Sıcak ve Soğuk Su Depoları Duvarda Bütünleme

Denize bakan güneydoğu cephesinde en geniş yeri külhan almaktadır. Soyunmalıkların 15 m yüksekliğindeki köşeleri arasında kalan külhan ve sıcaklıkların duvarları sıva ile kaplıdır. Külhan, dışa çıkma yapan duvarlarla belirgin haldedir ve girişi bu cephededir. Külhan kısmı duvarları dış yüzeyinde ise, yassı ve sivri tepeli nişler vardır. Bunlar baca kalıntısı görüntüsü vermektedirler.

Yapıldığı dönemde büyük bir ihtimalle üstü açık olduğu düşünülen külhan, bazı eski fotoğraflarda belli kısımları yıkılmış olarak görülmektedir. 1942 yılındaki fotoğrafta külhanın yıkıldığı görülmektedir. Külhanın duvarları mevcuttaki seviyede tahmin edilerek daha önceki onarımda tekrar yapılmıştır.

Erkekler ılıklık bölümünün yanındaki soğuk yıkanma odası denilen bölümden kadınlar ılıklık bölümündeki soğuk yıkanma bölümüne kadar uzanan 307 cm genişliğinde bir mekândır. Sıcak su deposuyla soğuk yıkanma odası arasında 170 cm genişliğinde girilemeyen bölümler bulunmaktadır. Bu mekânlara içeriden ulaşılamamakta, tepedeki bir delikten fark edilmektedir.

Külhan, sıcak ve soğuk su depolarının duvarlarının iç sıvalarında bulunan çimentolu sıvanın raspasından sonra, hidrolik kireçli horasan sıva ile duvarlar sıvanarak bütünleme yapılmıştır.

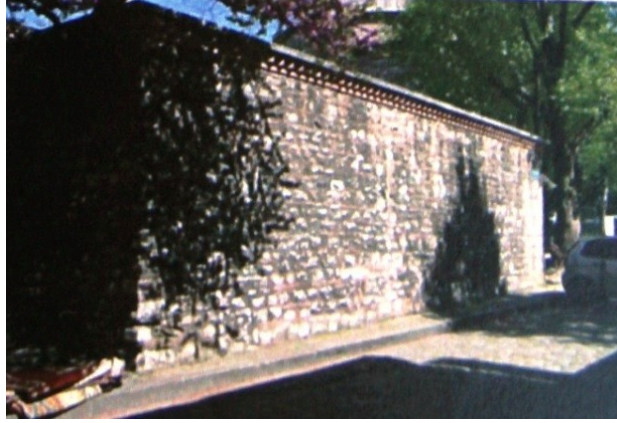

Şekil 4.2.5.3.57: Güneydoğu cephesinde bulunan külhan, sıcak ve soğuk su depolarının bulunduğu cephenin yenilemeden öncesi (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.58: Külhanın yıkılmış hali 1942 yılına ait fotoğraf (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Külhan ve su depolarının kaba yonu taş duvarlarının bitiminde olan, üst örtü eteğindeki tek sıra testere dişi (kirpi saçak) saçakta bulunan dökme çimento tuğlalar yerine, pişmiş topraktan yapılan tuğlalar döşenmiştir. Tuğlaların arasında horasan harcı kullanılmıştır.

Şekil 4.2.5.3.59: K hlhanın yenilemeden önceki duvarı (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.60: Güneydoğu cephesi soğuk su deposu duvarı önüne yapılan hareketli bez  rt  (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Şekil 4.2.5.3.61: Güneydoğu cephesi külhan ve su deposu duvarının önüne lokanta iÇin yapılan çadırlar (Deniz Alkan, Ocak 2015)

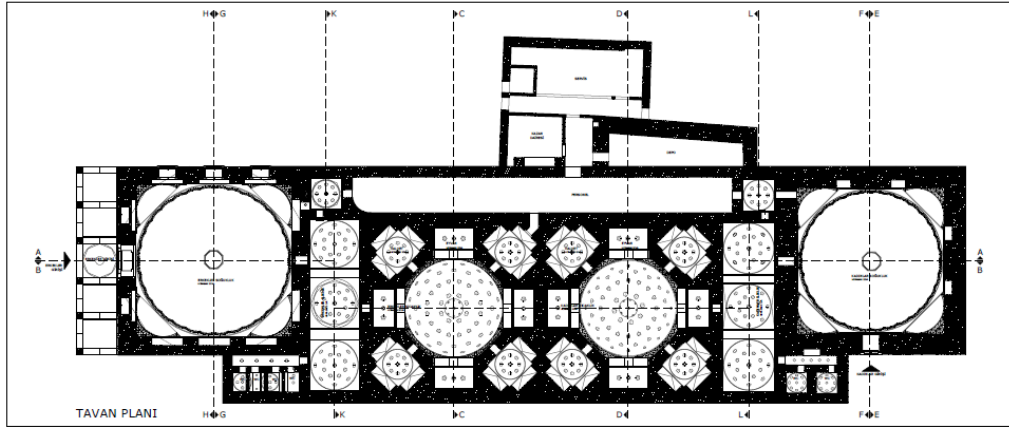
Üst Örtüde Bütünleme

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü

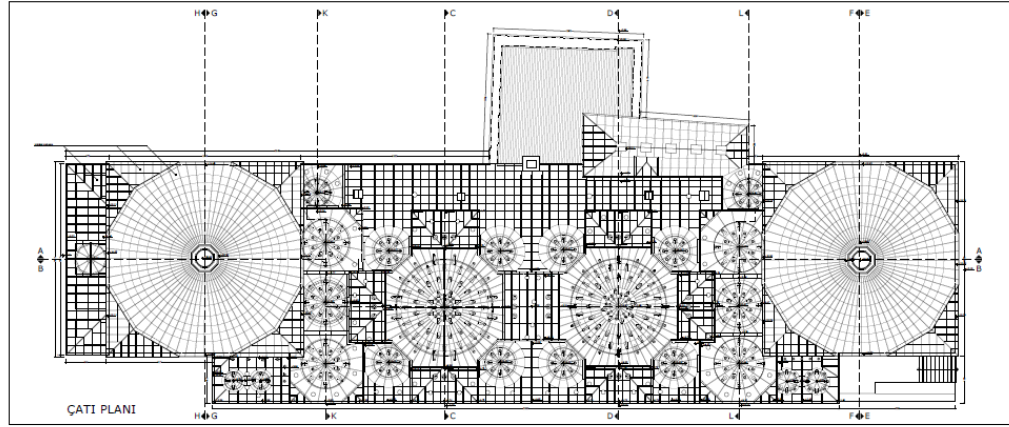
Yapının son yenileme çalışmasında Ayasofya cephesindeki revakların kurşun çatı kaplaması sökülerek, yerine harç yapılmıştır. Revakların üstündeki özgün olmayan malzeme ile yapılan harçlar yapının su almasına ve hasara sebep olmuştur. Revakların kubbe ve tonozlarının, erkek ve kadın kısımlarının soğukluk bölümünün kubbelerinin orijinal üst örtü malzemesi kurşun ile bütünleme yapılmıştır. Kurşun kaplamanın altına aşağıda terkibi verilen sıva ile sıva yapılmış, sonra üzeri geleneksel yapım tekniğinde olduğu üzere çamur sıva ile sıvandıktan sonra kurşun kaplama, tekniğine uygun olarak soğukluk kubbelerinde dilimli meridyenler şeklinde yapılmıştır. Kurşun kaplamanın şekli restorasyon projesinde çatı planında verilmiştir.

Üst örtü ve kubbe kurşun altına uygulanacak sıva terkibi: 1 kısım hidrolik kireç (NHL 3,5 Mpa/orta), 2 kısım 6 mm elek altı ocak kumu, 2 kısım 4 mm elek altı tuğla kırığı ve tozu. Harç içerisine su katılmadan önce 1 m³ harç için 700–800 gram Polipropilen lif katılarak iyice karıştırılmalıdır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7])

Özgün malzeme ve yapım tekniği dışında, malzeme ve teknik ile yapılan uygulamaların ömrü kısa olmaktadır. Yapılan uygulamaların Portland çimento bağlayıcılı harçlarla yapılması durumunda, fiziksel ve kimyasal olarak da yapıya zarar verdiği göz önünde bulundurularak, özgün yapım tekniği dışında yöntemler kullanılmamalıdır. Mevcut olan tüm üst örtü sistemi açılarak altlarındaki sıva durumları, çatlak ve açılmaların tespiti yapıldıktan sonra, temizlenmesi ve sağlamlaştırılma müdahale teknikleri uygulanmıştır. Daha sonra orijinal üst örtüsü olan kurşun kaplama ile kaplanarak bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.2.5.3.62: Restorasyon projesi tavan planı (Tevfik İlder Arşivi EK-2[11])

Şekil 4.2.5.3.63: Restorasyon projesi çatı planı (Tevfik İlder Arşivi EK-2[11])

Şekil 4.2.5.3.64: Üst örtü kurşun kaplamamın altına hidrolik kireçle yapılan harcın terkbine göre hazırlanması (Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.3.65: Kubbelerin hazırlanan harç ile sıvanması (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.3.66: Kubbelerin üstüne kaplanan kurşun kaplama ve altına geleneksel yöntemle yapılan çamurun sıvanması (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

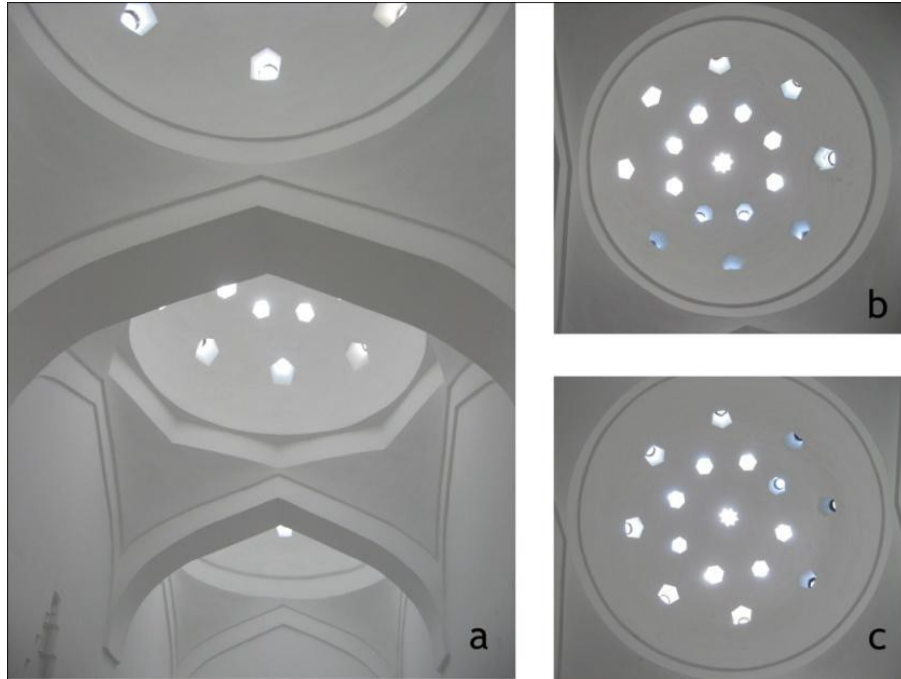

Şekil 4.2.5.3.67: Meridyenler şeklinde yapılan kurşun kaplama ile kubbelerin üst örtüsünün bütünlenmesi (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Ilıklık Bölümü

Hamamın erkekler ılıklik ve kadınlar ılıklik kısımlarının kubbe üst örtüsü kurşun taklidi Portland çimento sıvanmış ve üzerine su izolasyon malzemesi sürülmüştür. Üst örtü üzerinde yer alan Portland çimento esaslı sıvalar sökülerek yapıdan uzaklaştırılmıştır. Ardından, üst örtü ve kubbe kurşun altına uygulanacak sıva, terkibi verilen sıva ile sıvanmış, sonra üzerine geleneksel yapım tekniğinde olduğu üzere çamur sıva ile sıvandıktan sonra kurşun kaplaması tekniğine uygun olarak yapılmıştır.

Yapılan onarımlarda değiştirilmiş olan kubbedeki fil gözleri cam fanusları, içeriden ve dışarıdan detaylarına uygun olarak yeniden yapılarak bütünlemesi yapılmıştır (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7]). Ilıklık kubbelerinde, ortada yıldız, çift sıra kenarlarda sekizer adet altıgen formda filgözü aydınlatma köşeleri keskinleştirilerek sıvanarak bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.2.5.3.68: Ilıklık kubbelerinin yenilemeden öncesi a. Erkekler ılıklik kubbeleri b. c. Yan kubbeler (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.69: Ilıklık kubbeleri ve filgözü aydınlatmaların yıldız ve altıgen formlarının kireç sıva ile sıvanarak bütünleme yapılması (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü

Sıcaklık bölümlerinde göbek taşının üstündeki merkez kubbelerde, halvet kubbelerinde ve sıcaklık eyvanda üst örtü ve kubbe kurşun altına uygulanacak sıva terkibi olarak verilen sıva ile sıvanmış, sonra üzerine geleneksel yapım tekniğinde olduğu üzere çamur sıva ile sıvandıktan sonra kurşun kaplaması tekniğine uygun olarak yapılmıştır.

Yapılan onarımlarda değiştirilmiş olan kubbedeki fil gözleri cam fanusları, içeriden ve dışarıdan detaylarına uygun olarak yeniden yapılarak bütünlemesi yapılmıştır.

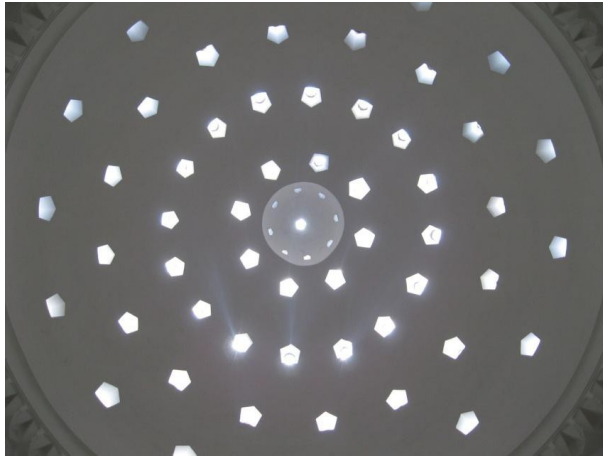

Şekil 4.2.5.3.70: Kurşun kaplaması yapılarak tamamlanan sıcaklık kubbeleri [7]

Şekil 4.2.5.3.71: Erkekler kısmı sıcaklık bölümünde göbek taşının üstündeki merkez kubbede sıva bütünlmesi (Tevfik İlder Arşivi EK-2[12])

Kubbe deliklerine bakıldığında, bunların belli bir simetri ve sayısal bir düzenle açıldığı görülmektedir. Bu delikleri birbirine bağlayan eğriler çizildiğinde, altın oranlarda bahsedilen ayçiçeği dizilişi, Fibonacci serisi elde edilmektedir.

Şekil 4.2.5.3.72: Sıcaklık bölümünde kubbede sıva bütünlmesi (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.73: Sıcaklık halvet kubbesi yenilemeden önce (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

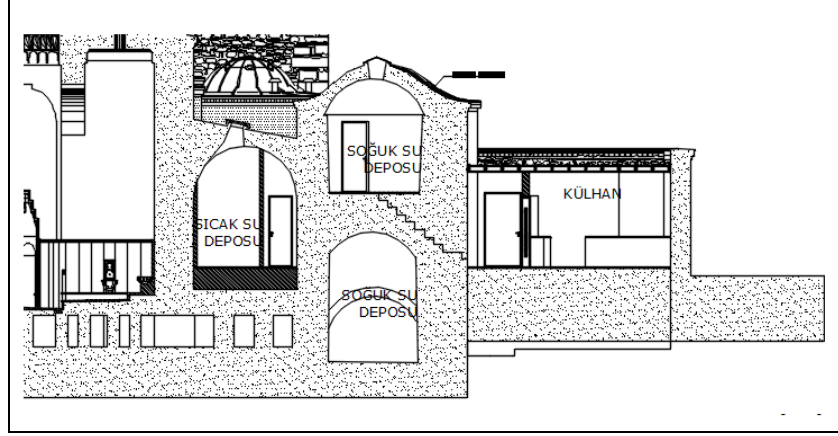

Şekil 4.2.5.3.74: Kadınlar kısmı sıcaklık bölümünde göbek taşının üstündeki merkez kubbede sıva bütünlmesi [6]

Külhan ve su deposu üst örtüsü bütünlmesi

Külhanda düşey çelik taşıyıcılar üstüne çelik yatay putrel taşıyıcılar ile teras düz bir çatı örtüsü oluşturularak tamamlanmıştır.

Sıcak ve soğuk su depolarının tonozlarının üst örtüsü yapılan Horasan harcın üstüne, geleneksel yöntemde çamur sıvanarak, çatı projesine göre kurşun kaplanarak bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.2.5.3.75: Restorasyon projesi. Külhan, sıcak soğuk su depolarını gösteren kesit (Tevfik İlder Arşivi EK-2[11])

Mimari Öğelerde Bütünleme

Kubbe Fenerleri

Vakıflar Müdürlüğü'ndeki 1935 ve 1942 yıllarına ait olan fotoğraflarda, erkekler ve kadınlar soyunmalık kubbelerinin tepelerindeki fenerlerin ve sıcaklık kubbelerinin tepesinde kapalı fenerler olduğu görülmektedir. 1957-1958'de onarılan hamamda kubbe tepesindeki kapalı fenerler, kapalı kubbecikler biçiminde yapılmıştır (Eyice, Semavi, 1992). Soğukluk kubbe fenerleri, 1988 yılındaki onarımda betonarme olarak yapılmıştır. Ayrıca burada kullanılan doğramalar, alüminyumdan yapılmıştır.

Restorasyon sırasında fenerleri sökme işleminin kubbeye zarar vereceği göz önüne alınarak fenerler sökülmemiş, sağlamlaştırılmıştır. Alüminyum doğramalar değiştirilerek, emprenyeli ahşaptan ve uzaktan kumandalı açılabilir (havalandırma amaçlı) yapılmıştır.

Şekil 4.2.5.3.76: 1935 yılına ait fotoğraf (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.3.77: Vakıflar Arşivi' ndeki hamama ait fotoğraf (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.3.78: 1942 yılındaki kubbelerin üstündeki kapalı fenerler (V.B.M. Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.3.79: 1957-1958'de onarılan hamamda kubbe tepesindeki kapalı fenerlerin, kapalı kubbecikler haline gelmiş durumu (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şirvan-Soyunma kabinleri

Hamamda kadınlar ve erkekler bölümlerinin soğukluk bölümünde, Şirvan denen katlı soyunma kabinlerinin, özgün durumlarını belirleyen unsurlar olarak, pabuçluk nişli sekiler, 1957 onarımında kazandırılan durumlarıyla bulunmaktaydı. Bu taş sekiler üzerinde yer alması gereken ahşap camekân sıralı mekânları ile açık ahşap sekiler ve ahşap askılıklar yerine 1957 onarımında iki kademeli ve sergilemeye uygun olacak şekilde bir ahşap konstrüksiyon uygulanmış olduğu görsel bulgu ve belgelerden anlaşılmaktadır. Oysa, başlangıcından itibaren hamam mimarisi bütünlüğünde önemli bir mekân olarak bulunan soyunmalık mekânı, işlevi itibarıyla tefriş edilmiş ve hatta soyunmalık mekânının "camekân" olarak adlandırılması da bu ahşap ve camlı soyunma birimlerinin adından gelmiştir.

Haseki Hürrem Sultan Hamamı soyunma kabinlerinin 1986 restorasyonu sırasında, soğukluk bölümlerine yeni ahşap bölmeler ve merdiven yapılmıştır. Tamamının yenilenmesi sonucu, restitüsyona esas herhangi bir detay ya da form elde edilememiştir. Çalışmakta olan hamamların soğukluk şirvan bölümleri fotoğraflarla tespit edilmiş ve kaynaklarda yer alan hamamların fotoğrafları da buna eklenerek, dönemsel ya da genel bir soyunma kabini tipolojisine ait ortak nokta bulunmaya çalışılmıştır.

Yapılan bu çalışma sonucunda katlı ahşap soyunma kabinleri (Şirvan); Osmanlı hamamlarında soyunma kabinlerinin ahşap malzemedan yapıldığı, kabinlerin genel olarak 1 kişilik olduğu, kabin genişliklerinin genel olarak 2 kapı genişliği olduğu (120-140 cm), kabin kapısı ve bulunduğu ana mekâna bakan camların küçük ve dikdörtgen formlardan oluştuğu, yerden yaklaşık 120 cm (bel hizası) yüksekliğe kadar olan kısmın kapalı veya yarı geçirgen bir camla yapıldığı, kabinlerde sadece 1 yatak ve bir komodinle beraber askılık bulunduğu sonucuna varılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

İşlevini yeniden kazanması için, soyunmalık bölümünün ahşap camekânları ve sekilerinin taş seki üzerinde bir sıra oluşturacak şekilde aslına uygun olarak yapılması, yapının ve soyunmalık mekânının mimari tefrişinin tamamlanması için analogi yöntemi ile restitüsyonu yapılarak bütünlenmiştir (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5]).

Şekil 4.2.5.3.80: Erkekler soyunmalıkta restitüsyona dayalı yeniden yapılan şirvan ve merdivenler [5]

Şekil 4.2.5.3.81: Erkekler soyunmalıkta şirvandan ılıklığa geçiş kapısı [6]

Şekil 4.2.5.3.82: Erkekler soyunmalıkta şirvan katları [6]

Soğukluk bölümünden ılıklik bölümüne geçiş kapısı üstünde, ılıklıktan gelen, buharı dışarı atmak üzere tasarlanmış, hava deliğini gizleyen bir yaşmak bulunmaktadır. Bu yaşmağın formundan dolayı hem kadınlar hem erkekler bölümünde üst kattaki soyunmalıkların yaşmağa gelindiğinde devam etmedikleri, eğer üst kat devam etseydi bu tip bir yaşmak yapmaktansa birçok örnekte rastlanan

kapının kemeri içerisine bir hava bacası bırakarak yapılan çözümün uygulanmış olması gerektiği tespiti yapılmıştır (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

Şekil 4.2.5.3.83: Yaşmaklı hava bacasında devam eden şirvan yenilemeden önce (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Bütün soyunmalığı dolaşan bir set üzerinde giyinip soyunulduğu ya da bir miktar daha fazla ücret ödeyerek üst kattaki odalardan kiralandığı varsayılmaktadır. Üst kat, giriş kapısı üstünde ve yaşmakta devam etmediği ve yaşmağı görünür kılmak için yapıldığı sonucuna varılmıştır. Üst kat, pencerelerin üst sövelerinden daha yukarıda yer almaktadır. Giriş portalının içeriye kadar devam etmesi ve içerideki camekân kapının varlığından yola çıkarak giriş kapısının üstünde de üst katın devam etmediği tespiti yapılmıştır. Bu verilerden çıkarılan sonuç, kapı ve yaşmak aksı boyunca üst katın devam etmediği, U formunda iki parça bir üst kat olduğu ve üst katlara iki ayrı merdivenden çıkıldığıdır. Erkek ve kadın soğukluğunda ki şirvanların, bu verilere göre bütünlemesi yapılmıştır (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

Şekil 4.2.5.3.84: Yaşmaklı hava bacasında devam etmeyen şirvan katları yenilemeden sonra [6]

Şirvan merdivenleri ya girişin sağ ve solunda ya da ılıklığa giden kapının sağ ve solunda yer almalıdır. Kullanış kolaylığı açısından bu merdivenlerin giriş kapısının iki yanında olması daha doğru görünmektedir. Merdivenin şekli şüpheli olmakla birlikte, pencere sövesi üstünde yer alması gereken üst katın kotuna bakıldığında bu mesafenin tek kollu merdivenle çıkılması imkansız görünmektedir. Mutlaka döner bir merdivenle çıkılmış olduğu tespiti yapılmıştır (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

Şekil 4.2.5.3.85: Erkekler soyunmalık şirvanın iki kollu döner merdiveni ve balık fiskiyeli havuz [5]

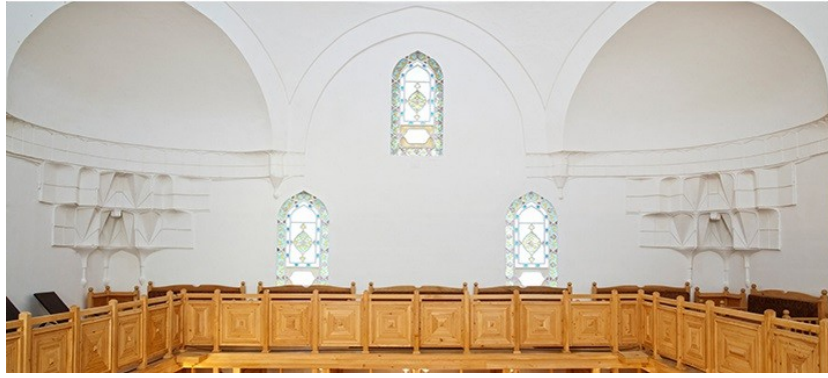

Şekil 4.2.5.3.86: Erkekler soyunmalık döner merdiveni [6]

Pencerelerin durumuna bakıldığında, zemin katta özel soyunma odalarının olmadığı düşünülmektedir. Mimar Sinan'ın ışık almak için büyük pencereler yapıp, onları soyunma odalarıyla kapatacak bir tasarım yapması düşüncesi mantıklı gelmemektedir. Bu yüzden de alt katta soyunma bölümü olmadığı, bu bölümde sadece ayakkabı nişlerinin olduğu açık bir seki bulunduğu düşünülmektedir. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

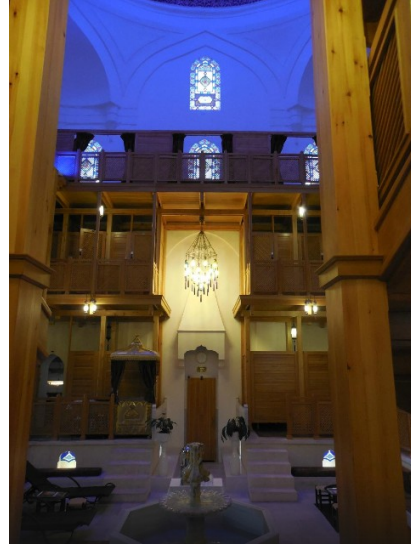
Şekil 4.2.5.3.87: Soyunmalık ayakkabı nişi (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.88: Kadınlar soğuklukta restitüsyona dayalı yenilenen şirvanın üst kat korkulukları ve mukarnaslı tromplar [5]

Şekil 4.2.5.3.89: Kadınlar soğuklukta restitüsyona dayalı yenilenen şirvanı [6]

Şekil 4.2.5.3.90: Erkekler soğuklukta restitüsyona dayalı yenilenen şirvanı [6]

Soğukluk havuzları

Yapının hem erkekler soğukluk, hem de kadınlar soğukluk kısımlarında bulunan havuzların dönem analizleri yapılarak restitüsyonu yapılmıştır.

Soğukluk bölümünde yer alan havuzlardan erkekler bölümündeki yivli çanaktan yükselen balık figürlü fiskiyesi Klasik Osmanlı Mimarisi bütünlüğünde görülen heykel anlayışıyla yapılmış ikinci figürlü süsleme örneğidir (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5]).

Batıdan ganimet malı olarak getirilen, mermerden dilimli çanağa su fişkirtan üç yunus heykeli, 1986 yılındaki onarımda tekrar yerine monte edilmiştir. (S. Eyice 1992)

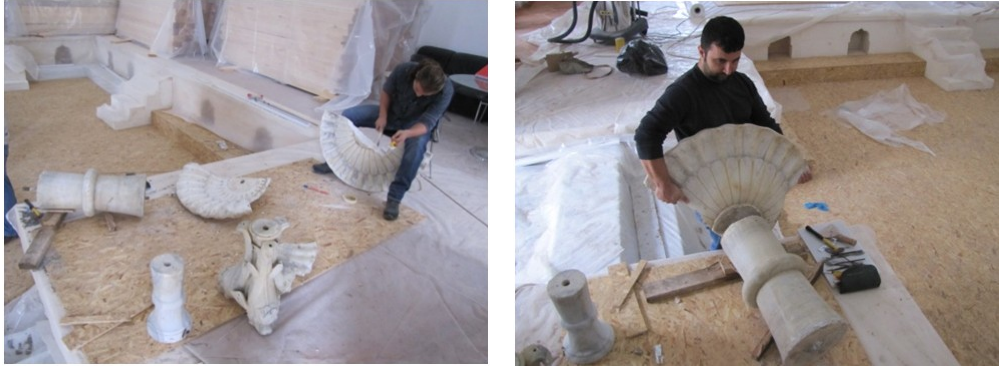
Erkekler soyunmalık bölümündeki çeşmenin hem kullanılan mermer, hem eteğindeki su toplanan bölgesinin mermerle uyumsuzluğu, hem de Mimar Sinan'ın yapılarında rastlanmayan balık figürünün kullanılmış olması nedeniyle sonradan yapıldığı düşünülmektedir (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

Hamamlardaki soğukluğun ortasında bulunan havuzların insanların seslerinin uğultusunu bastırarak kadar hafif bir su sesi sağlamak amacıyla yapıyor olması sebebiyle, erkekler kısmında mevcut havuz haznesinin büyüklüğünün bu işlev için fazla olduğu saptanmıştır. Havuzun yüksekliğine de, o döneme ait su seviyesi ve suyun devir daim yüksekliği ölçütlerine göre normal seviyesinden yüksekte olduğu da gözlemlenmiştir. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

Şekil 4.2.5.3.91a - 4.2.5.3.91b: Balık fiskiyeli havuz (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Havuzun balıklı fiskiyesi için farklı kaynaklardan elde edilen bilgilerin ortak noktasının bu heykelsi figürün, hamamın yapımından kalan orijinal bir mimari öge olmadığı, ama önemli bir dönem eki olduğudur. Bu sebeple havuzun bütünlümesinde, balıklı fiskiye ve dilimli çanak temizlendikten sonra tekrar birleştirilmiştir ve havuzda kullanılmıştır. Havuz haznesi yükseklik, genişlik ve üstündeki sıcaklık döşemelerinde bulunan ışınsal geçmeli motiflere benzer şekilde restitüsyona dayalı olarak yeniden yapılarak bütünlülmüştür.

Şekil 4.2.5.3.92a - 4.2.5.3.92b: Balıklı fiskiye ve dilimli çanağın sökülerek bütünlüme yapılması [8]

Şekil 4.2.5.3.93: Restorasyon öncesi erkekler soğukluk havuzu (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.94: Restorasyon sonrası erkekler soğukluk havuzu [5]

Kadınlar bölümü havuzu ve fiskiyesinin orijinal olmadığı tespit edilmiştir. Kadınlar havuzunda tek çanak yerine, dönem araştırmaları sonucunda restitüsyona dayalı, üç çanaklı havuz haznesi yeniden mermerden yapılarak tamamlanmıştır.

Şekil 4.2.5.3.95: Kadınlar soğuklukta restorasyon öncesi bulunan havuz (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.96: Kadınlar soğuklukta restorasyon sonrası bütünleme yapılan havuz

Pencere Doğramaları

Camın seri üretimi ile beraber, kepenlerin yerine veya kepenlerle beraber ahşap pencereler kullanılmaya başlanmıştır. Klasik döneme ait doğrama detayları basit profilli ve dik köşelidir. Bu dönemde pencereler, genel olarak çift kanatlı ve kare cam parçaların kullanımına olanak verecek şekilde yatay ve düşey kayıtlarla bölünmüştür.

Yapının tamamındaki doğramaların nitelik kaybına uğradığı tespit edilmiştir. Doğramaların tamamı empenyeli ahşaptan cilalı olarak yapılmıştır. Doğramaların şekli, analogi yöntemi ile restitüsyona dayanarak bütünleme yapılmıştır. (K.V.K.K.Arşivi, EK-2[4]).

Şekil 4.2.5.3.97: Erkekler soyunmalık zemin kat kotundaki lokma demirli pencere restorasyondan önce (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.98: Güneydoğu cephesi yeniden yapılan soğukluk zemin kat penceresi (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Dışlık Pencere⁷

1935 ve 1942 tarihli, Vakıflar arşivinde bulunan fotoğraflarda, soğukluk pencerelerinde dış pencere kullanılmadığı, sadece iç pencere bulunduğu görülmektedir. Kepenk kullanıldığı veya hem kepenk hem de dış pencerenin kullanılmadığının görüldüğü fotoğraflara da rastlanmaktadır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]). Soğukluklarda bulunan tüm dış pencereler dönem eki olduğu için korunmuştur. Ancak, yapım tekniği ve malzemesi aşağıda verilen terkibe göre içlerine çelik donatı konarak yeniden yapılmıştır.

Değiştirilen dışlık pencerelerinin yeniden üretiminde aşağıdaki terkip kullanılmıştır: 400–450 dozajlı beyaz çimento, karışımda agrega olarak 6 mm elek altı kireç taşı kırığı, karışımın içeriğinde %3'lük konsantrasyonda Primal AC 33 (1 birim primal AC 33'e, 17 birim su katılarak) harç suyu olarak kullanılmıştır. Harç içerisine su katılmadan önce 1 m³ harç için 600-800 g Polipropilen lif katılarak iyice karıştırılması önerilmiştir (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7]).

Şekil 4.2.5.3.99: Yenilenen soğukluk dış pencerresi (Deniz Alkan Ocak 2015)

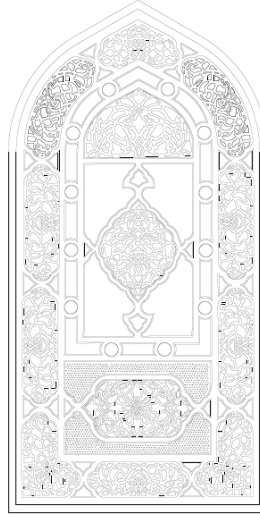
⁷ Dışlık Pencere: Alçı pencere takılan açıklıkların dış yüzeyine alçı pencereyi olumsuz hava koşullarından korumak amacıyla kullanılan pencerelerdir. Bu pencereler dışa bakan yüzeye dış duvarla bir hizada olacak şekilde ve üzerinde üfleme yöntemiyle elde edilen yuvarlak cam takılırdı. Bu yuvarlak cam parçaları yatay sıralar halinde ve bir alttaki sıradan yarım yuvarlak kaydırılarak yerleştirilir, tepede tam bir yuvarlakla başlayıp yine tam bir yuvarlak sırayla altta biterdi. Merkezlerini birleştiren doğru, yatayla 60 derece açı yapardı.

Erkekler ve kadınlar soğuklukta yer alan yaşmak deliklerinin açıldığı dış pencereler sabit olduğundan, yaşmak havalandırma görevini yapamamaktadır. Bu nedenle bu pencerelerde dış doğramanın içe çekilerek havalandırma kanallarının önü açılmıştır.

İçlik Revzenler⁸

Soyunmalık mekânının pencerelerine ait olan, depolanan içlikler (revzenler) tekniğine uygun olarak üretilmemiştir. 1957 onarımı sırasında üretildiği anlaşılmaktadır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5]).

"İçlik revzenlerinin yapının dönemine bağlı olarak analogi yöntemiyle restitüsyonu yapılmalı ve buna göre imal edilmeleri gerekmektedir." (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[7]). Ancak, revzenler değiştirilmeyerek, korumaya alınmış, tamiratları yapılarak yeniden yerlerine yerleştirilmiştir.

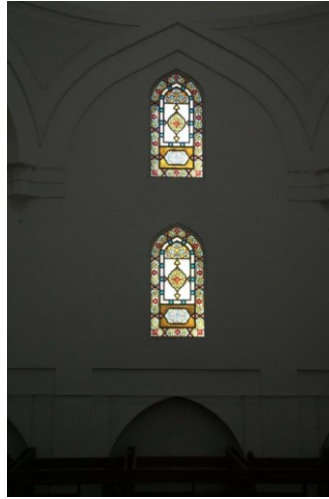
Şekil 4.2.5.3.100: Restorasyon projesi erkek soğukluk iç pencere (revzen) detayı

⁸ Revzen: Alçı pencere aynı zamanda tepe penceresi, kafa penceresi veya Farsça "rozven" kökünden türemiş olan "rezven" ya da "rezven-i menkuş" (nakışlı pencere) gibi isimlerle de bilinir. XVII. yüzyıl öncesinde pencere camlarının büyük boyutlarda üretilmemesi nedeniyle, mekâna ışık alabilmek amacıyla baş seviyesinin üzerinde düzenlenen penceredir. Bir kalıba alçı dökmek suretiyle yapılan pencerelerdir. Üretim yöntemi; üretilecek sayıya, pencerenin üzerindeki bezemelerin inceliğine ve ustanın becerisine bağlı olarak değişir.

Şekil 4.2.5.3.101: Erkekler bölümü içlik penceresi (revzen)detayı

Şekil 4.2.5.3.102: Kadınlar bölümü içlik penceresi (revzen) detayı (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.103: Restorasyon öncesi erkekler kısmı soğukluk bölümü içlik pencereleri (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Kapılar

Ayasofya Hamamı önemli bir yapı olduğu için, erkekler girişinde yer alan kapı, yaklaşık olarak 3/5 oranında (260/450cm) en boy oranı uygulanan bir dikdörtgen söve içerisinde yer alan bir taç kapıdır⁹.

⁹ Taç Kapı: Önemli yapılarda görkemli bir giriş yapılmak istendiğinde, sadece kapı kanatlarını büyütme teknik nedenlerle bir ölçüye kadar mümkün olabildiğinden, özellikle İran ve Selçuk mimarisinde yer alan "Taç Kapı" dan faydalanılmıştır. Bu uygulamalar genellikle dikdörtgen bir çerçeve içerisinde, kemerli bir görünümdedir.

Bu çerçeve içerisinde yer alan çift kanatlı ahşap kapının üstü basık bir kemer formunda yapılmış ve taş işçiliği çift renkli makaralı kemer tarzındadır. Kemerin üst kısmında ise 175/75cm oranında hamamın kitabesi yer almaktadır. Haseki Hürrem Sultan Hamamı dış kapıları, aynı döneme ait Haseki İmareti kapısı ile benzerlik göstermektedir. Dik açılı desenler kullanılmış, iç yüzü, dış yüzdeki künde-kâriye destek olması için tablalı yapılmıştır. Burada yer alan kapı kanatları meşe ağacından yapılmış ve künde-kâri¹⁰ denilen teknikle yapılan kapıların taklidi olarak üretilmiştir (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

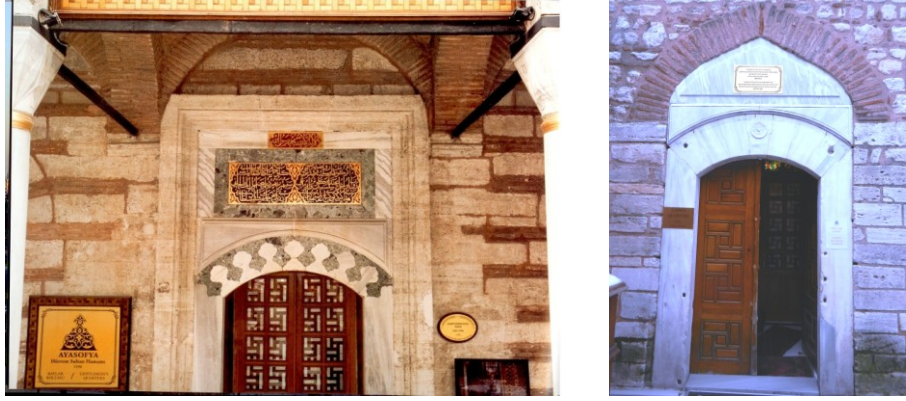
Erkekler ve kadınlar hamamının mevcut giriş kapılarının, ne form, ne de yapım şekli bakımından kayıtlarda geçtiği üzere künde-kâri kapılar olmadıkları görülmüştür. Bu sebeple, kapının özgün halinde olmadığı saptanmıştır. Ayrıca, kapının üstündeki portal yapımında kullanılan taş örgü içeride de sıvasız olarak bırakılmış ve içeride kapı lentosu biraz daha yükseltilerek daha yüksek ve tam daire kemerli bir iç kapı yapılmıştır. İç kapının yapımı sırasında kullanılan keresteden ve o kerestenin yapımı için kullanılan profillerin şeklinden ve profili yapmak için kullanılan makinelerin izlerinden kapının son 20 yıl içinde yapıldığı sonucuna varılmıştır. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4]).

Şekil 4.2.5.3.104a - 4.2.5.3.104b - 4.2.5.3.104c: Yenilemeden önce kapılar
a.) Erkekler soğukluk dış kapısı b.) Kadınlık soğukluk dış kapısı c.) Kadınlık soğukluk iç kapısı
(K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

¹⁰ Künde-kâri tekniği: Bu teknikte küçük ağaç parçalarının her birinin lif yönü diğerine ters olacak şekilde yerleştirilerek, kapının ısı ve nem değişikliklerinden etkilenmeden uzun yıllar sağlam kalması sağlanmıştır.

Son yapılan restorasyonda erkekler hamamının dış kapısı değiştirilmiştir, ancak özgün künde-kârî tekniği uygulanmamıştır.

Şekil 4.2.5.3.105a - 4.2.5.3.105b: Yenilemeden sonra kapılar a.) Erkekler soğukluk dış kapısı [5]
b.) Kadınlık soğukluk dış kapısı (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Soğukluktan ılık-ıĝa, ılık-ıktan sıcak-ıĝa ve ılık-ıktan geçilen tuvaletlerin kapıları restitüsyona dayalı olarak ahşap olarak yeniden yapılarak bütünlenmiştir.

Şekil 4.2.5.3.106: Hamamın bölümlerinin geçişlerinde restitüsyona dayalı yeniden yapılan ahşap kapılar [6]

Kadınlar kısmı soğukluk bölümünde güneydoğu cephesi ile güneybatı cephesinin köşesinde bahçe duvarı ve saçaklı bahçe geçişi dönemine uygun olarak projelendirilerek yeniden yapılmıştır.

Şekil 4.2.5.3.107: Güneydoğu cephesi kadınlar girişi bahçe geçişi (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Kurnalar, çeşme aynaları ve seki korkulukları

Orijinal olmayan, ancak özgün detayında yapılan kullanılabilir kurnalar, çeşme aynası ve musluklar temizlenerek yerine konmuş, eksik ve kötü işçilik ile yapılanlar yeniden özgün detaylarında, daha kaliteli mermer ve işçilik ile yeniden yapılmıştır.

Şekil 4.2.5.3.108: Yeniden yapılan mermer kurna ve çeşme aynası (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.3.109: Yeniden yapılan mermer kurna ve çeşme aynası [6]

Orijinal duvar dokusu ve tesisat delikleri belirtmek amacıyla şeffaf örtünün arkasında teşhir edilmiştir.

Şekil 4.2.5.3.110: Yenilenen kurnalar ve arasında teşhir edilen duvarda orijinal su tesisatı (V.B.M.Arşivi EK-2[8])

Şekil 4.2.5.3.111: Yeniden yapılan mermer kurna ve seki korkulukları [6]

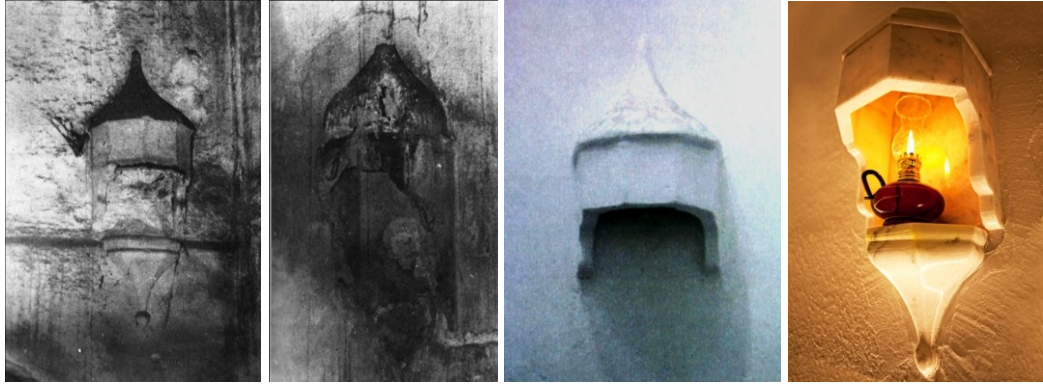
Şekil 4.2.5.3.112: Yeniden yapılan sıcaklık eyvan yıkanma mermer seki korkulukları (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Çırağman

Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nda diğer hamamlarda pek rastlanmayan ve halvet duvarlarında bulunan suni aydınlatma elemanı "çırağman"¹¹ bulunmaktadır.

Hamamın yapıldığı, faaliyette olduğu dönemde gece saatlerinde de kullanıldığı için hamamın mimarı olan Mimar Sinan, karanlıkta yakılan çıraların duvarlara ve kubbeğe zarar vermemesi için bir sistem geliştirmiştir. Duvarlarda bulunan, çıranın konacağı ve üstüne konan bir kubbecik olan, "çırağman" denen tasarımla, çıranın çıkardığı isin hamama zarar vermeden, korunaklı hale geldiği anlaşılmaktadır. [4]

Halvetlerin duvarlarından birinde kalan çırağman kalıntısı ve analogi yöntemi ile başka örneklerin incelenmesi ile orijinal detayında mermerden çırağmanlar yapıp mevcut yerlerine konarak, bütünleme yapılmıştır.

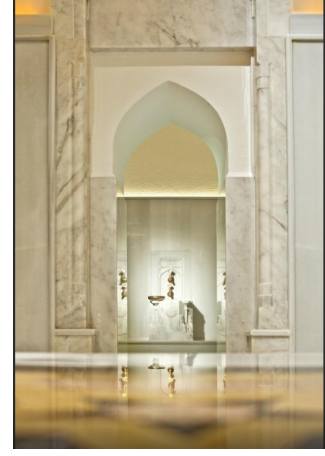
Şekil 4.2.5.3.113: Çırağman örneği (Yılmaz Önge, Anadolu Hamamları ve Mimar Koca Sinan'ın inşaat ettiği hamamlar, 1988) (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.114: "Çırağman" kalıntısı örneği (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.115: Erkekler sıcaklık halvetinde bulunan çırağman (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[4])

Şekil 4.2.5.3.116: Bütünlemesi yapılan mermer "Çırağman" detayı (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

¹¹ Çırağmanlar, duvarlara konsol olarak yerleştirilmiş suni aydınlatma elemanlarıdır. Suni aydınlatma ile ilgili olarak sehpa üzerlerine ya da tavanlara yerleştirilmiş fener, yağ kandili, şamdan gibi öğelerin kullanıldığı bilinmektedir. 15. Yüzyıldan sonra yapılan hamamlarda duvar nişleri aydınlatma araçları için tasarlanmışlardır. Saray hamamlarında rastlanan suni aydınlatmalardan biri de, iki hücre arasındaki ortak "çırağman"lardır. Sıcaklık içindeki iki hücreyi bölen duvarda oluşturulmuş küçük niş içine konulan tek aydınlatma ile her iki hücre aynı anda ışıklandırılmaktadır.

Şekil 4.2.5.3.117: Sıcaklık halvet girişleri (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.3.118: Sıcaklık halvet girişlerinin mukarnaslı mermer sövesi (Tevfik İlter Arşivi EK-2[12])

Bezemedede Bütünleme

Yapıda bezeme amaçlı unsurlar, ayna taşları yüzeylerinde, özgün kurna yüzeylerinde, mimariye bağlı olarak da göbek taşı yüzeyinde ve erkekler soyunmalık bölümünün kubbe eteğinde bulunmaktadır.

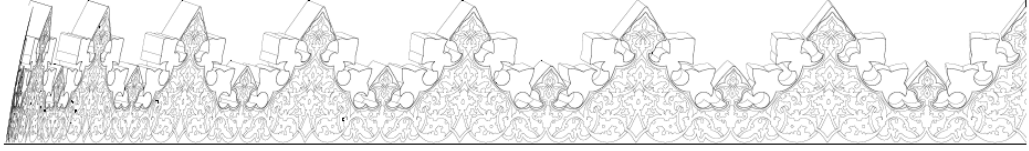
Soğuklukta tromplarda kullanılan mukarnasların, ılıkliklarda kapı üstlerinde kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu mukarnaslar ayrıca kurnaların alt kısımlarında ters olarak kullanılmaktadır. Hamamda orijinal bir desen olarak, hemen hemen her yerde kullanılan bu mukarnaslar kabul edilebilirdir.

Kubbe eteklerinde, kapıların üst başlıklarında kullanılan bezemelerin zenginleştirilerek kullanıldığı görülmektedir.

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Soğukluk Bölümü

Erkekler kısmı soğukluk kubbe eteğini dolanan aslında sadece tezyinat amaçlı yapılmış gibi görünen ama bütün kubbenin çember olarak oturmasını temin edecek olan, üçlü palmet tepelikli taş bezeme bordürü; çimento sıva söküm, horasan sıva yapım ve badana sürecinde korunmaya alınmış, yüzeyindeki bezeme örneğini (oluklu oyma tekniğinde rumi-palmet bezeme) oluşturan koyu mavi rengin yerinde bırakılan örneğe uygun renk tonuna dönüştürülmüştür. (K.V.K.K. Arşivi, EK-2[5]).

Kadınlar soğukluk bölümünde ise bu kasnak bulunmakla birlikte üzerinde tezyinat yoktur. Aynı bezeme kadınlar kısmı soğukluk kubbesinde de kalemişi olarak uygulanarak bütünlenmiştir.

Şekil 4.2.5.3.119: Restorasyon projesi soğukluk kubbesi bezemesi(Tevfik İter Arşivi EK-2[11])

Şekil 4.2.5.3.120: Soyunmalık kubbeside dolanan palmet taş bezemenin mavi renk kalemişi ile bütünlenmesi[6]

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Ilıklık Bölümü

Soğuklukta kullanılan mukarnaslar, ılıklıklarda kapı üstlerinde kullanılmıştır. Bu mukarnaslar ayrıca kurnaların alt kısımlarında ters olarak kullanılmaktadır. Kubbelerin geçiş ögesi olan pandantiflerde bezeme yoktur.

Kapı sövesi üstünde alçıdan olan mukarnas kavsaralı bezemeler sökülerek, aynı detayda mermer olarak yapılmıştır.

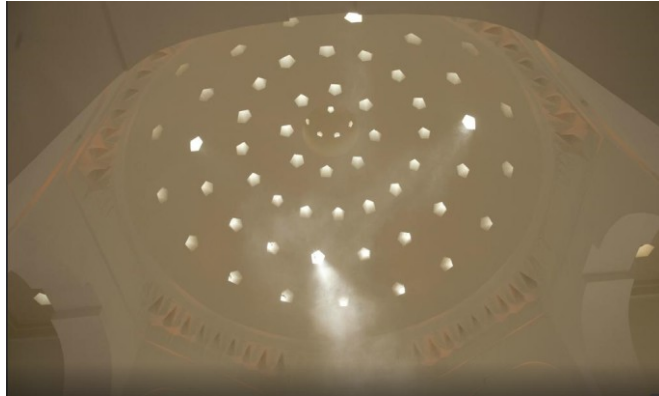
Erkekler ve Kadınlar Kısmı Sıcaklık Bölümü

Ilıklıktan sıcaklıklara geçiş kapıları, halvet geçiş kapıları söveleri pirinç tozu ve beyaz çimentoyla yapılmış olduğu eski fotoğraflarda görülmektedir.

Hamamlarda soğukluktan itibaren, insan vücudunun sürtünme ihtimali olan yerlerinde, özellikle kapı girişlerinde, mermer kaplama olması gerektiği tespit edilmiştir. Özgün malzemesi olan mermer daha dayanıklı bir malzeme olması sebebi ile kapı geçişlerinde kullanılmıştır. Duvarda yaklaşık 1.80 m yüksekliğinde devam eden mermer kaplama, kapı sövelerinde de mermer kullanılarak, mukarnas kavsaralı nişler olarak bütünlemesi yapılmıştır.

Şekil 4.2.5.3.121: Kadınlar sıcaklık bölümü kubbesi mukarnasları ve mermer ile yapılan halvet sövesi bütünlemesi(Tevfik İltter Arşivi EK-2[12])

Şekil 4.2.5.3.122: Kadınlar sıcaklık kubbesi sıva ve mukarnas bezeme bütünlemesi [6]

4.2.5.4. Yenileme - Yeniden İşlevlendirme

Haseki Hürrem Sultan Hamamı, 2009-2011 yılları arasında turistik hamam olarak yeniden işlevlendirmek amacıyla restore edilmiştir.

Döşemede ve Duvarda Yeniden İşlevlendirme

Hamamda özgün işlevi olan topluca yıkanma için gerekli olan gider sistemi, sıcak ve soğuk su tesisatı önceki onarımda mevcut değil idi. Mermer kaplamasının tamamı söküldükten sonra, temiz ve pis su tesisatları ve gider sistemi oluşturulmuş; her mekân için ayrı ayrı, gerekli ortam sıcaklıklarını oluşturabilecek, yerden ve duvardan ısıtma sistemi çağdaş malzemeler kullanılarak yeniden yapılmıştır.

Turistik hamam olarak kullanılan yapı, gece saatlerinde de kullanılmaktadır. Hamamın gündüz kullanımında, doğal ışığı aldığı kubbe fenerleri ve filgözü aydınlatmalar yeterli olmaktadır. Hamamın mimarı olan Mimar Sinan'ın, yıkanma mekânlarında gece kullanımı için yaptığı "Çırağman"larda kullanılan çiraların, günümüzde kullanımı mümkün değildir. Bu sebeple, gece kullanımı için çağdaş aydınlatma kullanılmıştır. Duvarlara bütünlemesi yapılan 1.80 m boyunda mermer kaplamaların üst kısmına, ışık kaynağı görülmeyecek şekilde gizli ışık yerleştirilerek yapay olarak aydınlatılmıştır.

Şekil 4.2.5.4.1: Sıcaklıkta bütünlenen mermer duvar kaplamasının üstünde sürekli gizli aydınlatma

[6]

Erkekler soğukluk revaklı giriş cephesi olan kuzeydoğu cephesi ve güneydoğu cephesinde külhana kadar olan alanda; ayrıca, kadınlar soğukluğunun olduğu güneybatı cephesinin önündeki alanda, hamamın çevresi açık yeme içme mekânı olarak kullanılmaktadır. Güneydoğu cephesinde kurulan çadırlar da kapalı yeme içme alanı olarak kullanılmaktadır.

Şekil 4.2.5.4.2: Hamamın çevresinde oluşturulan açık yeme içme mekânları[5]

Şekil 4.2.5.4.3: Hamamın kuzeydoğu ve güneydoğusunda açık yeme içme mekânları [5]

Şekil 4.2.5.4.4a - 4.2.5.4.4b: Hamamın çevresinde oluşturulan açık yeme içme mekânları [6]

Şekil 4.2.5.4.5: Güneydoğuda yeme içme mekânları için kurulan çadırlar (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Üst Örtüde Yeniden İşlevlendirme

Külhan üstünde olan teras çatısına dışarıdan bir ahşap merdiven ile çıkılmaktadır. Bu açık teras yeme içme mekânı olarak kullanılmaktadır.

Mimari Ögelerde Yeniden İşlevlendirme

Erkekler ve Kadınlar Kısmı Ilıklık Bölümünden geçilen tuvalet bölümlerinde bulunan hela taşları üzerine konan şeffaf camın üzerine çağdaş tuvaletler ve çağdaş lavabolar konmuştur.

Şekil 4.2.5.4.6: Ilıklıktan geçilen tuvaletlere konan çağdaş klozetler (V.B.M.Arşivi EK-2[8])

Külhan – Sıcak ve Soğuk Su Deposu Yeniden İşlevlendirme

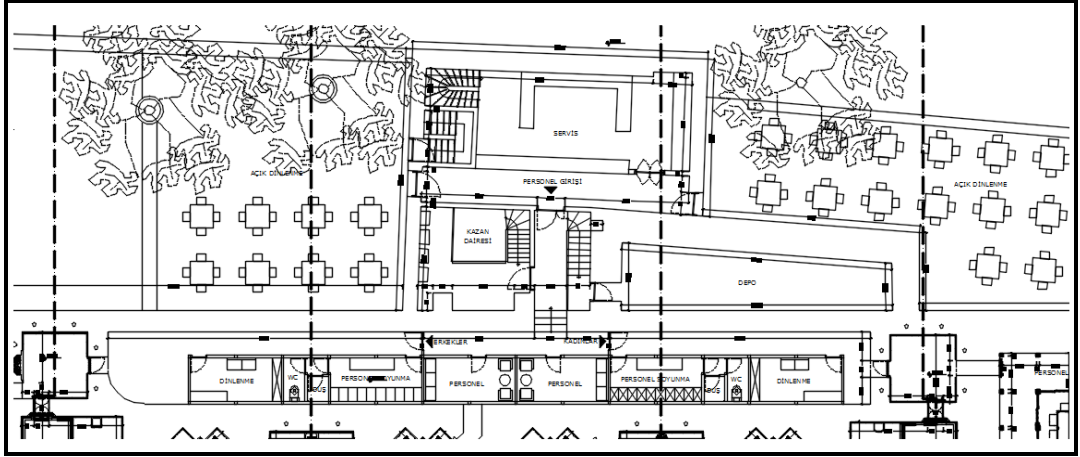
Sıcak su deposu duvarına sağlamlaştırma için yapılan payandalar üzerine yapılan ahşap saçak altında bulunan mekânlar, hamamın dışında lokanta olarak kullanılan çadır mekânına hizmet vermektedir.

Şekil 4.2.5.4.7: Sıcak su deposu duvarını destekleyen payandalar üstüne yapılan ahşap saçak (Deniz Alkan, Ocak 2015)

Hamamın yeniden turistik hamam işletmesi olarak açılabilmesi için günümüz hijyen koşullarını ve işletme şartlarını yerine getirecek mekân ihtiyaçları, özgün işlevinde kullanılmayan külhan bölümü ile sıcak-soğuk su depoları kullanılarak elde edilmiştir. Bu sayede kullanıcı ve hizmetli aksları birbirinin içinden geçmeden servis verebilmek mümkün olabilmektedir. Sıcak su deposu, kadın ve erkek personel için ayrı ayrı ve eşit planlama ile yeniden işlevlendirilmiştir. Erkekler personel için ayrılan bölümden, erkekler ılıklığı içindeki soğuk yıkanma hücrelerine geçilen bir geçiş kapısı yapılmıştır. Kadınlar personeli kısmından da aynı şekilde kadınlar kısmı hamamına geçiş vardır. Bu planlama ile personelin doğrudan yıkanma mekânlarına ulaşması amaçlanmıştır.

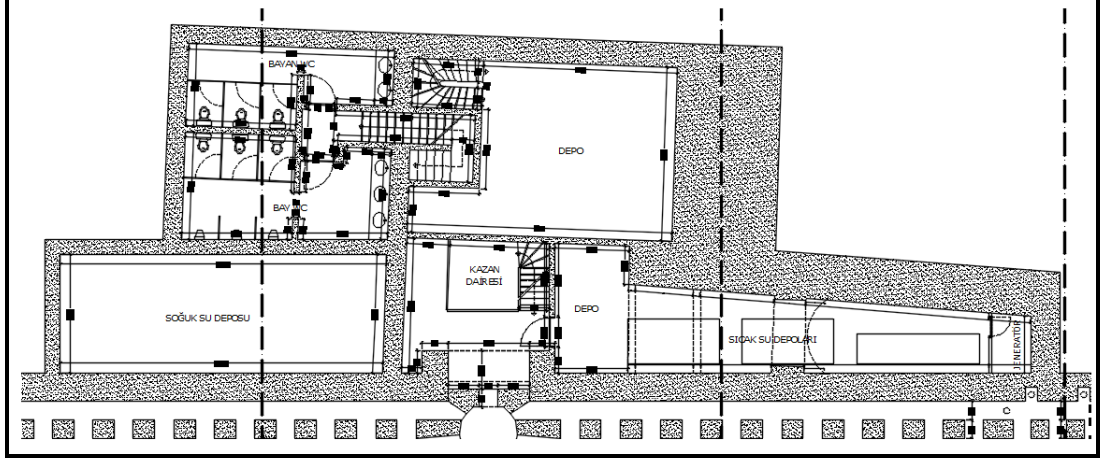
Külhan bölümü, zemin katta, hamamın çevresinde yapılan yeme içme mekânlarının mutfak olarak kullanılmaktadır. Dışarıdan girilen bir kapı ile alt kotta olan çağdaş tuvaletlere inen merdiven kovanı mutfak mekânından ayrı planlanmıştır. Mutfak içinden inen ayrı bir merdiven alt kattaki depo alanına inmektedir. Külhanın bir kısmı çağdaş ısıtma sistemi için ayrılan bir teknik mekân olarak işlevlendirilmiştir. Soğuk su deposu çeşitli depolama alanı olarak kullanılmaktadır.

Şekil 4.2.5.4.8: Restorasyon projesi zemin kat planı-külhan, su depoları (Tevfik İlder Arşivi EK-2[11])

Külhan bölümünün, cehennemlik kotu ile aynı olan bir alt katı, mutfak deposu olarak kullanılmıştır. Külhan ocağının olduğu mekân çağdaş ısıtma mekânlarına ayrılmıştır. Dışardan girişi olan merdivenle yeniden yapılan tuvalet ve

lavabolara ulaşılmaktadır. Soğuk su deposunun alttaki bu katı çeşitli depolama alanı olarak kullanılmıştır (Şekil 4.2.5.4.8), (Şekil 4.2.5.4.9) .

Şekil 4.2.5.4.9: Restorasyon projesi ceennemlik planı külhan, su depoları (Tevfik İlter Arşivi EK-2[11])

Külhanın önünde hamamın dışında yere gömülmüş olan eski kazanların sökülerek temizlenmesinden sonra burada oluşan mekâna, çağdaş tuvalet ve lavabolar konarak yeni işlev verilmiştir (Şekil 4.2.5.4.10).

Şekil 4.2.5.4.10: Külhanın önünde zemin kotunun altına yapılan çağdaş tuvalet ve lavabolar (Deniz Alkan, Ocak 2015)

4.3.2. Tarihçesi

Tahtakale Hamamı'nın bulunduğu semt Bizans döneminde bir liman ve ticaret merkezidir.

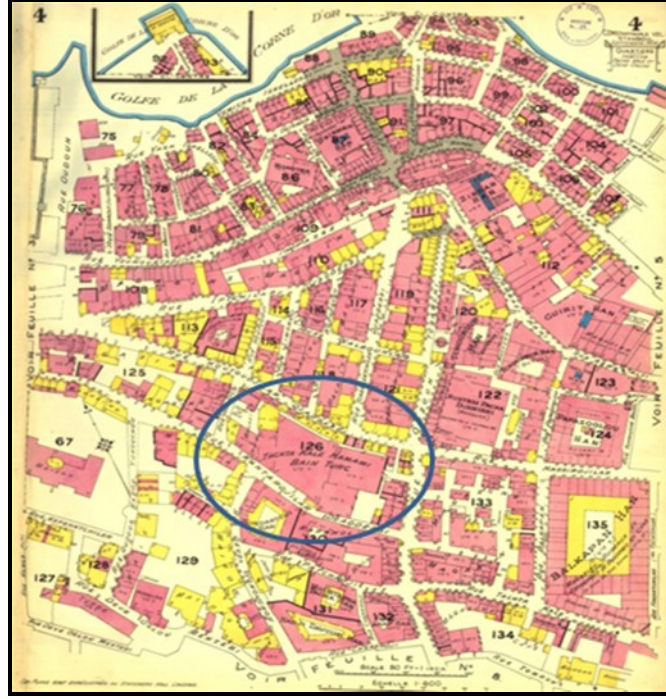
Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethinden sonra halkın yıkanması için 15. yy.'da yaptırmıştır. Fatih'in 1470 tarihli vakfiyesinde adı geçen hamamın çoğu kez Rüstem Paşa tarafından yaptırıldığı sanılsa da, mimari özellikleri ile Fatih döneminde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Tahtakale Hamamı (Kalealtı), 1470/71 (H. 875) tarihli Fatih vakfiyesinde, Fatih Camii Vakıfları arasında gösterilmiş olan bir çifte hamamdır. Vakfiyede "Bundan sonra havayic-i halk için hamamlar bina edip cümlesini mesalih-i hayrat-ı şerifeleri için vakf buyurdular. Cümleden biri Tahtıkal'a hamamıdır, iskeleye kariptir" şeklinde anlatılan hamamın inşaatının Fatih devrinde olduğu anlaşılmaktadır. Fatih Camii Vakıfları arasında olduğuna göre inşaat tarihinin de camii ile aynı tarihlere düştüğü, vakfiye tarihi olan 1470'den önce olduğu anlaşılmaktadır. Hamamın suyunun, Eski Saray'ın bahçesindeki su kaynağından geldiği, restorasyon sırasında Süleymaniye tepesinden aşağıya hamama gelen bir su yolu bulunması ile tespit edilmiştir. Fatih tarafından yaptırılan, inşaatı çok uzun sürede ve çok işçi ile yapılmış olan Eski Saray ile hamamın, aynı dönemde yapılmış olması ve yıkanma gerekliliği de düşünülürse, Tahtakale Hamamı'nın İstanbul'un ilk hamamı olarak yapılması olasıdır (Kuban, Doğan, 2007). Plan şeması ve yapım sistemi çok benzer olan Mahmut Paşa Hamamı 1466-1467 yıllarında yaptırılmıştır. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Tahtakale Hamamı'nın Araplara ayrıldığını söylemiş, fakat başka bir özelliğinden bahsetmemiştir (Kahraman, Seyit Ali, Dağlı, Yücel, 2011).

4.3.3. Mekân ile İlgili Değişen İşlev Bilgileri

1726'daki büyük Tahtakale yangınında, hamamın soğukluk kısmının yandığı, kadınlar kısmının güneybatı duvarının büyük hasar gördüğü anlaşılmaktadır. 1894 depreminde de yapı hasar görmüştür. 20. yy. başında hamamın oldukça iyi durumda olduğu görülmektedir (Kuban, Doğan, 1993-1994).

1914 tarihli Goad Haritası'nda ve 1914-1918 yılları arasında yapılan Alman Mavileri haritalarında hamamın detaylı olmasa da yeri ve dış çizgileri görülmektedir.

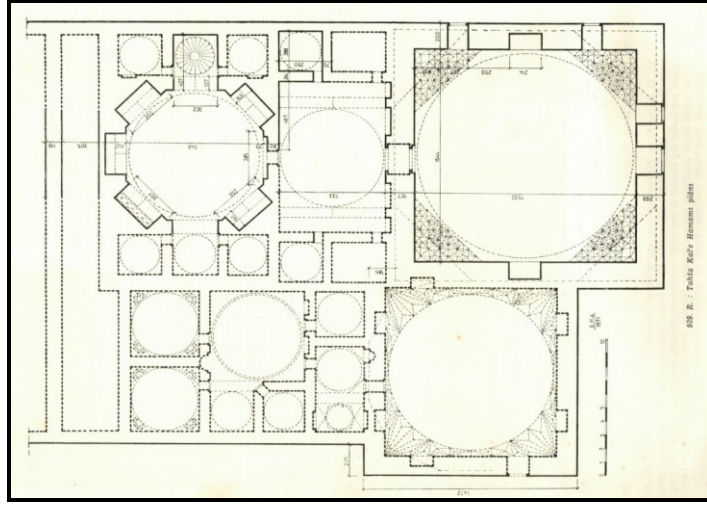
Şekil 4.3.3.1: Tahtakale Hamamı'nın 1914 tarihli Goad Haritası'nda yeri

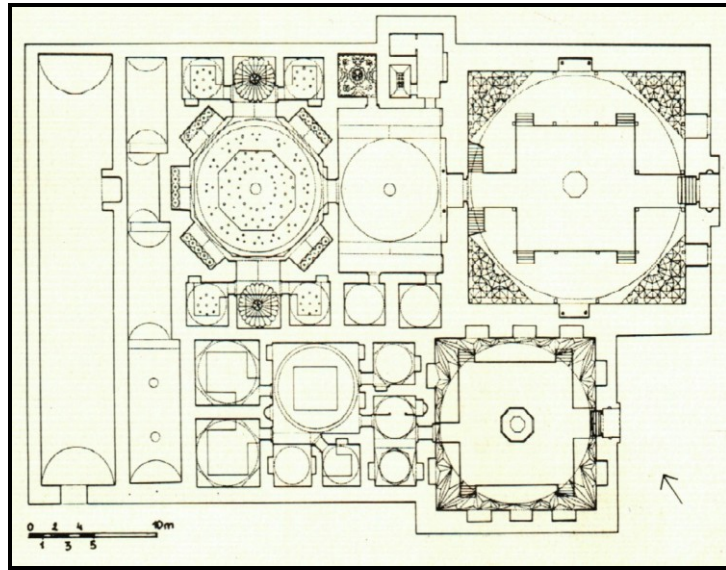
Şekil 4.3.3.2: Tahtakale Hamamı'nın 1914-18 tarihli Alman Mavileri Haritası'nda yeri

Henri Glück 1917'de hamamın tütün deposu olmadan önce bir planını bir kesitini ve bazı ayrıntılarını vermiştir. Glück zamanında hamamın kullanılıp kullanılmadığı bilinmiyordu Muhtemelen kadınlar kısmı kullanılmıyordu (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[1]).

Ekrem Hakkı Ayverdi, 1971 tarihinde, ölçü alarak, Glück'e ait olan plan üzerine işlemiş, ölçü aldıklarını koyu çizgi, alınmayanları nokta nokta olarak göstermiştir (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974, s. 609, 610).

Şekil 4.3.3.3: 1917'de Henri Glück'ün yaptığı plan üzerinden E. H. Ayverdi çizimi-1971 (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974, s.610)

Şekil 4.3.3.4: Glück'ün rolövesinden düzeltilerek Doğan Kuban'ın çizdiği restitüsyon planı (Kuban, Doğan, 1993-1994)

1925 tarihli Pervititch Sigorta Haritalarında Tahtakale hamamının çatı detayları belli olmaktadır. Bu planın yapıldığı sırada hamamın külhan kısmının yıkılmış olduğu, kadınlar hamamı sıcaklığının da kısmen harap olduğu anlaşılmaktadır. O tarihte hamam, soğuk hava deposu olarak kullanılmakta idi. Böylece kullanılmaz hale gelmiş olan hamam I. Dünya Savaşı'ndan sonra Vakıflar İdaresi tarafından satılarak (Kuban, Doğan, 1993-1994), buzhane olarak ve içine soğukluk kısmında dört katı bulan betonarme büyük inşaatlar yapılarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[1]). Hamam 1980'li yıllarda peynir deposu olarak kullanılmış, ulaşımın ve depo işlevinin zorlaşması sonucunda, perakendeci çarşısı veya özel bir turistik çarşı olması amacıyla restorasyon çalışmaları başlamıştır.

Şekil 4.3.3.5: 1925 tarihli Pervititch Sigorta Haritası (Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, 2011)

Kadınlar ve erkekler için ayrı yıkanma mekânları olan çifte hamam, zaman içinde değişimler göstermiş, nihayet 1988-1992 yılları arasında restore edilerek, çarşı olarak işlevlendirilmiştir. 1993 ve 2003 yılları arasında, turizm şirketlerine kiraya verilen hamam, bu yönde talebin olmaması dolayısıyla, giriş katları oyuncakçı dükkânlarına kiraya verilmiştir. Hamamın erkekler ılık bölümü bir süre kafe

olarak kullanılmıştır [12]. Günümüzde, Tahtakale'nin yoğun bir ticaret merkezi olması sebebiyle, hamamda çarşı işlevi ile oluşan dükkânlarda çeşitli malların, dükkân dışlarına taşarak satışlarına devam edildiği görülmektedir.

Şekil 4.3.3.6: Hamamın erkekler kısmı ılık bölümünün bir kafeye dönüşmesi (Eliyatkin, Fulya, 2010)

4.3.4. Restorasyon Öncesi Hamamın Genel Tanımı

Hamam yoğun bir iş çevresi içinde yer aldığından, erkekler kısmı giriş kapısı ve kadınlar kısmı güneybatı yönü hariç, sonradan yapılmış dükkânlarla çevrilidir. Kuzeydoğuda hamam duvarına bitişik, çoğu iki katlı dükkânlar yer alır. Kuzeybatı yönünde de çokkatlı niteliksiz yapıların yanı sıra, batı köşesinde Fatih Çağı yapısı Timurtaş (Demirtaş) Camii bulunmaktadır. Cami çeşitli tamirler geçirmiştir.

Mekânsal Özellikler

Erkekler Hamamı, Soğukluk-Soyunmalık (Camegâh)

Uzun Çarşı Caddesi'nden girilmektedir. Giriş kapısı yıkılmıştır. kapı içleri yuvarlak kemerli olup, kuzeydoğu köşesi pahlanmıştır. Bu cephedeki iki pencere güneybatı yönündeki dükkânlar nedeniyle kapanmıştır. İçten izi görülmeyen bu pencereleri, kaynaklar belirtmektedir. Soğukluk (EZ01) içine betonarme 4 katlı bir depo yerleştirilmiştir. Yan duvarlardaki iki nişin Bursa kemerli olduğu bilinmektedir.

Nişler özgün biçimlerini yitirmişlerdir. Kuzeydoğuda genişletilerek büyük bir boşluk haline getirilen bir niş daha vardır. Soğuklukta döşeme ve seki izi kalmamıştır, yerler şap ve karo mozaikle kaplanmıştır. Kare plandan basit kubbe örtüsüne, mukarnaslı tromplarla geçilmektedir. Restorasyon öncesi, sadece batı köşesindeki trompun bir kısmı görünür durumda olup, diğerleri yeni katlar nedeniyle kapanmıştır. Güneydoğu yönündeki ise, cephenin sıvalı olması nedeniyle tamamıyla kapatılmıştır. Kubbe üzerinde sekizgen planlı aydınlık feneri iptal edilmiştir (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[2]).

Ilıklık

Orta aks üzerinde yer alan basık kemerli bir kapıyla dikdörtgen planlı (EZ02) ıllıklığa girilir. Sağ tarafta hela ve usturalık (EZ03), (EZ04) olarak kullanılan kare planlı mekânlar bulunmaktadır. Helaların ara duvarları yıkılmış olup, bir bölümü aynalı tonozla örtülmüştür. Ayna üzerinde belirsiz olarak fil gözleri görülmektedir. Mekân dıştan düz bir çatı ile örtülmüştür (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[2]).

Sıcaklık

Sıcaklık bölümünde, ikisi derin sekiz eyvanlı orta hacmi ve dört halvetli plan şeması, en gelişmiş sıcaklık şemalarındandır (Kuban, Doğan, 2007). Sekizgen planlı ve eyvanlı halvet hücrelerinin (EZ08) çatı örtüleri dıştan çimento ile sıvanmıştır. Kadınlar kısmı tarafındaki hücrelerin duvarları yıkılmış, eyvanın önü kapatılmıştır. Nişlerin önünde yer alan hafif sivri kemerler ve aralarındaki pandantifler üzerine oturan dairesel kasnakla kubbeye geçilir. Kubbe üzerinde beş sıra fil gözü ve tepe noktasındaki fener bu mekânı (EZ08) aydınlatmaktadır. Bu kubbe dıştan çimento ile sıvanmıştır. Güneybatı yönündeki nişlerin içine üst katlara çıkan merdivenler yerleştirilmiştir. Kuzeydoğu eyvanı (EZ08-E1) dilimli bir kubbe ile örtülü olup, tepe noktasında ışıklık vardır. Kuzeybatıdaki niş içinde külhan ile ortak duvarı üzerinde bir kapı açılmıştır. Buradan külhana geçilir. Bu koridorun tavanında geniş bir baca deliği vardır (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[2]).

Kadınlar Hamamı: Soğukluk-Soyunmalık (Camegâh)

Bu hamamın ilginç özelliklerinden biri kadın, erkek girişlerinin aynı cepheden olmasıdır. Ancak kadınlar girişinin orijinali yok olmuştur (Kuban, Doğan,

2007). Giriş güneybatıdaki Kantarcılar Caddesi'ndendir. Glück, kadınlar kısmına beş basamaklı bir merdivenle inildiğini belirtmesine rağmen restorasyon öncesi rölövede bu kapı iptal edilmiştir. Dıştan taş ile doldurulup içten sıvanmıştır. Ulaşımı erkekler ılıklik kısmından açılan bir koridorla sağlanır. Kadınlar soyunmalığı içine üç katlı bir depo yapılmıştır. Kare planlı mekânda (KZ01) Türk üçgenleri¹ ile kubbeye geçilir. Kadınlar soğukluğu, erkeklerden daha dar ve küçüktür. Sekizgen planlı aydınlık feneri kapatılmıştır. Duvar kalınlıkları değişmiş ve betonarme kolonlar eklenmiştir. Glück planında görülen nişler, seki ve havuza ait izler görülmemektedir. Güneybatı duvarında kasnağın altındaki beden duvarındaki hafif sivri kemerli iki pencere ve kasnak üzerinde Türk üçgenleri arasında yer alan hafif sivri kemerli pencere de tuğla ile örülerek kapatılmıştır.

Ilıklık

Bu mekânda (KZ02), (KZ04) bulunan, halvet hücresi, hela, eyvan mekânlarının 3 kubbe ile örtülü olduğu ve kubbeli mekânlardan birine sıcaklıktan girildiği Glück'e ait olan planda görülmektedir. Restorasyon öncesi, ılıklik mevcut değildir. Erkekler hamamının ılıklik kısmının güneybatı hücreleriyle sıcaklık kısmının bu yöndeki hücresi ile ortak duvarlar yıkılmıştır. Bu kısımda hamamın hiçbir izi kalmamıştır.

Sıcaklık

Kuzeydoğu tarafında bulunan halvetlere ait giriş kapıları kapatılarak güneybatı yönünde yeni bir kapı açılmıştır. Restorasyon öncesi, sıcaklık (KZ03) yan halvet hücreleri mevcut değildir (KZ05), (KZ06), (KZ07).

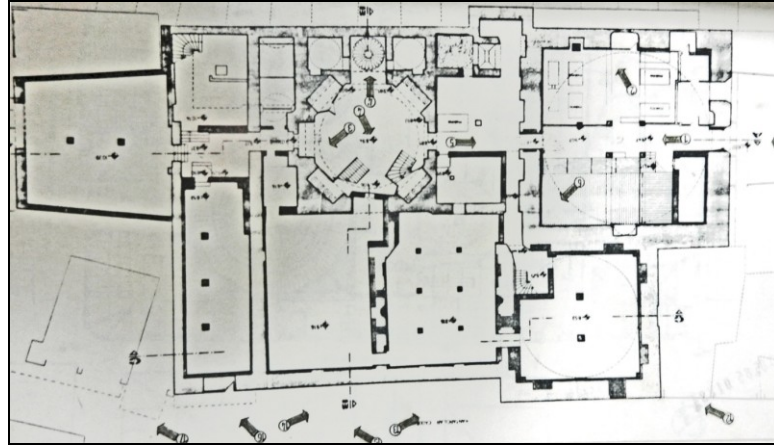
Su Deposu-Külhan-Odunluk

Su deposu dikdörtgen planlı (SHZ01) olup, erkekler ve kadınlar sıcaklık bölümleri boyunca uzanır. Döşeme doldurulup hamam ile aynı kota getirilmiştir. Su deposu, erkekler bölümünün ardında, küçük bir kısımda beşik tonoz ile örtülüdür.

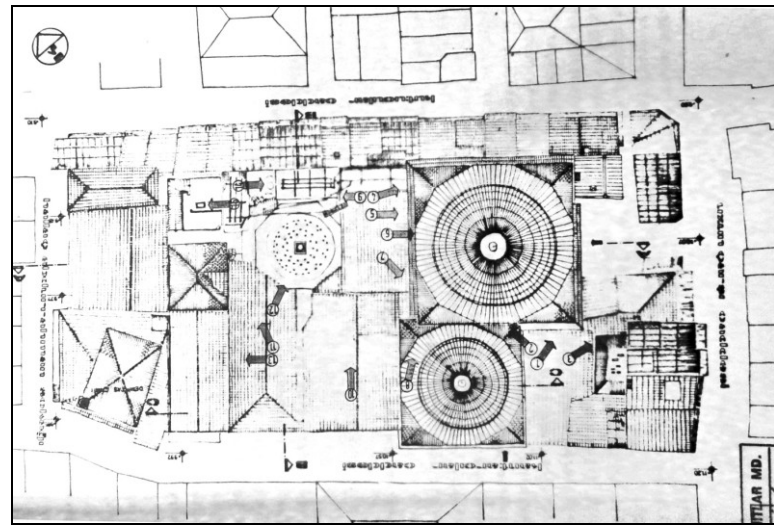
¹ Türk Üçgeni: Anadolu-Türk mimarlığı, kubbe geçiş öğelerine Türk üçgeni adı verilen hem strüktürel hem de bezemesel bir örnek katmıştır. 15. yüzyıldan önce bu geçiş öğesine çok rastlanır.

Restorasyon öncesi 3 ayrı mekâna bölünmüş su deposunun ortasında ve güneybatısında kalan tonozun bir kapı ile odunluk ve ek binalarla ilişkisi sağlanmıştır. Kadınlar kısmı tarafında üst örtü yok olmuştur.

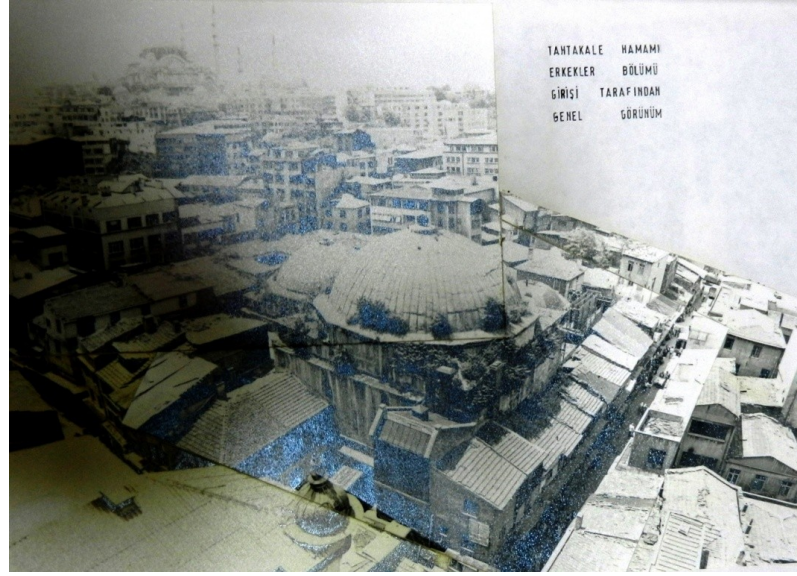
Külhan (KÜ01), dikdörtgen planlı, su deposu boyunca uzanır. Fakat buranın Fatih Çağı'ndan kaldığı belli değildir. Kuzeydoğu yönünde içi boşaltılarak bir avlu oluşurken, güneybatı yönünde içine bir kat, kuzeybatısında ise üzerine iki kat inşaat yapılmıştır. Kantarcılar Caddesi'ndeki kepenkli kapının eski külhan girişine tekabül ettiği tahmin edilmektedir (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[2]).

Şekil 4.3.4.1: 1985 yılında yapılan rölöve, Kat Planı (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[1])

Şekil 4.3.4.2: 1985 yılında yapılan rölöve, Çatı Planı (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[1])

Şekil 4.3.4.3: Uzunçarşı ile Kutucular Caddesi köşesinden üst örtü (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[4])

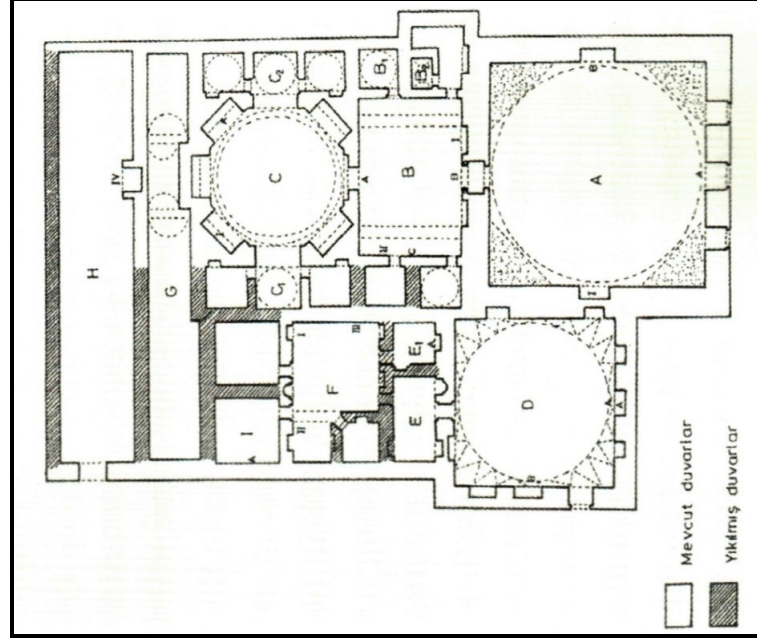
Yapım Tekniği Ve Malzeme

Hamamın soğukluklarının mevcut duvarları derzsiz kesme taştan yapılmıştır. Yapı kâgir yığmadır. Kalan kadınlar kısmı dış duvarlar kalıntıları derzli kesme taş olup, aralarında 3 sıra tuğla ile hatıl yapılmıştır. Soğukluk kubbeleri tuğla örme tekniğinde yapılmış ve üst örtüsü kurşun kaplanmıştır. Kadınlar kısmı ılıklik ve sıcaklık kubbe ve üst örtüleri yok olduğundan, kiremit kaplı kırma çatı ile kapalıdır. Soğuk hava deposu kullanımında yapılan ara katların taşıyıcı strüktürü betonarme karkasdır (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[2]).

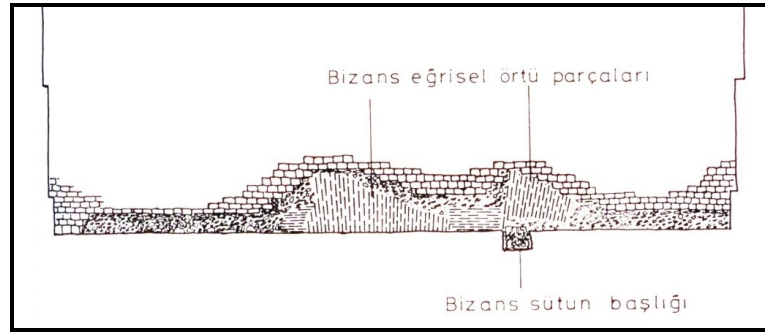
Erkekler soğukluğunun 17 m çapındaki anıtsal kubbesi ve iyi korunmuş tromplarının süslediği mukarnasları vardır. Bu süsler Bursa-Edirne süsleme geleneğinin İstanbul'da sürdüğünü gösterir. Bezemeler, harap halde olan halvetlerdeki zengin mukarnaslarda görülür (Kuban, Doğan, 2007).

Hamamın restorasyonu sırasında yapılan (Aktuğ, İlknur; Ersen, Ahmet, 1991) bir araştırmada temel ile ilgili önemli bulgular elde edilmiştir. Hamam kalın bir dolgu tabakası ve bu tabakanın altında yumuşak siltli kil tabakası olan bir zemine oturmuştur. Oturma ve kaymaların olduğu zeminde, zemini sıkıştırmak için Bizans temel duvarı kalıntıları kullanılmıştır. Temel duvarlarının arasına, cehennemlikte

bulunan, hipokast ayaklarının oturduğu seviyeye kadar, içinde, eski sütun ve sütun başlığı gibi yapı öğeleri de olan dolgu malzemeleri tespit edilmiştir (Tayla, Hüsrev, 2007, s.164).

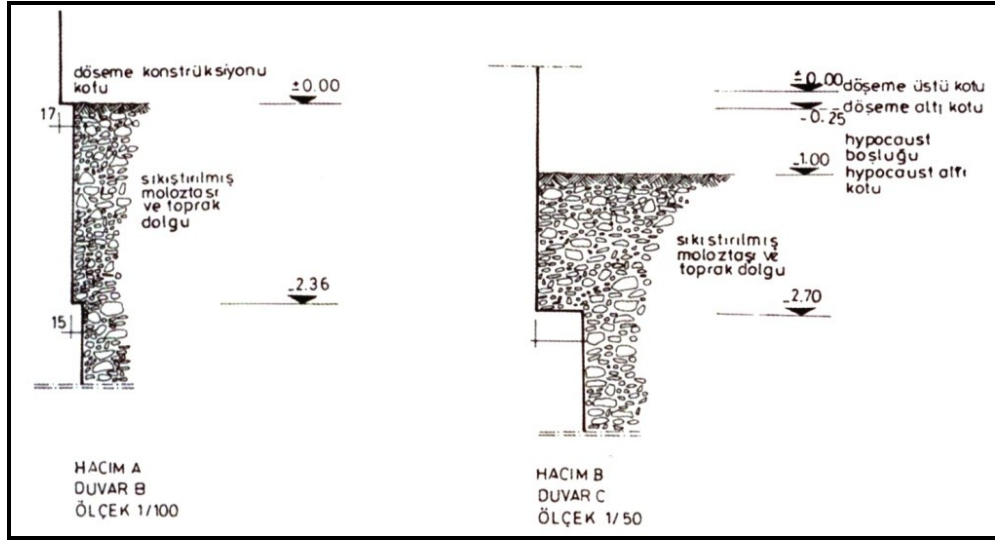

Şekil 4.3.4.4: Tahtakale Hamamı mevcut ve yıkılan duvarları gösteren planı (Tayla, Hüsrev, 2007,s.164)

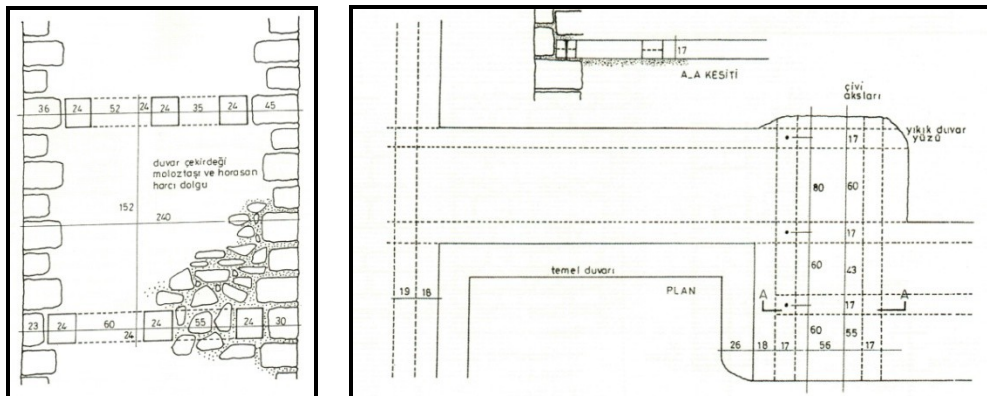
Şekil 4.3.4.5: Tahtakale Hamamı zemininde bulunan Bizans temel kalıntıları (Tayla, Hüsrev, 2007, s.165)

Erkekler ve kadınlar kısmı soğukluk ile erkekler kısmı sıcaklık bölümleri mekânlarının temellerinde, dışta kaba yonu taş, içte moloz taşı, tuğla parçaları ve horasan harçlı dolgu bulunan duvar örgü tekniği kullanılmıştır. Diğer daha küçük hacimlerin temellerinde, ampartmanların üstüne çerçeve olarak dönen ahşap ızgaraya kadar, horasan harçlı, moloz taş ve tuğla ile örülmüş, ahşap ızgaradan sonra, dışta

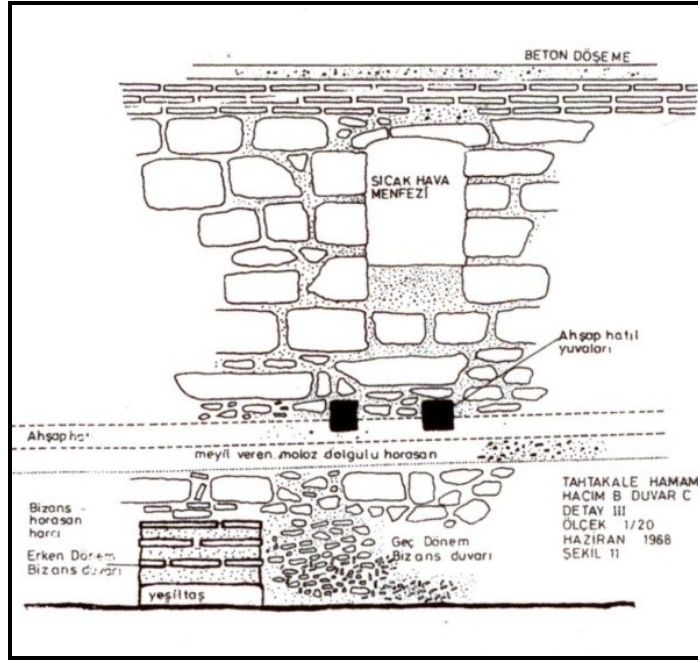
Şekil 4.3.4.8: Tahtakale Hamamı temel kesitleri (Tayla, Hüsrev, 2007, s.167)

Temel duvarlarında, küçük hacimlerde ampartman seviyesinde tek kotta, büyük hacimlerin, döşeme seviyesine kadar, 150 cm ara ile üç ayrı kotta olmak üzere, duvarlara paralel olarak iç ve dış taraflarında ahşap hatıllar vardır, ayrıca duvarlara dik olarak, hatılları birbirine bağlayan ahşaplar ızgara sistemleri, kaba yonu taş örgünün arkasındaki harç dolgulu, moloz taşın içinde bulunmaktadır. Ahşaplar yok olsa da, reçinelerden tespit edilmiştir. Ahşap hatılların bağlantı noktalarında, mutlaka çivi ile bağlantı vardır. Bu çiviler, çakılan ahşabın sonunda uçları kıvrılmıştır. Bu detay, geçmeli olmayan ahşapların, sağa sola oynamaması için yapılmıştır.

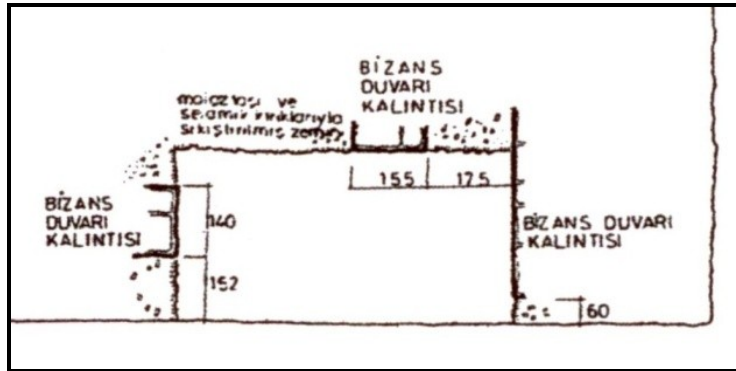

Şekil 4.3.4.9: Erkekler soğukluk bölümü (A Hacmi) temel duvarı detayı(Tayla, Hüsrev, 2007, s.169).

Şekil 4.3.4.10: Kadınlar sıcaklık (F Hacmi) ve su deoposu (G Hacmi) temel ampartman üstünden plan ve kesit(Tayla, Hüsrev, 2007, s169)

Şekil 4.3.4.13: Erkekler ılıkılık (B Hacmi) ve sıcaklık (C Hacmi) temel detayı (Tayla, Hüsrev, 2007, s.170)

Şekil 4.3.4.14: Erkekler soğukluk (A Hacmi) temel kesit detayı (Tayla, Hüsrev, 2007, s.170)

4.3.5. Restorasyon Müdahale Teknikleri

Tablo V. Tahtakale Hamamı Mekânlara Göre Müdahale Teknikleri Tablosu

TAHTAKALE HAMAMI - İSTANBUL, FATİH, 127 PAFTA, 342 ADA, 8 PARSEL														
Genel Bilgiler		KONUM	YAPIM TARİHİ/MİMARİ	YAPTIRAN	MÜDAHALELER	ÖZGÜN	DEĞİŞEN	GÜNÜMÜZDE KULLANIM						
		Rüstem Paşa Mahallesi, Uzunçarşı Caddesi ile Kantarcı Caddesi'nin köşesinde, bulunur. Uzunçarşı Caddesi ile Kutucular Caddesinin kesiştiği doğu köşesinde, Rüstem Paşa Camii bulunur. Kuzeybatı da Hallaç Abdurrahman Sokak' ta Fatih Devri yapısı Timurtaş Camii vardır.	1470 öncesi (İstanbul'un ilk hamamı olabilir) Mimar bilinmiyor	Fatih Vakfiyesi içinde Fatih Camii Vakfından. Vakıflar İdaresi tarafından özel mülk olarak satılmıştır.	1726 yılında yangın geçmiştir. 1894 yılı depreminde hasar görmüştür. I. Dünya Savaşından sonra satılarak, soğukluk kısımlarına dört katlı betonarme katlar yapılmış. Kadınlar kısmı ilklük ve sıcaklık kısımları, külhan ve su depoları çok büyük kısmı yok olmuştur.	Çiftahamam	Tütün Deposu, daha sonra soğuk hava deposu olarak kullanılmıştır. 1980 yıllarında peynir deposu olarak kullanılmıştır. 1988-1992 yılları arasında restorasyonu yapılanak çarşı işlevi verilmiş, çağdaş ek bina yapılmıştır.	Çarşı işlevinde, dükkan ve depo olarak kullanılmaktadır.						
Mekan Bilgileri		ERKEKLER KISMI				KADINLAR KISMI				KÜLHAN				
Yapı Öğeleri		SOĞUKLUK BÖLÜMÜ		ILIKLIK BÖLÜMÜ		SICAKLIK BÖLÜMÜ		SOĞUKLUK BÖLÜMÜ		ILIKLIK BÖLÜMÜ		SICAKLIK BÖLÜMÜ		KÜLHAN- SU DEPOSU
FOTO NO		MÜDAHALE TEKNİKLERİ												
4.3.5.1.2-5		Cemberleme												
4.3.5.1.1		B.A. Destekleme												
4.3.5.3.1,5,6,10,16		Dikiş Örgü + Onarım Harcı												
4.3.5.3.8,19,21,54		Taş Malzeme(Derz yenileme)												
4.3.5.2.9,10		Tuğla Malzeme(Derz Yenileme)												
4.3.5.2.5-8, 11-15		Suyla Temizlik												
		Eklerin Temizlenmesi												
		BÜTÜNLEME												
4.3.5.4.1-12		YENİLEME - YENİ İŞLEVE UYARLAMA												
4.3.5.5.1-6		ÇAĞDAŞ EK												

Çizim için kaynak: Restitüsyon Planı (Kuban, Doğan 1993,1994)

4.3.5.1. Sağlamaştırma

Hamamlar ile ilgili olarak; Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'nde yapılan çalışmalarda, 1985 yılında rölöve çalışmaları ile başlayan restorasyon süreci 1992 yılında tamamlanan Tahtakale Hamamı gibi, bu dönemde yapılan hamam restorasyonları ve öncesinde yapılan araştırma ve proje çalışmalarına ait detaylı proje ve raporların olmadığı görülmüştür. Kültür Bakanlığı'nın taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili detaylı proje çalışmaları, bilimsel uzman raporları istemesinden dolayı, sonraki yıllarda yapılan restorasyonlarda daha fazla bilgi ve belgeye ulaşılmaktadır.

Tahtakale Hamamı ile ilgili taşıyıcı sisteminde olan hasarlar ve yapılan müdahaleler ile ilgili sınırlı bilgiye ulaşılabilmektedir.

Erkekler kısmı soğukluk bölümü giriş kapısının olduğu güneydoğu duvarının 1894 depreminde kısmen yıkılıp moloz taş ile tamir edildiği bu sebeple taç kapının yok olduğu, taç kapının olduğu bu duvar iç tarafa doğru büyük bir çatlakla diğer taraflardan ayrıldığı, kubbenin bir kısmının 10 cm kadar, kubbeden ayrılarak öne geldiği belirtilmiştir. 1894 depreminden sonra hamamın kubbeleri etrafına demir bir gergi geçirilmiştir. (Kuban, Doğan, 1993), (Kuban, Doğan, 1993-1994)

Koruma Kurulu arşiv fotoğraflarında sıcaklık kubbesinin oturduğu duvarda çatlak görülmektedir (Şekil 4.3.5.1.1).

Bu bilgilerin dışında kaynak ve arşivlerde, yapıda oluşan hasarlar ve sağlamaştırma teknikleri ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır.

Şekil 4.3.5.1.1: Erkekler sıcaklık kubbesinin oturduğu duvarda oluşan çatlak (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

1999 Kocaeli Depremi öncesi yapılan restorasyon çalışmalarında, önemli bir restorasyon müdahale tekniği olan sağlamlaştırma ile ilgili rapor, proje, hasar tespit gibi belgeler, koruma kurullarınca istenmemiştir. Bu sebeple, sağlamlaştırma teknikleri Tahtakale Hamamı ve aynı dönem yapılan hamam restorasyonlarında belirleyici bir teknik olmamıştır. Hamam yapılarının, yok olan veya elde kalan kısımlarının bütünleme çalışmaları, restorasyon müdahale tekniği olarak esas alınmıştır.

Duvar sağlamlaştırma müdahale tekniği olarak, dikiş örgü veya onarım harçları kullanarak, bütünlemeye yönelik bir sağlamlaştırma uygulanmış olduğu gözlemlenmiştir.

Üst örtüde sağlamlaştırma; yerinde yapılan tespitte, erkekler kısmı soğukluk kubbesi, kasnak seviyesinde ve kubbeye geçiş ögesi olan trompların seviyesinde, dış cepheden çelik lamalarla, iki kez çemberleme yapılmıştır. Bu lamalar birbirine kılıç denen bağlantılar ile yatay olarak bağlanmıştır. Kadınlar soğukluk kubbesinde ise kareden, sekizgene geçişteki duvarın alt hizasında çelik lamalar ile çemberleme yapılmıştır.

Şekil 4.3.5.1.2: Erkekler soğukluk güneydoğu cephesi, kubbede çemberleme (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Şekil 4.3.5.1.3: Erkekler soğukluk kuzeydoğu cephesinde kubbe çemberleme (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Şekil 4.3.5.1.4: Kadınlar soğukluk kuzeybatı cephesinde kubbe çemberleme (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Şekil 4.3.5.1.5: Çemberleme lamalarının kılıç ile bağlanması (Deniz Alkan, Nisan 2015)

1988 yılında yapılan restorasyon ile, soğuk hava deposu kullanımı sırasında yapılan ara katların taşıyıcı strüktürü betonarme karkas iken, çarşı kullanımında ilave edilen ara katların düşey ve yatay taşıyıcısı çelik olmuştur. Bu seçim, yapıya iletilen yüklerin, betonarmeye göre daha az olmasına ve duvarlara verilen zararın

azaltılmasına yönelik kararlardır. Üst örtüde yok olan kısımların çağdaş konik kubbeleri ise betonarme olarak yapılmıştır.

4.3.5.2. Temizleme

Hamamda temizleme işleminin eklerin temizlenmesi, bitkilerin temizlenmesi ile yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Dış duvarlarda kısmi korunan yüzeylerde suyla temizleme yapılmış olduğu varsayımı yapılmıştır. Yazılı kaynaklarda bu konuda farklı bir bilgi bulunamamıştır. Vakıflar Bölge Müdürlüğü teknik elemanlarından alınan bilgiye göre, kimyasal, mekanik temizleme yöntemleri 1990 yıllarından sonra ithal olarak gelmiş ve önceleri pahalı olduğu için kullanımı daha sonraki yıllarda yaygınlaşmıştır.

Duvarda temizleme; ön cephesine bitişik olan kadınlar hamamının girişini kapayan depo, bu yüzyılın başında yapılmış iki katlı bir büro binası ve bütün hamam boyunca yükselen trafo bulunan hamamın kuzeydoğu cephesine bitişik olarak tek ve çift katlı dükkânlar dizisi yıkılarak temizlenmesi rapor edilmişse de günümüzde yapılar yerinde mevcuttur.

Hamam soğuk hava deposu yapılmak için, içine dört katlı bir betonarme inşaat yapılarak, düşey ve yatay yeni bir ulaşım sistemi için duvarları delinmiştir. Ayrıca soğuk hava deposu için gerekli tesisat ve 15-20 cm mantar kaplama izolasyonu ve üzerine yeniden örülen duvar ile de bütün özelliklerini yitirmiştir [12]. Soğuk hava deposuna ait duvarlarda bulunan tüm muhdes duvar ekleri, tesisatlar sökülerek temizlenmiştir.

Şekil 4.3.5.2.1: Erkekler soğukluk içine yapılan betonarme katların kolonları ve soğuk depo (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.2.2: Erkekler Sıcaklık bölümlerinde temizlikten önce (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Restorasyondan önce içindeki soğuk hava deposu inşaatı yıkılıp hamam temizlendiğinde kadınlar hamamında soğukluk dışında bir bölümün kalmadığı, erkekler ılıklığının kubbesinin yok olduğu görülmüştür. Hamam muhdes eklerinden temizlenince çok zengin bir mukarnas bezeme ve hamamlarda görülmemiş bazı mimari düzenler bulunup, Glück'e ait rölövede olan birçok kısmın yıkıldığı görülmüştür (Kuban, Doğan, 1993).

Duvarlarda peynir deposu olarak kullanılmaktan yosunlaşmalar, muhdes sıvalarda bozulmalar olmuştur. Tüm elde kalan duvarlardaki sıvalar raspalanarak, temizlenerek yapıdan uzaklaştırılmıştır.

Şekil 4.3.5.2.3: Erkekler sıcaklık ve halvet duvarındaki muhdes duvarlar (Kuban, Doğan, 1993)

Şekil 4.3.5.2.4: Soğukluk nişi önündeki betonarme kolon (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Hamamın içindeki muhdes katlar ve malzemelerin temizliği sırasında 700 kamyon moloz çıkarılmıştır [12].

Şekil 4.3.5.2.5: Muhdes betonarme eklerin yıkılarak temizlenmesi(K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.2.6: Hamamın içine yapılan betonarme katların kolon ve kirişleri yıkılarak temizlenmesi (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.2.7: Duvarlarda oluşan yosunlanmalar(K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.2.8: İç duvarlarda muhdes ekler ve oluşan yosunlar (Kuban, Doğan, 1993)

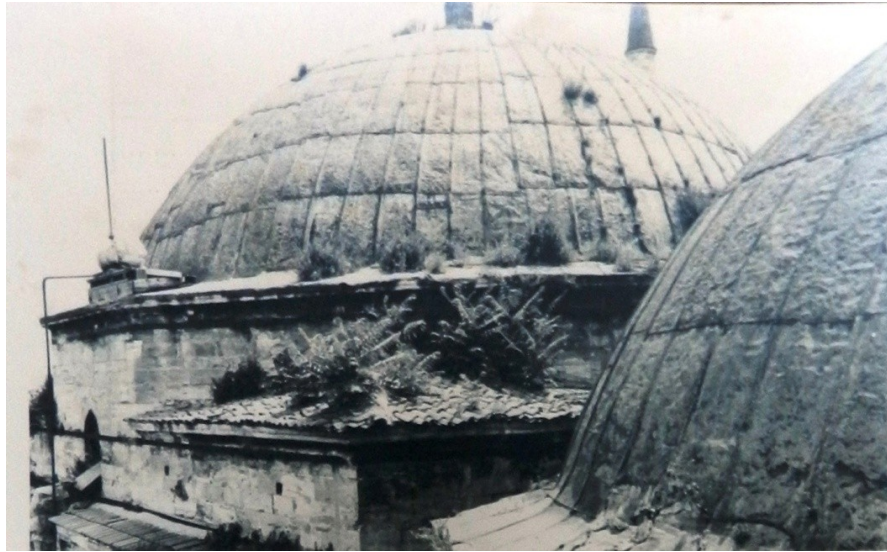
Soğukluk duvarlarında çıkan ağaçlar ve bitki kökleri sökülerek temizlenmiştir. Güneybatı cephesi kadınlar ılıklik-sıcaklık duvarlarının üstüne yapılan muhdes katlar yıkılarak temizlenmiştir.

Şekil 4.3.5.2.9: Dış duvarlarda oluşan ağaçlar (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.2.10: Duvarların üstüne yapılan muhdes katların duvarları (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Üst Örtüde temizleme; Soğukluk kubbelerinin bozulmuş, çürümüş kurşunları ve altındaki harcı sökülerek temizlenmiştir. Kubbeler üzerinde oluşan bitkilenmeler sökülerek temizlenerek bitki kökleri kurutulmuştur. Erkekler sıcaklık kubbesi ve mevcutta kalan halvet kubbe ve eyvan tonozları üzerindeki beton kaplama ve muhdes kiremit çatılar, altındaki betonarme katlar yıkılarak veya sökülerek yapıdan uzaklaştırılarak temizlenmiştir.

Şekil 4.3.5.2.11: Soyunmalık kubbelerinde oluşan bitkiler ve hasarlar (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.2.12: Erkekler sıcaklık kubbesi üzerinde beton kaplama ve yıkılan betonarme katlar (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.2.13: Erkekler sıcaklık kubbesinin muhdes beton kaplamaları (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.2.14: Soğukluk kubbesinde aydınlatma fener boşluğu (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.2.15: Kubbelerdeki muhdes kaplama ve muhdes çatılar (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

4.3.5.3. Bütünleme

Soğuk hava deposu olarak kullanılarak bir çok özelliğini kaybetmiş hamamın restorasyonu yapılarak, mevcut öğelerinin korunabilmesi yapının bütününde olumlu olmuştur.

Duvar Bütünleme

Sanat tarihi açısından önemli verilerin bir kısmı duvarlarda kalmıştı. Duvarda su dağıtan boru şebekesi belli değildi. Tüteklerin çoğu, külhan bacası doldurulmuştu (Kuban, Doğan, 1993).

Yapı bünyesinde mevcut olan bütün arkeolojik verileri koruyan restorasyon projesine göre temizlemeden sonra ortaya çıkarılan duvardaki dekoratif nişler ve belli başlı duvar örgüleri açıkta bırakacak bir düzenleme ve uygulama yapılmıştır.

Kalan bulgularla belirlenen ve rekonstrüksiyonu kesinlikle yapılabilen duvarların tamamlanması, 18. yy.'da yenilenmiş güneydoğu duvarı, erkekler soğukluğundaki iki sütunlu niş gibi öğeler tamamlanmıştır. Erkekler soğuklukta yan duvarlardaki iki nişin Bursa kemerli olduğu bilinmektedir. Nişler özgün biçimlerini yitirmişlerdir. Güneydoğuda genişletilerek büyük bir boşluk haline getirilen bir niş daha vardır. Kaynaklarda bu nişden bahsedilmemiştir, fakat özgün olabilir. Restorasyonda bu nişler korunmuştur. (Kuban, Doğan, 1993).

Soğukluk kubbelerinin oturduğu kasnak duvarlarının kesme taşlarının hasarlı olanları ve kubbe eteklerindeki taş sövelerin tamamı yenilenerek, taşı malzeme ve detayında yapılarak yerine konmuştur.

Şekil 4.3.5.3.1: Soğukluk kubbesi eteklerinde bozulan taş söveler (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.3.2: Soğukluk kubbesi eteklerinde taş sövelerin yeniden yapılarak bütünleme yapılması
(K.V.K.K. Arşivi)

Kantarcılar Sokak'ta kadınlar kısmı soğukluk duvarına bitişik olan tek katlı dükkân, günümüzde iki katlı olmuştur. Kat ilavesi yapılan bu yapı, anıtsal ve tarihi bir yapı olan hamamın yanında, yapının kübik etkisini azaltmıştır. Kültür varlığı olan yapıların çevresindeki yapılaşmanın kontrol altında olması gerekir.

Şekil 4.3.5.3.3: Tahtakale Hamamı Kantarcılar Sokak (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974, s.609)

Şekil 4.3.5.3.4: Tahtakale Hamamı Kantarcılar Sokak (Deniz Alkan, Mart 2014)

1726 büyük Tahtakale yangınında, kadınlar kısmının güneybatı duvarının büyük hasar gördüğü ve o dönem için karakteristik olan tuğladan iç bükey silme ile yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır. (Kuban, Doğan, 1993-1994)

Çevre zemin kotları değiştiği için hamam girişlerinin iç kotları da değişmiştir Kadınlar hamamının güneydoğu cephesindeki esas girişi kapatılmış ve çevre yol kotları yükselmiş olduğu için 18. yy.'da yapıldığı düşünülen güneybatı cephesi, Kantarcılar Sokak'tan bir yan kapı açılmıştır. (Kuban, Doğan, 1993)

Kadınlar ılıklik ve sıcaklik duvarlarının, güneybatı cephesindeki duvarında, muhdes katlar ve ekler temizlendikten sonra, kalan kesme taş duvar ve üç sıra derzli tuğla ile almaşık duvarının eksik parçaları yenilenecek tamamlanmıştır. Özgün olan iç bükey tuğla silmede aynı şekilde tamamlanmıştır. Bu silmenin üstüne ek olarak yapılan duvar farklı taş ve teknikte yapılarak, dönem farkı oluşturulmuştur. Kadınlar hamamının çatısının parapeti olan bu ilave duvardan çöğerten denen taştan su olukları, çatı suyunu tahliye etmektedir.

Şekil 4.3.5.3.5: Güneybatı cephesi, Kantarcılar Sokak'ta kadınlar ılıklik duvarının üstündeki betonarme ekler (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.3.6: Güneybatı cephesi, Kantarcılar Sokak'ta da kadınlar hamamı duvarının bütünlenmesi (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.3.7: Restore edilerek bütünlenen kadınlar ılıklik, sıcaklik duvarı (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Şekil 4.3.5.3.8: Kadınlar güneybatı duvarı iç bükey silmesi (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Külhan ve odunluk kısımlarının (KÜ01), Fatih çağından kaldığı belli olmasa da, kuzeydoğu yönünde bir avlu oluşurken, güneybatı yönünde içine bir kat, kuzeybatısında ise üzerine iki kat inşaat yapılmıştır. Kantarcılar Sokak'tan kepenkli kapının eski odunluk girişine tekabül ettiği tahmin edilmektedir. Restorasyon projesinde bu duvar, kadınlar hamamı duvarının devamı olarak tamamlanmış ve külhan kısmından sonra, çağdaş ek olarak yapılan çarşının bu sokaktan giriş kapısı, eski odunluk kapısının yerine yapılmıştır. Bu bir taç kapı olarak tasarlanmıştır.

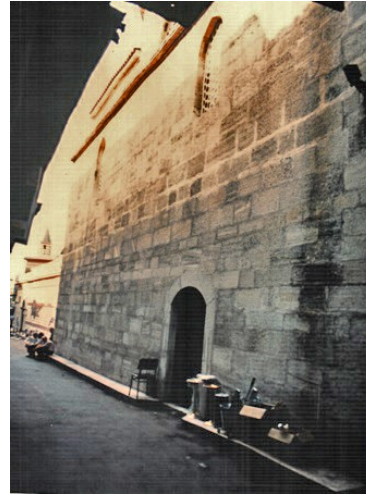

Şekil 4.3.5.3.9: Kantarcılar Sokak odunluk, külhan duvarlarının güneybatı cephesi (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Erkekler girişi ile aynı yönde olan orijinal kadınlar girişi yok olup, Kantarcılar Sokak'tan kapı açılmıştır. Restorasyon öncesi, tuğla ile kapatılan bu kemerli kapı açılmış ve kemerin taş sövesi tamamlanmıştır. Duvarda temizlik yapılarak, bozulan taşlar yenilenmiştir.

Şekil 4.3.5.3.10: Kantarcılar Sokak' ta çağdaş ek bina taç kapı girişi ve duvar taşlarının yenilenerek bütünleme yapılması (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.3.11: Kantarcılar Sokak' tan kadınlar hamamının giriş kapısı (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Erkek ılıklık (EZ02), girişinde özgün olup olmadığı bilinmeyen iki eski sütuna oturan bezemesel üç açıklıklı bir niş vardır. Bu nişlerin sıva tamamlamaları yapılarak, farklı renkli boyalar ile nişler belirli hale getirilmiştir. Yok olan ılıklık duvarları tamamlanmamıştır. Yerine, çağdaş yorum ile çelik taşıyıcı ayaklar üzerinde ahşap korkuluklu balkon tasarlanarak, malzeme, tasarım farkı ile orijinal olanla, yeni uygulama ayrılarak belirtilmiştir.

Şekil 4.3.5.3.12: Erkekler ılıklık nişleri bütünleme öncesi (K.V.K.K. Arşivi)

Şekil 4.3.5.3.13: Erkekler ılıklık duvarlarının mevcut niş ve soğukluk geçiş kemeri bütünleme (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.3.14: Erkekler ılıklıkta yok olan duvarların çağdaş malzeme ve tasarımı (Deniz Alkan, Mart 2014)

Kadınlar kısmının ılıklik ve sıcaklik bölümü büyük ölçüde yok olmuştur. Ilıklıktan sıcaklığa geçişte duvar örülerek kapatılan üç açıklıklı girişler açılarak, bozulan taş ve tuğla malzemeler yenilenerek, tamamlanmıştır. Yok olan duvarlar çağdaş malzemelerle oluşturulmuştur. Çelik taşıyıcılar ortaya çıkarılarak vurgulanmış, eklenen ara katlar, mekânı algılayabilmek için sıcaklik mekânını göreceğ galeriler olarak tasarlanmıştır.

Şekil 4.3.5.3.15: Kadınlar ılıklik duvar kalıntıları (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

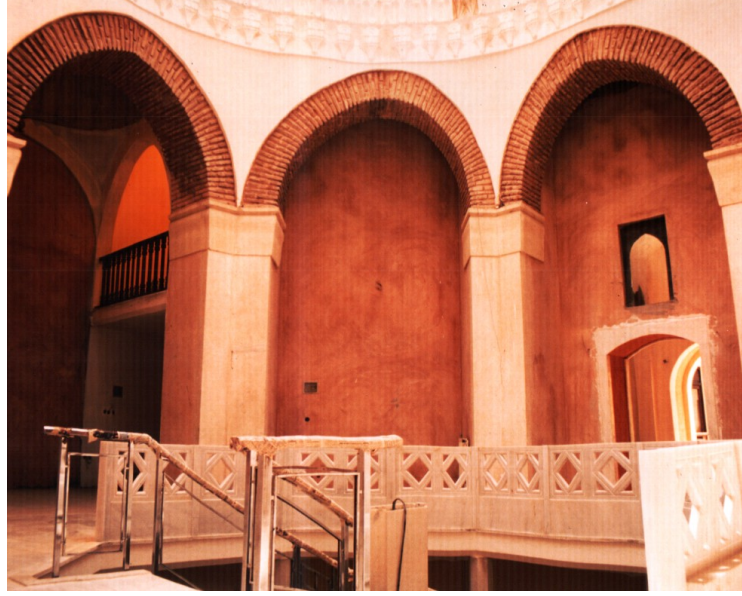
Şekil 4.3.5.3.16: Kadınlar ılıklik duvar bütünlüme (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.3.17: Kadınlar hamamında yok olan duvarlar yerine çağdaş malzeme kullanımı (Kuban, Doğan, 1993)

Şekil 4.3.5.3.18: Kadınlar hamamında yeni tasarlanan bölümde, eski duvar kalıntıları ve dükkân koridoru (Kuban, Doğan, 1993)

Erkekler kısmı sıcaklık (EZ08) kubbesini taşıyan sekiz kenardaki sivri kemerlerin tuğlaları açıkta bırakılmış, kemerlerin oturduğu duvar parçalarıyla birleştiği başlıkların silmeleri sıvanarak tamamlanmıştır.

Şekil 4.3.5.3.19: Sıcaklık kubbesini taşıyan sekiz kenarlı kemerlerde bütünleme (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Külhan duvarının kalan parçaları ve ortaya çıkan nişler daha çok bezemesel bir katkı olarak korunmuştur. Duvarlarda hasarlardan dolayı, bütünleme büyük oranda taşlar ve tuğlaların yenilenmesi ile yapılmıştır. Bilinmeyen duvar bitişi farklı tuğla hatıl örgüde örülerek bütünleme yapılmıştır. Hamamın külhan duvarı ile çağdaş ek olarak yapılan çarşı yapısının katları birbirinden galeri boşlukları ile ayrılmıştır.

Şekil 4.3.5.3.20: Külhan ocağı temizlikten önceki durumu (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.3.21: Külhan duvarı ve ocak nişi bütünleme (Kuban, Doğan, 1993)

Üst Örtü Bütünleme

Restorasyon öncesi hamamın büyük kubbeli soğuklukları, bazı strüktürel sorunları olsa da korunmuş durumdadır. Genellikle sanat tarihi açısından kalan önemli verilerin bir çoğu kubbeli örtülerde kalmıştır.

Bu verilere göre, yapı bünyesinde mevcut olan bütün arkeolojik verileri koruyan ve gösteren bir projede, örtü öğeleri ve onlara bağlı mukarnas bezemeleri, ortaya çıkaran, açıkta bırakacak bir düzenleme ve uygulama yapılmıştır.

Mevcut olan erkekler ve kadınlar soğukluk, erkekler sıcaklık kubbelerinin kurşun kaplaması ve kubbe fenerleri yeniden yapılarak tamamlanmıştır. Kubbelerin oturduğu duvarların köşeleri alaturka kiremit ile kaplanmıştır.

Yıkılmış olan erkekler ılıklik kubbesi, izlere göre yeniden örülerek ve kurşun kaplanarak, kalıntı veya bir kısmı kalan erkek ılıklik ve sıcaklık halvet kubbeleri yeniden aynı teknikle örülerek, üst örtüsü kurşun ile kaplanarak bütünleme yapılmıştır.

1894 yılında olan depremden sonra hamamın soğukluk kubbeleri etrafına demir bir gergi geçirmişlerdir. Bu sırada, bekli de daha önceki 1726 yılındaki yangınlarda kubbe fenerlerinin yok olduğu söylenebilir (Kuban, Doğan, 1993-1994).

Yok olan kubbe fenerleri, analogik tamamlama ile yeniden yapılmıştır. Hamam, tabhane, zaviye gibi yapılarda kubbe üzerindeki fenerler, Osmanlı mimari tarihinde karakteristik öğelerdir. Bunlar çokgen çoğunlukla sekizgen baldekenler şeklindedir.

Fenerin üstünün örtüsü, klasik dönemden sonra yapılanlar ve tamir edilenler genellikle kubbe örtülüdürler. Doğan Kuban, Tahtakale Hamamı Restorasyonu makalesinde "14.-15. yy.'da külahlı olanların daha fazla olduğu kanısındayım.", demektedir. Fenerin üstündeki konik külahın bütünlemede, çok az kalmış örneklerden biri olan, tarihi kesinlikle belli ve özgün biçimini koruyan Edirne Beyazıt Camisi tabhanesinde konik külahlı fenerinin, analogik karşılaştırması ile ve tarihi bir yorumla yapılmıştır. Makalesinde Doğan Kuban "Türkiye'de restorasyonlara egemen olan, her şeyi klasik döneme indirgeme tutkusunun daha bilinçli bir üslup eleştirisine dönüşmesinin gerekli olduğunu da bu vesileyle vurgulamak istedim.", demiştir (Kuban, Doğan, 1993).

Şekil 4.3.5.2.22: Soğukluk kubbelerinin sekizgen baldekenli ve külah üst örtülü fenerleri (Deniz Alkan, Mart 2014)

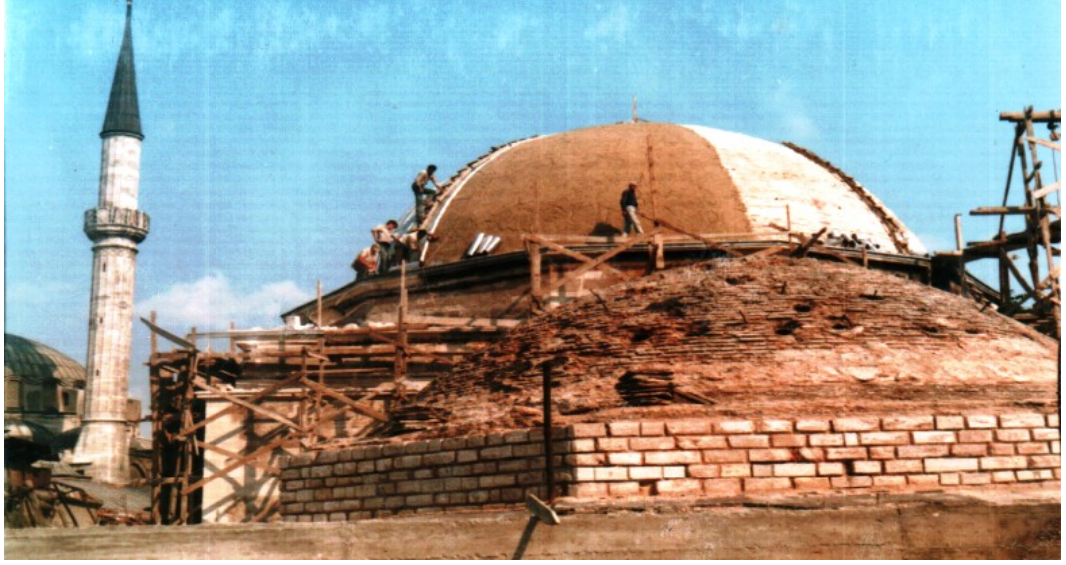
Kubbelerin hasarlı veya muhdes olan üst örtüsü temizlendikten sonra, önce horasan harcı, daha sonra geleneksel yöntemle çamurla kaplanarak, üzerine meridyenler şeklinde kurşun kaplama yapılmıştır. Yeniden yapılarak tamamlanan erkekler kısmı ılık kubbesi ve mevcut olan sıcaklık kubbesinde doğal aydınlatma için fil gözü cam fanuslar yeniden yapılarak bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.3.5.3.23: Soğukluk kubbelerinde temizlik ve bütünleme çalışmaları
(K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.3.24: Erkekler sıcaklık kubbe kasağında temizlik ve bütünleme yapılması
(K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.3.25: Soğukluk kubbesinin kurşun kaplaması altına çamur kaplanması
(K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

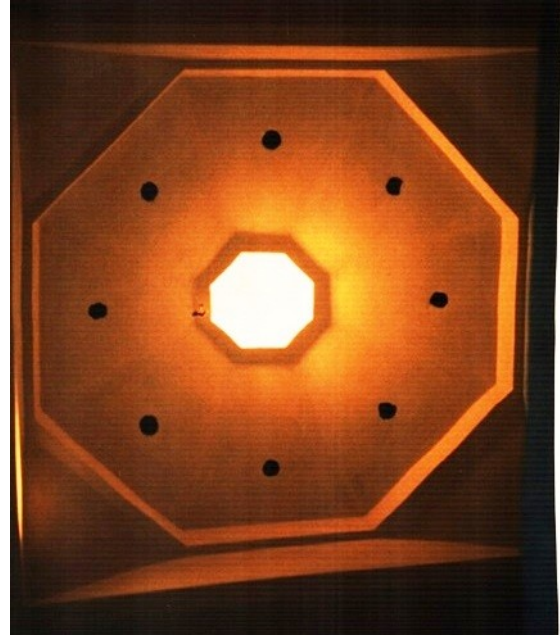
Şekil 4.3.5.3.26: Bütünleme yapılan üst örtülerin genel görünümü (Kuban, Doğan, 1993)

Kadınlar kısmının soğukluk kubbesi dışında, ılıklik ve sıcaklık bölümleri üst örtüsü yok olmuştur ve bütünleme için gerekli kalıntı ve yapı ögesi olmadığı için,

bütünleme yapılmayarak, yerlerine yeni çağdaş tasarımlı konik kubbeler yapılmıştır. Konik kubbelerin üst örtüsü kurşun kaplanmış, fenerleri çağdaş yorumla tasarlanmıştır. Betonarme yapılan konik kubbeleri, çelik düşey taşıyıcılar taşımaktadır

Şekil 4.3.5.3.27: Çağdaş konik kubbelerin dıştan genel görünümü (Kuban, Doğan, 1993)

Şekil 4.3.5.3.28a - 4.3.5.3.28b: Kadınlara hamamında yok olan kubbe ve üst örtüleri yerine betonarme konik kubbelerin içten görünümü (Ortaylı, İlber, Engin, Vahdettin, Afyoncu, Erhan, 2008)

Erkekler ve kadınlar kısmı soğukluk bölümlerinin (EZ01), (KZ01) tuğla örtülü kubbeleri içeriden sıvasız olarak açıkta bırakılmıştır.

Şekil 4.3.5.3.29: Erkekler kısmı soğukluk kubbesi bütünleme (Deniz Alkan, Eylül 2014)

Şekil 4.3.5.3.30: Erkekler kısmı soğukluk kubbesi bütünleme (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Erkekler kısmının yok olan ılıklık kubbesi kalan bir pandantif parçasına göre yeniden yapılarak, sıcaklık kubbesi ise sıvanarak bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.3.5.3.31: Erkekler kısmı ılıklık kubbesi rekonstrüksiyon ile bütünleme (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Şekil 4.3.5.3.32: Erkekler kısmı sıcaklık kubbesi bütünleme (Deniz Alkan, Eylül 2014)

Erkekler ılıkıkta helaların ara duvarları yıkılmış olup, bir bölümü aynalı tonozla örtülmüştür. Ayna üzerinde görülen fil gözleri aydınlatma cam fanusları yeniden yapılarak bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.3.5.3.33: Erkekler ılıkıkta yıkılan hela duvarlarının üstündeki aynalı tonoz ve figözleri (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Erkekler sıcaklıkta bulunan, kuzeydoğu eyvanı yivli bir kubbe ile örtülü olup, tepe noktasında ışıklık vardır. Bu kubbenin orijinal kalan parçaları sıvasız olarak belirtilmiş, rekonstrüksiyon ile tamamlanan yivleri sıvanarak bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.3.5.3.34a - 4.3.5.3.34b: Erkekler sıcaklık eyvanı kubbe dilimlerinden kalan parça (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.3.35: Erkekler sıcaklıkta eyvan kubbesi bütünlenme (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Mimari Öğelerde Bütünleme

Hamamda temizleme yapılarak, yatay düzlemdeki tüm mimari öğelerin yok olduğu görülmüştür. Havuzlar, çeşmeler, göbek taşları, kurnalar, sekiler, cehennemliğin büyük bölümü, külhan öğeleri, helalar tamamen yok olmuştur ve bunlara ait iz, belge mevcut değildir.

Hamamın özgün fizyonomisini oluşturan nitelikte iki önemli mimari öğe, erkekler hamamının taç kapısı ve kubbe fenerlerinin bütünlemesi analogik karşılaştırma ile saptanmıştır.

Tahtakale Hamamı'nın güneydoğu duvarı orta bölümü ile birlikte yıkılmıştır. Bunun yangın tahribatını izleyen bir deprem sonucu olduğu kabul edilmektedir. Restorasyon öncesi, taç kapının temeli, yani yataydaki iki boyutu ve planı belli değildir. Kapı içindeki nişlerden birinin üzengisine kadar yüksekliği ve hamamın giriş kapısının özgün boyutları da bellidir. Yok olan taç kapının yüksekliği ve kapı içindeki mukarnasa ait bilgi ve belge belirsizdir. Kapı yüksekliği hemen hemen aynı

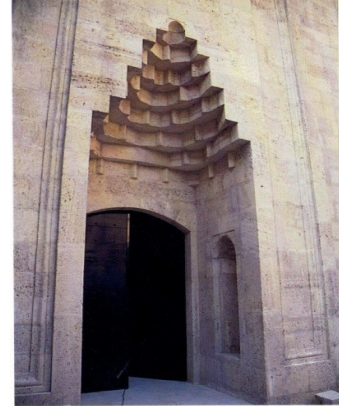
tarıhli Mahmut Paşa Hamamı taç kapısının proporsiyonları ve cephe oranlarının analogik karşılaştırılması ile saptanmıştır. Mukarnasın özgün biçimi bilinmediği için mukarnas geometrisinden esinlenerek basite indirgenmiş basit bir soyut biçimle volumetrik boşluğu doldurarak taç kapının özgün etkisine yaklaşılmıştır (Kuban, Doğan, 1993).

Glück, 1917 yılında yaptığı rölövede, erkekler girişini planında göstermiştir. Yapı temizlendikten sonra, giriş duvarının olduğu güneydoğu duvarının orta kısmının yıkılıp, moloz taşla tamir edildiği, taç kapının olmadığı ortaya çıkmıştır. (Kuban, Doğan, 1993-1994).

Bilinmeyen yok olmuş yapı öğesi olan taç kapının rekonstrüksiyonunda soyut bir yorum yapılması, farklı dönem bütünlemesini belirtmesi doğru bir restorasyon müdahale tekniğidir, ancak hamamın mevcut taş dokusu ile aynı cins taşın kullanılması, taç kapının farklı dönemini algılamayı zorlaştırmıştır.

Şekil 4.3.5.3.36: Analogik karşılaştırma yapılan Mahmut Paşa Hamamı taç kapısı (Deniz Alkan, Eylül 2014)

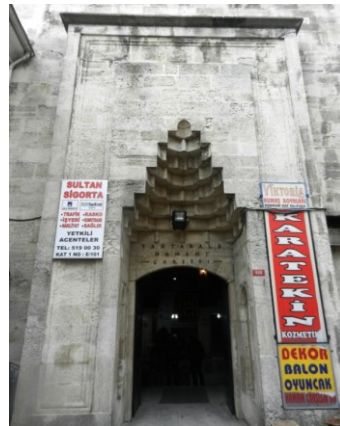
Şekil 4.3.5.3.37: Taç kapının yanlarında kalan nişin parçası (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.3.38: Taç kapı ve nişlerin yeniden yapılarak bütünleme yapılması (Kuban, Doğan, 1993)

Şekil 4.3.5.3.39: Taç kapının yıkıldığı güneydoğu duvarı restorasyondan önce (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.3.40: Taç kapının analogi yapılarak restitüsyona dayalı çağdaş yorumlu tamamlanması (Deniz Alkan, Mart 2014)

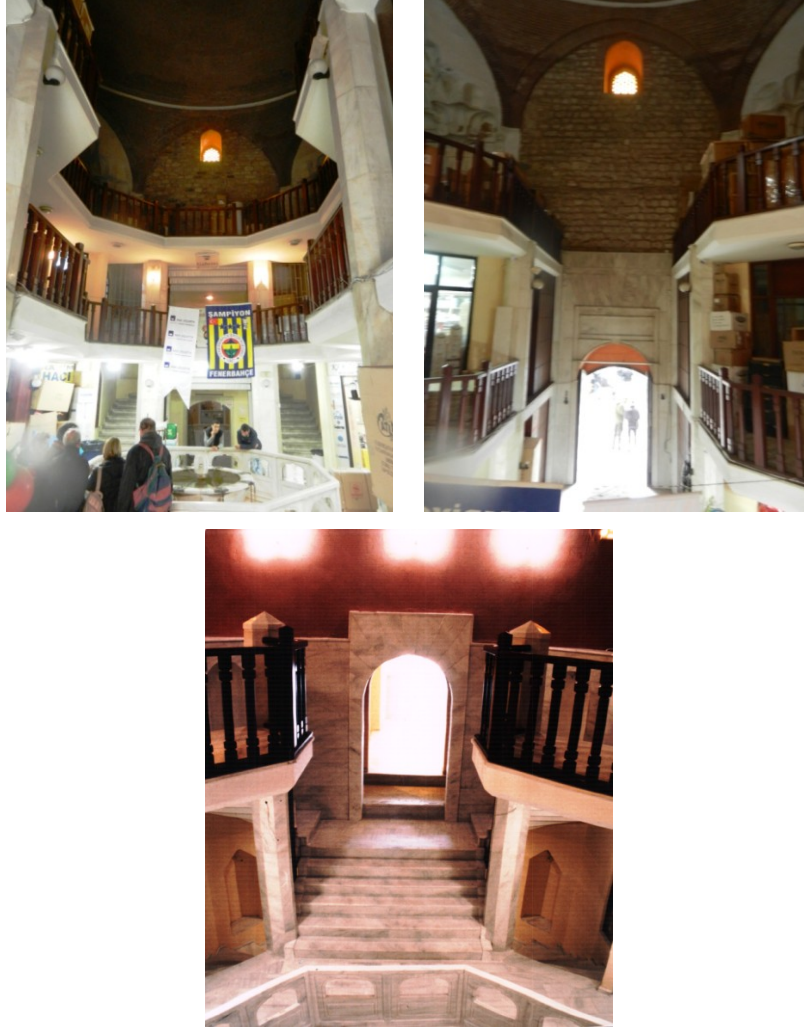
Şekil 4.3.5.3.41: Taç kapının mukarnas geometrisi ile soyut olarak tasarlanması (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.3.42: Taç kapının soyut tasarımlı mukarnasları (Deniz Alkan, Mart 2014)

Erkekler kısmı soğukluk bölümüne ortasında galerisi olan 2 ara kat ve merkezine çağdaş bir tasarımla yorumlanmış şadırvan ilave edilmiştir.

Galeriler bu büyüklükteki bütün hamamlarda olan iki katlı soyunmalıklara referansla yapılmıştır. Galeriler özgün ahşap galeri boyutlarından daha büyüktür. Ancak galeri genişlik ve biçimleri hamam girişinde büyük köşe mukarnasları görecekte saptanmıştır (Kuban, Doğan, 1993).

Galeri korkulukları ve soyunmalardaki etkiyi yakalayabilmek için, dükkân doğramaları küçük, ahşap parçalar olarak tasarlanmıştır, mevcut uygulamada geniş cam vitrinleri olan plastik veya alüminyum doğramalar vardır.

Şekil 4.3.5.3.43: Erkekler kısmı soğukluk mekânına yapılan dükkân katlarının galerisi (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.3.44: Erkekler kısmı soğuklukta yapılan galerili katları ve taç kapısı girişi (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.3.45: Kadınlar kısmı soğuklukta yapılan galerili katlar (Deniz Alkan, Mart 2014)

Her iki soğukluk kısmının ortasına genellikle var olan şadırvanlı eski havuzun yerine iki katlı şadırvan-havuz tasarlanmıştır. Hamamlarda olan eski şadırvan örnekler alınmamış, eski biçimler tasarımda esin kaynağı olmuştur. İki katlılık ise giriş katı altında yapılan bir katın aydınlanmasını sağlamak için düşünülmüştür. Soğukluk ortasında genellikle var olan havuzun yerine iki katlı şadırvan-havuz çağdaş bir yorumla ve malzeme ile vurgulanmıştır (Kuban, Doğan, 1993).

Şekil 4.3.5.3.46: Erkekler kısmı soğuklukta tasarlanan çağdaş şadırvan (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.3.47: Kadınlar kısmı soğuklukta tasarlanan çağdaş şadırvan (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.3.48: Erkekler kısmı soğuklukta bodrum katta şadırvan (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.3.49: Kadınlar kısmı soğuklukta bodrum katta şadırvan (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Erkekler ılıklik ve sıcaklik bölümlerinde ilave edilen alt katı aydınlatmak ve görsel süreklilik oluşturmak için ortada açılan galeri boşluklarının parmaklıkları on beşinci yüzyıl kemer biçimlerinin, çağdaş yorumu ile tasarlanarak, yapılmıştır. İlave alt katın yeni olması sebebiyle, sıcaklik bölümünden alt kata inen merdiven de çağdaş malzeme ve tasarımla yapılmıştır.

Şekil 4.3.5.3.50: Erkekler kısmı ılıklik bölümü galeri boşluğu mermer parmaklıkları (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.3.51: Erkekler kısmı sıcaklik bölümü galeri boşluğu mermer parmaklıkları (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.3.52: Erkekler kısmı sıcaklik bölümü galeri boşluğundan inen merdiven (Deniz Alkan, Mart 2014)

Bezeme Bütünleme

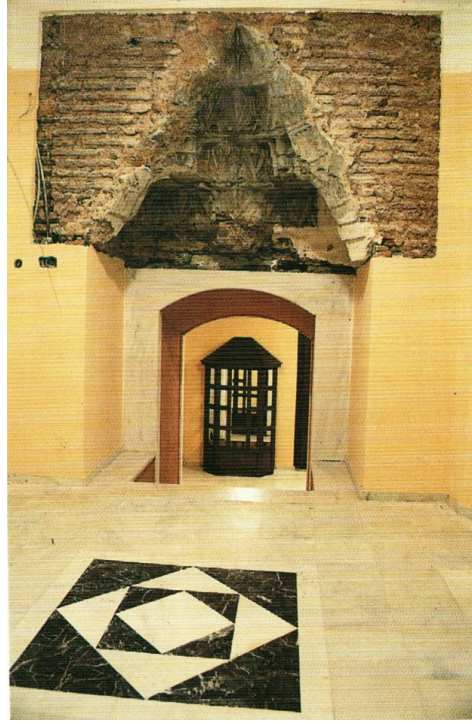
Yapı bünyesinde mevcut olan bütün arkeolojik verileri koruyan ve gösteren, örtü öğeleri ve onlara bağlı mukarnas bezemeleri, ortaya çıkarılan bütün dekoratif nişler, sıcaklık kubbesindeki zengin bezemeler ve belli kısımları açıkta bırakacak bir düzenleme ve uygulama yapılmıştır.

Erkekler soğukluk bölümünün kubbeye geçiş öğeleri olan dört köşede iyi korunmuş mukarnaslı tromplar bulunmuştur. Bu mukarnaslar horasan sıva ile sıvanarak beyaza boyanmış ve aydınlatılarak, bu zengin bezeme vurgulanmıştır. Kenardaki beden duvarlarının ve kubbenin tuğla örgüsü ise sıvasız olarak açıkta bırakılarak, mukarnasları ve duvar örgüsünü ayırmıştır.

Şekil 4.3.5.3.53: Erkekler soğukluğu. Üst galeride ahşap parmaklık ve büyük mukarnaslı köşe trompları (Kuban, Doğan, 1993)

Erkekler kısmı soğukluk bölümünde (EZ01) giriş aksına dik olan duvarların akşlarında kolonetli mukarnaslı nişler bulunmuştur. Bunların köşelerinde yok olan kolonlar bulunduğu anlaşılmaktadır. Soğukluklara yapılan galeri katlarında, kadınlar hamamı tarafında olan mukarnaslı nişin içinden açılan bir kemerli geçit ile kadınlar kısmı soğukluk bölümüne (KZ01) geçilmekte ve merdivenle inilmektedir (Şekil 4.3.5.3.54). Kuzeydoğu duvarındaki kolonetli mukarnasları olan nişin tuğlaları açıkta bırakılmıştır (Şekil 4.3.5.3.55).

Şekil 4.3.5.3.54: Erkekler soğuklukta mukarnas kalıntısı. Kadınlar hamamına açılan geçitten görülen dükkân vitrini(Kuban, Doğan, 1993)

Şekil 4.3.5.3.55: Erkekler soğuklukta kolonetli mukarnasları olan niş (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Yok olan ve yeniden yapılan erkekler kısmı ılıklik kubbesinin eteğindeki bezemelere ait bir bulgu olmadığı için düz iki yiv arası bir korniş ile geçilmiştir (Şekil 4.3.5.3.31).

Erkekler ılıkliklığa girişte, kuzeydoğu yönündeki odada (EZ05) kalan zengin mukarnaslı kubbe kalıntısı, arkeolojik bulgu olarak korunmuş, alçı bezeme ve tuğlaları sıvanmadan açıkta bırakılarak kısmi olarak bütünleme yapılmıştır (Şekil 4.3.5.3.56).

Şekil 4.3.5.3.56: Erkekler ılıklik odası kalan mukarnaslı kubbe (Kuban, Doğan, 1993)

Erkekler ılıkliğa girişte, güneybatı yönündeki odada (EZ07) iki yarım mukarnas bezemenin arasında, üstünde üç adet fil gözü olan dar bir aynalı tonoz örtü ve odanın karşılıklı iki duvarında Bursa kemeri nişler vardır. Mukarnaslar sıvanarak tamamlanmıştır (Şekil 4.3.5.3.58).

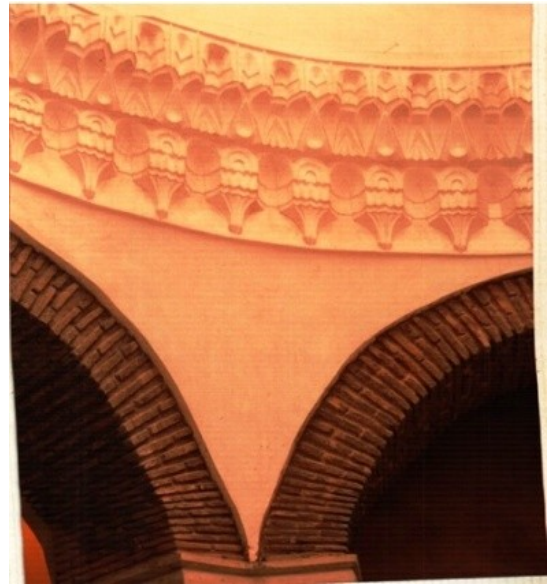

Şekil 4.3.5.3.57: Erkekler sıcaklık eyvanda kalan mukarnaslı yarım kubbe parçası (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Şekil 4.3.5.3.58: Erkekler ılıklik odasında mukarnaslı tonozun bütünleme yapılması (Deniz Alkan, Mart 2014)

Erkekler kısmı sıcaklık kubbesinin (EZ08) eteğinde küçük bir bölümü kalan mukarnaslı friz, alçı kalıp alınarak, kubbe etrafında çepeçevre dolaşarak, sıvanarak bütünleme yapılmıştır. Kubbeye geçiş ögesi olarak önce pendentif sonra mukarnaslı taşımadır. Basit yapıllı kubbede dışta onaltı adet üçlü filgözü ve merkeze doğru üç sıra, herbiri onaltı, toplam 90 adet, içerden yuvarlak formda olan filgözü aydınlatmaların sıvaları keskinleştirilerek bütünleme yapılmıştır.

Şekil 4.3.5.3.59: Erkekler sıcaklık kubbesi bezemesi (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.3.60: Erkek sıcaklıkta halvet kubbesinin bütünlenmesi (K.V.K.K. Arşivi, EK-3[4])

Erkekler sıcaklık bölümünde (EZ08), ikisi derin sekiz eyvanlı orta hacmi ve dört halvetli plan şeması olan sıcaklıktaki derin olmayan dar eyvanlarda tonozun mukarnasları tamamlanarak sıvanmadan açıkta bırakılmıştır. Üzerinde bulunan beş fil gözü kapalı olup, doğal aydınlatma yapmamaktadır.

Şekil 4.3.5.3.61: Erkekler sıcaklıkta derin olmayan eyvanlardaki beş fil gözü ve mukarnaslar (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Erkekler sıcaklıkta kuzeydoğu ve güneybatı yönünde iki eyvandan, her birinden iki halvete girilir. Kuzeydoğu eyvanının (EZ08-E1), kubbesi dilimli, köşeleri mukarnaslı bezemeleri konsolide edilerek açıkta bırakılmıştır. Güneydoğu eyvanının (EZ08-E2), buluntu olan dilimleri rekonstrüksiyonla tamamlanmıştır.

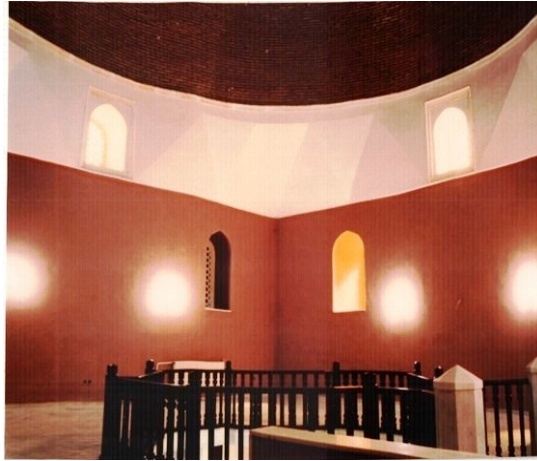
Şekil 4.3.5.3.62: Erkekler sıcaklık eyvan kubbesindeki bezeme bütünleme (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Erkekler sıcaklıkta halvet hücrelerinin kubbesinin üstünde olan figözü aydınlatmalar ve dört köşesinden sarkan mukarnas bezemeler sıvasız olarak açıkta bırakılarak tamamlanmıştır. Bu mukarnas örnekleri Edirne'de görülen erken dönem mukarnaslarına benzemektedir (Kuban, Doğan, 1993).

Şekil 4.3.5.3.63: Erkekler hamamında sıcaklık halvet kubbesinin çok bozulmuş olan alçı mukarnasları kısmi bütünlenme (Deniz Alkan, Mart 2014)

10.50 m çapında olan kadınlar kısmı soğukluk (KZ01) kubbesinin tuğla örgüsü açıkta bırakılarak bütünleme yapılmıştır. Kubbeye geçiş öğeleri olan Türk üçgenleri sıvanarak, kubbeden ayrı algılanması sağlanmıştır. Kubbenin ve Türk üçgenlerinin, boyalı bir bezemesi olduğu, üzerinde boya kalıntıları bulunması ile anlaşılmıştır (Kuban, Doğan, 1993-1994). Ancak boyalı bezemeler için yeterli veri olmadığından dolayı boyalı bezeme yapılmamış, sıvalı olarak bırakılmıştır.

Şekil 4.3.5.3.64: Kadınlar soğukluğu. Türk üçgenli kubbeye geçit öğesi (Kuban, Doğan, 1993)

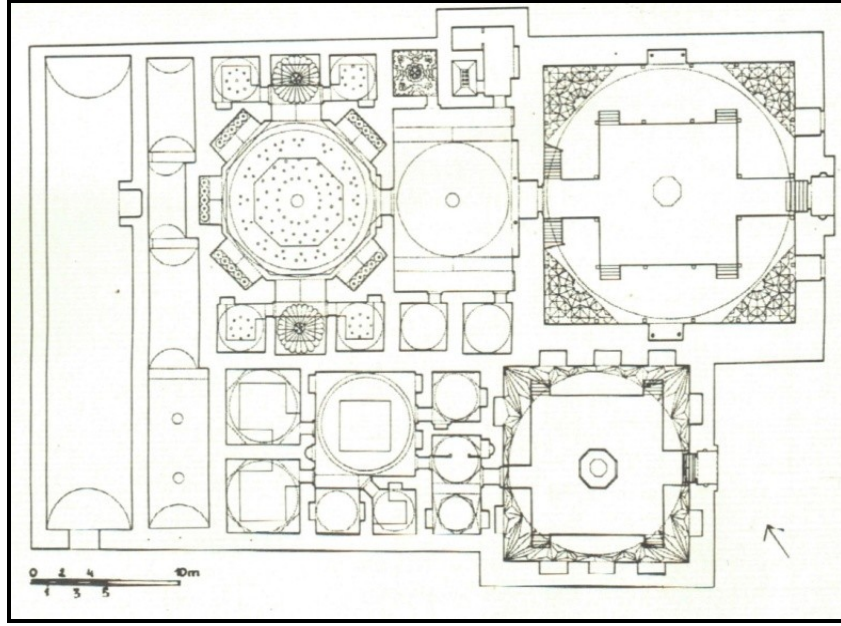
4.3.5.4. Yenileme - Yeniden İşlevlendirme

Tahtakale Hamamı, İstanbul'un fethi sonrasında yapılan en eski Türk yapılarından biridir. Ancak özellikle, özel mülkiyete geçtikten sonra buzhane ve peynir deposu yapılmasıyla çok büyük hasar ve tahribatlara maruz kalmıştır. Eski İstanbul'un en değerli ticari bölgesinde kalan hamamın, simgesel ve görsel etkisi kalmamakla birlikte, bulunduğu yer dolayısı ile maddi değeri çok yüksektir. 1988'de hamamı satın alan yeni sahipleri, mimarlar ile birlikte, hamamın eski eser değeri ortaya çıktıktan sonra, çarşı olarak kullanılmasına karar vermişlerdir.

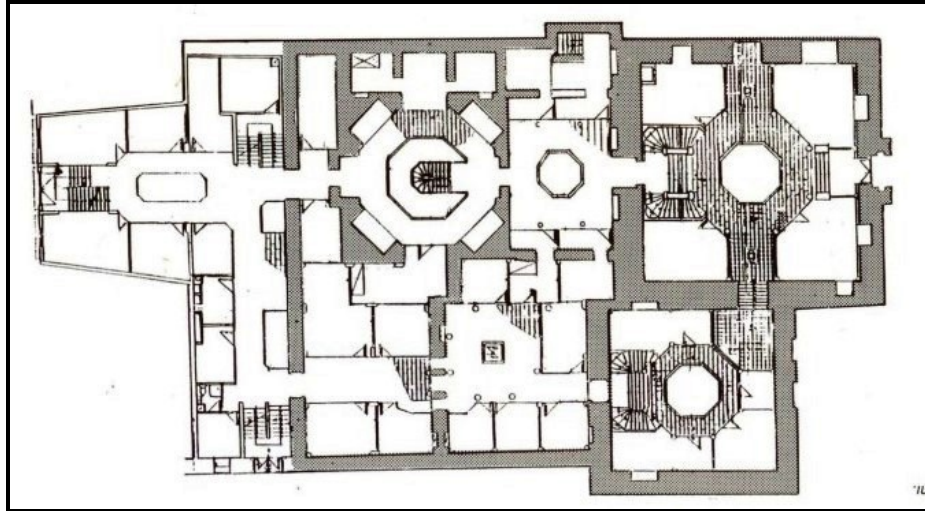
Modern bir çarşının ısıtma, havalandırma, aydınlatma ve ses tesisatıyla çarşının servis hacimleri, depolar ve daha küçük boyutlu dükkânlar için esas katın altında bir bodrum ilave edilmiştir. Süleymaniye tepesinden Haliç'e doğru akan güçlü yeraltı akıntısına karşı bir alt strüktür ve izolasyon yapılması zorunlu idi. Bu bodrum zorunluluk dışında hamamın konumu dolayısıyla ekonomik sebeplerle de yapılmıştır (Kuban, Doğan, 1993).

Hamamın peynir deposu olarak kullanıldığı dönemde yapılan rölöveler ve Glück'ün 1916-17 tarihli planına dayanan bir restitüsyon projesi hazırlanmıştır. Restorasyon ilkeleri belirlenen ve 12.07.1985 tarih ve 1519 sayılı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu kararına göre onaylı restorasyon projesine göre restorasyon uygulaması başlanmıştır. Hamamda yapılan temizlemeler sonucu ortaya çıkan verilere göre, restorasyondaki temel ilkeler değişmemekle birlikte, yeni bulguların daha iyi değerlendirilebilmesi için kurul onaylı proje tadilatı yapılmıştır.

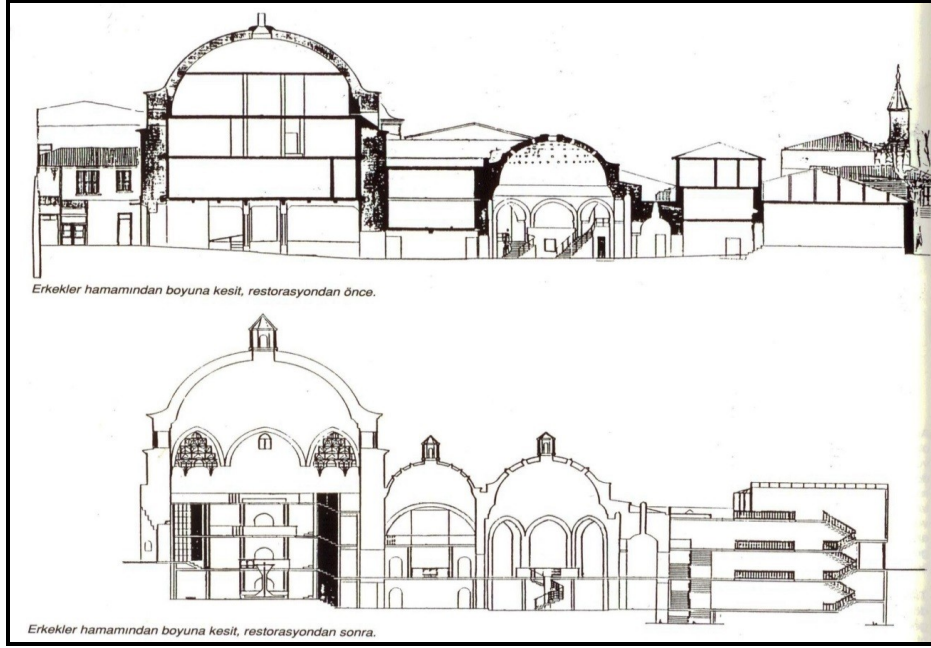
Erkekler ve kadınlar kısmı soğukluk bölümüne, çelik taşıyıcı ile bodrum ve galerili iki kat, ılıklığa bodrum ve galerili iki kat, sıcaklık ve su deposu kısmına bodrum ve bir kat olmak üzere çarşı işlevi için dükkânlar tasarlanmıştır.

Şekil 4.3.5.4.1: Glück'ün rölövesinden düzeltilerek Doğan Kuban'ın çizdiği restitüsyon planı (Kuban, Doğan, 1993-1994)

Şekil 4.3.5.4.2: Tahtakale Hamamı Restorasyon Projesi zemin kat planı (Kuban, Doğan, 1993)

Şekil 4.3.5.4.3: Hamamın restorasyon öncesi ve sonrası kesiti (Kuban, Doğan, 1993)

Şekil 4.3.5.4.4: Çarşı işlevi verilen restorasyon projesi maketi (Deniz Alkan, Mart 2014)

Yerinde yapılan son tespitlerde galeri katlarının depo olarak kullanılması mekân algısını bozduğu ve mukarnaların, duvar ve kubbe tuğlalarının su aldığı ve rutubet oluştuğu tespit edilmiştir. Çarşı işlevi dükkanların depo ihtiyaçlarını karşılayamadıklarında, hamamın duvar ve bezemelerine hasar verecek şekilde depolama alanları olarak kullanılmaktadır. Mal giriş çıkışları yapıya zarar verebilmektedir. Ayrıca, tabela standartının olmaması da mekân algısına olumsuz yönde etki etmektedir.

Şekil 4.3.5.4.5: Erkekler soğukluk bölümü galeri katları (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Şekil 4.3.5.4.6: Kadınlar soğukluk bölümü galeri katları (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Hamamın zengin bezemelerinin olduğu erkekler kısmı soğukluk bölümünde güneybatı yönünde olan niş, önüne konan kolilerin arkalarında kalmış, kuzeydoğu yönünde olan niş dükkân içinde kaldığı için görülememekte ve algılanamamaktadır.

Şekil 4.3.5.4.7: Erkekler soğukluk bölümü nişleri (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Hamama, turistik çarşı işlevi verilmesi amaçlandığı halde Tahtakale piyasasının ihtiyacı olan dükkân kullanımları oluşmuştur. Hamam, gelecekte farklı kullanım ve işlev taleplerine açık bir konumdadır. Ticaret bölgesinde bulunan hamamın mal sahibinin yeni işlevinin çarşı olarak kullanmak istemesi, makul karşılanabilir, ancak bu talep yeni ilave edilen kısımlarda olmalı, yüksek kubbeleri ve bezemeleri ile etkileri yüksek hamam yapılarına hangi amaçla olursa olsun kat ilaveleri yapmak, yapının mekân etkisini yok etmektedir. Ayrıca ticari kazanç kaygısı ile ilave edilen bodrum katlarında dükkânlar boş ve harap haldedir, beklenen ticari geliri sağlayamadığı görülmektedir.

Şekil 4.3.5.4.8: Kadınlar sıcaklık bölümü (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Şekil 4.3.5.4.9: Bodrum katlar (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Şekil 4.3.5.4.10: Çağdaş ek olarak eklenen çarşı yapısı (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Hamamın çevresini saran dükkânlar, geçmişte tek katlı olarak yapılmışlar, bu dükkânların iki ya da daha fazla katlı hale getirilmesi ile hamamın yapı etkisi azalmıştır. Hamamın duvarlarına asılan tabela ve eşyalar hem yapıya hasar vermekte ve hamam yapısını algılamaya olumsuz etki etmektedir.

Şekil 4.3.5.4.11: Kancarcılar Sokak, kadınlar ılıklik, sıcaklik duvarı (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Şekil 4.3.5.4.12: Kutucular Caddesi (Deniz Alkan, Nisan 2015)

Hamamın, çarşı işlevi ile gelen bu olumsuzluklara karşın, başarılı restorasyon uygulamasıyla hamam yok olmaktan kurtulmuştur.

Soğuk hava deposu olarak kullanılarak bir çok özelliğini kaybetmiş hamamın restorasyonu ile mevcut öğelerinin korunabilmesi yapının bütününde olumlu

olmuştur. Korunması gereken orijinal öğeleri açıkta bırakarak, farklı malzeme, renk kullanımı ve aydınlatma gibi belirtme tekniği ile vurgulanması restorasyonun başarılı olmasına katkı sağlamıştır. Bilinmeyen yapı elemanlarının bütünleme yapmadan, çağdaş bir yorumla ele alınması doğru restorasyon müdahale kararlarıdır. Bilinmeyen yok olmuş yapı öğesi olan taç kapının rekonstrüksiyonunda, soyut bir yorum yapılması olumlu, ancak hamamın mevcut taş dokusunun benzerini kullanmak, kapının farklı döneme ait olduğunu algılamayı zorlaştırmıştır.

Doğan Kuban makalesinde "...yapı sahiplerinin restorasyon denen müdahalenin gerektirdiği etüt, zaman ve para konusundaki anlayışları ve yapılan çalışmanın bilimsel, sanatsal ve kültürel saygılarının biten çalışmaya yansıdığını vurgulamakta yarar görüyorum" demektedir. (Kuban, Doğan, 1993) Restorasyonda kullanıcılar kadar yapı sahiplerinin de konuya sahip çıkmalarının ne kadar önemli olduğu ortadadır.

Hamamda yapısal müdahale teknik detaylarının doğru çözüm ve uygulanması ve olasılıkla belli dönemlerde bakım onarımlarının yapılmasından dolayı mevcutta, soğukluk kubbe tuğlalarında tuz oluşumu dışında yapısal bir hasar gözlenmemiştir.

4.3.5.5. Çağdaş Ek

Hamamın külhan duvarının dışından başlayarak, yok olan külhan ve odunluk kısmı ve hamamın arkada Hallaç Abdullah Sokak'a doğru uzanan arsasında sonradan yapılan yapılar yıkılarak, hamama bitişik çağdaş ek olarak dört katlı çarşı binası yapılmıştır. Çağdaş ek bina Fatih dönemi yapısı olan Timurtaş Cami'ne bitişiktir.

Çağdaş ek olarak tasarlanan betonarme karkas binayı, hamamın külhan duvarından ayırmak için iki uca konan merdiven boşluğu ve iki galeri boşluğu tasarlanmıştır (Şekil 4.3.5.5.5-6). Ek binanın üst örtüsü hamama paralel ve bu aksa dik olarak, tonoz şeklinde, şeffaf plastik esaslı bir malzemedan tasarlanarak, külhan bölümünün kiremit çatısı ile ayrılması sağlanmıştır (Şekil 4.3.5.5.3).

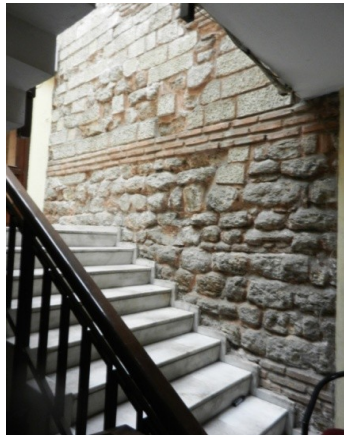
Şekil 4.3.5.5.1: Çağdaş ek çarşı binasının Hallaç Abdullah Sokak'tan girişi (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.5.2: Çağdaş ek çarşı binasının modüler akslarla tasarlanmış cephesi (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.5.3: Çağdaş ek çarşı binası dükkân koridoru ve tonozlu şeffaf örtüsü (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.5.4: Çağdaş ek çarşı binasının katlar arasındaki galeri boşluğu (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.5.5: Çağdaş ek çarşı binasının, külhan duvarına dibinden inen merdiven bağlantısı (Deniz Alkan, Mart 2014)

Şekil 4.3.5.5.6: Çağdaş ek çarşı binası ile külhan duvarı arasında galeri boşlukları (Deniz Alkan, Mart 2014)

4.4. Hoca Paşa Hamamı-Sinan Paşa Hamamı

4.4.1. Konumu

Fatih İlçesi, Sirkeci Senti, Hoca Paşa Mahallesi, 27 Pafta, 11 ada, 45 parselde, İbni Kemal Caddesi'yle Hoca Paşa Hamamı Sokağı'nın birleştiği yerde bulunmaktadır. İçinde yer aldığı mahalle adını bu hamamdan veya yakınındaki Hoca Üveys Mescidi'nden almış olabilir.

Şekil 4.4.1.1: Hoca Paşa Hamamı uydu görüntüsü [11]

Şekil 4.4.1.2: Hoca Paşa Hamamı Sokak'tan Kadınlar kısmı giriş kapısı (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.1.3: Hoca Paşa Caddesi'nden erkekler hamamına giriş kapısı (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.1.4: İbn-i Kemal Caddesi ile Hoca Paşa Cami Sokak köşesinde bulunan Hoca Paşa Camii (Hoca Üveys Mescidi) (Deniz Alkan, Mart 2015)

4.4.2. Tarihçesi

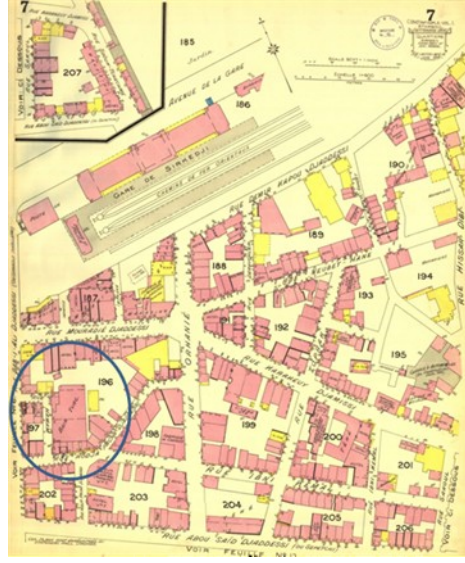
15. yy. yapısı olan Hoca Paşa Hamamı "Sinan Paşa ismiyle de bilinir. Hamam, Sirkeci'de İbn-i Kemal Caddesi ile Hoca Paşa Hamamı Sokağı'nın birleştiği yerde olup erkekler kısmının kapısı cadde üzerindedir. Büyük çifte hamamdır, kitabesi yoktur. Semtinden ve Sinan Paşa'nın lakabından dolayı Hoca Paşa Hamamı diye meşhurdur." (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974)

Fatih vakfiyesinde "Sinan Paşa Hamamı denmekte maruftur." denmekte ve "Sinan Paşa Hamamı köşesinde Hoca Üveys Mescidi'nin" bulunduğu belirtilmektedir. Bu mescit cami olarak bugün de mevcuttur.

Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri adlı kitabında "Sinan Paşa bu hamamı vakf etmemiş, doğrudan Fatih'in mülkiyetine intikal etmiş olmalıdır." diyor. Evliya Çelebi "Hoca Paşa Hamamı hocalara" ayrılmalıdır dedikten sonra, "Bayezid Hamamı, ondan daha küçük, çift taraflı Hoca Paşa Hamamı'dır" demiştir.

Hoca Sinan Paşa, İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey'in oğludur. Babasından din eğitimi alarak müderris oldu. Sonra Fatih Sultan Mehmet'e öğretmen, nedim ve sonra vezir olmuştur. Mahmud Paşa'nın ikinci azlinde sadrazam olduğu söylenir. Hicri 881 miladi 1476'da azledilmiş ve hicri 891 miladi 1485 yılında vefat etmiştir. Hoca olduğu için vezir olduğu dönemde mimbere çıkıp vaaz vermiştir (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974).

Fatih Vakfiyesi'nin 16. yy'da yazılan bir kopyasında, İstanbul ve Galata'da pazarlar ve dükkânlar ve hamamlar ve değirmenler ve meskenler ve ev inşa edip hepsini vakıf yaptılar denilmektedir. Vakıf malları sırası ile sayılarak sonra hamamlar sayılmıştır: ".....Hevayic-i halk için hamamlar bina edip cümlesini mesalih-i hayrat-ı şerifleri için vakıf buyurdular". Bunlar, "Tahtakale Hamamı, Hammam-ı Yehud, Sinan Paşa, Alaca, Kazasker, Azepler, Balat Kapısı, Çavuşbaşı, Kulle, Fatih hamamlarıdır. Toplam olarak sur içinde on hamam inşa etmiştir. Galata'da üç hamam yaptırmıştır." denmektedir. (Kuban, Doğan, 2007),

Şekil 4.4.2.1: 1914 tarihli Goad Haritası'nda Hoca Paşa Hamamı

Şekil 4.4.2.2a- Şekil 4.4.2.2b: 1914 tarihli Alman Mavileri Haritası'nda Hoca Paşa Hamamı'nın yeri

4.4.3. Mekân ile İlgili Değişen İşlev Bilgileri

Hamam, kadınlar ve erkekler için ayrı olmak üzere halkın yıkanma, temizlenme işlevi için, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Fatih Vakfiyesi'ne ait çifte hamam olarak yapılmıştır.

Hoca Paşa Hamamı, 1865 yılında Hoca Paşa Yangını denen felaketten hasar görmüş olmalıdır (Eyice, Semavi, 1992).

1954 yılında eski eser olarak tescil edilen hamama, Anıtlar Kurulu, 1963 yılında kadınlar bölümüne iki katlı betonarme kat izni vermiştir. 1967 yılında hamamın girişindeki parseller satılıp 2-3 katlı dükkânlar yapılarak hamam cephesini kapadığı; hamamın erkekler kısmının hamam olarak kullanıldığı ve sağlam olduğu, kadınlar kısmının soğukluk bölümünün ambar, sıcaklık bölümünün çok değişerek iki katlı dükkânlar olarak kullanıldığı, ayrıca külhan ve su deposunun harap ancak kullanılabilir olduğu, Anıtlar Kurulu tarafından tespit edilmiştir. Ayrıca kadınlar kısmının çarşı olarak kullanılabileceği kararı alınmıştır (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[2]).

Kadınlar kısmının soğukluk bölümüne 1973 yılında yapılan betonarme katlar, önce kahvehane olarak kullanılmış ve kadınlar kısmı hamam işlevini tamamen kaybederek lokanta ve kahvehane olarak kullanılmıştır.

1985 yılına kadar erkekler kısmı hamam olarak kullanılmıştır. Koruma Kurulu, 1985 yılında hamamın tamamının çarşı işlevine dönüştürülmesine izin vermiştir. 1991 yılında çarşı işlevine göre restorasyon başlayarak, 1995 yılında bitirilmiştir. Hamam bu tarihten sonra çarşı olarak kullanılmıştır.

2007 yılında onaylı projesinden farklı olarak kadınlar kısmının soğukluk bölümünün galeri boşluğundan merdivenle çıkılarak, erkekler kısmının soğukluk bölümünün galeri boşluğu kapatılarak, son galeri katı her iki bölüm birlikte çarşı işlevinden, turistik gösterilerin yapıldığı kültür ve sanat merkezi işlevine dönüştürülmüştür (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[2]).

Günümüzde Hamam Sokak'tan kadınlar kısmı girişinden girilerek bu katta karşılama bankosu ve tuvaletlerin olduğu, galeri boşluğundan üst kata kadınlar

soğukluk bölümüne çıkılır. Bu katta bir sergi, turistik satış holü ve içecek barının olduğu kadınlar soğukluk bölümünden açılan kapı ile erkekler soğukluk bölümüne geçilir. Erkekler soğukluk bölümünün ilave edilen en üst katında, kademeli ahşaptan oturma setleri ve ortada bir sahne platformu oluşturularak, turistik gösterilerin yapıldığı, kültür ve sanat merkezi olarak kullanılmaktadır.

Hamamın çarşı olarak kullanılan kısımlarına, erkekler girişinin olduğu İbn-i Kemal Caddesi'ndeki kapıdan girilir. Diğer bir giriş, hamamın bahçe kısmına çağdaş ek olarak yapılan Hoca Paşa Hamam Sokak'taki çarşı girişidir. Erkekler ve kadınlar kısmının ılıklik, sıcaklık ve su deposu olan bölümleri cehennemliklerin olduğu kotta oluşturulan bodrum kat ve giriş katı olmak üzere bağımsız mekânlar olarak ayrılmış dükkânlar şeklinde çarşı olarak kullanılmaktadır.

4.4.4. Restorasyon Öncesi Hamamın Genel Tanımı

Mekânsal Tanımlama

Hoca Paşa Hamamı çifte hamam olarak yapılmış ve kadınlar kısmı erkekler kısmından daha küçük ölçülerde tutulmuştur.

Hamamın erkekler kısmına merdivenle inilir ve girişi Hoca Paşa Caddesi'ndendir.

Soğukluklarda kare planların üstünü örten kubbelerden, erkekler kısmının (EZ01) kürevi köşelilere basan kubbesi, 13.20 metredir. Kubbeye geçiş, sekiz kenar olarak yapılan kemer sistemi ile olup, köşeler de altlarında mukarnaslar olan beş dilimli alçı bezemelerin olduğu tromplar ile sağlanmıştır. Şadırvan üç yalıklı güzel bir rokokodur (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974). Erkekler kısmının soğukluk kubbesi yok olmuş, yerinde ahşap dört tarafa eğimli alaturka kiremit ile kaplı bir çatı yapılmıştır. Çatının ortasında ahşap bir fener, ışıklık amacıyla yapılmıştır.

Soğukluktan (Camekân), ılıkığa (soğuk halvet) ağır bir ahşap kapıdan geçilir. Erken dönemde yapılan hamamlarda olduğu gibi hamamın mimarisinde, ılıklik bir geçit alanı olarak bırakılmış, plan açısından özel bir önem gösterilmemiştir. Hoca Paşa Hamamı'nda erkekler kısmında soğukluktan halvet büyüklüğünde (EZ03) bir

ılıklik yoluyla göbek taşının olduğu sıcaklığa (EZ02) geçilir. ılıklik üstünde hela (EZ04) bulunmaktadır.

Hamamın erkekler kısmı sıcaklığında oldukça derin üç eyvanla (EZ02-E1), (EZ02-E2), (EZ02-E3), üç halvet (EZ05), (EZ06), (EZ07) bulunmaktadır. Kubbenin mesnetleri basittir. Erkekler kısmının sıcaklığı dört eyvanlı ve köşelerde halvetleri olan klasik tiptedir. Kadınlar kısmına bitişik tarafındaki eyvan kemer ile belirtilip, derinlik verilmemiştir. Bu eyvan kadınlar kısmında geniş bir mekâna eklenmiştir. Halvet hücrelerinin her birinin üst örtüsü kubbe olup, ortada yok olmuş olan göbek taşının olduğu sofanın üst örtüsü büyük bir kubbedir. Kubbelerin üstlerinde aydınlatma için yapılmış fil gözü denen cam fanuslar vardır.

Kadınlar kısmının girişi Hoca Paşa Hamam Sokak'tandır. Sokak'tan girişi olan kadınlar kısmının kapısı, 1973 yılında betonarme iki katlı yapılan kahvehanenin girişi olarak kullanılmakta idi. Bu bölüm uzun zaman önce kahvehane, lokanta sonra çarşı olduğu için birçok mimari özelliğini yitirmiştir. Kadınlar kısmının soğukluk bölümü (KZ01), erkeklerde olduğu gibi kare planlıdır. Kubbe çapı 11.85-12.00 metredir. Kubbesi mevcut olmayan bu bölümde kubbeye geçiş ögesi olan Türk üçgenleri mevcuttur.

1967 yılında iki betonarme kat ilavesi yapılan kadınlar kısmının ve erkekler kısmının soğukluk kubbesi yok olmuş, yerinde ahşap tavan ile kapatılarak, ortasına ışıklık olarak ahşap fener yapılmıştır (Şekil 4.4.5.3.12). Üst örtüsü alaturka kiremit ile kaplanmıştır. Kadınlar çatısının etrafına demirden bir korkuluk yapılmış, ışıklığın çatı örtüsü kiremit kaplanmıştır (Şekil 4.4.5.2.5). Kadınlar kısmında iki bölümlü tonozlu bir ılıkliktan (KZ03), göbek taşına yani sıcaklığa geçilir. Helalar ve traşlık olacağı ihtimal verilen kubbeli ve dikdörtgen olan iki bölümün (KZ07), ılıkliğin devamı olduğu düşünölmektedir. (Eyice, Semavi, 1992)

Kadınlar kısmı sıcaklık bölümü bir kısmı erkekler eyvanından alınarak, dikdörtgen bir mekâna (KZ02) dönüşmüştür. Bu mekânın bir bölümü büyük bir kubbe ile, eyvandan alınan kısmı dizi halinde üç kubbe ile örtölmüştür (Eyice, Semavi, 1992). Kadınlar kısmında göbek taşının olduğu sıcaklıkta (KZ02), ikisi birbirine geçme üç halvet (KZ04), (KZ05), (KZ06) yer almaktadır. Halvetlerin biri

(KZ04), diğerlerinden büyüktür (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974). Kadınlar kısmının sıcaklık kısmındaki kubbelerin dışını kaplayan şapları oldukça hasar görmüş ve aydınlatma fanusları kırılmıştır.

Hoca Paşa Hamam Sokak ve İbn-i Kemal Caddesi köşesinde bulunan hamamın, Hamam Sokak cephesi boyunca kadınlar sıcaklık kubbelerinin önüne iki katlı dükkânlar yapılmıştır. Aynı sokakta kadınlar kısmı soğukluğuna açılan iki muhdes kapının üstünde bulunan tabelada ekmek fabrikası yazmaktadır. Arşiv belgelerinde yazılı olmayan bu bilgi arşiv fotoğraflarında görülmektedir (Şekil 4.4.4.3).

Restorasyon öncesi, sıcaklık, külhan ve su depolarının arkasındaki avluya baraka şeklinde dükkânlar yapılmış olduğu fotoğraflarda görülmektedir (Şekil 4.4.5.2.7).

Ekrem Hakkı Ayverdi, muhdes eklerin kaldırıldığı, Hoca Paşa Hamamı'nın, orijinal halinin tespiti için hamama ait restitüsyon planı hazırlamıştır (Şekil 4.4.4.2.a) (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974).

Şekil 4.4.4.1: Kemankuş Kara Mustafa Paşa'nın Hoca Paşa Çarşı'sında halkın önünde idam edilmesi.

Resmin arka fonunda Hoca Paşa Hamamı (Koçu, Reşat Ekrem, 1959, s.609)

Şekil 4.4.4.2.a: Hoca Paşa Hamamı restitüsyon planı (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974)

Şekil 4.4.4.2.b: Hoca Paşa Hamamı restorasyon planı (Deniz Alkan Arşivi, 1991)

Yapım Tekniği Ve Malzeme

Hoca Paşa Hamamı'nın soğukluk duvarları, pişmiş kil olan tuğla ve kiremit tozuna bağlayıcı olarak kum ve kirecin karıştırılması ile elde edilen horasan harcı ile derzlenmiş, tuğla hatıllı muntazam kesme taştan yapılmış kâgir bir yapıdır. Duvarları dış cidarda iki sıra tuğla ve bir sıra kesme taştan oluşan almaşık duvar¹ olarak yapılmıştır. Soğukluk duvarlarının bittiği yükseklikte tuğla ile iki sıra kirpi saçak dış cephede çepeçevre dönmektedir. Kirpi saçaktan sonra yükselen duvarların üstünde, erkekler ve kadınlar soğukluklarının kubbeleri yok olmadan önce tuğla örme tekniği ile yapılmıştır. Erkekler soğukluk duvarlarının tuğla kemerlerinin araları kesme taş ile doludur. Erkekler soğukluk kubbe geçiş ögesi, kasnakta oluşan taşırma ile kubbe pandantiflerle, köşeler de altlarında mukarnaslar olan beş dilimli alçı bezemelerin olduğu tromplar ile sağlanmıştır. Kadınlar kısmı soğukluk bölümünde, üçgen düzlemler olan, Türk üçgeni ile kubbeye geçilmektedir.

Ilıklıkların ve helaların üstü tuğladan yapılmış tonoz şeklindedir. Sıcaklıklardaki halvetler ve göbek taşının olduğu kısımlar kubbelidir. Tonoz ve kubbeler tuğladan yapılmıştır. Kubbelerin dış tarafına ışık almak için cam fanuslar

¹ Almaşık Duvar :Farklı malzemelerin veya aynı malzemelerin farklı renk veya farklı sıra yükseklikte olanlarının belli bir düzen ve periyotla kullanılması ile oluşturulan duvarlar almaşık duvarlardır. (Tayla Hüsrev, 2007)

konmuştur. Kemerler tuğladan yapılmıştır. Dış duvarlar almaşık duvar olarak, ara duvarlar kaba yonu taştan yapılmıştır.

Şekil 4.4.4.3: Hamam Sokak ve İbn-i Kemal Caddesi köşesinde bulunan hamamın, Hamam Sokak'tan girişi olan Kadınlar kısmı kapısı, kahvehanenin girişi olarak kullanılmakta idi (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Şekil 4.4.4.4: Hamama bitişik 2 katlı dükkânlar vardı (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Şekil 4.4.4.5: Hamam Sokak, kadınlar kısmının giriş cephesi (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Şekil 4.4.4.6: Hoca Paşa Caddesi, erkekler kısmı girişi cephesi (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Şekil 4.4.4.7: Hoca Paşa Hamamı kadınlar kısmı cephesi (Ayverdi, Ekrem Hakkı , 1974)

4.4.5. Restorasyon Müdahale Teknikleri

Tablo VI. Hoca Paşa Hamamı Mekânlara Göre Müdahale Teknikleri Tablosu

HOCAPAŞA HAMAMI - İSTANBUL, FATİH, 21 PAFTA, 11 ADA, 45 PARSEL -																															
Genel Bilgiler																															
KONUM		YAPIM TARİHİ/MİMARİ		YAPTIRAN		MÜDAHALELER		ÖZGÜN İŞLEV		DEĞİŞEN İŞLEV		GÜNÜMÜZDE KULLANIM																			
İstanbul, Fatih ilçesi, Sirkeci, İbn-i Kemal Caddesi ile Hoca Paşa Hamamı Sokağı'nın birleştiği yerdedir.		Fatih Sultan Mehmet Dönemi. Mimarı bilinmiyor.		Sinan Paşa tarafından yaptırılarak, Fatih Vakfına mülk olarak verilmiştir		1973 yılında kadınlar soğukluk bölümüne betonarme katlar yapıyor. Yok olan soyunma kubbeleri tamamlanmış ve çağdaş ek bina yapılmıştır.		Çiftehhamam		Kadınlar soyunma bölümüne yapılan betonarme katlar kahvehane, ekmek fabrikası, yıkanma bölümleri ambar olarak kullanılmıştır. 1991-95 yılında yapılan restorasyonla çarşı olarak yeniden işlevlendirilmiştir.		Soğukluk bölümleri "Kültür Merkezi", sıcaklık, ılık bölümleri çarşı olarak kullanılmaktadır.																			
Mekan Bilgileri																															
ERKEKLER KISMI					KADINLAR KISMI					KÜLHAN																					
SOĞUKLUK BÖLÜMÜ			ILIKLIK BÖLÜMÜ		SICAKLIK BÖLÜMÜ			SOĞUKLUK BÖLÜMÜ		ILIKLIK BÖLÜMÜ		SICAKLIK BÖLÜMÜ		KÜLHAN BÖLÜMÜ																	
EZ01			EZ03,EZ04		EZ02, EZ05, EZ06,EZ07,EZ02-E1, EZ02-E2, EZ02-E3			KZ01		KZ03, KZ07		KZ02, KZ04, KZ05, KZ06																			
Yapı Öğeleri																															
TEMEL		DÖŞEME		DUVAR		ÜST ÖRTÜ		MİMARİ ÖĞELER		TEMEL		DÖŞEME		DUVAR		ÜST ÖRTÜ		MİMARİ ÖĞELER													
		Tromp		Geçiş Ögeleri		Pandantif		Taşırma		Kubbe		MİMARİ ÖĞELER		BEZEME		TEMEL		DÖŞEME		DUVAR		ÜST ÖRTÜ		MİMARİ ÖĞELER							
		Tromp		Geçiş Ögeleri		Pandantif		Kubbe		Tonoz		MİMARİ ÖĞELER		BEZEME		TEMEL		DÖŞEME		DUVAR		ÜST ÖRTÜ		MİMARİ ÖĞELER							
		Türk Üçgeni		Kubbe		MİMARİ ÖĞELER		BEZEME		TEMEL		DÖŞEME		DUVAR		ÜST ÖRTÜ		MİMARİ ÖĞELER		BEZEME		TEMEL		DÖŞEME		DUVAR		ÜST ÖRTÜ		MİMARİ ÖĞELER	
FOTO NO		MÜDAHALE TEKNİKLERİ																													
4.4.5.1.2,3		SAĞLA		MİLAŞ		Tasviye Sistem		Betonarme Destekleme																							
4.4.5.1.1		SAĞLA		MİLAŞ		Tasviye Sistem		Dikiş Örgü + Onarım Harcı																							
4.4.5.1.1		SAĞLA		MİLAŞ		Tasviye Sistem		Çatlaklarda Metal Kenet Yapımı																							
4.4.5.2.1,5,7,8		TEMİZLEME		Suyula Yıkama		Eklerin Temizlenmesi																									
4.4.5.3.1-33		BÜTÜNLEME																													
4.4.5.4.1-6		YENİLEME - YENİ İŞLEVE UYARLAMA																													
4.4.5.5.1-4		ÇAĞDAŞ EK																													

Çizim için kaynak: Restitüsyon Planı (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974)

4.4.5.1. Sağlamaştırma

Hoca Paşa Hamamı'nda yapılan son restorasyon 1991-1995 yılları arasında gerçekleşmiştir. Taşıyıcı sistemde oluşan hasarlarda geleneksel sağlamaştırma teknikleri kullanılmıştır. 1999 Kocaeli depreminden sonra hasar oluşumu, gözle yapılan tespitlerde görülmemiştir.

Duvarda sağlamaştırma; erkekler soğukluk duvarlarında sekizgen kubbe kasnağını oluşturan duvarlardaki sivri kemerlerin tepe noktasından kubbeye doğru çıkan çatlaklar oluşmuştur. Bu çatlakların bitim noktalarına birbirine dik iki lamadan oluşan kenetler çakılmıştır. Soğukluk bölümlerinde tamamlanan kubbelerin betonarme sistemle yapılmış olduğu sözlü bilgisine ulaşılmıştır.

Şekil 4.4.5.1.1: Sivri kemerlerde oluşan çatlakları kenetle sağlamaştırma (Deniz Alkan, Mart 2015)

Çatlakların arasında oluşan boşluklar onarım harcı ile doldurulmuştur. Kadınlar soğukluk duvarlarından kubbeye geçiş ögesi Türk üçgeninde, üçgen düzlemlerinde olan tuğla kemerlerde oluşan hasarlar, tuğla ile dikiş örgü ile sağlamaştırılmıştır.

Şekil 4.4.5.1.2: Sivri kemerlerde oluşan çatlakların onarım harcı ile sağlamaştırılması (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.1.3: Pencere boşluk kemerleri dikiş örgü ile sağlamaştırılması (Deniz Alkan, Mart 2015)

Bezemde sağlamlaştırma; erkekler soğukluk bölümünde kubbeye geçiş ögesi olan trompların alçı bezemeleri olan beşli dilimlerin ucundaki mukarnasların sağlamlaştırılması için çiviler ve mıhlar çakılmıştır.

Şekil 4.4.5.1.4: Trompların uçlarındaki mukarnaslara mih çakılarak yapılan sağlamlaştırma
(Deniz Alkan, Mart 2015)

Çarşı işlevine göre yapılan katların düşey ve yatay taşıyıcıları çelik olarak kullanılmıştır. Döşemeler ise demirli hazır bloklar ile yapılmıştır. Yapıya getireceği yükün ve orijinal duvarlara yapılacak müdahalenin daha az zarar vermesi amacıyla, betonarme sistem yerine çelik taşıyıcının kullanılması doğru bir yaklaşım olmuştur. Bu sistemi oluşturmak için mevcut hamam temellerinin betonarme ile desteklendiği düşünülmektedir.

Hoca Paşa Hamamı restorasyonu sağlamlaştırma müdahale tekniği ile ilgili yerinde tespit edilen teknikler dışında yazılı ve sözlü belgeye ulaşılamamıştır. Aynı dönemde restorasyonu yapılan diğer eski eser yapılar gibi, 1991-1995 yıllarında yapılan bu restorasyona ilişkin koruma kurullarının arşivinde detaylı proje, rapor ve belge bulunmamaktadır.

4.4.5.2. Temizleme

Döşemede temizleme; hamamın erkekler kısmında yeterince görsel bilgi ve belge olmadığı için muhdes ekler tespit edilememiştir. Hamam olarak kullanılan ve kapalı olan erkekler kısmının, arşivlerde tespit edilen soyunma kabinleri, üç çanaklı rokoko şadırvanı, yatayda olması gereken mimari öğeler olan kurna, çeşme aynası, sekiler, cehennemlikler ve döşemeler yok olmuştur. 1963 yılında onaylanan proje ile kadınlar kısmı soğukluk bölümünde orta kısmı dairesel bir galeri olarak yapılan

betonarme iki kat döşeme ve kolonları, 1991 yılında son olarak onaylanan projeye göre yıkılmıştır. Çıkan molozlar yapıdan uzaklaştırılarak temizlenmiştir (Şekil 4.4.5.2.1).

Duvarda Temizleme; hamamın soğukluk bölümlerinde iç sıva raspası yapılarak, orijinal tuğla duvar dokusu ortaya çıkarılmıştır (Şekil 4.4.5.2.4).

Şekil 4.4.5.2.1: Kahvehane olarak kullanılan kadınlar kısmı soğukluk bölümüne yapılan betonarme iki kat (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Hamam Sokak cephesi boyunca, kadınlar ılıklik, hela, traşlık (KZ07) mekânlarının üzerine yapılan iki katlı dükkânlar yıkılarak temizlenmiştir.

Şekil 4.4.5.2.2: Kadınlar kısmı soğukluk duvarına bitişik muhdes iki katlı bina (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974)

Şekil 4.4.5.2.3: Kadınlar soğukluk kısmı soğukluk duvarına bitişik binanın yıkılarak temizlenen cephesi (Deniz Alkan, Mart 2013)

Şekil 4.4.5.2.4: Soğukluk duvarlarının iç sıva raspası ile temizlenmesi (Deniz Alkan, Mart 2015)

Üst örtüde temizleme; Kadınlar ve erkekler soğukluk kubbeleri mevcut değildi. Mevcutta olan erkekler ve kadınlar kısmında üstü kiremit kaplı ahşap fenerli, ahşap çatı muhdes olduğu için sökülerek temizlenmiş ve yapıdan uzaklaştırılmıştır.

Şekil 4.4.5.2.5: Yok olan soğukluk kubbeleri yerine yapılan ahşap fenerli, kiremit çatılar (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Şekil 4.4.5.2.6: Kadınlar kısmı soğukluk çatısının ahşap kaplı tavanı ve feneri (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Tüm dış cephe ve içerde oluşan bitkiler temizlenmiş, ilaçlamaları yapılmıştır; ancak geçen süre içinde bakım yapılmadığından dış duvarlarda bitki oluşumları tekrarlamıştır.

Ilıklık ve sıcaklık kısmındaki kubbeler üstündeki izolasyon ve şaplar, özgün olmayan kırık aydınlatma fanusları, muhdes çatı örtüleri sökülerek temizlenmiş ve yapıdan uzaklaştırılmıştır.

Şekil 4.4.5.2.7: Ilıklık ve sıcaklık kubbelerinin muhdes kaplamaları ve hamam avlusunda yapılan binalar (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Şekil 4.4.5.2.8: Soğukluk duvarına bitişik çıkan baca ve ılık kubbeleri (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Hamam, restorasyon öncesi, sıcaklık, külhan ve su depolarının arkasında bulunana avluya baraka şeklindeki dükkânlar yapılmıştır. Bu muhdes ekler yıkılarak temizlenmiştir. 1967 yılındaki tespitte sağlam olduğu belirtilen külhan ve su deposu mevcut idi. 1985 yılına kadar çalışan erkekler hamamının soğukluk duvarına bitişik yükselen bacasından ayrı bir ısıtma sistemi kullanıldığı (Şekil 4.4.5.2.7), külhan bölümünün ısıtma sisteminin kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Avludaki muhdes barakalar temizlendiğinde su deposu ve külhanın da yok olduğu görülmüştür.

Hamam restorasyonunun yapıldığı yıllarda mekanik ve kimyasal temizlik teknikleri yaygın olarak kullanılmamaktadır. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, ithal olan kimyasal temizleme malzemelerini, önemli tarihi yapılarda kısıtlı olarak kullanmıştır. Hamamda, cephede suyla temizleme tekniği kullanıldığı düşünülmektedir.

Mimari öğelerde temizleme; 1985 yılında hamam olarak çalışan erkekler kısmı soğukluk bölümünde bulunan katlı soyunmalık kabinlerinin ahşap doğramalarının, merdiven ve korkulukların, kaplama seramiklerinin özgün olmadığı fotoğraflardan tespit edilebilmektedir. 1991 yılında Koruma Kurulu tarafından onaylanan çarşı işlevi verilen projeye göre soyunma kabinleri sökülüştür.

Şekil 4.4.5.2.9: Erkek Soğukluk dilimli köşe trompları ve katlı soyunma kabinleri (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Şekil 4.4.5.2.10: Erkek Soğukluk bölümünde katlı soyunma kabinlerine çıkan merdiven (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974)

Bezemelede temizleme; kubbeye geçiş öğeleri olan trompların ve uçlarındaki mukarnasların, üstündeki badana ve sıva raspası yapılmıştır ve alt tabakada ortaya çıkan horasan sıva raspası yapılmamıştır (Şekil 4.4.5.2.11). Türk üçgenlerinin, üstündeki sıvalar raspalanarak, temizlenmiştir (Şekil 4.4.5.2.12). Ilıklık ve sıcaklık kubbe ve tonozlarının iç sıvaları su almadan dolayı bozulmuş, sıva raspaları yapılarak temizlenmiştir (Şekil 4.4.5.2.13).

Şekil 4.4.5.2.11: Uçlarında mukarnas olan dilimli trompların sıva raspası (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.2.12: Sıva raspası yapılan Türk üçgenleri (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.2.13: Sıcaklık kubbelerinin geçiş öğeleri, basit bezemesiz tromplar
(K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

4.4.5.3. Bütünleme

Hamamın Koruma Kurulu arşiv resmi kayıtlarında tescil edildiği 1954 ve ilk resmi evrak 1963 yılından itibaren günümüze kadar yapının, tekniğine uygun rölöveleri yapılmamıştır. Tarihi belgelere dayalı onaylı restitüsyon projesi de yoktur. Sadece mevcut kroki niteliğinde bir rölöve, restitüsyon planı ve Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yayınladığı restitüsyon planı mevcuttur.

Döşemede bütünleme; tüm döşemeler yıkılarak, yeni katlar yapıldığı için döşemede bütünleme yapılmamıştır. Yeni yapılan döşeme kaplaması olarak doğal taş kullanılmıştır.

Duvarda bütünleme; Hamam Sokak cephesi boyunca kadınlar sıcaklık kubbelerinin önüne yapılan iki katlı dükkânlar yıkılarak, açığa çıkan pencere ve soğukluk duvarı, almaşık duvar dokusunda taş ve tuğla yenileme ve derz yapılarak bütünleme yapılmıştır. Yıkılan dükkânların yerinde kadınlar kısmı ılıklıktan geçilen hela kısımlarının duvarları, ılıklık kubbeleri hizasında, soğukluk duvarının almaşık duvar dokusunda bütünlemesi yapılmıştır. Bütünlenen bu kısım daha sonra dışarıdan kullanılan bir dükkâna çevrilmiştir (Şekil 4.4.5.3.3).

Şekil 4.4.5.3.1: Yıkılan muhdes eklerden sonra ortaya çıkan pencere açıklığı ve kemerlerin tuğla ile bütünleme yapılması (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Şekil 4.4.5.3.2: Yıkılan muhdes eklerden sonra kadınlar soğukluk duvarlarında bütünleme (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Şekil 4.4.5.3.3: Hamam Sokak'tan kadınlar kısmı soğukluk ve sıcaklık duvarları, kuzeybatı cephesi mevcut durum (Deniz Alkan, Mart 2015)

Duvar derzleri kireç harçlı horasan sıva ile taş ve tuğlayla aynı yüzeyde doldurularak yapılmıştır. Derzleme tekniği günümüzde uygulanan Koruma ve Uygulama Denetim Büroları'nın önerdiği çökertme derzleme tekniğine aykırıdır. Bu tekniğe göre, mevcut taş ve tuğla yüzeyinden 2 cm içerde çökertilerek derzleme yapılmaktadır.

Şekil 4.4.5.3.4: Çökertme tekniği kullanılmadan yapılan derz bütünleme (Deniz Alkan, Mart 2015)

Her iki soğuklukta saçak hizasında çepeçevre dönen, iki sıra tuğla kirpi saçak ve üstünde dolaşan taş sövelerin eksik veya kırık olanları taş söve ile tamamlanmıştır. Tamamlanan kubbelerin eteklerinde dönen söveler doğal taş değil, taş taklidi dökme imitasyon profillerle tamamlanmıştır. Kubbelerin oturduğu kasnak duvarları taş ile değil, hafif gaz beton briketler ile yapılmış, üstleri olasılıkla çimentolu harçla sıvanarak tamamlanmıştır. Sıva yüzeylerinde ve imitasyon profillerde, tuz oluşumu ve bozulmalar mevcuttur. Kadınlar soğukluk duvarının dışından çıkan muhdes bacanın söküldüğü yerlerde oluşan boşluklar aynı cins taşla örülerek tamamlanmıştır.

Şekil 4.4.5.3.5: Soğukluk bölümlerinde tuğla kirpi saçak bütünlemesi (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.3.6: Yeniden yapılan kubbe kasnaklarının imitasyon profille bütünleme (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.3.7: Kuzeydoğu cephesinde kadınlar kısmı soğukluk duvar bütünleme (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Güneybatı cephesinde temizlik ve bütünleme yapılmayan Hoca Üveys Caddesi üzerinde hamamın önüne yapılan dükkânların arasında kalan güneybatı cephesi, duvar temizliği ve bütünlmesi yapılması için uygun bir yer olmadığı için uygulama yapılmamıştır (Şekil 4.4.5.3.8). Cehennemlik yüksekliği kullanılarak oluşturulan bodrum katında ortaya çıkan duvarlar sıvasız olarak belirtilerek korunmuştur (Şekil 4.4.5.3.9).

Şekil 4.4.5.3.8: Güneybatı erkekler soğukluk duvarı (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.3.9: Erkekler sıcaklıkta kalan duvar parçası (Deniz Alkan, Mart 2015)

Bütünlleme yapılan kadınlar ve erkekler soğukluk kubbelerinin geçiş öğeleri olan tromp ve Türk üçgenleri ve taşıyıcı tuğla kemerler ve kemerlerin içindeki duvar

taş dolgularının üzerindeki sıva rasparlarından sonra, ortaya çıkan taş ve tuğlarda olan boşluklar dolgu harcı ile doldurulup, horasan harcı ile derz araları tamamlanmıştır.

Şekil 4.4.5.3.10: Kadınlar soğukluk duvar derzlerini horasan harcı ile bütünleme (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.3.11: Erkekler soğukluk bölümü duvarlarında sıva raspası sonrası derz bütünleme(Deniz Alkan, Mart 2015)

Üst örtüde bütünleme; hamamın kadınlar ve erkekler soğukluk kubbelerinin her ikisi de mevcut değildi. Ancak kubbelerin oturduğu duvarlar, tuğla kirpi saçakları ve kubbelere geçiş elemanları mevcuttu. Ekrem Hakkı Ayverdi, erkekler soğukluğunun kubbe çapını 13.00 m, kadınlar soğukluk kubbe çapını 12,20 m vermektedir. Kubbelerin formu ve kubbe fenerleri, projesine göre tamamlanmıştır. Kubbelerin tamamlanmasında özgün malzemesi olan tuğla örgüsü kullanılmamıştır, belge olarak tespit edilememiştir, sözlü olarak betonarme olduğu öğrenilmiştir ve üst örtü kaplaması olan kurşun kaplama yerine, kurşun taklidi ve renginde sıva ile kaplanarak bütünleme yapılmıştır. Kubbe fenerleri sekizgen formda olup üzerleri sıva ile kaplı kubbelerdir.

Şekil 4.4.5.3.12: Soğukluk kubbeleri yerine kiremit çatı olduğu restorasyon öncesi
(K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Şekil 4.4.5.3.13: Kubbelerin kurşun taklidi sıva ile bütünleme (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Şekil 4.4.5.3.14: Erkekler kısmı soğukluk üst örtü ve kubbe fener bütünleme
(Deniz Alkan, Mart 2015)

Ilıklık ve sıcaklık kubbe ve tonozları üzerinde muhdes kaplamalar temizlenerek kubbelerin tuğla dokusu ortaya çıkarılmıştır. Kadınlar ılıklık bölümünde yok olan traşlık veya helaların üst örtüleri ile ilgili kalan izler olmadığı için tamamlanan kısımların mekânlarının tavanındaki kubbeler yapılmamış, düz çatı olarak bitirilmiştir.

Restorasyon yapılmadan önce, ılıklık ve sıcaklık kubbelerinin üstünü kaplayan şaplar oldukça hasar görmüş ve aydınlatma için kullanılan fil gözü fanusları kırılmış idi. Fil gözü aydınlatma cam fanusların bütünleme uygulamasında, özgün detayında olan orijinal şişe dibi cam fanuslar yerine bombeli olmayan düz camlar kullanılmıştır.

Yıkınma bölümlerinin kubbe ve üst örtüleri, orijinal kaplama malzemesi olan kurşun yerine, yalıtım ve sıva ile kaplanarak tamamlanmıştır.

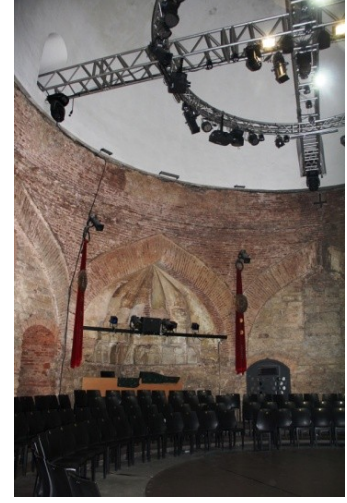
Şekil 4.4.5.3.15: Kadınlar ve erkekler ılıklik ve sıcaklik kubbelerinin muhdes üst örtü kaplamaları (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Şekil 4.4.5.3.16: Sıcaklik önüne yapılan iki katlı dükkânlar ve üst örtünün sökülerek temizlemesi (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Şekil 4.4.5.3.17: Ilıklık ve sıcaklik kubbelerinin üst örtü kaplamalarını sıva ile bütünleme (K.V.K.K. Arşivi, EK-4[1])

Yok olan soğukluk kubbelerinin, betonarme kabuk olarak bütünlenen kısmın iç sıvası yapılarak beyaza boyanmış, orijinal olarak mevcut kalan, köşelerde tromp, kemerlerde pendentif ve taşırtma olan kubbe geçiş öğeleri üzerinde bulunan sıvalar raspalanarak orijinal tuğla dokusu açığa çıkarılmıştır. Farklı dönem bütünleme yapılan kubbeler bu teknikle belirtilmiştir.

Şekil 4.4.5.3.18: Kadınlar soğukluk bölümü kubbe bütünleme (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.3.19: Erkekler soğukluk bölümü kubbe bütünleme (Deniz Alkan, Mart 2015)

Ilıklık kubbeleri, sıcaklık kubbe ve tonozlarının iç sıva raspaları sonrası, tekrar sıvanıp, boyanarak tamamlanmıştır. Özgün fil gözü aydınlatmalarda olan yıldız, çokgen, yuvarlak formlardan sadece, yuvarlak olanı kullanılmıştır. Fatih Dönemi hamamlarından olan Tahtakale Hamamı'nda da mevcut kubbelerde çoğunlukla yuvarlak fil gözü kullanılmıştır. Dükkân olan halvetler ve bazı eyvanlar dükkân olarak doğrama ile kapatıldığı için girilememiştir. Yıkanma bölümlerinin üst örtü bütünlemesinde, yüzeyleri sıvasız bırakarak belirtilme tekniği kullanılmamış, tüm üst örtüler iç sıva ile sıvanmıştır. Yerinde yapılan tespitlerde tüm duvar ve kubbelerin aynı renk beyaza boyandığı görülmüştür. Duvar ve kubbelerin farklı renklere boyanması ile mekân algısının daha olumlu olduğu görülmektedir (Şekil 4.4.5.3.25).

Şekil 4.4.5.3.20: Kadımlar sıcaklık kubbesi (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.3.21: Erkekler sıcaklık eyvan tonozu ve altıgen ışıklığı (Deniz Alkan, Mart 2015)

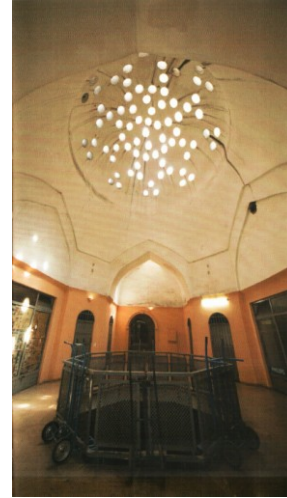
Şekil 4.4.5.3.22: Erkekler sıcaklık halvet kubbesi köşe bezemeleri (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.3.23: Erkekler sıcaklık eyvan tonozu ve altıgen ışıklığı ile ana kubbesi (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.3.24: Erkekler sıcaklık kubbesi (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.3.25: Erkekler kısmı sıcaklık bölümü (Ortaylı, İlber, Engin, Vahdettin, Afyoncu, Erhan, 2008)

Mimari öğelerde bütünleme; 1967 tarihli koruma kurulu kararlarında kadınlar soğukluk kısmı kahvehane; ılıklik ve sıcaklık kısmı, ambar ve dükkân olarak kullanımında şadırvan, soyunma sekileri ve kabinleri, kurnalar, seki korkulukları, çeşme aynaları olan mimari öğeler belirtilmemiştir. Bu öğeler çarşı işlevi verilmeden önce yok olmuştur. Erkekler kısmındaki şadırvan, katlı soyunma katları yok olmuştur. Erkekler ılıklik ve sıcaklıktaki cehennemlik kısmı kullanılarak bodrum kat yapılması dolayısıyla yatayda bulunan göbek taşı ve diğer yıkanma ile ilgili mimari öğeler birkaç kurna dışında yok olmuştur. Göbek taşı temsili olarak bodrum kata yapılmıştır. Soğukluğa şadırvan yerine havuz yapılmıştır. Çıkan eski kurnalardan birkaçı sergilenmektedir. Soğukluk dışlık pencereleri analogi yöntemi ile belirlenmiş ancak özgün olmayan detayda uygulanmıştır.

Şekil 4.4.5.3.26a - 4.4.5.3.26b - 4.4.5.3.26c: Soğukluk bölümlerinde dışlık pencereler (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.3.27: Erkekler sıcaklık kısmı ortasındaki havuz (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.3.28: Kadınlar sıcaklık kısmı temsili göbek taşı (Deniz Alkan, Mart 2015)

Galeri korkulukları günümüzde kullanılan en özensiz örneklerden seçilmiştir. Dükkânların plastik veya alüminyum doğramaları malzeme ve tasarım olarak, tarihi yapı ile bağdaşmamaktadır.

Şekil 4.4.5.3.29a - 4.4.5.3.29b: Erkekler soğukluk girişi

Şekil 4.4.5.3.30: İlave katların ortasında sekizgen galeri boşluğu korkulukları

(Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.3.31: Hamamdan kalan bir kurna

Bezemedede bütünleme; Erkekler kısmı soğukluk bölümünün kubbeye geçiş ögesi olan trompların beş dilimli, uçları mukarnaslı bezemelerinde, boya raspası yapılarak, altaki orijinal horasan sıva çıkarılmış, mukarnasların eksik kısımları tamamlanmayarak, sağlamlaştırılıp korunmuştur. Halvet hücrelerinin kubbelerinin eteklerindeki bezemelerin eksik kısımları tamamlanmadan sıvanarak, boyanmıştır.

Şekil 4.4.5.3.32a - 4.4.5.3.32b : Erkekler kısmı soğukluk kubbe geçiş öğeleri tromplar (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.3.33: Trompların dilimli bezemelerinin ucundaki mukarnaslar (Deniz Alkan, Mart 2015)

4.4.5.4. Yenileme - Yeni İşlevlendirme

Döşemede yenileme; soğukluk bölümlerine üç kat; sıcaklığa, cehennemlik yüksekliği de kullanılarak iki kat olmak üzere, çarşı işlevi verilmiştir. Daha sonra soğukluk üst katlarında galeriler kapatılarak, turistik amaçlı kültür merkezi ve sergi olarak kullanılmıştır. Yeniden yapılan katlar çelik taşıyıcı, doğal taş kaplama yapılmıştır. Erkekler soğukluk bölümünde, turistik gösterilerin yapıldığı sahne ve oturma setleri döşemesi ahşaptan yapılmıştır.

Soğukluk kubbelerinin olduğu mekânlara galeri boşlukları açılmıştır. Yıkınma kısımlarında galerili bir ara kat yapılmıştır. Göbek taşının olduğu formda galeri boşluğu açılmıştır. Sıcaklıktaki göbek taşının formu esas alınarak bir galeri boşluğu yapılmış, göbek taşı formu bodrum kotuna alınmıştır. Dükkânlara çevrilen halvetlerde döşemede açılan merdiven boşlukları ile bodrum kat ile giriş katı dükkân içinde birbirine bağlanmıştır.

Kadınlar kısmında restorasyondan önce yapılan betonarme katlardan dolayı cehennemlik kısımları çok önce yok olmuştur. Erkekler kısmında ise çarşı işlevinde kullanılmayacak olan cehennemlik yüksekliği kullanılarak oluşturulan bodrum katına, hamamın bulunduğu ticaret bölgesinin arazi değeri sebebi ile çarşı işlevi verilmiştir. Yerinde yapılan gözlemlerde, çarşı işlevi verilen Tahtakale Hamamı'nda olduğu gibi, Hoca Paşa Hamamı'nda da bodrum katlarında ekonomik sebeplerle yapılan dükkânların boş olduğu veya depo olarak kullanıldığı görülmüştür.

Şekil 4.4.5.4.1: Kadınlar soğukluk giriş katı (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.4.2: Erkekler sıcaklık bodrum katı (Deniz Alkan, Mart 2015)

Duvarda yenileme; Kadınlar ve erkekler soğukluğu (soyunmalık) arasındaki duvara her iki katta da kapı açılarak çarşının birbirine geçişi sağlanmıştır. Halvetler ve eyvanlar plastik veya metal doğramalar ile bölünerek dükkânlara dönüştürülmüş.

Şekil 4.4.5.4.3a - 4.4.5.4.3b : Erkekler sıcaklık eyvan ve halvetlerinin çarşı işlevi olan dükkânlar (Deniz Alkan, Mart 2015)

Hamam Sokak'ta kadınlar sıcaklık önüne yapılan iki katlı dükkânlar yıkılınca sıcaklık kubbeleri yüksekliği kotunda alması duvar olarak tamamlanmıştır. Muhdes dükkânların yapımı sırasında yok olan ılık bölümlerinin yerine projesinde çarşı içinden girişi olan dükkân yapılmıştır. Daha sonra bu dükkâna dışardan kapı ve vitrin açilmiştir.

Şekil 4.4.5.4.4: Bütünleme yapılan sıcaklık duvarında sonradan açılan vitrin (Deniz Alkan, Mart 2015)

Onaylı projesinde olmayan tadilat ile çarşı işlevi farklı bir işleve dönüşmüştür. Kadınlar kısmı soğukluktan girilen turistik amaçlı kültür merkezi ve sergi girişinde bir karşılama bankosu ve kadınlar sıcaklıktaki kemerinin içine konan bir lavabo ünitesi (Şekil 4.4.5.4.5a) ile çağdaş tuvaletler yapılmıştır. Galeri boşluğu kapatılarak, aşağıdaki çarşı katı ile ilişkisi kesilmiştir. Boşluktan yukarı çıkan ahşap merdiven ile, üst katta kadınlar soğukluk kubbesinin altında oluşan kata çıkılır. Bu katta Türk ve Mevlevi kültürünün tanıtımı için sergi holü, hediyelik eşya satış yeri ve gelen turist gruplarına hizmet eden bir içecek barı vardır.

Türk üçgenleri ile süslenmiş bu kubbeli mekândan, erkekler soğukluk kısmına açılan kapıdan geçilerek girilir. Bu mekânda çeşitli gösterilerin yapıldığı ortada bir sahne, etrafında seyir için oluşturulan oturma setleri bulunur. Soğukluğun kare planından köşelerde tromplar yardımıyla sekiz kenarlı sivri kemerlere ve kemerlerden pendentiflerle kubbe kasnağına geçilmektedir. Duvarlarda yeni işleve uygun sergi panoları ve panoların aydınlatılması için çelik bir çerçeve geçirilmiştir. Dekorasyon için duvarlara demir halkalar asılmıştır. Köşede ayrı bir sahne ahşap set ile ayrılmıştır.

Şekil 4.4.5.4.5a - 4.4.5.4.5b : Kemer içine konan lavabo ve Sergi aydınlatması için duvarlarda oluşturulan çelik kasnak (Deniz Alkan, Mart 2015)

Üst örtüde; kadınlar soğukluk kubbe fenerine asılan avize ile aydınlatma sağlanmaktadır. Erkekler soğukluk kubbe fenerleri gün ışığı mekânda istenmediği

için kapatılmış, sahne aydınlatması için spot ışıklarını asmak için daire şeklinde bir çerçeve yapılarak duvarlara asılmıştır (Şekil 4.4.5.4.6).

Şekil 4.4.5.4.6: Sahne aydınlatması için tavana asılan dairesel çerçeve (Deniz Alkan, Mart 2015)

4.4.5.5. Çağdaş Ek

Hamamın yok olan külhan ve su depolarının olduğu arsasına, hamamın çarşı işlevinin devamı niteliğinde çağdaş ek yapılmıştır. Hamamın bir kısmı yıkılmış su deposuna bitişik kısmında, sıcaklık kubbelerinin başladığı kotu geçmeyecek yükseklikte bodrum ve tek katlı çağdaş ek olan çarşı binası yapılmıştır. Hamamın arka bahçesine bitişik arsada ise altı katlı bir bina yapılmıştır. Tek katlı ek binanın çarşı girişi Hamam Sokak'tan olmak üzere, hamamın kadınlar sıcaklık hizasından, geri çekilerek tasarlanmıştır. Ancak çağdaş ekin cephesi projesinde sıva kaplı olduğu halde, sıcaklık cephesindeki gibi taş tuğla almalı duvar taklidi kaplama olarak bitirilmiştir. Çağdaş ek yapılan binanın, hem tasarım hem de malzeme olarak dönem farkını belirtmek amacıyla hamam cephesinden farklı cephe malzemesi kullanılmaması, çağdaş ek müdahale tekniği olarak doğru sonuç vermemiştir.

Şekil 4.4.5.5.1: Çağdaş ek tek katlı çarşı binası (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.5.2: Çağdaş ek çarşı binasının Hamam Sokak'tan girişi (Deniz Alkan, Mart 2015)

Çağdaş ek yapılan çarşıdan hamamın su deposu duvarından açılan kapı ile hamama geçilmektedir. Hamamın su deposu duvarı boyunca galeri boşlukları ile ek bina, hamamdan koparılmıştır.

Şekil 4.4.5.5.3: Çağdaş ek binanın hamama geçiş kapısı (Deniz Alkan, Mart 2015)

Şekil 4.4.5.5.4: Çağdaş ek bina ile hamam arasında olan galeri boşlukları (Deniz Alkan, Mart 2015)

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

5.1. Değerlendirme

Hamamların kübik soğuklukları ve kubbeleri, İstanbul'un bilinen silüetinde etkili olmuştur. Ancak toplumda koruma bilincinin yeteri kadar gelişmemesinden kaynaklı, bu silüet zaman içinde yok olmaktadır. Bu doğrultuda, İstanbul'un yok olan hamamları ve yok olma nedenleri tespit edilmiş, gelecekte araştırma konusu olabilecek hamamların var olabilmesi için, doğru restorasyon müdahale teknikleri saptanmaya çalışılmıştır.

Bu tez sürecinde ilk olarak İstanbul'un fethinden, günümüze kadar **mevcut tespit edilen 101 hamamın**, kullanımları araştırılmıştır. Daha sonra, bu araştırma sürecinde, **yok olan 145 hamamın** İstanbul ilçelerine göre dağılımı ve Cumhuriyet döneminde yok olma nedenleri belirlenmiştir. Tezin asıl amacı olan restorasyon müdahale tekniklerini araştırmak için, mevcut 101 hamamdan, verilerine ulaşılabilen **restorasyonu yapılmış 18 hamam** seçilmiştir. Bu bağlamda, restorasyonu yapılmış, **II. Bayezid Hamamı, Haseki Hürrem Sultan Hamamı, Tahtakale Hamamı, Hoca Paşa Hamamı, restorasyon müdahale teknikleri**, mekânlara göre sağlamlaştırma, temizleme, bütünleme, yenileme ve çağdaş ek olarak daha detaylı araştırılmıştır.

- **II. Bayezid Hamamı Restorasyonunun Müdahale Teknikleri Bakımından Değerlendirilmesi**

II. Bayezid Hamamı sağlamlaştırma tekniklerinde, temelden kubbeye kadar birçok teknik kullanılmıştır. Temelde betonarme kiriş ile içten ve dıştan desteklenerek, ankraj demirleri ile birbirine bağlanmıştır. Duvarlarda, örgü sistemi ve enjeksiyon, bağlantı demirleri ile ankraj, taşların metal kenetlerle bağlanması ve karbon lif takviyeli polimer kompozit malzemeler olan karbon plak, çubuk, elyaf ile sağlamlaştırılması, çatlaklara epoksi uygulaması teknikleri kullanılmıştır. Döşemede

çapraz gergi ile bağlantı yapılmıştır. Üst örtüde çatlaklarda dikiş örgü ve enjeksiyon; kubbe yüksekliğinin 1/3'ü kadar karbon elyaf (kumaş-kanaviçe) ile, ayrıca üç kez karbon plak ile çemberleme ve karbon elyaf ile kubbelerin üstten iki kez kuşaklama, kasnak altından içerden çelik halatlarla çapraz gergiler yapılmıştır (Tablo III).

II. Bayezid Hamamı, 1930 yılından itibaren hamam olarak kullanılmamaktadır. Farklı mülkiyet sorunları sebebi ile hamamın uzun süre restorasyonu yapılamamıştır. Deri deposu olarak kullanılırken yapılan muhdes ekler, uzun süre çevre şartlarının olumsuz etkileri, bakım ve onarım yapılmaması sonucunda, hamamda büyük bir temizleme yapılmıştır. Döşemede ve duvarda kimyasal ve mekanik temizleme, döşeme, duvar, üst örtü ve mimari öğelerde eklerin temizliği ve suyla yıkama teknikleri kullanılmıştır (Tablo III).

İstanbul'un ikinci büyük hamamı olan **II. Bayezid Hamamı** uzun yıllar harap kalmış, bu sebeple tüm yapı öğelerinde bütünleme yapılmıştır. Tüm üst örtüde, soğukluk kubbe fenerlerinde, sıcaklık kubbelerinin kubbeciklerinde bütünleme yapılmıştır. Cephelerde doku kaybı olan taşların plastik onarım uygulaması ile bütünlemesi ve cephelerde büyük bir oranda bozulan taşların yenilenmesi yapılmıştır. Ilıklık ve sıcaklık mekânlarında özgün döşeme ve bezemeler korunarak, eksik kısımlara bütünleme yapılmış, tamamı bozulmuş duvar mermerleri yenileri ile değiştirilmiştir (Tablo III).

II. Bayezid Hamamı, yıktırılma istekleri, mülkiyet sorunları ve yol çalışmasından dolayı, taşıyıcı öğelerde hasarlar ve muhdes ek sorunlarıyla uzun yıllar kaderine terk edilmiştir. II. Bayezid Hamamı'nın 2003 yılında başlayan restorasyon süreci, Kültür Mirası Merkezi işlevi verilerek sona ermek üzeredir. Yeni işlev gereği, hamama yapılan müdahaleler; döşemede ve duvarlarda çağdaş ısıtma, sıhhi tesisat, aydınlatma, yangın, elektrik, elektronik alt yapı sistemi uygulanmıştır. Soğukluk bölümlerinde, alt yapı sisteminin geçirilmesi için yükseltilmiş döşeme ve duvar panoları ve kubbede akustik ve aydınlatma elemanlarını taşıması için metal çember, çelik halatlarla asılmıştır. Sergilenecek ürünler için vitrinler tasarlanmış; müze girişinde ihtiyaca yönelik ahşap şirvan yapılmıştır. Mevcut su deposu, teknik hacim

olarak, çağdaş ek olan külhan ve ortaya çıkarılan odunluk ise, kafe-restoran olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Gelecekte yapının tekrar özgün işlevi olan hamam olarak kullanılması için gerekli tesisat düzenlemeleri de yapılmıştır (Tablo III).

II.Bayezid Hamamı'nın külhan bölümüne yapılan çağdaş ek yapısında taş, ahşap ve cam malzeme kullanılmış, üst örtüsü kurşun ile kaplanmıştır (Tablo III).

- **Haseki Hürrem Sultan Hamamı Restorasyon Müdahale Teknikleri Bakımından Değerlendirilmesi**

Sultanahmet'teki **Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nın** temelinde drenaj yapılmış ve başka bir sağlamlaştırma müdahalesi yapılmamıştır. Hamama uygulanan sağlamlaştırma müdahale teknikleri; soğukluk bölümü duvar köşe derzlerine karbon çubuklar, duvarlarda derz aralarına, karbon plaklar, epoksi yapıştırıcı ile uygulanmıştır. Ayrıca, kemerlerde oluşan çatlaklar, karbon elyaf (kumaş-kanaviçe) sarılarak, çatlaklara demir kare mihlar çakılarak ve sıcaklık Bursa kemerlerine gergi demirleri konularak sağlamlaştırılma yapılmıştır. Su deposunda duvar ve tonozda oluşan çatlağın ilerleyerek, erkekler soğukluk duvarı ve kubbesine çıktığı görülmüştür. Bu hasarı durdurmak için, dışarıdan yapılan taş paydalarla, ve içerden yapılan çelik kasnak ile su deposu duvar ve tonozu desteklenmiştir. Tüm kubbelerde görülen çatlak hasarları için, kubbe yüksekliğinin 1/3'ü kadar karbon elyaf (kumaş-kanaviçe) ile kuşaklama yapılmıştır (Tablo IV).

Haseki Hürrem Sultan Hamamı, benzin deposu ve basım evi olarak kullanılırken, muhdes ekler yapılmıştır. 1957-58 yıllarında yapılan onarımlarda, döneminin kabul edilen restorasyon tekniklerine göre döşemeler betonarme olmuş, üst örtü ve duvarlarda çimentolu uygulamalar yapılmıştır. Hamamın strüktürüne zarar veren bu muhdes ekler, cehennemlikler ve tütekler temizlenmiştir. Ancak, yapılan betonarme döşemeler yapıya daha fazla strüktürel hasar verilmemesi için temizlenmemiştir. Hamamda uygulanan temizlik müdahale teknikleri, muhdes eklerin temizliği, döşeme ve duvarda AB 57 ile kimyasal temizleme ve kontrollü kumlama olan mekanik temizliktir (Tablo IV).

Haseki Hürrem Sultan Hamamı, 1986 yılında onarımla, Kültür Bakanlığı tarafından, halı satış mağazası olarak kullanılmıştır. Yapı onarım geçirdiğinden dolayı, büyük ölçüde bütünleme tekniği uygulanmamıştır. Özgün olmayan eklerin temizliğinden sonra temel, üst örtü, duvar, bezeme ve mimari öğelerde, bilgi ve belgelere göre analogik yöntemle bütünlemeler yapılmıştır. Cepelerde bozulan taş kısımlarına kozmetik onarım, taş, tuğla derz harçlarında ise özgününe uygun yeni harç malzemesi ile çökertme tekniğinde bütünleme yapılmıştır (Tablo IV).

Haseki Hürrem Sultan Hamamı, 2009-2011 yılları arasında yapılan restorasyon çalışması ile yeniden işlevlendirilerek, özgün işlevi olan çifte hamam işlevine 100 yıl sonra kavuşmuştur.

Hamam, Turizm Bakanlığı'ndan alınan belgelerle turistik hamam olarak çalışmaktadır. Gezginlerin, sanatçıların, Türk Hamamı'na merak ve ilgisi, geçmişte olduğu gibi, günümüzde de devam etmektedir. Turizm hareketleri, ulaşım ve iletişimin kolaylaşması ile artmıştır. Önemli bir dünya kenti olan İstanbul'a yapılan seyahatlerde, turistlerin ilgisini çekmesi ve ziyaretlerinde Türk Hamamı'nda yıkanma istediği, turistik hamam ihtiyacını doğurmuştur. Bu gelişme ve ihtiyaç, Haseki Hürrem Sultan Hamamı gibi, turistik hamam olarak restorasyonlarının gerçekleşmesine sebep olmuştur.

Haseki Hürrem Sultan Hamamı, turistik hamam olması sebebi ile, yapıya işlev olarak ek mekân ihtiyacı getirmiştir. İstenen standartlar gereği, kadın ve erkek personel için ayrı soyunma duş, dinlenme mekânları, gelen turistlerin yemek ihtiyacı için gerekli mekânlar ve bu işleve hizmet edecek mutfak, servis mekânları ihtiyacı oluşmaktadır. Bu ihtiyaçlar, hamamın günümüzde artık kullanılmayan külhan ve su deposunda çözülmüş ve çevresinde çadır, sundurma şeklinde yeme içme mekânları oluşmuştur. (Tablo IV).

Özgün hamamlarda geleneksel ısıtma sistemi, bakır kazanda kaynatılan suyun künklerden kurnalara gelmesi ve külhanda yakılan odunun ısıttığı sıcak havanın cehennem-liklerde dolaşarak, duvarlardaki tüteklerden dışarı çıkması ile gerçekleşmektedir. Ancak bu hamam, doğalgazla çalışan, yerden ve duvardan

ısıtılan çağdaş bir ısıtma sistemi ile ısıtılmakta ve yenilenen su tesisatı ile yıkanma işlevi gerçekleştirilmektedir (Tablo IV).

- **Tahtakale Hamamı Restorasyonunun Müdahale Teknikleri Bakımından Değerlendirilmesi**

Tahtakale Hamamı restorasyonunda kullanılan sağlamlaştırma müdahale teknikleri yapının ihtiyacı doğrultusunda seçilmiştir. Kubbe ve duvarlarda oluşan malzeme kayıpları ve çatlakların sağlamlaştırılması, yeniden üretilen onarım harcı kullanılarak ve gerekli yerlerde geleneksel örgü sistemi uygulaması ile sağlanmıştır. Ayrıca soğukluk kubbealarının kasağının oturduğu duvarda çelik lamalar ile iki kez çemberleme yapılarak sağlamlaştırma yapılmıştır (Tablo V).

Tahtakale Hamamı'nın erkekler ve kadınlar kısmı içine yapılan betonarme katlar, önce soğuk hava deposu, sonra peynir deposu olarak kullanılmıştır. Hamam yapısına uygun olmayan müdahaleler sonucu oluşan muhdes eklerin olduğu tüm yapı öğelerinde temizleme yapılmıştır. Cephelerde suyla yıkama yapılmıştır (Tablo V).

Tahtakale Hamamı restorasyon bütünleme müdahale tekniğinde temizlemeden sonra, yapı bünyesinde ortaya çıkmış arkeolojik verileri koruyan, duvardaki dekoratif niş ve belli başlı duvar örgüleri, kubbe bezemelerini açıkta bırakan bir düzenleme ve uygulama yapılmıştır. Erkekler hamamı giriş taç kapısı ve soğukluk kubbe fenerleri, bilgi ve belgelere göre analogik yöntemle bütünlenmiştir. Restorasyon öncesinde büyük ölçüde yok olan kadınlar kısmının yıkanma bölümleri ve soğukluk şadırvanları ise çağdaş tasarım ile yeniden yorumlanmıştır (Tablo V).

Tahtakale Hamamı'na 1988-92 yılları arasında yapılan restorasyonda, Tahtakale ticaret alanı içinde olması sebebiyle çarşı işlevi verilmiştir. Bu çarşı işlevinde, ekonomik nedenlerle, çelik taşıyıcı sisteminde bodrum kat ve ara katlar eklenerek dükkan sayısı artırılmıştır.

Tahtakale Hamamı'nın külhan kısmına bitişik yapılan çarşı işlevindeki çağdaş ek yapı, betonarme karkas sistemde dört katlı yapılmıştır. Yapı, metal çatısı, modüler cephesi ile hamam yapısından ayrılmaktadır (Tablo V).

- **Hoca Paşa Hamamı Restorasyonunun Müdahale Teknikleri Bakımından Değerlendirilmesi**

Hocapaşa Hamamı restorasyonunda kullanılan sağlamlaştırma müdahale teknikleri yapının ihtiyacı doğrultusunda seçilmiştir. Soğukluk kubbelerinin oturduğu duvar kemerlerinde, kubbe geçiş öğelerinde ve yıkanma bölümlerinin duvar ve üst örtüsünde oluşan malzeme kayıpları ve çatlakların sağlamlaştırılması, yeniden üretilen onarım harcı kullanılarak ve gerekli yerlerde geleneksel örgü sistemi uygulaması ile sağlanmıştır. Ayrıca, erkekler kısmı soğukluk duvar kemerlerinde oluşan çatlaklar, demir kenetler ile sağlamlaştırılmıştır. (Tablo VI)

Hocapaşa Hamamı, restorasyon öncesi büyük ölçüde yok olan kadınlar kısmına yasal izinle 1974 yılında eklenen betonarme katlar ile hamam, kahvehane ve lokanta olarak kullanılmıştır. Hamam yapısına uygun olmayan müdahaleler sonucu oluşan muhdes eklerin olduğu tüm yapı öğelerinde temizleme yapılmıştır (Tablo VI).

Hocapaşa Hamamı, tamamen yok olan soğukluk kubbeleri ve fenerleri, analogik yöntemle, betonarme (?) olarak, bütünlenmiştir. Yok olan kadınlar ılık bölümlerinin duvarı özgün duvar dokusu taklit edilerek, günümüz malzemeleri ile bütünlenmiştir. Soğukluk, ılık, sıcaklık kubbeleri üst örtü kaplamaları, özgün olan kurşun ile değil, kurşun taklidi izalasyonlu sıva kaplanmıştır. Yok olan su deposu ve yıkılan külhanda özgün bütünleme yapılmamış, bu kısımlar çağdaş teknik ve malzeme ile bütünlenmiştir. Cephelerde bozulan taşların bütünlenmesinde plastik onarım uygulaması yapılmıştır (Tablo VI).

Hocapaşa Hamamı, restorasyon çalışmasından önce hamamın kadınlar kısmı özgün hamam işlevini kaybetmişken, kullanılmayan erkekler kısmı büyük ölçüde özgünlüğünü korumakta idi. 1991-95 yılları arasında yapılan restorasyonda, Sirkeci ticaret alanı içinde olması sebebiyle çarşı işlevi verilen hamamın erkekler kısmında ise özgün mimari öğeleri olan şadırvan, kurna, göbek taşı tamamen yok olmuştur.

Bu çarşı işlevinde, ekonomik nedenlerle, çelik taşıyıcı sisteminde bodrum kat ve ara katlar eklenerek dükkân sayısı artırılmıştır (Tablo VI).

Hoca Paşa Hamamı'nın su deposu kısmına bitişik yapılan çarşı işlevindeki çağdaş ek yapı, betonarme karkas sistemde bodrum ve tek katlı, geride hamamın arsasında altı katlı olarak yapılmıştır. Bu yapıda, düz metal çatı kullanılırken, dış cephesinde, özgün cephe taklidi taş kaplama uygulanmıştır.

5.2. Sonuç

İstanbul'daki tarihi hamamların koruma ve sürdürülebilirliği yönünden sonuçlarını ortaya koyabilmek için, mevcut tespit edilebilen 101 İstanbul Hamamı'nın kronolojik olarak araştırılması ve İstanbul'da ilçelere göre yok olan 145 hamamın araştırılması sonuçlarına göre tespitler yapılmıştır.

Tarihi İstanbul Suriçi'ni kapsayan Fatih ilçesinde, İstanbul'un Türkler tarafından alınması ile (1453) yaşayan yoğun nüfus için çifte çarşı hamamları, sur dışında daha az nüfuslu yerleşimler için tek mahalle hamamları yapılmıştır. Mevcut tespit edilen ilk yapılan İstanbul Suriçi hamamı olan, 1480 öncesi Tahtakale Hamamı ile son yapılan 1741 Cağaloğlu Hamamı, yapım yılları aralığında, nüfus yoğunluğu Suriçi'nde azalmamıştır diyebiliriz(Tablo I). Mevcut tespit edilen ilk yapılan İstanbul sur dışı hamamı olan, 1460 İstinye Hamamı ile son yapılan 1908 Hürriyet Hamamı, yapım tarihleri arasında sur dışında yeni yerleşimlerin oluşması ile, tek mahalle hamamları yapılmıştır diyebiliriz(Tablo I).

1768 III. Mustafa'nın fermanından sonra yapılan özel mülk hamamları, yeni yerleşmelerin başladığı Anadolu yakasında Kadıköy ilçesinde yapılmıştır(Tablo I).. Bu fermanla birlikte 1768 yılından sonra sahiplerine gelir getirecek hamamların

yapımına sınır konarak, vakıf hamamların gelirlerinin azalmaması kontrol altına alınmıştır.

Mevcut tespit edilebilen İstanbul Boğaziçi'nde bulunan 8 hamam, özgün hamam işlevine devam etmekte veya yeniden işlevlendirilerek korunmaktadır. Beşiktaş, Sarıyer, Beykoz ve Üsküdar ilçelerinin Boğaziçi kıyısında, mevcut tespit edilen hamamların sayısının 3 ile 10 katı kadar fazla hamam yok olmuştur. Eyüp ilçesinde ise bu oran 3 katı kadar olduğu tespit edilmiştir. Cumhuriyet Dönemi içinde yok olan 40 hamamdan 9 hamamın Boğaziçi'nde olmasının nedenleri, harabelerin yıkılması ve yol yapımı çalışmaları olduğu tespit edilmiştir.

Mevcut tespit edilebilen İstanbul Hamamları'nın mimarları için yapılan araştırmada, en çok sayıda hamamın (19 hamam) Mimar Sinan'a (1489-1588) ait olduğu tespit edilmiştir. Yok olduğu tespit edilen 14 hamam da Mimar Sinan'ın eseridir. Yaptığı yeniliklerle ve estetik anlayışı ile dünya mimarisine katkı sunan mimarların eserleri dünyada korunmaya alınmaktadır. Hamamlar yok edilirken, Mimar Sinan gibi dünya mimarisine katkı sağlayan bir mimarın eserleri dikkate alınmamıştır. Mimar Sinan'ın eserlerine, geçmişte anlaşılamayan değer ve önemin verilmesi, kültür varlıklarımız için gereklidir.

Mevcut tespit edilebilen İstanbul Hamamları'na günümüze kadar yapılan yapısal ve mimari müdahalelerde, yok olarak veya betonarme kat ilaveleri yapılarak, en fazla değişen ve özgün yapısını kaybeden hamam bölümleri, soğukluk bölümleridir. Hamamların ılıklik ve sıcaklık bölümleri ise yapılan sauna, havuz, duş, jakuzi gibi çağdaş yaşamda kullanılan eklerle özgün yapısını ve plan şemasını kaybetmektedir (Tablo I).

Mevcut tespit edilebilen İstanbul Hamamları'ndan, özgün olarak çifte hamamlardan, 7 hamamın, kadınlar kısmının yok olduğu, 2 hamamının kadınlar kısmının kapanarak, tek hamam olduğu ve tek hamam iken kadın hamamı eklenerek çifte hamama dönüştürüldüğü tespit edilmiştir. Bu durumun, zamana bağlı olarak,

yerin sosyal yaşam, nüfus ve işlevinin değişimlerle oluşan ihtiyaçlarından kaynaklandığı görülmektedir. (Tablo I)

Mevcut tespit edilebilen İstanbul hamamlarında en fazla yeniden işlevlendirme çarşı olarak yapılmıştır. Bunun sebebi hamamların buldukları yerlerin, ticaret bölgesinde olmasından kaynaklanmaktadır. Çarşı işlevi verilen bu hamamlarda dükkân sayıları artırılmış, bazılarında kat ilaveleri yapılmıştır. (Tablo I)

Yok olduğu tespit edilen 145 hamamdan, en fazlası (59 hamam) Fatih ilçesindedir.

İstanbul'da 1923-1995 yılları arasında yok olduğu tespit edilen 40 hamamın yıllara göre dağılım ve yok olma nedenleri araştırılmıştır ve on yıllık periyodlarla bakıldığında üç dönem sayı olarak öne çıkmaktadır.

1923-30 yılları arasında yok olan 10 İstanbul hamamının yok olma sebebine baktığımızda; harap olmuş eserlerin yıktırılması, dönemin maddi olanaksızlığı, teşkilatlanma yetersizliği, eğitimli eleman eksikliği, yol ve imar çalışmalarıdır.

1950-60 yılları arasında yok olan 15 İstanbul hamamı; taşıyıcılık durumları sağlam, özgün ve çalışır durumda iken hızlı imar çalışmaları ve yol yapım sebebiyle yıkılmıştır.

1980-95 yılları arasında yok olan 7 İstanbul hamamının yıkılma sebebi, kırsaldan İstanbul'a olan göçlerin etkisiyle nüfusu artan şehirde, kazanç elde etmek amacıyla, merkezi konumdaki arazi değeri yüksek hamamların yıkılarak, arazilerine iş hanı, apartmanlar yapılmasıdır.

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze, hamamların yok olmasının temel sebebi, korumanın sadece elit bir kesimin konusu olması ve topluma bu bilincinin aktarılamamasıdır.

- **Restorasyonu Yapılanlar Arasında Seçilen 18 Hamam Örneğinin Müdahale Teknikleri Bakımından Araştırma Sonuçları**

İstanbul'da restorasyonu yapılanlar arasında seçilen 18 hamamda uygulanan restorasyon müdahale teknikleri, sağlamlaştırma, temizleme, bütünleme, çağdaş ek, yenileme (yeniden işlevlendirme), yeniden yapmadır (restitüsyon). Taşıma müdahale tekniği hiçbir İstanbul Hamamı'nın restorasyonunda uygulanmamıştır (Tablo II).

Sağlamlaştırma restorasyonun en azda olması gereken tekniğidir. Ancak, İstanbul'da restorasyonu yapılanlar arasında seçilen hamamların tümünde sağlamlaştırma müdahale tekniği ile birlikte temizleme, bütünleme teknikleri de uygulanmıştır (Tablo II).

Çimento ve beton kullanılarak yapılan restorasyon müdahaleleri ve muhdes ekler hamamların özgün plan şemalarını ve malzeme kullanımlarını bozmuştur.

Yeniden işlevlendirme restorasyon müdahale tekniği ile çağdaş ek müdahale tekniği arasında doğrudan bir ilişki vardır. Restorasyon yapılanlar arasında seçilen, yeniden işlev verilen tüm hamamlarda çağdaş ek yapılmıştır (Tablo II).

Soğukluk kısmında özgün şirvan ölçülerinde ve formunda yapılan, katlar olarak ve cehennemliğinin korunarak bodrum yapılmayan, Mahmut Paşa Hamamı örneği çarşı işlevi verilen başarılı bir örnektir. Üsküdar'da 1966 yılında çarşıya dönüşen Mimar Sinan eseri olan Büyük Hamam, cephelerinde açılan geniş kapılar ile pasaj haline gelmiş, yeterince ışık alması sebebiyle dükkânlar işlevini sürdürebilmeyi, hamamın özgün cephesini değiştirerek başarabilmiştir.

Kuruçeşme ve Eyüp Türbe Hamamı gibi eski hamam işlevine gönderme yaparak hidroterapi, su ile sağlık hizmetleri vererek işlevlendirme, Altunizade İsmail Paşa ve Kuzguncuk Batak Hamam gibi kafe, lokanta olarak yeniden işlevlendirme müdahale teknikleri proje veya uygulama süreçlerinde devam etmektedir. Hamamlara verilmekte olan yeni işlevlerin zaman içinde olumlu ve olumsuz getirimleri takip edilmelidir.

- **Restorasyon yapılan Tahtakale, Hoca Paşa, II. Bayezid ve Haseki Hürrem Sultan Hamamlarının müdahale tekniklerine göre karşılaştırma sonuçları**

Bu araştırma sonuçlarına göre tespitler yapılmış, yapılan yanlış restorasyon müdahaleleri ortaya konmuş ve çeşitli öneriler verilmiştir. (Tablo VII)

1999 Kocaeli Depremi öncesi, 1988-95 yılları arasında restorasyon çalışmaları yapılan Tahtakale ve Hoca Paşa Hamamı ile 2003-2015 yılları arasında restorasyon çalışmaları yapılan II. Bayezid ve Haseki Hürrem Sultan Hamamı, restorasyon proje süreci bakımından karşılaştırıldığında; Tahtakale ve Hoca Paşa Hamamı'nda ilgili kurumlarda, koruma ve onarım ilkelerine göre yetersiz araştırma ve proje çalışmaları yapıldığı görülmüştür. (Tablo VII)

Araştırma aşamasında bu eksiklikler, rölöve, restitüsyon, restorasyon raporları, jeofizik ve geoteknik raporları, statik ve güçlendirme raporu, restorasyon ve konservasyon raporu, yeniden işlevlendirme raporudur. Proje aşamasındaki eksikler ise, detaylı rölöve, analitik rölöve, restitüsyon projesi, detaylı restorasyon projeleri, güçlendirme projesi, yeniden işlevlendirme projesi, peyzaj ve çevre düzeni projeleridir. Restorasyon uygulama ve sonrasında eksiklikler, yetersiz proje kontrollükleri ve raporlarıdır. Bu eksikliklerden dolayı Tahtakale ve Hoca Paşa Hamamlarına uygulanan müdahale teknikleri, varsa yayınlardan öğrenilmiştir.

- **Restorasyonu yapılan hamamların sağlamlaştırma müdahale tekniğine göre karşılaştırma sonuçları**

Tahtakale ve Hoca Paşa Hamamı yıkanma mekânlarına ilave edilen bodrum kat, soğukluklara ilave edilen bodrum ve iki ara kata ait düşey ve yatay taşıyıcılar çelik kolonlarla yapılmıştır. Hamamlarda yapılan kubbe tamamlamalarında betonarme kullanılmıştır. Bu sağlamlaştırma teknikleri sonrasında her iki hamam da, 1999 Kocaeli depremine maruz kalmıştır. Ancak deprem sonrası yapılarda oluşmuş gözle görülen bir hasar tespit edilememiştir.

1999 Kocaeli depremi, İstanbul'da yapıların hasar görmesine ve yok olmasına sebep olmuştur. Deprem öncesi İstanbul II. derece deprem kuşağında iken depremden sonra I. derece deprem kuşağı olarak kabul edilmiştir. Bu durum

sonrasında zemin araştırma çalışmaları ve güçlendirme projeleri ile çeşitli yeni teknolojiler uygulanarak, hamamların, sağlamlaştırıldığı görülmektedir.

1999 Kocaeli depremi öncesi, restorasyonu yapılan Tahtakale ve Hoca Paşa Hamamı deprem riski göz önünde bulundurulmadan, hasar görülen temel, duvar, üst örtü yapı öğelerinde, onarım harcı ile dikiş örgü, metal kenet, çelik lama ile çemberleme sağlamlaştırma teknikleri uygulanmıştır. Deprem sonrası restorasyonu yapılan II. Bayezid Hamamı ve Haseki Hürrem Sultan Hamamı, güçlendirme projeleri gereği tüm yapı öğelerinde birden fazla ve yeni teknik ve malzemelerin kullanıldığı sağlamlaştırma teknikleri uygulanmıştır.

II. Bayezid ve Haseki Hürrem Sultan Hamamı sağlamlaştırma müdahale tekniklerinde, karbon plak, çubuk, elyaf olan karbon lif takviyeli polimer kompozit malzemeler epoksi yapıştırıcılar duvarda ve kubbede kullanılmıştır. Bundan sonra yaşanacak depremlerde, İstanbul'un hamam yapılarının ayakta kalması, hasar görmemesi için kullanılan malzeme ve sağlamlaştırma tekniklerinin, depremlerde göstereceği davranış izlenmeli ve sonuçları irdelenmelidir.

Kuzey Anadolu fay hattı üstünde olan İstanbul hamamlarının sağlamlaştırma yöntemlerinin yığma yapı mühendisliğinde uzman ekiplerce ve farklı disiplinlerden uzmanlarla belirlenmesi, geçmişte yapılan sağlamlaştırma tekniklerinin araştırılarak karar verilmesi gerekmektedir.

Hamamlara zaman içinde, kahvehane, soğuk hava deposu, peynir deposu, deri deposu, benzin deposu, basımevi gibi kullanımlar sırasında muhdes ekler yapılmıştır. Döneminin kabul edilen restorasyon tekniklerine göre hamamların özgün yapısı dışında, malzeme kullanımı ve yapısal müdahaleler de yapılmıştır. Bu müdahaleler, karşılaştırılan tüm hamamların özgün strüktürüne zarar vermiştir ve temizlenemeyen ekler zarar vermeye devam etmektedir. Bu zararların önlenmesi, gelecekte üretilecek yeni teknolojilerle yapılacak müdahale tekniklerinin geliştirilmesi ile mümkün olabilecektir.

- **Restorasyonu yapılan hamamların temizleme müdahale tekniğine göre karşılaştırma sonuçları**

Karşılaştırma yapılan hamamların tümünde muhdes eklerin temizliği tekniği tüm yapı öğelerinde uygulanmıştır. Tahtakale ve Hoca Paşa Hamamı'nda eklerin temizliği dışında suyla yıkama temizliği de yapılmıştır.

1990'ların başında ithal olarak gelen kimyasal temizlik ürünleri ve kontrollü kumlama teknikleri, pahalı olması sebebi ile ancak önemli tarihi yapıların temizliğinde kullanılabilmektedir. 1988-1995 yılları arasında restorasyonu yapılan Tahtakale ve Hoca Paşa Hamamı'nda ise ekonomik sebeplerden dolayı bu temizlik teknikleri kullanılmamıştır. Zamanla, bu kimyasal malzemeler, kağıt hamuru uygulamaları ve mekanik yöntemlerden olan kumlama tekniğinin yaygın olarak kullanımıyla fiyatları ucuzlamıştır. Bu sebeple 2003-2015 yılları arasında restorasyonu yapılan II. Bayezid Hamamı ve Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nın cephe ve döşeme temizliğinde bu kimyasal ve mekanik temizlik teknikleri kullanılmıştır.

Hamamlarda korumanın sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla periyodik bakım temizliği yapılması gerekmektedir. Yerinde yapılan tespitlerde, Tahtakale ve Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nda bakım ve cephe temizliği yapıldığı, Hoca Paşa Hamamı'nda ise yapılmadığı gözlenmektedir. 2003 yılından beri restorasyonu devam eden II. Bayezid Hamamı ise son yapılan yeniden işlevlendirme ihalesine göre cephe ve döşeme temizliği tekrar yapılmıştır.

Hamamlara kalıcı hasarlar verecek müdahalelere restorasyon projelerinde izin verilmemelidir. Sağlamlaştırma, bütünleme ve çağdaş ek müdahale teknikleri ile hamamlara uygulanan malzeme ve yapısal müdahalelerin, yapıya zarar verdiği durumlarda, temizlenerek, hamamın restorasyon öncesi haline geri dönülebileceği müdahalelere izin verilmelidir. Bu konuda yapılacak temizleme teknikleri, uzmanlar tarafından detaylı olarak araştırılmalı ve öneriler getirilmelidir.

- **Restorasyonu yapılan hamamların bütünleme müdahale tekniğine göre karşılaştırma sonuçları**

Karşılaştırma yapılan hamamların tümünde, bütünleme müdahale tekniği uygulanmıştır.

Haseki Hürrem Sultan Hamamı yakın tarihte onarım geçirdiğinden dolayı, II. Bayezid Hamamı kadar, büyük ölçüde bütünleme tekniği uygulanmamıştır.

Karşılaştırma yapılan hamam restorasyonlarında, sağlamlaştırma ve temizleme müdahale tekniğinin belli zaman aralığında yapılmaması sonucunda, bütünleme müdahale tekniğinin yapılması zorunlu hale gelmiştir. Tüm karşılaştırılması yapılan hamamlarda, değişen kullanımlardan dolayı oluşan hasarlarda sağlamlaştırma yapılmadığı için yok olan yapı öğeleri veya yanlış sağlamlaştırma teknikleri ile hasar alan yapı öğelerine bütünleme müdahale tekniği uygulaması yapılmıştır.

Restorasyonda üst örtü sisteminde bütünleme yapılırken yanlış detay uygulamaları, duvara yapılan yanlış restorasyon uygulamaları sonucu oluşan bozulmaların temizlenmemesi, strüktürel yapı öğelerinin zarar görmesine sebep olmaktadır. Bu durum tekrar sağlamlaştırma ve bütünleme tekniklerini zorunlu hale getiren büyük maliyetli restorasyon uygulamalarına zemin hazırlamaktadır. Anıtsal yapı niteliğinde olan bu hamamların, periyodik temizleme ve doğru sağlamlaştırma müdahale tekniğinin uygulanması ile bütünleme müdahale tekniği ihtiyacı en aza inecektir.

- **Restorasyonu yapılan hamamların yenileme-yeni işleve uyarlama müdahale tekniğine göre karşılaştırma sonuçları**

Çarşı işlevi verilen Tahtakale, Hoca Paşa Hamamı'nda ekonomik sebeplerle yapılan müdahaleler istenilen sonucu vermemiştir. 1.00 m yüksekliğinde cehennemlik galerileri yok edilerek oluşturulan bodrum katlarında tasarlanan dükkânlar depo alanı olarak kullanılmış veya boş kalmıştır. Ayrıca, hamamlar özgün tasarımında, üst örtüden doğal ışık aldığı ve dışa kapalı cephelere sahip olduğu için,

sergileme imkânı yetersiz olan dükkanlarda depo, toptan satış mekânı olarak kullanılmıştır. Dükkan dışına taşan mallar, hem mekân bütünlüğünü bozmakta, hem de bezemelere ve duvarlara hasar vermiştir. Tahtakale ve Hoca Paşa Hamamı'nda, çarşı işlevi için yapılan kat ilaveleri, hamamların mekân bütünlüğünü ve özelliklerini bozmuştur (Tablo V), (Tablo VI), (Tablo VII).

Şahıs mülkiyetindeki bu yapılar, işyeri veya çarşı olarak yeniden işlevlendirilmesiyle, birçok mülkiyetin oluşmasına sebep olmuştur. Hoca Paşa Hamamı'nda çok sayıda mülk sahibi olduğu için, yapının bakım onarımında ortak karar vermekte sorunlara sebep olmaktadır.

II. Bayezid Hamamı'nın yeni işlevi olan Kültür Mirası Merkezi, eserlerin doğru bir müzecilik anlayışı, aydınlatma, dekorasyon, gerekli alt yapı ekipmanlarının, hamamın özgün plan şeması ve yapım tekniğine kalıcı hasarlar vermeden sergilenmesi dolayısıyla uygun bir yeniden işlevlendirme örneğidir. Çünkü bu yeni işlev hamamın iç mekânlarında, kat ilavesi, cehennemliklerin tahribatı gibi olumsuzluklara neden olmamıştır. Ayrıca, Hoca Paşa Hamamı'nın çarşı olan soğukluk bölümlerinin, kültür merkezi işlevine dönüşmesi bu tezi desteklemektedir.

Hamamlarda, özgün işlevi olan yıkanma kültürünün devam etmesi ise en uygun işlev kararıdır. Turistik hamam olarak restorasyonu yapılan Haseki Hürrem Sultan Hamamı, yeniden hamam olarak işlevlendirilmiştir. Ancak hamama, turistik hamam işlevi verilirken yapılan müdahaleler, geleneksel hamamların özgün mimari ve yapısal özelliklerine kalıcı hasar vermemeli ve kayıplara yol açmamalıdır. Hamam çevresi, turistik hamamların açık, yarı açık yeme, içme mekânları olarak kullanılması ise anıtsal hamam yapılarının dış mekân etkisini gölgelememelidir.

Turistik hamam veya mahalle, çarşı hamamı olarak restorasyon yapılan hamamlarda, Haseki Hürrem Sultan Hamamı örneği gibi doğal gaz ile çalışan, döşmeden, duvardan geçen borulardan sıcak su geçirerek, çağdaş ısıtma sistemi uygulanması, geleneksel ısıtma sistemini kullanılmamasına sebep olmaktadır.

Bu sebeple, özgün işlevinde kullanılan hamamlarda, çevreci, biyokıt türü gibi yüksek kalorili yakıtlar kullanılarak, kendi özgün ısıtma sistemi olan cehennemlik ve tüteklerin temizlenerek kullanıldığı yeni müdahale yöntemleri geliştirilmelidir.

Ancak, özgün hamamlara eklenen bu olumsuz eklere rağmen hamamların turistik adını alsa da toplu yıkanma kültürünü devam ettirmesi desteklenmesi gereken bir gelişmedir.

Turizm belgeli hamamlarda turistler için uyguladığı yüksek giriş fiyatları da, yerli halkın bu hamamlara gitmesini zorlaştırmaktadır. Hamamların hızla yok olmaya başlamalarının sebeplerinden en önemlisi, insanların yıkanmak için hamama gitmemesi ile birlikte, gelir getirme özelliklerinin azalmasıdır. Eski hamam geleneklerini (Gelin, asker, sünnet, kına gecesi hamamı gibi) devam ettiren, hamamlara gitme sebeplerini artıran kampanya ve tanıtımlarla ve uygun fiyat politikası uygulaması ile sadece yabancı turistin değil, yerli halkın da yıkandığı yerler olması için uğraş verilmesi, hamamların gelecekte tercih edilmesini sağlayabilir.

Yeni yapılan otel, sauna, sosyal tesis, tatil köyü gibi yapılarda Türk Hamamı adında yıkanma yerlerinin yapılması bu talebin devam ettiğini göstermektedir. Ancak, tarihi hamamlarda restorasyon yaparak, yıkanma işlevini devam ettirmek ekonomik olarak çok daha fazla harcama gerektirmektedir. Restorasyon masrafları yanında, hamamın enerji masrafları da vardır. Bir kültür varlığı olan hamam yapılarının, hamam işlevinde restorasyonu için, teşvik primlerinin devlet tarafından desteklenmesi gerekmektedir.

- **Restorasyonu yapılan hamamların "çağdaş ek" müdahale tekniğine göre karşılaştırma sonuçları**

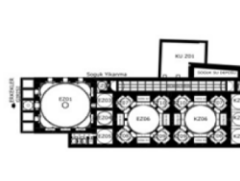
Yeniden işlevlendirilerek özgün işlevinde kullanılan Haseki Hürrem Sultan Hamamı dışında, farklı işlev verilen Tahtakale, Hocapaşa ve II. Bayezid Hamamı'nda, çağdaş ek yapı yapılmıştır. Çağdaş ek, yeniden verilen işlevin ihtiyacı

doğrultusunda yapılmıştır. Hamamların özgün işlevinin devamı, çağdaş ek yapılması ihtiyacını ortadan kaldıracaktır.

Koruma ilkeleri gereği, yapılan çağdaş eklerde hamamın geleneksel konumuna, dengesine ve çevresiyle olan uyumuna zarar vermemesi beklenir. Bu bağlamda, Tahtakale ve Hoca Paşa Hamamı'nda yapılan çağdaş ek çarşı yapıları, hamamın kütesine bitişik betonarme karkas sistemi ile yapılması nedeniyle geleneksel konuma, malzeme ve stüktüre uyumlu bulunmamıştır. II. Bayezid Hamamı'nda yapılan çağdaş ek, kafe-restoran yapısı, külhan ocağının korunması amacıyla, sökülebilir ahşap malzeme ile külhan mekânının plandaki özgün sınırlarında uygulanmıştır. Bu uygulama geri dönüşü olan bir müdahale olduğu, malzeme, strüktür ve konum olarak hamamla uyumlu olduğu için uygun bulunmuştur.

5.2.1. Restorasyon Müdahale Tekniklerine Göre Karşılaştırma

Tablo VII. Restorasyonu Yapılan Tahtakale, Hoca Paşa, II. Bayezid, Haseki Hürrem Sultan Hamamlarının Müdahale Tekniklerine Göre Karşılaştırma Tablosu

		MÜDAHALE TEKNİKLERİ GÖRE KARŞILAŞTIRMA TABLOSU																								
		TAHTAKALE HAMAMI					HOCAPAŞA HAMAMI					II. BAYEZİD HAMAMI					HASEKİ HÜRREM SULTAN HAMAMI									
Planlar Şematiktir																										
Son Yapılan Restorasyon Yılı		1988-1992					1991-1995					2003-2015 Devam ediyor					2008-2011									
		Temel	Döşeme	Duvar	Üst Örtü	Mimari Öğeler	Bezeme	Temel	Döşeme	Duvar	Üst Örtü	Mimari Öğeler	Bezeme	Temel	Döşeme	Duvar	Üst Örtü	Mimari Öğeler	Bezeme	Temel	Döşeme	Duvar	Sütun	Üst Örtü	Mimari Öğeler	Bezeme
MÜDAHALE TEKNİKLERİ																										
SAĞLAMLAŞTIRMA	Tayıcı Sistem	Bağlantı Çubukları-Çelik Donatı-Kare Mih Çakılması																								
		Gergi																								
		Çemberleme																								
		Kuşaklama (Karbon kumaş+lama+epoksi)																								
		Kuşaklama(Enjeksiyon + Karbon (Elyaf)Kumaş + Epoksi)																								
		Payandalama																								
		Betonarme Destekleme	?																							
		Dikiş örgü+Enjeksiyon(Epoksi)+Karbon Çubuk veya Plak																								
		Dikiş örgü+Enjeksiyon(Epoksi)+Karbon Çubuk veya Plak+Kanaviçe																								
		Enjeksiyon + Karbon Plak + Epoksi																								
		Enjeksiyon + Karbon Çubuk + Epoksi																								
		Dikiş örgü+ Onarım Harcı																								
	Taş Metal Kenet yapma+ Karbon Plak																									
	Çatlaklara Metal Kenet Yapma																									
	İnce Çatlaklara Enjeksiyon(Onarım Harcı)																									
	İnce Çatlaklara Enjeksiyon(Onarım Harcı)+Epoksi																									
	Malzeme	Taş Malzeme																								
		Tuğla Malzeme																								
Taş Malzeme(Derz Yenileme)																										
Tuğla Malzeme(Derz Yenileme)																										
Ahşap Malzeme																										
TEMİZLEME	Emici kıl ve Kağıt Hamurları uygulama																									
	Mekanik Temizlik																									
	Kimyasal Temizlik																									
	Eklerin Temizlenmesi																									
	Suyla Yıkama																									
BÜTÜNLEME																										
YENİLEME- YENİ İŞLEVE UYARLAMA																										
ÇAĞDAŞ EK																										

Tahtakale Hamamı Çizim için kaynak: Restitüsyon Planı (Kuban, Doğan 1993,1994)

Hoca Paşa Hamamı Çizim için kaynak: Restitüsyon Planı (Ayverdi, Ekrem Hakkı, 1974)

II.Bayezid Hamamı Çizim için Kaynak: Yeniden İşlevlendirme Projesi (Anfora Mimarlık Restorasyon Tasarım Danışmanlık ve İnşaat Ltd. Şti, 2010)

Haseki Hürrem Sultan Hamamı Çizim için Kaynak: Güçlendirme Projesi (Y. Mimar Tevfik İlder Arşivi)

KAYNAKLAR

Ahunbay, Zeynep, (2007), **Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon**, Yem Yayınları-28, Baskı 6, İstanbul, s. 90

Aru, Kemal Ahmet, (1949), **Türk Hamamları Etüdü**, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul

Aslanapa, Oktay, (1986), **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılap Kitapevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul, s.528-532

Atasoy, M. Celalettin, **Kandilli 'de Tarih** (1982) Türkiye Turing ve Otomobiller Kurumu Yayını, 1. Baskı, İstanbul, s.31, 38, 39, 157

Aybay, Aydın, **Beşiktaş'ta Savaş Yılları**, Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları, s.36

Ayverdi, Ekrem Hakkı , (1974), **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III ve IV 855 - 886 (1451–1481)**, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü No:69,İstanbul, s.509,590-611

Ayverdi, Ekrem Hakkı, (1958), **19. Yüzyıl İstanbul Haritası**, İstanbul Fetih Derneği Yayınları, İstanbul

Başgelen, Nezih, (2007), **İstanbul Tarihi Yarımada ve Arkeoloji 1860-1960**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.26

Bayraktar, Ali, (2005), **Tarihi Yığma Yapıların Depreme Karşı Güçlendirilmesi**, Yığma Yapıların Deprem Güvenliğinin Araştırılması Çalıştayı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara

Bektaş, Selma, (2011), **Ayasofya Haseki Hürrem Sultan Hamamı restorasyon önerisi ve kütüphane olarak işlev kazandırılması**, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Bilir, Ali, (2008), **Çeşmibülbüle Gizlenmiş Abıhayat**, Beykoz Kitapevi, İstanbul, s.111-113

Büyükdığan, İlter, (2002), **A critical look at the new functions of Ottoman baths**, Architecture Department Faculty of Architecture and Engineering, University of Trakya, Edirne

Çakmak, Canan, (2002), **Tire Hamamları, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Yayınları 2902, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat Eserleri Dizisi 416, Ankara

Cebioğlu, Gülşah, (2013), **İstanbul'da Yeniden İşlev Verilen 16. Yüzyıl Çarşı Hamamlarına Yönelik Bir Araştırma: Ağa Hamamı-Samatya, Ortaköy Hamamı-Beşiktaş, Büyük Yeşil Direkli Hamam-Üsküdar**, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Cezar, Mustafa, (1963), **Türk İslam Sanatı Enstitüsü Araştırmaları I**, İstanbul, s.382-393

Çeçener, Besim, (2007), **Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı Eserleri**, Üsküdar Belediye Başkanlığı, Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No:21, Tarihi Mirası Koruma Dizisi:2, İstanbul

Coşkun, Burcu Selcen & Binan, Demet, (2013), Bildiri **Erken Cumhuriyet Döneminde Anıtsal Yapıların Güçlendirilmesi Yaklaşımları**, TMMOB İnşaat

Mühendisleri Odası, 4. Tarihi Yapıların Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu , Maya Basın Yayın Ltd. Şti., İstanbul

Eliyatkın, Fulya, (2010), **Kente Müdahaleler Ve Sonrası Kentsel Bir Fenomen: Yaşayan Ölü Kent Ve Kapsamında Tahtakale’de Yaşamsallığın İzini Sürmek**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Erder, Cevat, (2007), **Tarihi Çevre Bilinci**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı, Ankara

Ergin, Nina, (2012), **Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü: Mimari Tarih ve İmgelem**, Yegül K. Fikret, Anadolu Hamam Kültürü: Bin Işık Huzmesi, Bin Ilık Parmak, Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 16

Ertem, Barış; Altunel, Mustafa Cevdet, (2011), **İstanbul İmarındaki Tarihsel Eser Kaybının Tarihi ve Turizm Açısından İncelenmesi: Karaköy-Kabataş**, Orta Doğu Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, Ankara

Ertuğrul, Ali Dost, (2002), **Mimar Sinan’ın İstanbul’daki Mevcut Hamamları**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Encümen Arşivleri (1937), İstanbul

Eyice, Semavi, (1992), **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, cilt 6, İstanbul, s.53

Eyice, Semavi, (1997), **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, cilt 15, İstanbul, s. 402-430

Eyice, Semavi, (1993), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş, cilt 1, İstanbul, s.93

Eyice, Semavi, (1993-1994), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş, cilt 2, İstanbul, s.94-96

Eyice, Semavi, (1994), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş, cilt 5, İstanbul, s.16

Eyice, Semavi, (1993), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş, cilt 8, İstanbul, s.383,384

Eyüpgiller, Kemal Kutgün, (2010), **II. Bayezid Hamamı Restorasyon Uygulaması**, Kâgir Yapılarda Koruma Semineri II, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Koruma Uygulama Denetim Müdürlüğü, Şan Matbaası, İstanbul

Günay, Reha,(2009), **The Architech And His Works Sinan**, Yem Publication-46, İstanbul, s.164,165

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, (2012), **İstanbul'un Fethi Sonrasında Kurulan İlk Semt: 'Saraçhane'**, Makale, İstanbul Şehri Kültür Tarihi Araştırmaları Merkezi, İstanbul

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, (2008), **Yitik Mirasın Peşinden**, Makale, İstanbul Şehri Kültür Tarihi Araştırmaları Merkezi, 1. Kitapçık, İstanbul

Haskan, Mehmet Nermi , (1995), **İstanbul Hamamları**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul

İşli, Emin Nedret, (2009), **Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul**, Yapı Kredi Yayınları, cilt II, İstanbul, s. 141-158

Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, (2011), Proje Koordinatörleri: Çağatay Anadol, Seden Ersoy, Axa Oyak Holding Anonim Şirketi, Tarih Vakfı Yayını, s.143,152, 66

Kahraman, Seyit Ali, Dağlı, Yücel, (2011), **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul**, Yapı Kredi Yayınları, cilt 1, İstanbul, s. 34,78, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292

Kartal, Şehri, (2012), **Haseki Hürrem Sultan yapıları / Haseki Hürrem Sultan buildings**, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Kazgan H., Önal S. ,(1999), **İstanbul'da Suyun Tarihi İstanbul'un Su Sorunlunun Tarihsel Kökenleri ve Osmanlı'da Yabancı Su Şirketleri**, İletişim Yayınları A.Ş. 553, Dizin 30, İstanbul

Kretschmer, Fritz, (2010), **Resimlerle Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

Koçu, Reşat Ekrem, (1959), **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, II. Cilt, İstanbul, s.1055, 946

Koçu, Reşat Ekrem & Akbay, Mehmet Ali, (1960), **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, III. Cilt, İstanbul, s.1477-1480-1248

Koçu, Reşat Ekrem,, (1961), **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, IV. Cilt, İstanbul, s.1310, 2097

Koçu, Reşat Ekrem,, (1961), **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, V. Cilt, İstanbul, s. 2637

Koçu, Reşat Ekrem,, (1966), **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, VIII.. Cilt, İstanbul, s.1469,1471,4357

Kuban, Doğan, (2004), **Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahtarları**, Yapı Kredi Yayınları - 2017 Sanat - 115, 1. Baskı, İstanbul

Kuban, Doğan, (1993-1994), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş., cilt 2, İstanbul, s.18

Kuban, Doğan, (1993), **Tahtakale Hamamı Restorasyonu**, Yapı Dergisi, İstanbul, s.134

Kuban, Doğan, (2000), **Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu Kuram ve Uygulama**, Yem Yayınları, 1.Baskı, İstanbul

Kuban, Doğan, (2007), **Osmanlı Mimarisi**, YEM Yayın:134, İstanbul, s.222, 226, 227,228, 347

Kuban, Doğan, (2007), **Mimarlık Kavramları**, YEM Yayın-4, İstanbul, s.47,48

Kuruçay Akif, (2010), **İstanbul'un Yüzleri İstanbul'un 100 Hamamı**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Anonim Şirketi, İstanbul, s.81

Orcan, Demet, (2001), **Tarihi yarımada bölgesinde bulunan hamamların incelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Oral, Atilla, (2013), **İşgalden Kurtuluşa İstanbul**, Demkar Yayınevi Limited Şirketi, İstanbul, s.526, 527, 528, 550-551

Ortaylı, İlber & Engin, Vahdettin & Afyoncu, Erhan, (2008), **Payitaht-ı Zemin Eminönü Bir Dünya Başkenti**, Seçil Ofset, İstanbul, s.62,63

Özkan Ertuğrul, (1993), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş., cilt 1, İstanbul, s.183,93

Madran, Emre, (2002), **Tanzimat'tan Günümüze Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Yayını, Ankara

Muslubaş, Ali, (2007). **Sultanahmet Tarihi Alan Araştırması Çevre Düzenlemesi Öncesi İnceleme ve Metod Önerisi**, YEM Yayınevi, İstanbul, s.50-51, 146

Naza, Emine, (1994), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş., cilt 6, İstanbul, s.120

Say, Seda Kula, (2011), **Kubbeye Doğru, Erken Dönem Osmanlı Hamamlarında Eğrisel örtüye Geçiş Sistemleri**, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, s.318-327

Sezen, Ziya Nur, (1993), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş., cilt 1, İstanbul, s.154

Sözen Metin, (1975), **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:149, İstanbul, s.226

Şen, Yalçın, (2008), **15-17.yy. arası İstanbul'da yapılmış hamamlarda işlev değişikliklerinin mimariye yansımaları**, Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Tanman M. Baha (1993-1994), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ana Basım A.Ş., cilt 4, İstanbul, s. 4–5

Tanman, M. Baha & Bostan, İdris, (2011), **Piyale Paşa Camii**, Euromat Entegre Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul, s.70

Taşcıoğlu, Tülay, (1998), **Türk Hamamı**, Duran Ofset Matbaacılık ve Ambalaj A.Ş., İstanbul, s.40,41

Tevfik, Cem Yaman, (2010), **Türk hamamının mekânsal kurgusu İstanbul hamamları**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Tayla, Hüsrev, (2007), **Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları**, I. Cilt, Mas Matbaacılık A.Ş., İstanbul, s.164-170

Tuğlacı, Pars (1989), **Tarih Boyunca İstanbul Adaları**, Yatkın Ofset Limited Şirketi, İstanbul, s.519

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, İstanbul

T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi, İstanbul

Ural, Başak Oğuz, (2011), **İstanbul'un 100 Mimar Sinan Eseri**, İstanbul'un Yüzleri Serisi 30, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, s.106-120

Uyanık, Harika, (2013), **İstanbul'daki Türk hamam yapılarının depreme karşı dayanıklılığının analitik incelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Ürer, Harun, (2002), **İzmir Hamamları**, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Yayınları,/2887,Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat Eserleri Dizisi/408, Ankara

Vırmiça Raif, (2002), **Kosova Hamamları**, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Yayınları,/2778,Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat Eserleri Dizisi/373, Ankara

Yaman, Tefik Cem, (2010), **Türk Hamamının Mekânsal Kurgusu“ İstanbul Hamamları ”**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Yaşar, Ahmet, (2014), **İstanbul Hamamları 1731-1766 in Osmanlı İstanbul’u II**, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul

Yegül, Esra, (2008), **Üsküdar Hamamları ve İcadiye Dağ Hamamı, Çevresel, Yapısal, İşlevsel Sorunları ve Çözüm Önerileri**, , Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Yılıbirt, Sedat, (1991), **İstanbul II. Beyazıt Hamamı restorasyon projesi (2 cilt)**, Yüksel Lisan Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Yılmazkaya, Orhan., (2002), **Türk Hamamı**, Çitlenbik Yayınları, İstanbul

Yüksel, İ., Aydın, (2004), (**Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri (926-974/1520-1566), İstanbul 6.Cilt**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul

Yüksel, İ. Aydın, (2014), **Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri(926-974/1520-1566) İstanbul**, IV. Cilt, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, s.175-181

Yüksel, Fethi Ahmet, Bülbül, Ahmet Hamdi, (2010), **İstanbul II. Bayezid Hamamı’nın Jeolojik ve Geoteknik Yöntemlerle Zemin İncelemesi**, Restorasyon Konservasyon Dergisi- 423 Mart, FSF Matbaacılık Ltd. Şti., İstanbul, s.22

İNTERNET KAYNAKLARI

- [1]. <http://www.hayalleme.com/beyazit-hamami-patrona-halil-hamami/> (15.09.2014)
- [2]. <http://www.deltains.com.tr/Tr/Content4.asp?m1=1&m2=5&m3=1&m4=9> (18.09.2014)
- [3]. (http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/programlar/insaat/tas_restorator-moduller-MODUL%209_HARCLI%20ONARIM%20YAPMA.pdf) (22.09.2014)
- [4]. www.restorasyonforum.com (05.01.2015)
- [5]. www.ayasofyahamami.com (05.01.2015)
- [6]. http://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g293974-d2203570-Reviews-Ayasofya_Hurrem_Sultan_Hamam-Istanbul.html#photos (18.02.2015)
- [7]. www.uzertas.com.tr (15.02.2015)
- [8]. www.ankaistanbulrestorasyon.com (13.12.2014)
- [9]. www.mermersilim.net (15.11.2014)
- [10]. www.otsinsaat.com.tr (15.12.2014)
- [11]. www.ibb.gov.tr (15.01.2015)
- [12]. <http://sergirehberi.com> (20.01.2015)
- [13]. www.vgm.gov.tr (17.11.2014)
- [14]. www.besiktas.com.tr (15.12.2014)
- [15]. [www. Gazete kadikoy.com.tr](http://www.Gazete_kadikoy.com.tr)(15.03.2015)
- [16]. www.envanter.gov.tr(15.04.2015)

ÖZGEÇMİŞ

1965 yılında babasının görevi sebebi ile Ağrı’da doğdu.

1982 yılında İstanbul Kız Lisesi’nden mezun oldu.

1986 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi’nden mezun oldu.

1986-1995 Kurucu ortağı olduğu Artemel Mimarlık Mühendislik Limited Şirketi’nde çalıştı.

1995-2006 Teknik İnşaat Anonim Şirketi’nde ortak olarak çalıştı.

2006–2008 İde Mimarlık Mühendislik Limited Şirketi’nde ortak olarak çalıştı.

2008 yılında kurduğu Deniz Dizayn Mimarlık İnşaat ve Dekorasyon Limited Şirketi’nde halen serbest mimarlık, restorasyon projeleri ve uygulama işlerine devam etmektedir.

Evli ve iki çocuk annesidir. Yabancı dili İngilizcedir.

EKLER

EK-1: II. Bayezid Hamamı

K.V.K.K. (İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu) Arşivi

- [1] 1954 tarihli Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Raporu
- [2] 1955 tarihli Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Raporu
- [3] 1956 tarihli Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Raporu
- [4] 1978 tarihli İTÜ Yapı Statik Kürsüsü Raporu
- [5] 1978 tarihli Taç Vakfı Raporu
- [6] 1996 Vakıflar Bölge Müdürlüğü Raporu
- [7] 1997 tarihli İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Raporu
- [8] 1998 tarihli İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Raporu
- [9] 1998 tarihli İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Raporu
- [10] Mayıs 2003 tarihli İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Zemin Raporu(Prof. Dr. Mustafa Özdemir, Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel, Uzman Dr. Faik Çakan)
- [11] Nisan 2004 tarihli İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Geoteknik Raporu(Prof. Dr. Feyza Çinicioğlu, Dr. Sadık Öztoprak)
- [12] Haziran 2003 tarihli İTÜ Mimarlık Fakültesi, Güçlendirme ve Taşıyıcı Sistemi İyileştirme Raporu(Prof. Dr. Kaya Özgen)

- [13] 2003 tarihli İTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Ana Bilim Dalı Araştırma ve Hasar Tespit Raporu, (Prof. Dr. Kaya Özgen, Prof. Dr. Ahmet Ersen, Doç. Dr. Kutgün Eyüpgiller); Rölöve, Restitüsyon, Restitüsyon ve Güçlendirme Projeleri, İTÜ Döner Sermaye İşletmeleri (Prof. Dr. Ahmet Sağlamer (Proje Yürütücüsü), Prof. Dr. Hasan Şener, Prof. Dr. Müfit Yorulmaz, Prof. Dr. Ahmet Ersen, Doç. Dr. Kutgün Eyüpgiller, Doç. Dr. Sinan Mert Şener)
- [14] 2003 tarihli Restorasyon ve Konservasyon Laboratuvar Raporu
- [15] Haziran 2003 tarihli İTÜ Mimarlık Fakültesi Yeniden İşlevlendirme Raporu (Planetarium)(Doç. Dr. Sinan Mert Şener)
- [16] 2004 tarihli İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Raporu
- [17] 2006.06.09 tarihli İstanbul Arkeoloji Müzeleri Raporu
- [18] 2007.12.27 tarihli İstanbul Arkeoloji Müzeleri Raporu
- [19] 2007 tarihli İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Raporu
- [20] 2008.01.30 tarihli İstanbul Arkeoloji Müzeleri Raporu
- [21] 2008.02.26 tarihli İstanbul Arkeoloji Müzeleri Raporu
- [22] 2008.04.09 tarihli İstanbul Arkeoloji Müzeleri Raporu
- [23] 2009.02.20 tarihli İstanbul Arkeoloji Müzesi Raporu
- [24] 2009 tarihli İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Raporu
- [25] 2010 tarihli İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Raporu
- [26] 2010 tarihli Peyzaj Raporu(Anfora Mimarlık Restorasyon Tasarım Danışmanlık ve İnşaat Limited Şirketi)

[27] 2010 tarihli Yeniden İşlevlendirme Raporu (Kent Mirası Merkezi)(Anfora Mimarlık Restorasyon Tasarım Danışmanlık ve İnşaat Limited Şirketi)

[28] 2011 tarihli İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Raporu

[29] 2012 tarihli İstanbul Arkeoloji Müzeleri Raporu

[30] 2012 tarihli İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Raporu

V.B.M. (T.C.İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Şube Müdürlüğü) Arşivi

[1] Fotoğraflar

G.E.E.A.Y.K ve K.V.T.K.K Müdürlüğü'nce II. Bayezid Hamamı hakkında alınan kararlar ve yazılar

08.01.1952 tarih ve 29 sayılı kararı ile; Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilli olmuştur.

27.12.1954 hamamın sahibi Rıfat Canayakın bir dilekçe ile Maarif Vekaleti, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'ne başvurmuş ve dört yıl önce yapının Bakanlıkça satın alınması için yaptığı başvuruyu belirterek, zarar gören bir vatandaş olarak, hamamı çarşı yapmak için izin talep etmiştir.

24.01.1955 tarihli bir yazıda hamamın kurşunlarının sökülmüş olduğu ve hava tesirlerine maruz kaldığı belirtilmiştir.

24.06.1955 tarihli yazıda hamamın aynen muhafazasından ve önünde 2m.'lik yaya yolu yapılmasından söz edilmiştir.

26.06.1955 tarihli, Belediye'den Kurula gönderilen yazıda soğukluk kısmının çarşı biçimine sokulması fikrinin etüde layık görüldüğü bildirilmiştir.

16.03.1956 tarihli Ali Saim Ülgen imzalı yazıda, gazetelerde hamamın mail-i inhidam olduğu belirtiliyorsa da bunun doğru olmadığı bildirilmiştir.

19.03.1956 Kurul, yapının mail-i inhidam olduğuna karar vermiş ve kapısı mühürlenerek, etrafı tel ile çevrilmiştir. Proje hazırlanması, ödenek ayrılarak onarılması istenmiştir.

26.05.1956 rapor: Maarif Vekâleti emriyle yapılan incelemede yapının mail-i inhidam durumu olmadığı tespit edilmiştir. Hamamın sıcaklık bölümüne geçişi sağlayan kapılar bu tarihte örülerek kapatılmıştır. Farklı mülkiyetler vardır, içeride ahşap döşemeler yapılmıştır. Bu incelemede sıcaklığa girilemediği, yapının kubbe açıklıklarından bakılarak incelendiği belirtilmiştir. Ilıklık kısmının küçük kubbelerinden biri yıkılmıştır. İncir ağacı kökleri duvar kaplamalarını dökmüştür.

17.07.1956 tarih ve 514 sayılı kararı ile Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun Kültür Bakanlığı GEEAYK'nun 18.11.1956 tarihli yazısında sıcaklığın kamu malı, soğukluğun şahsa ait olduğundan bahisle, kamulaştırılarak restore edilmesi önerilmiştir.

08.06.1957 tarih ve 661 sayılı kararı ile Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun Kültür Bakanlığı GEEAYK'nun 13.11.1964 tarihinde MEB'a yazılan yazıyla, hamamın restore edilmekte olduğunun öğrenildiği belirtilerek, onarımın hatalı olmaması için bir uzmanın nezaret etmesi istenmiştir.

27.11.1964 MEB yazısı, hamamın 7044 sayılı yasayla Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredildiği, onarımın bu kuruluşça yapıldığını ortaya koymuştur.

01.12.1964 Belediye İmar Müdürlüğü yazısından onarımın izinsiz yapıldığı, dolayısıyla mühürlendiği ve restorasyon projesinin yapılmasının istendiği bildirilmiştir.

17.11.1967 vakıflar Genel Müdürlüğü'nden gelen yazıda yapının Maliye Hazinesi adına kayıtlı olduğu, aslında vakıf eseri olduğundan Vakıflara devredilmesi istenmiştir. Kütüphane binası olarak kullanılmak istendiği anlaşılmaktadır.

10.03.1970 tarihli gazetelerde yapının planetoryum olarak kullanılmasından ilk kez söz edilmiştir.

05.11.1971 tarihinde İstanbul Üniversitesi tarafından Kurul'a planetoryum projesinin verildiği anlaşılmaktadır. Üniversitenin bu dönemdeki rektörü Prof. Dr. Nazım Terzioğlu'nun projeye yoğun ilgi gösterdiği bilinmektedir.

13.11.1971 tarih ve 6011 sayılı kararında; Kültür Bakanlığı GEEAYK'nun proje incelenmiş ve reddedilmiştir. Projede İstanbul Üniversitesi'ne ait soyunmalık kısımlarında yapılmak istenen planetarium, prensip olarak uygun görülmüş ise de, alüminyum kubbenin ana kubbeyi örtmesi, betonarme inşaatın hamama zarar veriyor olması ve görünüşü kapaması gerekçesiyle bu karar alınmıştır. Hamamın tamamının İstanbul Üniversitesi'ne devredilmesi önerilmiştir.

13.05.1972 tarih ve 6473 sayılı kararında; Kültür Bakanlığı GEEAYK'nun planetaryum olarak işlevlendirilmesi düşünülen II. Bayezid Hamamı'nın projede yapılması gerekli tadilatlar belirtilmesine rağmen, teklifin alınan kararlara uygun olmadığına, kadınlar soyunmalık kısmının arşiv yapılamayacağına, erkekler soyunmalık kısmında sadece bekleme bölümü için alt pencere ortasına gelecek şekilde bir tek platform yapılabileceğine, ayrıca kadınlar soyunmalık kısmında da bu platform seviyesinde olmak bir tek platform yapılabileceğine, hamama uygulanacak restorasyon konusunda ise, 13.11.1971 tarihli ve 6011 sayılı kararın şartlarının yerine getirilmesine ve projenin bu karar doğrultusunda yeniden hazırlanarak Kurul'a gönderilmesine karar verilmiştir.

13.05.1972 tarih ve 6473 sayılı kararında; Kültür Bakanlığı GEEAYK'nun planetaryum olarak işlevlendirilmesi düşünülen projede Betonarme sistemi çelik olarak değiştiren yeni bir projenin hazırlanarak Kurula verildiği, bu projenin, yapıya zarar vermesi ve alınan kararlara uygun olmaması nedeniyle, uygun bulunmayarak reddedilmiştir.

25.07.1972 tarihinde, Bizans devrinden kalma kabartmalı heykellerin sökülerek İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne nakli Kültür Bakanlığı GEEAYK onayına sunulmuştur.

09.09.1972 tarih ve 6592 sayılı kararında; Kültür Bakanlığı GEEAYK' nun kabartmalı taşların müzeye naklinin uygun olmadığına karar vermiştir.

02.08.1973 tarihli kararında, Kültür Bakanlığı GEEAYK' nun Ordu Caddesi cephesinde Kurul kararına uymayan bir merdiven yapıldığının tespit edildiğini Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne yazıyla bildirip, bilgi talep etmiştir.

20.08.1973 tarihli İstanbul Rölöve ve Anıtlar Őubesi'nin yazısından; İstanbul niversitesi'nce soyunma mahallerinin dış cephelerinde taş tamirleri; iç duvar ve kubbelerde sıva; pencerelerde beton dışlıklar ve al ilikler yapıldığı; her iki soyunmalığının mermer kaplandığı, ılıkıkta bir hücreye su deposu konduğu ve erkekler bölümünün girişinde kot farklılığı nedeniyle merdiven inşa edildiği bildirilmiştir.

13.10.1973 tarih ve 7466 sayılı kararında; Kültür Müsteşarlığı GEEAYK' nun hamamın temelinde bulunan Theodosius stnuna ait kabartmaların, buldukları yerlerinde korunmasına, etrafı oyulmak Őartıyla meydana çıkarılan parçanın etrafının tekrar doldurularak takviye edilmesine, hamamın i döşemesi altından çıkan ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nce alınmayan diğer parçaların da binanın cephesinde oluşturulacak yeşil Şerit içinde tanzimine karar verilmiştir.

11.01.1974 tarihli kararla Kültür Müsteşarlığı GEEAYK' nun onarım faaliyetinin durdurulması ve sıcaklık bölümü için restorasyon projesinin hazırlanıp, Kurula gönderilmesi istenmiştir.

11.01.1974 tarih ve 7626 sayılı kararında; Kültür Bakanlığı GEEAYK'nun kurşun kaplanması isteğinde bulunulan kubbelerin Kurul kararına aykırı olarak kaplandığından hamamda devam etmekte olan inşaatın durdurulmasına ve yapılan işlere ait restorasyon projesinin Kurul'a gönderilmesine, ayrıca hamamın yıkılacak durumda olan sıcaklık kısmının da kurtarılması için restorasyon projesinin hazırlanarak Kurul'a gönderilmesine karar verilmiştir.

05.07.1974 İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü yazı göndererek bitişikte yer alan yeni kütüphane binası inşaatı nedeniyle hamam ait bahçe duvarının yıkılarak, alanın yola katılmasını talep etmiştir.

27.07.1974 Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Y. Mimar Cahide Tamer imzalı yazısıyla yol yeterince geniş olduğundan duvarın yıkılmasının gerekmediği bildirilmiştir.

13.09.1974 tarihli Kurul yazısı, yaya trafiğine engel olmadığı için yan çevre duvarının kaldırılmasının gerekmediği kararını içermektedir.

07.03.1978 İstanbul Rölöve ve Anıtlar Şube Müdürlüğü'nün Kurula gönderdiği yazısıyla TAÇ Vakfı tarafından hazırlanan "İstanbul Üniversitesi Sergi Evi" projesinin tetkik edilerek uygun bulunduğu, Kurul gündemine alınmasının istendiği bildirilmiştir.

15.03.1978 İTÜ'den Prof. Dr. Enver Çetmeli imzalı rapora göre: o tarihte zeminde 20-25cm'lik kaplama taşı bulunmaktadır, kubbelerde tecrit yoktur, temel taşları harçla bağlanmamıştır, aralarında killi toprağa rastlanmaktadır. Yapılan sondaja göre temel derinliği şimdiki yol kotunun hemen altında bitmekte, bazı yerlerde ise yol kotunun üstünde bile kalmaktadır. Çatlakların oluşma sebebi, yol kotunun 2-3 metre düşürülmesi ve temellerin açıkta kalmasıdır.

25.03.1978 tarih ve 10324 sayılı kararında; Kültür Bakanlığı G.E.E.A.Y.K'nun II. Bayezid Hamamı'nın soyunmalık kısımlarının sergi evi olarak düzenlenmesinin uygun olduğuna, hamam kubbelerindeki çatlakların İ.T.Ü. temel zemin uzmanları tarafından etüt edilerek, hangi yöntemle sağlamlaştırılacağına dair bir rapor hazırlanarak Kurul'a gönderilmesine, yapının soyunmalık kısmında yapılacak olan inşaatın büyük hacimde kat yapmadan, diğer hacimde ortadaki merdivenin kaldırılması yoluyla yeni bir araştırma yapılarak Kurul'a gönderilmesine, arka taraftaki soğukluk ve sıcaklık kısımlarının da üniversitenin bir an önce kullanması için restorasyonunun yapılmasına, ayrıca arka kısımlarında ön kısım ile birlikte kullanılma çarelerinin aranmasına karar verilmiştir .

10.04.1978 Kurul yazısı; soğukluğun Üniversite'ye, sıcaklığın Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olduğu belirtilerek, yeni işlev verilirken birlikte değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

13.01.1979 tarih ve 10926 sayılı kararında; Kültür Bakanlığı G.E.E.A.Y.K'nun sergi evi olarak hazırlanan projeye göre restore edilmesinde eski eser açısından sakınca olmadığına, yapılması istenilen mahfilin ilerleyen zamanlarda kaldırılmak üzere çelik ya da ahşap konstrüksiyon şeklinde inşa edilebileceğine, hamamın temelinde olduğu bilinen Theodosius Zafer Takı'nın Arkeoloji Müzesi'ne taşınmasının eski eser açısından uygun olduğuna ve bu işlem bittikten sonra cepheye yapılması istenen setin yapılabileceğine karar verilmiştir.

20.05.1987 İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Kurula yazı göndererek, Hasan Paşa Medresesi ile Bayezid Hamamı arasındaki boşluğun Eminönü Belediyesi tarafından park olarak düzenlenmesinin istendiği, bu alanın İstanbul'un sayılı dolap beygiri ile çalışan kuyularından biri olması nedeniyle hamam bahçesi olarak kalmasının uygun olacağı belirtilmiştir. Kurul, 21.05.1987 tarihli kararıyla bu görüşü onaylamıştır.

20.01.1988 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü yazısında İstanbul Üniversitesi'ne 10 yıllığına kiraya verildiği, şahsa ait olan 34. parselin İstanbul Üniversitesi tarafından satın alındığı, kira süresi dolmasına rağmen kullanımın gerçekleşmediği bildirilmektedir.

27.01.1988 tarih ve 66 sayılı kararında; İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun hamamın bir bütünlük anlayışı içerisinde korunabilmesi için, 33-34 parsellerin bir bütün olarak ele alınmasına ve genel restorasyonunun bir bütün olarak yapılması gerektiğinden dolayı mülkiyetinin tek elde toplanması gerektiğine karar verilmiştir.

13.05.1995 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kurula rölöve ve restorasyon projelerini göndermiştir. Ancak, 16.10.1995 tarihli bir yazıyla söz konusu projelerin, üzerinde çalışma yapılmak üzere iadesi istenmiştir.

12.07.1995 tarih ve 6848 sayılı kararıyla, Hamam, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun belirlenen kentsel ve tarihi sit alanı içinde kalmaktadır. 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Teklifi, İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nun 11.08.2011 tarih ve 4728 sayılı kararı ile düzeltmelerle uygun bulunan plan içinde kalmaktadır.

21.08.1996 tarih ve 7946 sayılı kararı ile İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun rölövesi onaylanan ve koruma grubu I olarak belirlenmiştir.

21.08.1996 tarih ve 7946 sayılı kararında; İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun hamamın özel mülkiyette olan bölümlerinin Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce kamulaştırılmasına, mülkiyeti kamu kuruluşlarında olan bölümlerinin ise (34 parsel) 7044 sayılı Kanuna göre Vakıflar İdaresine devredilmesine, ayrıca rölövesinin onaylanarak koruma grubunun I olarak belirlenmesine karar verilmiştir.

14.10.1996 tarihli belgeye göre, yapıda Kuruldan habersiz başlatılan bir onarım vardır. Bu kapsamda hamamın ahşap kapıları demir kapılarla değiştirilmiş, iskele kurulup, erkekler soyunmalık kubbesi boyanmıştır.

04.03.1998 tarih ve 9301 sayılı kararında; İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun hamamın mülkiyetinin Vakıflar Genel Müdürlüğünde toplanmasına ve kültürel amaçla kullanılabilmesine karar verilmiştir.

21.04.1998 tarihli İstanbul Üniversitesi yazısı hamamın mülkiyetinin tamamının İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne tahsisini istemektedir.

14.12.2000 tarihinde Hamam kamulaştırılarak İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü mülkiyetine geçmiştir.

16.07.2003 tarih ve 15159 sayılı kararı ile ayrıntılı rölöve ve restitüsyonu onaylanmıştır. Ayrıca kararda hazırlanacak restorasyon projesi değerlendirilmesi için yapının tümünde taşıyıcı sistem analizi gerekli olduğuna, hamama zarar verebilecek

titreşimler yaratmayan metotlarda sondaj yapılmasına, araştırma çukurlarının Arkeoloji Müdürlüğü denetiminde yapılmasına karar verilmiştir.

16.07.2003 tarih ve 15159 sayılı kararında; İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun ayrıntılı rölöve ve restitüsyonunun onaylanmasına, restorasyon ile ilgili İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü'nden görüş alınmasına, önerilen temel takviye sisteminin zemin koşulları etüt edilerek araştırılması sonucunda hazırlanan raporun kurula gönderilmesine ve restorasyon projesinin bu aşamadan sonra değerlendirilebileceğine karar verilmiştir.

17.12.2003 tarih ve 15615 sayılı kararında; İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun restorasyon projesinin değerlendirilebilmesi için yapının tümünde taşıyıcı sistem analizi gerekli olduğu için, hamama zarar verebilecek titreşimler oluşturmeyen metotlarla sondaj yapılmasına, araştırma çukurlarının İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü denetimde açılmasına ve sonuç ile ilgili iyileştirme önerilerinin seçenekli olarak Kurul'a sunulmasına karar verilmiştir.

14.06.2004 tarih ve 1224 sayılı raporunda ; İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'nün '..... hamamda, yakında bulunan II. Theodosius takından bazı kesme taşlar, devşirme malzeme olarak yapının inşaatında kullanılmıştır.' denmiştir.

08.11.2004 tarih ve 253 sayılı kararı ile restorasyon, takviye projesi uygun bulunmuştur. Kararın eki olan onaylı projenin raporunda İstanbul Üniversitesi Rektörlüğünün talebi doğrultusunda II. Beyazıt Hamamı'nın 'Planetaryum' olarak yeniden işlevlendirilmesinin planlandığı belirtilmiştir.

26.06.2006 tarih ve 404 sayılı kararda İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun '.... hamam duvarında bulunan antik parçaların, İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne nakledilmesine, işlemin bir statikçi ve müze müdürlüğü denetiminde yapılmasına....'karar verilmiştir.

20.06.2007 tarih ve 1505 sayılı kararda' İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun hamam duvarında bulunan antik parçaların, müze

müdürlüğünün görüşü dikkate alınarak, II. Bayezid döneminde hamamın inşaatı sırasında kullanıldığı şekilde özgün yerinde bırakılmasına, gerekli yüzey koruma önlemlerinin alınmasına betonarme perde içinde bırakılan açıklıklarda sergilenmesine karar verilmiştir.

23.06.2009 tarih ve 3007 sayılı kararında; İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun II. Bayezid Hamamı'nın inşaat ve temel güçlendirme çalışmaları hakkında uzman raporlarından bilgi edinilmesine, yapının çevre düzenleme projesinin Kurul'a iletilmesine karar verilmiştir.

21.06.2010 tarih ve 3896 sayılı kararla, İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun çevre ve iç mekân düzenleme projeleri uygulama projesi uygun bulunmuştur.

18.01.2012 tarih ve 339 sayılı kararda, İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun II. Beyazıt Hamamı'nın Kültür Mirası Müzesi olarak düzenlenmesine yönelik hazırlanan yeni işlev projesinin uygun olduğuna ve İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'nün yazısında bahsi geçen arkeolojik buluntular ve hamamın kuzeydoğu cephesine bitişik olarak ortaya çıkarılan yapı ve kuzey cephesindeki kalıntıları sanat tarihi yönünden incelenerek rapor düzenlenmesine karar verilmiştir.

04.04.2012 tarih ve 517 sayılı kararında; İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun II. Bayezid Hamamı'nın Kimyager Derviş Paşa Sokağı tarafındaki betonarme trafo binası ile ilgili İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin değerlendirmesi sonucunda, alanda korunması gereken kültür varlığına rastlanmadığından, trafo binasının kamu yararı açısından uygun olduğuna karar verilmiştir.

EK-2: Haseki Hürrem Sultan Hamamı

K.V.K.K. (İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu) Arşivi

[1] 19.06.2008 tarihli Kocaeli Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü Teknik Değerlendirme Raporu (Doç. Dr. Şevket Özden)

[2] 05.08.2009 tarihli Yapısal İyileştirme Teknik Raporu (Y. İnş. Müh. Dr. Onur Ertaş)

[3]13.08.2008 tarihli Kocaeli Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü –Zemin Araştırma Raporu

[4] 15.09.2008 tarihli Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Raporu (Yrd. Doç. Dr. Didem Erten Bilgiç, Öğr. Gör. Engin Öztekin, Öğretim Elemanı Y.Mimar Tevfik İter)

[5] 05.06.2009 tarihli Sanat Tarihi Onarım Raporu(Prof. Gönül Çantay)

[6] 01.07.2009 tarihli Kocaeli Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü Betonarme Taban Döşemesi Statik Değerlendirme Raporu (Doç. Dr. Şevket Özden)

[7] 16.07.2009 tarihli Koruma Uygulama ve Denetim Müdürlüğü Restorasyon ve Konservasyon Araştırma Laboratuvarı Raporu.

T.C.İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Şube Müdürlüğü Arşivi

[8] Güçlendirme Projesi

[9] Fotoğraflar

Y.Mimar Tevfik İter Arşivi

[10] Hasar Tespiti Paftaları

[11] Restorasyon Projesi

[12]Fotoğraflar

EK-3: Tahtakale Hamamı

K.V.K.K. (İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu) Arşivi

[1] 09.05.1985 tarihli Rölöve Krokisi

[2] 09.05.1985 tarihli Rölöve Raporu

[3] 12.07.1985 tarih ve 1519 sayılı, Kültür ve Turizm bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu kararına göre onaylı Restorasyon Projesi (Y. Mimar Kemal İpek, Proje Danışmanı: Prof. Dr. Doğan Kuban)

[4] Fotoğraflar

G.E.E.A.Y.K ve K.V.T.K.K Müdürlüğü'nce Tahtakale Hamamı hakkında alınan kararlar

25.06.1983 tarih ve 15185 sayılı, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararına göre; İstanbul, Eminönü-Karaköy arasında yapılmak istenen yeni köprü nedeni ile bu bölgede bulunan ve aşağıdaki listede belirtilen eski eser yapıların 1710 sayılı yasanın 8. maddesi gereğince tescil edilmesine karar verilmiştir.

18.10.1985 tarih ve 1743 sayılı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu kararına göre; Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulunca alınan 1519 sayılı kararıyla istenilen projeler incelenmiş, önerilen kubbe fenerinin klasik üslub detayını tam olarak yansıtamayacağı anlaşıldığından, hatalı bir uygulama yapılmaması ve binanın dış tesirlerinden korunabilmesi amacıyla fener yapımından vazgeçilmesi, restitüsyon projesinde belirtilen duvarların tümüyle ihya edilmesi gerektiğine, merdiven evinde projede işaret edildiği gibi baş kurtaracak bir girinti yapılabileceğine karar verilmiştir.

12.07.1985 tarih ve 1519 sayılı, Kültür ve Turizm bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu kararına göre; Tahtakale Hamamı'nın restorasyonunun projesine göre yapılmasının prensip olarak uygun olduğuna ancak; projede kubbe üzerindeki fenerlerin Çemberlitaş Hamamı'ndan örnek alınarak

yeniden etüd edilmesine; kadınlar kısmı ile erkekler kısmı arasında kalan duvarın restitüsyonunda olduğu gibi ihya edilip araya geçitler açılarak dükkanın buna göre tanzim edilmesi ve bunlara ait detay projelerin Kurulumuza getirilmesine; Hallaç Abdurrahman Sokağı cephesindeki Z+3 katlı binanın önerildiği gibi Timurtaş camii ahşap son cemaat yeri saçak kotuna indirilmesinin uygun olduğuna, bir ihtimale göre Fatih devri başka bir ihtimale göre ise Mimar Sinan eseri olması muhtemel olan hamam restorasyonunun ciddiye ve hassasiyetle M.S.Ü. Mimar Sinan Araştırma Merkezi'nin kontrolünde yapılmasına karar verilmiştir.

21.09.1988 tarih ve 536 sayılı, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararına göre; Tahtakale (Rüstem Paşa) 18.10.1985 tarih ve 1743 sayılı, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun kararı ile hamamın restorasyonunun kurul üyelerince yerinde yapılan incelemesi sonucunda, onaylı projeye uygun olarak yürütüldüğünün tespit edildiğinin belediyesine bildirilmesine karar verilmiştir.

17.03.1993 tarih ve 4494 sayılı İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun kararına göre; Kurulun 16.12.1992 gün, 4278 sayılı kararı ile tadilat projesi onaylanarak iskân izni verilen Tahtakale Hamamı'nın koruma grubunun II. olarak belirlenmesine karar verilmiştir.

19.02.2013 tarih ve 567 sayılı, İstanbul I Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararına göre; kurulun 19.09.2012 gün ve 277 sayılı kararı ile uygun bulunan 1/1000 ölçekli Tarihi Yarımada Koruma amaçlı Uygulama İmar Planı'ndaki Geleneksel Ticaret Alanları fonksiyonuna uygun olarak işlevlendirilmesi, fonksiyona aykırı taleplere ruhsat verilmemesi, yapının koridorlarındaki depo kullanımlarının kaldırılması ve önlenmesi hususlarının ilgili Belediyesine iletilmesine karar verilmiştir.

EK-4: Hoca Paşa Hamamı

K.V.K.K. (İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu) Arşivi

[1] Fotoğraflar

[2] Alınan Kararlar

05.11.1954 tarih ve 313 sayılı Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kararı ile eski eser olarak tescil edilmiştir.

13.06.1963 tarihinde onaylanan proje ile hamama bitişik 36 parselde H:18.50mt. Yükseklikte yapı izni alınmış ve kadınlar kısmının soğukluk kısmına iki katlı betonarme ilave izni alınmıştır.

12.07.1967 de kurul raportörlerinin verdiği raporlarda, Hamamın girişindeki parsellerin satılarak 2-3 katlı dükkânlar yapılarak hamam cephesini kapadığı; Hamamın erkekler kısmının hamam olarak kullanıldığı ve sağlam olduğu, kadınlar kısmının soğukluk kısmının ambar, sıcaklık kısmının çok değişerek iki katlı dükkânlar olarak kullanıldığı rapor edilmiştir. Külhan ve su deposunun harap olduğu ancak kullanıldığı belirtilmiştir. Avlusuna sıcaklık kubbelerini geçmeyecek şekilde dükkânlar yapılması teklif edildiği belirtilmiştir.

20.10.1967 tarihli ve 3684 sayılı Yüksek Kurul Kararı ile kadınlar kısmının çarşı olarak kullanılabilceği kabul edilmiş ve rölöve istenmiştir.

12.05.1968 tarihli ve 3971 sayılı Yüksek Kurul Kararı hamamın aşağıda kalacak şekilde üstüne bir yapı yapılması teklif edilmiştir. Kurul kabul etmemiş, 20.10.1967 tarihli ve 3684 sayılı karardaki projeyi onaylamıştır.

09.06.1973 tarihli ve 7198 Kurul kararında kadınlar kısmına yapılan betonarme binanın ve kahvehane kullanımının kaldırılması istenmiştir.

13.05.1974 tarihli Kurul kararında rölöve istenmiş, Kadınlar soğuklukta tek katlı çarşı izni verildiği halde üç katlı betonarme olduğu belirtilmiştir.

09.11.1984 tarihli Kùltür ve Turizm Bakanlığı T.K.T.V. İstanbul Bölge Kurulu, kadınlar kısmının çarşı işlevi için sunulan projede bazı şartlar verilmiştir. Yeni açılacak kapıların ölçüleri, kadınlar soğukluk kısmındaki betonarme kolonların çelik olması ahşapla kaplanması, kadınlar kısmının sokak cephesindeki pencerelerinin kapanması, orijinal giriş kapısının kullanılması, kadınlar kısmından halvete geçiş sağlanması, ana kubbelerin fenerlerinin iptal edilmesi istenmiştir.

17.01.1985 tarihli ve 88 Bölge Kurulu kararında erkekler ve kadınlar kısmının birlikte tüm hamamın çarşı olarak kullanılması projesi kabul edilmiştir.

17.06.1985 tarihinde hamamın erkekler kısmını işleten kiracıları projeye itiraz dilekçesi vererek, hamam işlevinin devamını istemişlerdir.

11.12.1986 tarihli ve 2748 sayılı kararda; İstanbul ili, Eminönü ilçesi, Hocapaşa Mahallesi, 21 pafta, 11 ada, 45 parselde bulunan tescilli Hoca Paşa Hamamı'na ilişkin 9.11.1984 gün ve 948 sayılı Taşınmaz Kùltür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu kararında belirtilen hususlara uygun olarak hazırlanan tatbikat projesinin (Taşınmaz Kùltür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu Büro Müdürlüğü'nün 4.7.1985 gün ve 5173 sayılı yazısı eki proje) genelinde olumlu bulunduğuna, ancak, Hocapaşa Caddesi üzerindeki büro eklentilerinin zemin + 1 kat olmak üzere ve çatısının ana kütleyle uyumlu geçişi sağlayacak şekilde çözümlenmesine, yapının çifte hamam niteliğinin özenle korunması gerektiğine, kadınlar kısmı soyunma bölümünün kubbesinin ihyasına ve sıcaklık kısmındaki kâgir ilavelerin kaldırılarak hamamın asli haline getirilmesine karar verilmiştir.

07.04.1987 tarihli, a) Bölge Kurulumuzun 9.11.1984 gün, 948 sayılı kararı mucibinde 4.7.1985 gün, 5173 sayı ile onaylanan projenin Yüksek Kurulun 11.12.1986 gün, 2748 sayılı kararına aykırı bulunmadığından geçerli olduğuna, b) Yüksek Kurul'un kararında belirtilen Hocapaşa Caddesi üzerindeki zemin+2 katlı bölümün zemin + 1 kat olacak şekilde tashihi edilmesi halinde onaylanabileceğine, c) 2863 sayılı Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 18. Ve 61. Maddeleri gereğince Kurul kararlarına uyma zorunluluğu gereğine karar verilmiştir.

17.07.1987 tarihli ve 3766 sayılı kararında; Eminönü, 11 ada, 45 parselde bulunan Hoca Paşa hamamı için Yüksek Kurulun 11.12.1986 gün 2748 sayılı kararı doğrultusunda önerilen restorasyon projesinin prensip olarak uygun bulunduğu ancak söz konusu karar ile kurulumuzun 3.7.1987 gün ve 6551 sayılı yazısında belirtildiği gibi kadınlar kısmındaki sıcaklık bölümünün içinin orijinal durumunun bilinmesinin zorunlu olduğuna, bu nedenle sadece bu bölümde hamam içindeki eklentilerin temizlenmesi ve elle kazı yapılarak duvar ve bölme izlerinin ortaya çıkarılması gerektiğine, bu işlemlerin yapılmasından sonra kadınlar kısmı sıcaklık bölümünün içinde gerekiyorsa plan değişikliği yapılmasına karar verileceğine, hamamın önerilen projesi ve yukarıda belirtilen hususlar doğrultusunda restorasyonun tarihi ve mimari değeri büyük olan bu eserin kurtarılması açısından büyük önem taşıdığına karar verilmiştir.

13.04.1988 tarihli ve 274 sayılı kararında; Eminönü, 11 ada, 45 parseldeki tescilli hamamın restorasyonuna ait Bölge Kurulunun 17.7.1987 tarihli ve 3766 sayılı kararı eki onaylı uygulama projesinin mevcut olduğu, geçerliliğini koruduğu ve uygulanabilir olduğu hususunun bildirilmesine, sadece 3766 sayılı kararda belirtildiği şekilde uygulama sırasında kadınlar kısmındaki eklentilerin temizlenmesi ve elle kazı yapılarak duvar ve bölme izlerinin ortaya çıkarılması bu işlemlerin yapılmasından sonra kadınlar kısmı sıcaklık bölümünün içinde gerekiyorsa plan değişikliğine gidilebileceğine ve buna ilişkin projenin Kurulumuza getirilmesine karar verilmiştir.

16.01.1991 tarihli ve 2442 sayılı kararda, Eminönü, 11 ada, 45-17-18 parsellerde bulunan Hoca Paşa Hamamı'na ilişkin tadilat projesinin uygun olduğuna, hafriyat sırasında çıkacak buluntulara göre hazırlanacak rölövesinin ve fotoğraflarının Kurulumuza getirilmesine karar verildi.

11.12.1991 tarihli ve 3250 sayılı kararda, çarşı olarak verilen benzer bir proje Koruma Kurulu'nda kabul edilmiştir. Bu projeye göre yapı restorasyon geçirmiştir. Eminönü, 11 ada, 45 parselde ilişkin ilgisinin başvurusu ekinde iletilen tadilat projesinin uygun olduğuna, kadınlar kısmı soyunma bölümü üzerindeki muhdes betonarme plak döşemenin kaldırılmasının doğru olduğuna, projesindeki kubbe

eğrilik yarıçapına göre itinalı şekilde ihya edilmesine, sarnıç duvarında açılmış boşluğun projesinde belirtilen kapı boyutlarında tamamlanmasına, bodrum katta yapılmış betonarme perdeleme ve bünyesel kuvvetlendirme tedbirlerinin uygun olduğuna, arka kısımdaki ilave binanın kontur ve gabari açısında Belediyesince incelenmesine karar verilmiştir.

29.06.1995 tarihli ve 6831 sayılı kararda, bitirilen çarşı fonksiyonlu hamam için iskân izni verilmiştir.

15.01.1996 tarihinde Koruma Kurulu I. Grup korunacak yapılardan olduğuna karar verilmiştir.

05.07.2007 tarihli ve 1569 sayılı K.V.T.V.K. İstanbul IV. Nolu Koruma Kurulu'nda projesine aykırı eklentilerin kaldırılarak, rölöve, restitüsyon, restorasyon hazırlanmasına karar verilmiştir.